

Матвир

Дагвжвей МухІадин

Матыр

АХАБАРГІВРАКВИ АГІАХІВАХРАКВИ

488

СТАВРОПОЛЬ ГІВЫРАГІАЩІТЫРТА
ҚЪАРЧА-ЧЕРКЕС ХЪВШАРА
ЧЕРКЕССК 1988

84 Абаз. 7.
Д 14

АсурагчагIв КУЗНЕЦОВ Н. Г. йаКIвнI.

Д 14.

Дагужиев М. «Одолжение» Карачаево-Черкесское отделение Ставропольского книжного издательства, 1988 г. — 272 с.

ISBN 5—7644—0164—X

Книга посвящена молодежи села, ее заботам и чаяниям, тревогам и радостям. В образах повестей и рассказов автор убедительно раскрывает духовную энергию и романтическую окрыленность наших современников.

84 Абаз. 7

Д $\frac{4702020000-80}{M 159(03)-87}$ 83—88

ISBN 5—7644—0164—X

© Ставрополь гIвырагIацIщтырта,
Къарча-Черкес хIвшара, 1988.

АХАБАРГІВРАКВА

Хлатыр

Атквантесква рынхарамш алгахъан, аткван аркыхгы ауашын. Ауаса ауаъа ужвыгы уга гвнаркван: анхарта кьаса йгайхуаз апхвысква атшын йырхвгарныс йызхамдзаз члахъва, хшы датша йртахъыз кIара гIарахвуан. ЖвчIвы зхвгушта зкьазу йазпшуаз хъачвакIагы гIвнан. УахъчIва йынхуз атквантес шIаква Зульфи Тамари ракIвын. РахIба Зурйат отчет лган дгъаъамызтI. АхIвссаква атшын йшгIапсазгы йампшуата, ахвгIагIвчва йртахъкваз рызгIарчакъуан. Ауасамца сахIатбжакIагы чIыдата йынхатI. ЙгъызнымызтI араса ъадзагIаншуз. Йшпарчпушыз, кIара хвгIара йгIашылквас шалагыларкIвас аткван адыркIыхуашызма? Атквантесква ахвгIагIвчва руыс зквыз йазырдыруанта, йгIайыз зымгIва дымрыазкIва рынхара цIхъва гъарымтуазтI. Ауи акIвпIта, уахъагы йадыркIыхныс йгъымгвжважвузтI, агваны лаццарахазтынгы, аугIагы кIара рхвгIунта йджвылцIхуан. ЙызцIакIыйа, хъвлапныла йалкIгIата асату рыцIа йалсуаз аркъан. Ари дара рплан анархъарагы йгIацхърагIун. Атквантесква ржвачкI рапшта йырдыруан акыт ахъачвакIа рыуа чвгъа йзыжвуи йзымжвуи. Аткван аблын чвдыркIврыта хъвланцIакI закI хIшIашвушма — хIва йазпшуазгы аъакван. Ажвра ауыс рыцIа йдрычвгыцтара ауи апшбыргта йгъуымбахуазтI. Жвра — йрыжвитI, ауаса агвы йгъгIаквылхуам, рыцIа йсакъитI, ламбартакI тшазыркIкIитIта йрыжвитI.

Дабар азаготовитель Бубакъыргы дгIашылтI. Ансхъвлапынгы абараса дгIашылитIта аркъа, пива, дкIыл джвылигитIта дджвылцIхитI. ЙдирыжвитI зшIа дзгIвуа йызпшкIвауа йыгIвзачва. ДхIальальпI Буба-

кьыр, йрызыкьы ауштпІ, дкьахвпІ, дымшыркъвагІвыпІ. ГІвзачва йщардапІ, акыт зымгІва дырдыритІ. Дыз-зылпхауа рыхъазла йбагІвча хътІыпІ. Ауаса ауи дда-тшахитІ аугІа закІ йзыргата — ласазтІ, уасчвазтІ, хъвшвы гІазлырхуа хІвразтІ — аннайахвуа. Йтахъу аъарала йайыргитІ, йзыргаз йалйырцитІ. Йшайыр-гауагьы гьцІайкІуам. ЙхІалъальри йкьахври рыхъаз-ла йгьйызтхІаусухум зджъарагьы. Ауи йгІанайрыгуа аугІа йгьрагъбайщауам: перакІ йа гьыргъбаракІ гІаншата аджвырагІв гьжважвузтын, йара днадзитІ, ргьжважвагІва тицтитІ, дырцхърагІитІ, «псапа йхитІ», йара йхІваща. Бубакьыр йхъагьы гьихъмаштылуазтІ: машина «бобик» йымапІ, тдзаквгыла дыцІапІ, рахвы, уаса щардата йынкъвырцитІ, тшбыгла чва йхуата за-джвгьы дйымбасызтынгьы. Аркъа сахътных зымгІва йзачпитІ, йбагІвча атлакІыныгІва дупІ. «ЙджъанакІвритІ» шырхІвауа апшта, йынасып дзтыгІврыта йгІа-йитІ. ЗымгІвала дчвыпІ Бубакьыр, алахІ дызлагІай-швхІакІваз закІзаджвыкІпІ: гІари ймачІпІ; паза-джвыкІ дйымапІ, йара ауыгьы араъа дгьбзазум, дта-гІчвахан, анахъ Сбырла зджъара даъапІ, йтагьжва дъауу городкІ дбзазитІ. Ауи акІвпІта, азаготовитель йыжвгьы ауаштІ: дыззайгьдзушда йгІайхъахІауа?

Бубакьыр, ахвгІагІвчва аналшвшва зымгІва рцІы-хъва тшгІанижын, аткван ашвгьы ачІвы айтхын ахІвссаква дрыдгылтІ.

— Ари ачІвыйа, пын шшвымугьы швхъаштылх-ди, ткван гІбад швхІван, — хІва мшыркъварала дгІа-лагатІ ауи. — Акъраль йамдыруата анхара асахІат-ква щаквнаргылдзышвцума? Ауат швыртымцІын.

— Йаназаману хІалагитІ. ХІаналгуш — ауи хІшгІаначпауа акІвпІ, — лхІван Зульфа джъауап гІайылттІ. — Чыда хІынхитІ — хІва заджвгьы хІгьы-щрым, ауи гьакІвымма? — Ари апхІвыспа Бубакьыр хъахІлырала дъагІайыднакІылуаз ахъазла дйыквгы-шхвун.

— Швгьыщрым, са швсымщуазтын.

— Уара хІуцнацІыкІъара адуней хІыквызтІ.

— Йгьбдыррым. Швылахъква са йснапІыцІахар-нысгьы ауыпІ, — йхІван Бубакьыр йара йгьы йгІана-гыз дайшвырхъыччахтІ. — КІанифат бзи швымма?

— Йауа йызхІымам.

— ЗацІкІыс тлапІа аъахым ауа закІы-закІ кІыила-квата хпа гІачакъстІ.

Зульфа Бубакъыр йахIвара хвырчвхIва йлырхъ-
йатI, ахвгъи асчетла йгIалпхъадзатI.

— Аркъа ащчыккI ахвгъи алацIах.

Бубакъыр ахча литтI. АхIвссаквагъи аркъа ащ-
чыкь аныла йгIакIылырган йгIайыдзхъадыргылтI.

— Ужвы, — йхIватI ари амщтахъ Бубакъыр, —
атквангъи ацIапха аштхта смашина швнаквчIва,
швпынква швызгахпI. Маридат бзидздза цIуата дгъ-
сымбастI, ауыгъи тIакIв дызбапI, Зульфа.

Бубакъыр ЗульфаргIа ргвашв даннадза, ймашина
гIашIайрыстI. АхIвссаква гIакIныцIхуа йаналага, ауи
дгIагъвжважватI.

— Зны, зны, арат нашвахв, шва швакIвпI йызы-
схвгIаз.

Ауат ага йнахъгIахъызтынгъи, акIанифат нарма-
хкIва дгъацымхатI. Тамара аргваныта дбазун.

— СахIаткI аъара анцIра арыла бгIапшых, бата-
хъхуштI, — йхIван йцахныс йджвыквылхыз Тамара
длыцтацIыртI, йхпахуз акIуллекгъи йыма Зульфа длы-
цтшкIаралтI. Ауи Зульфа лан йлитуашын.

Маридат амацIауырта зджъкI лчпауа дыгIвнан.
Бубакъыр дгIашылта данылба, дгIайайгвыргъьатI.

— Быхъвлапын бзита, — йхIватI, апхIвыс лнапIы
аникIы, акIуллек лзираутI.

— Ма ари тIакIвгъи нахвта мачIкI хIайырчва-
жва.

Маридат ласы-лас апещла дналдылын псимлахI
злайлырхIвушыз айшва адылгалуа далагатI. Зульфа
асас тшытракI дихъагылан, йайчважвауа. Айшва ан-
хъйа, Бубакъыр дхъыччауа араса йхIватI:

— ХIара Маридати сари закI хIхIвуштI. Адуква
мадзакI анырхIвауа ахвыцкIва аздыргIвра гъатахъым.

— ЙауыпI-йауы. Араъа йчIыду са сакIвызтын,
сджвылцIпI, — лхIван Зульфа дхъыччауа лпещла
дцыхтI.

Бубакъыр уахъа уыскI дшалаз Зульфа гвы алтуан.
Ауаса лара йзылчвыцIайкIуаз гъгIалгвнымIвуазтI.
ЙамагIныйа ауи Маридат мадзата йлайхIвуаш? Тама-
ра ачIвыйа араъа сахIаткIла дзатахъхуш? Ага нкъви-
цитI ауи. Йызлаудыруашйа.

Зульфа лпещ амза алыркIытI. Лтуфлъаква ахъыл-
хын ламгIа тIатIакIва дыртагылтI. Атквантесра бар-
гвырата йалу, амш шабгу ущапIкIва уъарыквгылазла-
уа акIвпI — чIыдахъвы ущапIкIва гIапситI. Зурйаг

рыцІа дахІбапІ, дтагІчваахъатІ, ауи Тамари лари рапш тшгъылрычІарачІум, амгІа тІатІала дынхитІ аткван. Дара апхІвыспара тшадыргитІта, туфля гъыршвырхуам.

Зульфа лхъабра дахъпшырныс агІвыга дазцатІ. Ауыла йгІалпшуан ари жвежвсквшата ансимшы дызпшуаз алакта. ЙаразакІы ансимшы уыла йыцІагылазтын, ауи атшпсахра гвы гъузатуам, йгъузыгІакІуам. Зульфа лшІахъагъи тшанапсах гълымдыруазтІ, ауаса рыцІа данчІвыныз йшаъаз йашІлырпшыхырквын, ажва гъалам йшдатшахаз: рыцІа йдохатІ, цІагъадза, шкІвокІвадза йцатІ. Тшанбалпсах ауи? ЙылдырхитІ, йцбахуз акласс дапхъауата, атшалыргараква ангалылашвуз, лгвыла дазыразымкІва ллакта дтапшуан. Ауи гІвайкван, жвпІан, лпынцІа райша къвашІдза йкІыдын, лыла дзыхІвква аджъымса бажвква рхъакІныхІан. Анахъ-арахъ гъаам, чкІвын шІахъан. Лхъабра квайчІва кІазкІаз акІвын ауи ахІвсса чкІвынква дрылазыргІващуз. ЗшІахъаква амлагаз, зыджъымсаква цІагІвыз лыгІвзачва дшпарайхІвапсуз! Ауи йгІалцІла, уахъынла мадза-мадза данчІвыуазгъи аъан. Ужвы ллакта агалагъи йылгвапхауа йцатІ, йахърыкъъата йпшдзамызтынгъи. АпхІвыспа лыпшдзара зымгІва лшІахъагІваца апны йзаъазлуш ачІвыйа? Ауи дшабгу йлылашазара атахъыпІ: лчпаца, лхІаль, лшан, лакъыль — аратгъи йнадырхъитІ ауи лшІахъа йагхауа апшдзара. АчкІвын йакъыль ацІкІыс йылаква анцІару, апхъапхъа дхъызкъъалуа ашІахъа апшдзарагІваца акІвпІ. Закъыль цІару ачкІвын — йцІакІу апшдзараквагъи йзыбитІ, хвы рзичпитІ, зшІахъала йгІаушІамкІкІауагъи бзи дызлайбуш гІайауитІ.

Зульфа ахъхІва гІалахвын лхъа лхІвауа далагатІ. Ауи апхъа апш ауыта йгъынкъвлымгахуазтІ, лыжвгІвымсакъьяква йырзынадзауата йхъсан, йырджъаджъан, жвпІан. Йшайшысызгъи ахІвара гъмайрамызтІ. Лыбра бзита дангІахъ ахъхІва гІалнапІыцІшвтын агІвыга зхвынгылаз асыра йыквшватІ. Ауи гІалахвхныс ацІахъыла дымпшуата даннапІырщцы, лымачкква ахъхІва акІвымкІва датшагъи закІ гІарнапІыцІашватІ. Ауи гІащтІылхта дапшызтын — салъамшвъапІ, арра йау лбзибара Руслан йчІвыпІ. Арат амшкъомкІ йцаз закІгъи гъгІайымгІвысызтІ. УахъчІва йгІайта Маридат йгІаквылцІазапІ. Дазпшуан йылзымчІахуата. Йуысква шпау ауи? Дъану дара йшва-

рагIварапI. Адуней анмамыругъи асолдат айсра дпш-
цагылапI рхIвитI. АлахI дгIайхчарагIатI.

Зульфа лхъахIварагы ашIалрысын асальамшвъа
йану лдырнадзыкIъара лымарачвата лнапIква кIъа-
зызуа аконверт ахълырцытI. Ашвъа гIатылхта йан-
гIауацIылх, йдучвамыз кIартIкI гIабжышвтын атум-
бочкIа йыквшватI. Зульфа дамцIасын аргваныта йлы-
маз, йлызтлапIаз агIвычIвгIвыс йлакта дтапшуан.
Йаргы йгIалыквикIын хъвыцра злата лахъаквцIара
тIакIвгы гIазныпшуаз пшыщала дгIалыхъвлапшуан.
Руслан йшIахъа апны дзымщцасыз шыцракI анын.
ЙзачIвыз ласгы гвы гылзамттI. А, йпцIаква. Ауат
рыцIа хъацIачва гIайхъарцIун. Ауи апхъала йшгIай-
гIвызла, дломкомвзводын, ажвакIла йухIвушызтын,
дызлаз авзвод акомандир йымщтахъ йара дхъадан,
дсержантын, йыгIвзачва ныбыжьла тIакIв тшгIарыл-
йырхIвара ахъазла акIвзапI пцIа ззгIанижьыз.

Зульфа асальамшвъа апхъара джвыквылцIатI.
Арыгы анахъанат паса йгIайыгIвквас рапшта йгIвын:
апхъапхъа лара лабгара-лызгIвадара, акыт хабар-
хайырта йту йдырырныс дгIарызцIгIун, йара йуысква
йызтагылу апкъ йтымцIуата йхIвун. Шшыцрата йгIа-
лауыз ари акIвпI. «Йбдырхума, азынкI пцIа ангIа-
нызыжь, хIаба сарыкIыгата йшсйырсахыз? — хIва
дгIапхъун Зульфа асальамшвъа. — Абар ужвы йгIа-
квызжьын йынкъвызгитI. Уыс баргвыкI, уыс швара-
гIваракI амщтахъ акIвпI йангIаквзыжь».

Щта, ауи йылдырхуан Руслан дгIазызцIгIуз. Ауи
агIан агIвыджьгы Черкесск йапхъун: лара тквантес-
ра, йара атехникум дыцIан. Ауат мышкIы йананйа,
Руслан йынгIалуата йдучвамыз пцIа йыквын. Уадыр-
гIвана атшын йыквхымкIва данылбах, лгвы йасуа
«йзусахйа, ауи аъара йуынгIалуаз», — хIва дйайгитI.

— ХIаба сачвирыпхашатI, — хIва йджъауапхатI
ачкIвын. — Ауи йшихIвауала, хIцIас йшгIанагуала-
гы, ащхъабзазагIвчва рыхъазла апцIа гъхъвмаргам,
гътшрычIарачIагам, ахъацIанахъара йадамыгъапI,
ауи ныхахIвагапI. ЦIабыргыта, пцIа уыквымкIвагы
ухъацIабзийызла ауаштI. Ауаса пцIа гIаквужьызтын,
ари йгIаныцIуа «Сара сгIвычIвгIвысагIи схъацIари
цIгIви гIвыни гърымам» — акIвпI. «Уара ауаса уцар-
ныс ужвыгы щарда утахъыпI. Ауи акIвпIта, йсумыр-
бауата йаквх», — йхIватI йаба. Йаба йажвакIва ауи
агIан агIвыджьгы дырхъыччатI. Абар ужвы пцIа

йыквпІ. Ихъа йырхъвыхзапІ ауищтара. ИхъацІарали
йгІвычІвгІвысагІали ихъагвы аквызапІ. Араъа дана-
ъазгы ауатквала угвы йабгъушта дгъаъамызтІ. Ач-
кІвын йыцкъари ихъацІари апхІвыспи йари йырхъа-
зыта йангІадхалра акІвпІ йъагІабергъыльхауа. Уахъын-
лата аспектакль йа акино амщтахъ зъараны лфатар
дйырцахуазйа! Арат адакъикъаква рагІан Зуль-
фа йлылалхІвун ауи пшкаракІ, пхаракІ шгІайылал-
уаз. Ауаса азаргвандзахара зынгы дгъащтамызтІ,
ашІаква зрыщдзауа ачвыхъарара йрыхІарныс дачв-
швауазшва. Запхъала хъара йпшуа, апхІвыспа
запхъала нцІрагІвза цІабыргыта дыззалырныс йлайгв-
гъауа ачкІвын ари акІвпІ даъазара шатахъу. Абзиба-
рагы ахІврапщдза йагІвызапІ: ауи абгата тшауацІ-
нахта ахъапщ нурква зымгІвала йгІаушІакІара ута-
хъызтын, уазпшы, чхІара уымазтІ, йуымрыгвжважван.
Арат йсальамшвъаква рпынгы Руслан абзибара
дгъаквчважвум, йгвы йтшауа ахъыз ихІварыквын,
ахъгІара ацІцІта йпудхушшва йбауа. Зульфа бзи
дшылбауа йдыритІ, йаргы дибитІ, йазнагвалайа
араъа ажва чІыда? Ауат дара йрапшта йыззаманы-
гІваз ачкІвынчви ахІвесси рпны агІвуджъ абагІалххтІ,
рагъъ аъамкІва йырбауа. Ари йгІарбжъалыз абзибара
йгъашахІатымма? Ауаса агІвагванагы гІарбжъалтІ.
ЙгІарбжъалтІ йабазмырбауа азамангы. Ауатква
рхъвыхгапІ. Рбзибара ацІабыргра, абагъара йар-
хъвыхгапІ. Руслан арра дъадзаъу ачкІвынчвакв ага-
гІвы агата тшгІалзырчпитІ, агагІв лызгІайитІ, йыгъ-
лызгІайуаштІ псатлыхвра. Щта, йахабзапІ акытква
рпны пхІвыспа дъану ачкІвынчва цауа. Ауатгы дара
руыс нкъвырцитІ, Зульфагы лхъауыс лдырхра ата-
хъыпІ. ЙцІыхъахауа азаман йалкІгІата Заудин ла-
чІыхв дгІахъатайкІытІ. Зъараны дгІайхъайа ауи йы-
гІвзачвагы йыцта. АпхІвыспа, йшахабзас апшта,
ауат драйгвыргъун, ауаса лгара дыргъвгъвауа йана-
лагарыз, лакта гІвымаракІ, чвгъаракІ гІаныпщуан,
«сынчІва сгъцушым» лхІвунта дгъырзахъымсхуазтІ.
Даргы джвылцІхуан. Ауат йырдыруан Зульфа дза-
дымгылуаз ашвхІаусыгІва. Руслани лари разаъаца
апсатлыхвчва ршІа гІанарльальун. Ауаса йшаъазгы
гІвба-хпа уахъы шбжъысуаз йатагІайхуан. Ларгы
йара ауаса йатагварылщтхуан...

Зульфа лхъвыцраква тшгІарылылкъахтІ. Аса-
лъамшвъагы акІартІгъы лсумкІа йталцІатІ, уачІвы

анхарта данцара Тамара йыллырбарныс. Лхъабра-
хIвара ацIыхъва йналырдзан лан дъанызла дцахтI.
Бубакъыр дгыгIвнахмызтI, йтарала йгIанижъыз йту-
тынлгIва гIвнан. Маридат лпхIа йылфушыз лызгIакв-
лыргылтI, ларгъи хъатакIла дгIачIван, лпхIа дъадза-
чуз закIгъи лымхIвауа дгIалпшуан.

— ЙзачIвласы дгылхIа Бубакъыр? — лхIван Зуль-
фа ачважвара дгIалагатI. — ЗакI счыцIайкIгъи тши-
чнахитI йара.

— АлахI дтихында ауи дшаъугъи йаргъи. — Ма-
ридат дгIапшвырхъыччитI. — Дшабгу мшыркъварала
далапI. Ауаса ауи йхIваз цIабыргызтын, паса йгIа-
сайхIвра атахъын.

— ЙамагIныйа йхIваз? — Зульфа гвгIваракI лыз-
гIайуа лан дылцIгитI.

— Буба йпа Заудин уахъа бйыццушта. АчIвыйа,
йгътамамымма?

— Сара заджвгъи дгъсмыргвыгъатI. ЙгIайым-
хъвыцыргIатI! — лхIван апхIвыспа лчара ашIал-
рыстI, ллактагъи къапщыта йалашватI.

— ЙгIайхъвыцмищтI ахIваджъа уагIвырсыз? —
Маридат агвчакъра днанауахвуа дазцIгитI. — «Зуль-
фа уахъа днайныс дадгылтI, дъагIвналуаш аунагIва
бгвапхума?» — йхIван, йсгвапхауата йасхIвтI. «Лара
дразыта данцауазара сгылпырасрым» схIватI.

— Уа, мма хъгIа, йхъабцIаквауа йырмагIныйа? —
Зульфа йылзыджъамщауа лбжъы щтIылхтI. — Ауи
ахъаз бйырхIвачватI.

— АлахI дымшыркъвагIвацауата йгIацIищтI.
ЙцIабыргхарыквын?

— Ауи ншара гъатахъым. Йауа, «Сгънайуашым»
шсхIвауа сшпаргуш? Рхъа хвы гъакврымцIума?

— Йгъсыздырам, с-Гвагва.

Ари айчважвара амщтахъ Зульфа амачвакв
нылххтI, лпещ дцахын Руслан йсальамшвъа джъауап
алтныс дчIватI. ГIвба-хпа сатыр ахIа лымгIвыскIва
алаш бжъы гIагатI, машина мзаквакIгъи рпахъ гIад-
рылашаран йычвхтI. Зульфа дашIасын тшытракI
ддзыргIывтI. ЧважвабыжъквакI гIаскIьун, ащтабыжъ-
квагъи нахвахун. Ласыла лышв тшгIанатIытI.

— ХIнай йауашма? — рхIван, лара закI лхIвара
дахамдзаскIва Заудин йыгIвзачви йари йхъыччауа
йгIайбагалтI. Зульфа дгIащтIчIван лшвъабыгъкъва
атумбочкIа йталцIатI, йыгIвназ ахрымдзакI йгIашыл-

квас йрызлыргылтІ, ужвыгыи йгІалгныс дджвылцІтІ. Рышв уаджвылцІуабырг йгылаз Бубакыр ймашина лыла наквшатІ. Арымдзаква ъагІалахвуашыз апещ-алырга ашв ангІалты, ауаѡа хъачва кѡомыгІвкІ гІвната йылбатІ, днамшылуата йалыркІыхтІ. Лан ды-злагІвназла дцатІ. Араѡагыи Маридат йгбылхъазы-мызтІ — Заудин йаба йахща пхвыжв наскІахъа Къанитат дыгІвнан. АпхІвыс лныбыжъ йанымгІалдза-кІва, лымачвкѡа хъапщ ѡатлынла йхърыспІ, лхъабра швыпІ, акримпен дтщыпІ, акІасинкІа чІарачІа лхъапІ, атуфля щхъвахІагІа шкІвокІвакѡа лшвыпІ, лшІауацІа азна хъапщ пыц тагылапІ. Бзита айджы-ра йнанауахвхъата пудрала жвпІата йщыху лшІахъа цІагъа гІвабджъа акІвымзарквын, анахъ-арахъ гъаѡам — лгІвычащала йызжвагІсквшу длапшпІ. «Йзымбара збаз, — хІва зынла лгвы йгІанагтІ Зульфа. — Йылбаз зымгІва лхынлырхІалитІ, йлыдылгалитІ бажънагъта, йгІалпшкѡауа ргвы йлызгІанагуашгыи дазымхъвыцуа. Асудагъарра лыла гІакІылнацан штшылчпарагыи гы-лдырхуам».

— БгІай, бгІай, сыпшка. ТІакІвгыи тшхІырба хІы-ла азна, йачпара гъаѡам, — лхІван Къанитат апхІвы-спа тшгІалыкІвлыршатІ. — Былахъ гІацІцІитІ уахъа, йбзымшрахатІ, — хІва гІацылцІахтІ лчІварта дазѡаху-а. — Буба шІала бизымхІвахуа днайхитІ аткван ба-нибара. «Ауи дшгѡакІвакѡу, аугІа дшрызбзійу, ѡадаб-та йлыкѡу» — хІва. «ГІвычІвгІвыс йгІайылцІыз йара дгІващума», — схІвитІ саргыи. БызгІвадахатІ. Бца, с-КІакІа, бзызгІашылызгыи нахѡта. Ауаѡа йбызпшуа-запІ.

Зульфа ажѡакІгыи ацлымцІауата арымдзакѡа гІа-лахвын дгІаджвылцІхтІ. АчІвызйа йылхІвушыз? Пхыз далазшѡагыи йылѡауа далагун. Арат згІаййа? Йызлахъуда йгІацІцІуа? ЙутахъымкІва мчыла уы-лахъ згІацІцІуаш ачІвыйа? Дызда араса зчпарныс йахвиту?

Зульфа йылпыру айкъаргІашра дгІанашІауата, за-джвгыи дйымбадзакІва дгварцІта тшыкѡалчІвахыр-нысгыи лгвы йгІапххылын. ДыгъджвылцІхъан агваны. Тшшпарчпушыз ауи агІан арат йгІайкѡаз? Уадыр-гІванагыи Заудин дшылтахъым закІыта йгІайгвын-лыргІвыта далрайгІваджъныс дайгвгъан тшгІалкІхтІ. Ауи дангІашылхуаз лыгІвза Тамара дылзыгІадзатІ.

— Йа зунагІва, аратѡа шбыцІаз закІ шбхъымга.

Дыдыдыд, алахІ сбчвихчатІ, бачІвгъи цІакІыйа! Ауи са сакІвзарквныз, йгъсзымчхІушызтІ йбасымхІвкІва, — апхІвыспа гврышхІва зціу бжбыла дашшитІ.

— ЙбасхІвуашыз аъазарквын йгъбасымхІвуазма?

— Арат шпагІай?

— БырцігІа.

— Уа. Ужвы йшпацуш? ЙрабхІвуашйа?

Йшцуши йралхІвуаши бзита йшлымдыруа йаквшахІатта Зульфа лыжвгІвахъа адылкІылтІ. Ауи да-тша закІгъи лымхІвахуа арымдзаква налахвын ачкІвынчва талызпшуаз йналгылтІ, Тамарагъи Маридат лахбыла днашылтІ. АчкІвынчва алачІватІ. Зульфа ачвартагъв махъа лыма дгылан. Айчважвара джвыквылра апхъала даушшваракІ гІабжъашватІ. «Йша-тула, арат ргІайра уахъа йзыркъагІаз Бубакыр йакІвпІ, — хІва дазхъвыцуан Зульфа. — Са сразыта сцушта лайхІвын хІангъи дадйыргылтІ. АчІвыйа йара Заудин йыхъазла ауи аъара йчва дызтыцуа? А, йсхъаштылхыз, ауат аъахІыльчвапІ. Ауыла рыцІагъи даргваныпІ хІахбыла ацкІыс. ЗакІылагъи йаъахІлым агІвунагІвакІгъи дырзаъапІ. Ауи акІвпІ Заудин йа-хбыла дзаквсуа».

Зульфа араса данхъвыцуаз тІакІв дгІващун: лара лахбылагъи дгІаквсуан. Тацата дызтахъыз Буби Дышви райша йрайхІвтІ Зульфа пуд-швудта дшрызгІамгуашыз. Йапхъахауата, ауат сом зыкь гІарыквхитІ. Аркъа ащчыкьгъи акІанифатгъи злайхвгІаз ауи йауан. Асом хвышви асахІати альодан йамгвата Къанитат лыкІва йтапІ, Зульфа данджвылцуа Маридат йлылтуаштІ: зпхІа тахІа дцауа ан лыхъазла ахча зынгъи йгъчІыдам, лгвжважвагІва тнащтпІ. АсахІатгъи райгвара ачва ахъайбауа лаща ГІазиз йынкъви-гапІ. Аратква Къанитат дыздзхъачІваз ан йлалхІвхъан, ахча дхънадрыхта лпхІа дадлыргылра ахъазла. Дзапшаныйа акыт апны зпхІа лыхъазла ауи аъара ахча ззыгІащтІарцІаз? АчІвыйа йылтахъу Маридат? Зульфа зунагІвала дпшуа АхІмади Щащи ари апш ахча зынгъи йгъгІащтІарцІушым аинтеллигентра тша-дырщыта. ЙабакІву йъагІащтІарцІауа, дара анхаша хІакьгІваца йахъачІвапІ, акІапІикІаква рпхъадзитІ.

Бубакыр, дызцгІайыз ахъачвакв рапш, дазпшуа дыгъчІвамызтІ. Йапхъахауата, атацагачва йрыцІар-гыз аркъа ащчыкь ймашина йгІанихтІ йнайгылын ахъачвакв талачІваз апещ ахІакв, йгІашылуа йшыр-

бушыз апшта, йыквйыргылтІ. Ауи йгІаныцІуан: Зульфа уахъа лпны йгълыквдыршушым, ари йцІы-хъвахауата псатлыхвра уахъыпІ. Бубакъыр йчпузла йхъагвы аквын: ауи апш ага уыс агвнынйыргІвхъатІ, ага йбахъатІ. АчІвыйа Зульфа дызнамиуаш? Ани апш унагІва, квтІухшымкІва закІгъи дазыбжамкІва дбза-зуштІ. Ужвы мачІкІ днахъгІахъыргъи, уадыргІвана лхъа шитахъыз анГІалгвынгІвыхра, лара-лара бара-кътбосын гІайалхІвхуаштІ. Ауи акІвпІта, штшылч-палакІгъи уампшуата уахъа дджвылгара атахъыпІ.

Аратква данрызхъвыцуаз, йджып йгІатахаз асомхшв йгвы гІанарбзиуан. Ауыгъи аугІа рпны дала-хъацІабзихуштІ, зджъакІ алалайырчІвуштІ, йыхъыз аладйырхІвуштІ. Щта, Зульфа днайырныс дразыта Маридат йлайхІвтІ. ЙымцхІварагъи закІы йахвъара гъатахъымма. Чвгъара йгвыгъата мцы гъйымхІватІ — ауыс аквшвара ахъазла акІвпІ. «Лара йылуазтын, днайыргІатІ, сара сазыразта днасцтиитІ», — лхІватІ Маридат. Ан анаса анылхІвазара, апхІа ауи длыздзы-ргІвра гъатахъымма? «СынчІва сгъцушым», — лхІву-зтын, дзапшпхІвыспайа ауаса йгІаламгауа? Арыгъи дадгылхпІ. ДадымгылкІва дабацуш? ЙтахъымхатІ Бу-бакъыр, агагІв шадидалра, агагІв шакъвихра ауи!

Ари здыруаз адакІвачаква ргвы тынчта, руыс шхъйуш чакъ азгІарымгуа йчІван, Зульфа джъамха-гІасата йлыцушызгъи дгІазшІддритхъан.

Бубакъыр апхІвыспа лунагІва ахыла дауата тши-пхъадзауа, Маридат лквтІуква йщуан, апахъхІакв амца дахъпшуан, йъакІвызлакІгъи дазынадзун. ЙгІа-йззак акІадыгв пхІвысква аквтІуква алдыргауа йыр-шІын. Ауат ржвыхта бастагъи рчпахнацІыкІара Ма-ридат лабхъвынд Сафарбигъи дгІайхтІ. Ауи уатрахча-та — чвахчата архъа дыквын. Уахъа ари апш уыс анГІанша, ахабар йызддыргатІ. Йцынхъвы йпа дгІа-нижын йара дгІабгъалхтІ. Датшагъи рыцІа йаргван-квас заъаквакІи кІадыгв хъачваквкІи гІазшІырттІ.

Ласыла ахІбачва гъачІваз айшва гІаруыхватІ, ача-ражврагъи джвыквылтІ. Руыс бзийын ахІбачва, йтха-джъуан ргвы тынчта. АйцІбачва рыхъазла ауи гъузы-мхІвушызтІ. Ауат йангІай йалаган Зульфа йылшІы-хъуан, зны йдрыпшкун, зны йдырпхатшун, ауаса уыжвгІандзара ражва лылсныс амаль гъырмауазтІ, дадгылнысгъи гъылгвыгъамызтІ. Руысква абамгушшва йанырба, Бубакъыр дгІазшІырттІ. Ауыгъи йшІа гІап-санацІыкІара ймакъапссаква ахъищытІ. Зульфа бзи-

рала дизыгІахъмыркІуашшва йаниба, длыквхІвырт-
уа далагатІ:

— А зунагІва багІваз, заджв йхІвагъи базымдзыр-
гІвыхуа, йбмагІныйа бара? АугІа бгъгІарылымцІ-
ма? — хІва.

— АугІа сгІарылцІын акІвпІ йызсымуа. — Зул-
фагъи дайрышта джъауап алтитІ. — Сззйыцымцу-
шыз схІватІ, сынчІва сшымцушыз схІватІ. Ауи амц-
тахъ амакІра атахъума?

— Ауи акІвма йшаъу? — Бубакъыргъи йгъгІа-
йырльальум, забджъарква зымгІва гІазымрысабапс
йапш тшичнитІ. — ХІара сынчІва бшцуш, уахъа ари
Заудин бшйыццуш хІхІвитІ. РыцІа зхІва алсуашда?

— Дасу йхъауыс йара дазъазахпІ.

— Бара быхъазла ауи гъузыхІвушым. Базъазарк-
вныз, ужвы хІгъамайкъыргІышрызтІ.

— Уари сари амакІчІвыкІгъи гъхІымам.

— ЙауыпІ щта, ауаса йаъазтІ—сынчІва бгъцум,—
закІ гІайгвалашвахшва тІакІв тшщаквикІыхуа щтахъ-
ла дтхъитІ Бубакъыр. — ХІапхъа бйыццушма Заудин?

— ХІапхъадзагъи кІара бжъапІ.

— ЙбымдырдзакІва йгІадзуштІ ауыгъи.

— Бубакъыр, ауыс ъану апІатла гъакІвым,—
агІвыджъ рамакІра дгІалалитІ Заудин йыгІвза аргва-
ны Трыквби. — Ари швхІаусыгІва хъадата йгІалыр-
гылуа — ргвыгъахъа дъалыму акІвпІ.

— А бунагІва багІвади! ШвгІвы ргвыгъата заджв
дгІалххйа, заджвы бйыццахйа, — Бубакъыр йгІаз
джъайщадзашва дхъыччитІ. — Схъатала сара зъара-
гІвы срызцайа, йгІазгдзушшва срачважвауа унагІвара
саналалуашыз! Лара сыкъвайдангъи зъарагІв лыр-
гвыгъайа! Аджв йылахъ аджв данын — хІанйатІ. Ауи
акІвпІта тшбмырпагъан, Зульфа.

— Саргъи йласхІвуа йара ауи акІвпІ, — Трыквби
йахІба йхІваз дгІамцІастІ. — Заджв дызмыргъыгъауа
даъума?

— Бара, сахща, йбахІхІвуа баздзыргІвы, — йцІа-
быргхауа йхІвитІ Бубакъыр. — Урызкъы ъану уагата
йуфуштІ, уылахъ йану уишІамшвакІва амаль гъамам.
Ауатква хІа йгъхІнапІыцІам — абзазара йара уазнар-
цитІ. Былахъ йангІвылу быргвыгъахъа шйакІву йалб-
дыргІайа? Сара йбасхІвитІ: былахъ йану ари Заудин
йакІвпІ. БалгатІ. Сара закІ збахъатІ, закІ здыритІ. Бу-
нагІвагъи йунагІвагъи ауаса аныртахъызара, датша

ачІвыйа йГІанхахуа — алахІ йхІваз йапшІ. Ауи акІвпІта, щардахІвара магІны гьамам, ахъГІара ацІ-цІитІ. Йара уыжвжвыбырг тшадгалта бнаджвылцІ. Йатахъхарыквын, уальахи бскІвпІта бшрыстра! Черт с ним, ари азын са бсыргІващарГІатІ. Я отвечаю. Ауатква уыста йбымбан бара. СанГІвымамзара, саргыи хвыкІгыи хІатыркІгыи сымазара атахъыпІ.

— Хвы уымазара утахъызтын, йамуаш ауыруырныс уащымхІалын.

— Йамуашта йаъазарквыныз, таманам сГІалалуазма! Йзамуаш швхІаусыГІва гьаъам, йхъацІа, йаъатагыи йгызуашым, — Бубакъыр ахІбачва рпны йхъайгылырныс дызхадзаз ашІаква ачважвари амакІри рыцІа-рыцІа йшГІайыцІадырпсапсауа гвы аутуа дцяхъан. Ауи ашв гІайтІытІ дджвылцІын Тамара дГІазшІитІ.

— Уыжвжвыбырг, — йхІватІ ауи апхІвысна йанымГІалуата аргванчва длыдщцылын лмахъа гІайкІуа, — ани дГІаджвылдата дадгал, йбГІума?

— ЙызгІатІ, — лхІватІ Тамара Бубакъыр йкІыта йырбцІчвуз лмахъа гІайнапІыцІылжвахуа.

— Дадгылма?

— ДадымгылкІва дабацуш? КІанджърыхъвмарра хІгыГІамитІ араъа, — хІва йджъауапхатІ Бубакъыр, хъартшхъваракІ гІайныпщуа.

Тамара Зульфа дГІаджвылылдан тшъадыллыргалуашыз датша пещкІла длырцатІ. Бубакъыргыи йхъазыразра йадамыгъата йара ауасагыи бзита йхъачІваз йкепкІа квкъакъъа ду абакъ гІайкІын йхъщтІихгІатІ, йатагІанайыркъвхын йхъайцІахтІ. Багъбата йхъали йхъамли йырхъвыхуазшва, йымаз абакъ аныла-арыла дахъын, йшитахъыз йхъалзарын, йауищтхтІ. Ауи айцІбачва шхІазырызлушызла унашва рзичпан, йаргыи айшваква злагайызла дацапахтІ, днашылта ашІа йдыркІыхнацІыкІвара йымарачвата. Уахъа агІвызджъаралагыи дауан ауи — ахщагыи дитиуан, тацагыи дГІайгуан. Ауи дйапшума йызмыжвуашыз. Йара ауасагыи магІны змам айчважвари амакІри заман щардачва рыквырыдзтІ, ажврагыи дГІахъшвата гІацІцІуаштІ. ЙахъырыдзахпІ, йгыуысым.

Бубакъыр йтахъыз ашв гІайтІытІ. Къахв бзита йзаухъаз ахъачваква рбжбы йацта йпсы йакІанифатыз афыгІвкввагыи гІайшІастІ.

— О, Бубакъыр, угІай, угІай. ХІуысква шпаъу? —

хІва аныла-арыла йзыгІашІтуан ауи, дасузлакІгьи йара йыдзхъа дгІайырчІвата ауыс зкву атамам йгІара йтахъыта.

— БалахІпІ хІуысквагьи, — йхІватІ ауи айшва дахъачІвауа. — ТшгІадылсыргалитІ.

— РачвакІ йгІаурыласхтІ. ХІара ужвыгьи тІакІв хІчІвазлапІ хІхІвахуани, — хІва дгІамшыркъватІ адакІвачаква рыуа заджвы.

— АчІвара ауахъгьи йхІаухпІ, хІгвы йту анна-хІырдыара, — Бубакъыр тширыбалахІуа йхІвитІ.

— ХІгвы йту майрата йъагІахІдайрыхІвуа ахъазла Бубакъыр йгІайыркІыстІ, — йхІван ахІба ахъадзгылагІв тшизынайырхатІ. Йымкъвауата Бубакъыр йшІа здзыгІвуаз гІайнапІыцІалтІ, йаргьи днамкІ-гІамкІуата йгвашв тшвала йаквахъирышвтІ. ЗымгІвагьи йшитахъыз апшта йцун, ачаражврагьи йашымтан.

Тамара лыгІвзи лари йанырхъазха, йылгІата йджьалщазла Зульфа длымцІгІакІва йгьылзымч-хІатІ:

— ЦІабыргыта, Заудин бйыццарныс бадгылма? Бызлахъырх йамагІныя?

— Дызда ауи гІабазхІвыз?

— Бубакъыр. Бадызгалырныс сыхъвда йгІаквицІатІ.

Зульфа ласгьи закІгьи гьлымхІватІ. УадыргІвана:

— Тамара, бджвылпштІ йгІайквас рыуа аджвырагІв гылузтын. Йгыламызтын, агваны амза рычвта ласыта бгІахъынхІвых, — лхІватІ Зульфа закІы йшыквылкІыз лылубгІауата. ЛыгІвза ллакта азцІгІара гІаныцІуата йанылба, йацылцІахтІ: АкъвыбгІангьи быцІахв.

Тамара лыгІвза йылхІваз лырхъйан дгІахъынхІвыхтІ.

— Заджвгьи дгъаъам.

— Бнай щта, ласы-лас хІджвылшт.

Зульфа лмурад гІазгвынгІвыз Тамара апхъа дгылын агІвыхІвсса агваны йджвылцІтІ. Ауат ащтахъла йаныкІвша, унаскІъата агвара йыдгылаз апсуна ахъыла йцара атарала ахагІваламца рыгвлачви дари йырбжъаз ахъыцІырта ахъыла йнадырхатІ. АкъвыбгІангьи ауаъа зджъара йгІаныржъын ауыла йхъыцІтІ, ауатрагьи йтысын акІадзащапІыла йаъаз аурам йыквылтІ.

— Уыжвжвы Руслан араъа дбызпшуа дгылата йгІацІцІзарквныз, йбчпарызйа? — лхІван Тамара лыгІвза дылцІгІатІ.

— Ауи даъазарквныз, уахъа сызрыхъварачваквуа таманам йгІайуазма, — хІва дхІышхІышуа джъауап алтІ Зульфа. — Ауат йрасхІвтІ гІвычІвгІвыс ажвала ргвыгъахъа дшсыму, Заудин сшйыцымцушыз. Бзи дгъызбум — ари згІаргвнымгІвуайа? Бубакъыр нагІвдакъвагьи, йара сйыгІазшва, тшсызйырпшвымауа, мчыла ситйырныс далагитІ. ЙалачІвазтІ ауаъа йсызпшуа абаружвы...

Зульфа акІвадыгв дштшкІарахмыз атацагачва ласы йгърымдыртІ. АпхІвыспа дгІазкъвырдаз ачкІвынчва Бубакъыр йунашва йазпшуа йчІван, Зульфа дшхІазырхауа днарахвта йшамштвхуашыз апшта. Йара ажвра даланахІван, ауи апш айшва дахъыцІхныс йымапасаркІвамца, дамхъакъватІ. «Сара дырзадсыргылтІ, айцІбачва дара дгъырзымырдахума?» — хІвагьи йгвы йгІанагуанта атшыртынчра рыцагьи тшайтуан.

ЙцазапІ араса сахІаткІ аъара. БубакъырргІа гачІваз апещ ашв зынла тшаркъацатІ, быжъквкІгьи агваныла йгІагатІ. ЙалачІвата йзыжквуз рхъаква ауыла йацапатІ, йырхІвузгьи ашІадрысын апещ дауышвахатІ.

— Араъа лага-лага — хІва швзалачІвахйа, хІзызгІайыз тшхІчвылрыдзын ахакв дгътшкІарахым, — лхІван, йалачІваз быжъ чІвыхъла дгІарылацІыртІ Къанитат, лыкІасгьи лхъчІвакъ лхъабрагьи бабата. — Ауи ахІа зхъа хІачвазымщауа хІаргьи хІлыквджвджванысгьи дыгъхІтахъым. Уыжвжвыбырг швнагылта швнатшкІарыцІх. Ауи акІвпІ, щта, агваны йыргауа уахІварквын йтлапІахитІ...

Ари згІаз ахъачваквуа арымдзаква дрыхІвачвауа йгІагылхын, рхъа ащха асын йдзыргІвуа йджвылибагахтІ. АчкІвынчваквагьи агваны йалагылан. Бубакъыр йызпшуан. Ауи Маридат дирыхъварачвун. АпхІа лырдара ан закІылагьи дшалачпам анхъайцІа, йъарыжвуаз днашылын йбжажвыз аркъащчыкъ гІаджвылиган ймашина йазигахтІ. АдакІвачаква рыуа ахІбачва Къанитатгьи дрылата йыгъуа Бубакъыр ймашина йаквчІвахтІ. Арахъарат щапІыла йгварцІхуан. Маридат дчІвыуа ауат дрыщтахъпшуан. ЛпхІа араса лчпапІ — хІва зынгьи лгвадзакІагьи йыгІана-

мгуазтІ. Дъадзахвыцыз длыгІзатІ, дылхчатІ, ужвы абар лыхайыри лышщдзари дрылапшра йанагІаха, лан лнапа гІалхъылххтІ. Лара йылхъазума — лаба йащажв йнапІыла тшизымщхуа дгварцІхтІ, йыншаз ауи аъара йгвы йасын. Йа даъамкІва йаквшварквныз йамазйа! УачІвы йгІашауа аугІа рлакта йшпатапшхуаш? Йырквнагума уахъа йызлапшыз? Бзи зымбуш, йалыджвджвгІуш лакІвпІ, ауаса йалапшуа. ЙыбагІзара, абадъа йгІадзынгылыз, ари апш хъарпудра дшалалырпшуашыз паса йызлымдырйа? Буби Дышви рапш ауи йгІалдахІвуазма? ЧахІ лзырчпатІ, гІвчвала йгІалпшын, лхъа дырдууа йгІайтІ. ГІвычІвгІвыс-гІвычІвгІвыс йгІайтІ ащхъабзазагІвчва хІцІасква йшрын-гІалуаз апш. Ауыгъи хвы гъазылымчпатІ лпхІа. Ари амщтахъ йылквнагауайа? Дшпаъазлара атахъыйа? Ужвы ауаса гІалзызхаз, апхъахъыла ачІвыйа дызла-лайгвгъуш? Длымамзарквыныз рыцІа йагъьын. Тамамта йгІалтшпныркъьатІ ауат ангварцІхуаз: ан дылбжьазарквныз, апхІа ауаса гълымчпушызтІ, длыз-дзыргІвуашын. ДгъылзымбжььатІ. ЛгІапсара ахъаз-гІваца йыдзтІ, БалчикІвар йтадзтІ.

Маридат луацІа мачІ-мачІымцара хъчІвачІвакІ гІатачІван, лпхІа дызрыпщдзарныс йгІайззас акІа-дыгв пхІвысква аналыцІх, ауи ахІа йылзымчхІахуата дшгІвычаз ачІвара апны днагІатІ. ДщтІалдзахрагъи йагІан: уачІвы хІахІаймшпІ, уахъа йлызнилакІгъи уачІвы амш дацІгагылхта луысква дрыдгылхра атахъын. МачІымхума аунагІва апны ауат, рыуа йухІварыйа аунагІва нкъвгара йапщылу. ЗымгІвагъи йшщажьыркІву йналырдзата анхартагъи йаназаману дадгылхра атахъыпІ. Ачвагъи йара йазхъуш заман нанам-уахвкІва йгъауам. Щажьы ущтІалхта щажьы угІагылхла — ари акІвпІ акыт абзазара ахабза хъада. Щажьы йгІагылууа йтшан тшаба ацикІитІ рхІвитІ. Маридат дщтІалхыргъи, ани аъара швхІакІва луацІа йтата, ласы ачва гълызгІамиуашызтІ. Ари йахъазума? Дабаъу апхІвыспа мыжда? МомкІва аджвырагІв гвшрала дйыццама? Ауыгъи хъацІауачвапІ: йызба-лакІ майрата йыццуш заджв лакІвзарквын, Заудин дгъйыцымцузма? Лара йаъам, анахъ абачви анчви зчвыкІъазызуа акъралъ апны къвырлыкъъв зхауа лгвы дтапІ, дйызпшитІ. Йыздыруада ауи йхъа йту. ЗакІ йызнирквын ауаъа дшаъу?

АцІабырг ухІвушызтын, Маридат Руслан йаби

йани гбылчвымыгъмызтІ. Дрыквшванда ауатгъи тацата. Ауди лакІлма йзымуа? АхІмад акыт апхъарта да-директорпІ, хвы зму дхъацІапІ, Щаца а-Совет апны счетоводта дынхитІ. Щаца Маридат дангІалынйарыз, Зульфа луысква дгІарызцІгІалун, тацата дшлайгвгъауа, дшылгвапхауа гыцІалымкІуазтІ. Маридатгъи лгвыла Щаца лунагІва рыцІа йгІалылхуан. Ауаса, йшырхІвауа апшта, уара йухІвауа алахІ йхІвума — абар Зульфа луысква дгІарызцІгІалун, тацата дшлайгвгъахІва, ларгъи ауди дгбылчвымгъымзапІ. АчкІвын дзыргвышхвата дгІаздызгъи ауди акІвзапІ, дзырнацІуш закІ йалхІвзапІ, закІыта тшизылчпазапІ. Ауыс ацІабырг йазцауа йаналага, заджвгъи дызмыргвыгъаз лапш, тшалылыршвгътхІ.

АцІх бзидздза йаласкІвакІвахъан. Маридат дъацІгІаз лгвы дгъагІнамырбузтІ, дгІагылхын кІасыла луацІа багъбата йташІалхІватІ. Лпа Пазиз Зульфа длызыпшгІарныс дджвыквлын дгъаъамызтІ. Ауди дгъагІамидзауаз лгвы азакъвпуан. ЛпхІа йылчпаз шджъалщауамца йайчвата тшпынхІвакІ лызгІалгырквын? «Зны хайырла унагІвакІ дыгІвнашвахында! — хІва дхъвыцуан ан. — Ай, чкІвынчва щардагІв зызпхъапшуа апхІвыспа лунагІвабзазара гътынчхум. Арыгъи дамаркІитІ ачкІвынчва. Ауди лхъа ардуитІ. Йлызарархуш йара ари ахъардура акІвпІ: дызццуши лари анацІбзазауа амакІракІ гІарбжъашвата йаначвбхІауа: «Ари сйыцІамиуата ани сызйыцымцазйа, ужвы дсызсакъуа йпсы сыцкІылшштвуа сйырбзазушын» — хІва лгвы йгІанагуаштІ, лхъацІа йызлыму лбзибарагъи мачІ-мачІымца йхъыхуаштІ, амхъаквдзрагъи ари йацтагІайуаштІ»...

Дыззымхъвыцуазйа уахъа Маридат, лгвы йгІанагІа! Лхъапщылагъи лгвы дгІаташвахын дчІвутІ. Ауди даъазарквныз, араса зымгІва лара йгІалыквымхІушызтІ.

Пазиз дгІайхтІ.

— ЙачІвщарда укъвайа, ПІатІа, дабо ари ауагІвырсыз, дгІауаухма? — хІва лпа ашвхъымса дшгІахъагылуаз лхъагІа йашахІатыз азцІгІараква йзыналырхатІ.

— Ауди былхъымгвыргІван, хІан, Тамарагъи ларгъи Зурйат лпны йаъапІ, — йхІватІ Пазиз йан длыдзхъачІвауа. — ХІайчважвумца ауаъа бзидздзара скъватІ.

— ДызгІауымдхІа ауи ахъашвхІахвит, хІнапа хІхъылхтІ хІшткъвым абгаз, агъачва хІзылкІтІ.

— Щта, мама, йылчпаз швхІакІвапІ, ажва гъа-лам, — йбжъы хъвацІакІдза джъауап гІайттІ ГІазиз.

— ДкІыта дызрумтІа, сычкІвын, ауаса тшзыкъал-уырчІвахІа? — хІва Маридат лгвбампІа агвы йылчв-гІакелитІ.

— Ауи аъара дбкъычІма, мама, бпхІа йгІайлакІ дбкІыта дрыбтуа? — йхІван ГІазиз дгІапшвырхъыч-чатІ.

— ЙгІайлакІ гъйакІвым дызстуашыз, уахъа йгІай-квас ракІвын. Ауи апш унагІва даквшвахуашма ауи ахъага наспынтша?

— Лара йанылтахъымзара, дбщуашма? Даргъи злакъванчу: «сгъшвыцнашуашым, ргвыгъахъа дсы-мапІ», — шылхІвауа мчыла даддыргылырныс йала-гитІ. Тамамта йылчпатІ штшырчвылрыдзыз. Йъал-тахъым дызцушыз ачІвыйа?

— Уаргъи ауи йлыцухІвауа уалагатІ. Сара рыцІа йгъстахъымдзущума бзи йъалбауа дцарныс. Дабо ауи дзызпшуа? ДангІайхра дигушма дгъйымгушма — ды-зда ауи здыруа? Арат лцІыхъва йгІатагылта йылшв-хІакІваз бзирала лцІыхъва йтыцІуашдзущума? Къа-нитатта йыздыруа ага хабар лыргуштІ ари лыхъазла. ДзапщкІвынІа ауи амщтахъ хІлага йгІалпшыхуаш? АпхІвыспа адзыквпІи дагІвызапІ. ДхъкІыта амаль гъамам. Ауи акІвпІ уахща лтахІацара сзазыгвжва-жвауа. Дъазгара смауата гъакІвым.

— Йшаъула, хІан, Зульфа лылахъ гъгІацІымцІстІ данрыцымцазара, — ГІазиз йан дщаквикІра дащ-тапІ. — Бгвы ауи ахъазла йакъвбмырпын. Йылта-хъымкІва дцауа ацІкІысгъи дшымцаз рыцІа йагъпІ. Ауи ахъазла йгІазгвынгІвуа заджвгъи йамыкІвта йгъхІзибарым. ЙгІазгвнымгІвуагъи — ауат хІызрыз-дзыргІвуаш ачІвыйа?..

Ари айчважвара амщтахъ Маридат лгвы рыцІа йтынчхатІ. Ауаса уахъа йылгІапсази лгвыта йакъв-пызи щтадъа йгълыгІвымстІ — лгвы сахІат-сахІат йгІалалун, ауипхъадза дгІахъчІвалуан, тІакІв данау-нащтхрыз дщтІалхуан. Ащымта йгІашуз Маридат дгІагылын йапхъахауата, йшылчпалуз апшта, рышв-ква зымгІва лыркъацатІ йахъа йлызгІайыз агвыгІв-мыгІвра ауа кІара гІвнаркІвузтын, ахІауа цкъа нал-жъылта йгІаджвылналырцушызшва. АпщырхІа нала-

хвын ажвхъара далагатІ. Ауи дашЫркІвата Зульфар-
гІа гІагваралхтІ.

— Дабар бпхІа, дабга-дызгІвада дбызгІаздхтІ,
былпшы, — лхІван, Тамара лыгІвза лмахъа лыма Ма-
ридат дгІалыдгылтІ. АпхІвыс ажв дгІацІымцІуата лы-
жвхъара ашІалрысын ауат ауырата рхъа далаган
рщапІыдза йгІалшвагатІ. ГІазиз йажваква ддрыхъта
ддмырхъвыцзарквын, — «Швъаца швгІамихтІ, швара
анымбжъа-абымбжъаква» — хІва дгІалагата лгвбам-
пІа рыквтлырпІуашын. Ари атарала лара: — «Йшв-
фуш арыхъшвашвага йтагылапІ, ахІакв йаквшвыр-
гыл, анхарта тшазадыжвгалнацІыкІъара йпхапІ» —
лхІван лыжвхъара джвыквылцІахтІ. Зан турасыта ды-
зталуашыз зымдыруата йшвуз Зульфа, лгвыла «Аба-
лахІ схъыстІ», — лхІван лпсыцхІа цІолата йылщти-
йын, апещла днашылхтІ. Тамарагъи дгварцІхтІ.
АчІвыйа Маридат лпхІа йлалхІвуашыз? Йыншушыз
ншатІ, йагІвсыз ахъазла лгвы тылкъата дылрыхъа-
рара гылтахъымызтІ, йаргъи ауи дзайсра атахъыз
лпхІа йлыдсылуаш ахъагІа ацІкІыс гІванла йымчыта
лара йайсра атахъу ан лахъыла йгІакшахуаштІ. Ауи
ацІкІысгъи закІгъи нымшазшва ддзыргІвуа дныкъвапІ.
АчІвыйа йаргъи йынша? АчкІвын апхІвыспа дигар-
ныс длызгІайтІ, ауаса лара йгълымуытІ. Ари ахІата
йыншахуашйа! Тшырчвылрыдзызтын, йызльажъу да-
ра гъракІвымма? Ауаса лымчпазарквын, ауи Буба-
къырта йылдыруа мчыла амашина данйырчІвалта
дгъгварйымгузма? Маридат ажви ажвчІвыси гварыл-
цатІ, дгІахъынхІвыхын аквтІуква гІатылщттІ, кІара
рылттІ. Ауаъадза ажквва хъарахахъан, ахІвараквагъи
тылщттІ. Ари амцтахъ ахш пщырхІа налахвын асе-
парат дцатІ. Ахшасырта даннашыл лапхъа йгІайззас
апхІвысква йызлачважвуз зынла йашІаdryстІ. Йыз-
лачважвуз лпхІа луыс шакІвыз хІакъта йылдыртІ.

— Сгвы йабадзас Зульфа аунагІва харзына тагІа-
лдамыхІвыз, — лхІван апхІвыс псырхІвачва Щарифа
дгІалагатІ, йылгІахъу ракІвымкІва датшагъи шыцра-
квакІ гІалрыкІапра лтахъыта. — АчІвыйа Зульфа
дбжъамкІва ауи аъара йлыцІбу? «Ауи ахІа йбжъам
сара тагвжвата дгъстахъым, швнаджвылцІх», — хІва
йхІвата Заудин йынбжъагІвчва швпны йгІаджвыли-
дахта акыт йрылапІ, — лхІван Щарифа ауырата Ма-
ридат дылпшытІ. «Къанитат лыбызква гІаджвы-
квылтІ», — лхІватІ Маридат лгвыла.

— Дбжъамызтын, ауи лахІа дгъаѣамма, йбжью заджв дгІаѣаухызтын далгатІ, — Маридат ари ахабар далачважвара шылтахъым гІалныпщуа джъауап алтитІ. Ачважварагъи псайспамца датша щта йтагылхтІ. Асепарат хъынхІвуан ахш алнахуа: азджъарала хъкІы гІакІажжуан, азджъарала — йцІырчІыхвгІадза йцІагъахаз ахш. АпхІвысквагъи йыргІаз акыт агІаншара шІыцква ауатыкв йгІатаргун, йахъырх-ацІырхуан, йахъдрышвт-ацІдрышвтуанта йатабыртхуан. Ауаса ахабарква ауи аъара тшырпсахуанта йгІазхъдрахгІаз агІаншара атамам удыруата уаъазтынгъи, ауи ужвы йшцаз уаздыргІыхырквныз йакІвтагъи йузыхъамцІахныс аурын. Щта, аугІа ршІа уталырквын ауи акІвпІ йшцауа. Абан Зульфа лхабаргъи йара ауаса йцитІ.

Маридат лыхш лыма рахъыла дцахуан. Ауи йылгІаз лгвы йгІалаххуан. Йылчпарызйа? «Ауи ахІа рымхІварагІатІ, сара дара бзита йыздыритІ спхІа дбжьи дбжъами. Айчва лызгІарымхъвыцуазтын, ари угвы йтауырдапІ, йазухушйа», — хІва лгвас цІхъва алтуа дазхъвыцтІ Маридат.

Ари атшын Маридат шардагІвы лызгІайтІ, йыргІаз ахабар ргвы йшасуа, гвчІагІв шылзырчпауа агъиква рхІвауа. ГвыхътІыла йгъъуаз аъахІыльчви агвлачви ргвас гІаугвынгІвырныс гъбаргвымызтІ: Зульфа бзита дырдыруан, ауи дгъбжъам — хІва гъырзымхІвушызтІ, ари апш къванчагІа заджвы йгІалыдицІатагъи йгъи-зырымуашызтІ. Айсра ДышваргІа йцара зтахъызгъи рылан ауат.

Маридат дсакъуа зымгІвагъи джъауап рызгІалауан:

— ГІальаматума, щта, ачкІвын ауаса йхІвазтын. ЦабыргыпІ, Зульфа йылдыруаш зымгІва лдыруата дгъчІвам. ДпхІвыспахъагаркІвапІ. ДызбжъахпІ.

Зла бага амкІыз апхІвысквагъи рымгІва йапшыхуан ргвы рымахъта. ЙгІашІадрысуаз Маридат йгъылхъазымызтІ — Зульфагъи лхъа лдыркъычІуан ари ауысла. Ауаса ауи дпшвырхъыччунта джъауапдъа йгІанылжъуан ауат.

Амшква цун. ШыхІвмцата Къанитат йгІалалыршваз ахІванссхІванква ани апхІи рпны былчІв анырмаух йычъхтІ, МаридатргІа рбзарагъи атара йтагылхтІ.

...Зульфи Заудини йамайчважвауа йачвачвпхІауа

йаъата, азаджв азаджв тшишГаймыршвара йащтата зныкІдза йнайызтынгы, йанГалхтІ закІгы гІазбжъамшваз рапш. ЙанГалхтІхІва, закІылагы йалкІГата йгъамаргванхатІ, Зульфа ауи арахарат ачкІвынчвакв дшырзаъаз апш дизаъан: закІ ахъазла аткван днашылырквныз йГайлырхвГун, дызлагІалцІГуз аджъауап йылтхуан. Лажваквалагы лаъащчалагы арахарат йылзацапшыз закІылагы дшГарыллымкІГІауа гІалырбун. Йаргы ауаса даъазлара дащтан. Йызнийыз ашвхІакІва ъадзашыцыз йшан дахвитын. Ауаса йхвырта хъГІвалГІахта заман тшыткІгы анаГІвсх, йгвы Зульфа лахыла йпхъапшуа, ауи йылзылшГІауа йаталагахтІ. ЙГІакъахІвхыз йбзибара агвы йГІаквимыжъуа йхъвацІайчІыгвра дащтан, ауипхъадза рахІагы йымчхун, дабылуан. «Ари адуней ахъах йутахъыта йузГІамахвуаш гъаъам, датша заджвы йызпхъапшуа апхІвыспа лгвы заджвыкІ акІвымзара» — араса Заудин йызнымкІва йхъа йайхІвуан. Йа дГІайайста закІыта йгвы тылкъата, ацапшх йымахымкІва дылчпазарквын, датша заджвы лахыла йгвы тшынанархахрын. Ужвы ауи лахыла йпшитІ, йнацІитІ, йгвыгъитІ: йацы анаса тшылчпатІ, уахъчІва дылзацапшпІ, уачІвы дГІацапахта йгвы дГІатачважвушызтын щта? — хІва дазпшуан. Дызда йыздыруа йгы пасанцІыкІва йыззыбуш абзибара амГІвакв?

Заудин дазпшуан чвала дтынчта. Ауаса йбылуаз йуацІа амцабыз рыцІа-рыцІа тшщтІнахуан, йзымчхІахуата закІ йнарычпарнысгы швараГІваран. АГІвычІвГІвыс йыжвта къахв аняура йгвтыхъ йыбыз йГІаквитІ. Заудингы мышкІы, къахв чвгъа йымата Зульфа йгвы дшизтымщтуа йхъа йаквицІахуа йыцквас йинбжъаГІвчва йрайхІвтІ, ауатгы акъахв йГІанарыцІаран йщтІарымцІауата йара ауи ахъвлапын дъацІагылаз аткван йцатІ. Ауат руыс зквыз гІазгвынгІвыз Зурйат дГІарайбжъан йГІаджвылылщтхтІ, ауаса ргвала йаГІнамырбауата, Зульфа анхара даналгуш йазпшын лпны йцатІ. Араса апсатлыхвра шІыц-шІыц йатаджвыквылхтІ. МчыбжъыкІ апны гІванхын йлызцауа йатаджвыквырцІахтІ. Даргы апхъала йырхІвуз рхІвун, Зульфагы лджъауап лджъауапын. Заудин Зульфа лахыла дшатаджвыквылхыз ахабар йунаГІвагы йнадзатІ, рычкІвын йхъа хвы ъазимчпауа ргвы йастІ. ЙалкІГата Къанитат лакІвын йхъазпсал-

уаз: хабар гвѣмхата апхѣвыспа лыхъазла акыт йры-
лалцѣаз гълымдыруазма! Ауат рымщтахъ рхъага ауи
лцѣыхъва дататагылхтѣ. Йхъа йту йамагѣаныйа ауи —
лара йызгѣлалауыз апхѣвыспа харзына лацѣкѣыс ари
дагъбайщитѣ. Щта, Къанитат ахъаз дыгъчѣвамьзтѣ.
«Хѣзачвазымщаз йлыдадзамкѣва», — лхѣван Заудин
йыхъазла кыт гѣвымакѣ дауата пхѣвыспакѣ дизгѣлала-
уын дхѣилрыхра дащтан. Рпынгѣи дгѣалдтѣ, Дышвар-
гѣагѣи ддлырбатѣ, Заудин дилырбатѣ. Ачкѣвын апхъа-
пхъа дигвапхауазшва даъан. Агѣагра апны йаннадза
дырчвайгѣваджьхтѣ. Ауи дѣймуата ужвы Зульфа
лцѣыхъва дъатагылхыз акѣвын Къанитат рахѣагѣи да-
гѣвызкъбуз, лаща йпа лагата длызрыпхъадзуз. «Уыз-
лайачважвауайа ауи ахѣа зхъачѣвы зымдыруа? —
лхѣвун ауи лгвщра лзыщаквымкѣуа. — Йгѣайырныс
йашѣпсгѣауа дшаъу ари агвѣмха зхъа хѣырчыз дгѣа-
лихитѣ. Йузылхаз ашвхѣакѣвагѣи уымдырхуа йумагѣ-
ныйа ура?» Зъара йыквылхѣвачвузѣа ауи Заудин
дгѣалкѣуанта. Зныкѣдза закѣгѣи йымхѣвауа длыздзыр-
гѣвуан. Йаникъычѣ — «Зульфа дсыцѣламиуазтын, сын-
цѣра заджвгѣи дгъгѣазгуашым», — йхѣван йхъичѣватѣ.
Къанитат Заудин йажвакѣва йани йаби йыршѣалырх-
ыххтѣ. Ауатгѣи «Хѣхъчѣватѣ, хѣсабизаджвыкѣ лахы-
дата дгѣанхуштѣ», — рхѣван хъвмардъа йшватѣ. Йчпа-
чѣвыйа, дара йдырбаз данѣймуазара, йара йтахъу
дѣйыцѣгайра ахъазла, ари адуней ахъахъ амаль кѣара
ыквызтын йчпара атахъыпѣ. Дыдзитѣ рычкѣвын. Йгвы
акъвпыпхъадза ажвра тшайтитѣ, анхарагѣи йнапѣыцѣ-
швтитѣ. Йхъа Зульфа лакѣвымкѣва закѣгѣи гътахым.
Щта, уыла шгѣапшуа дурыдзуашма? Йшцауала,
Къанитат йылтахъы-йылтахъымызтынгѣи, Заудин дѣй-
цѣагылра, йгѣарзылхаз ашвхѣакѣвагѣи лхъылраштыл-
хта, Зульфа лыщта датахъылхра атахъыпѣ. Ари йгѣа-
чѣваджьхыз ауыс Бубакъыр дататахъхатѣ. Ауыгѣи
йдамыхѣвра ашвхѣакѣва бзидздзара йыршыштѣ. Дшыл-
пшуаз ацѣкѣыс дбагъбата дгѣацѣцѣтѣ Зульфа. Ауаса да-
наъазара йлайгѣайуаш агѣамаль гѣахъвыцра атахъыпѣ.
Ани апхѣвыспа айдза йтахъу атурасы данизытамыр-
гылра, йгѣайбзаз азаман ахъаз йыдзтѣ, йфауа аджъ-
кѣахбаста хѣарампѣ.

Бубакъыргѣи йдамыхѣвра йнанаркъвыз йпѣатѣу
щтѣызххуаш гѣамаль шѣыц дазыпшгѣауа далагатѣ.

Зульфа Заудини ауи йыгѣвзачѣи ауи аъара йыл-
къычѣын, лхъа ѣаталгара гъылмауазтѣ. Ауат йырхъа-

зума, Къанитати Бубакъыри къазула тшылзалырхуанта йгІалайбжъун, пшдзала дшхъыркъалуаш йацтан. Йылхъазыта дшгІарауа йара ауи гІаладрышвуан, Заудин дйыццара лара лыхъазла насып дута рхІвун. Аратква рыхъазла Зульфа акыт дтыцІнысгьи зны лгвы йгІапххылтІ. Дабацуш, дпхІвыспачкІвынпІ. Ауаса лчпитІхІва рыцІа лцІыхъва йтыцІуашма? ДгьгІармауума дъацалакІгьи.

Зульфа лгвбампІа Руслан йан Щаца йлалхІвнысгьи йыквлырххтІ. Ауыгьи дачвпхашан тукъаль гылымчпатІ. ЙцІыхъвахауата йара Руслан йзылгІвырныс йгвнылкІылтІ. Абар уахъыкІ, Заудин йыгІвзачви йари анджвылцІх, уыста йылчпан асальамшвѣа агІв-ра джвыквылцІатІ. Лгвакѣвпра, лгвыгІвмыгІвра зымгІва анылцІун ауаѣа. «Ари акІвпІ — йгъсыздырам йсчпара. АкъылыкІ гІасылацІа, угІасцхърыгІа, йкІва-дахауа сгвыгѣара къарута угІалал», — хІва дашшуа лыгІвза дйыхІвун Зульфа лгІвыра ацІыхъва...

ЙгІашуз атшын щымтадза аконверт апочта йылган йталрышвтІ, ларгьи, згвбампІа тызхыз заджв лапш, дхъагвыласхан, Руслан йджъауап дазпшуа далагатІ. Зульфа аткван данаѣаз лхъвыцраква рыцІа йылхъткъѣун. АугІа гІашылитІ, йджвылцІхитІ. Ауат дара шапшым акІвпІ рщагащаквагьи шапшым. АзджъакІ гІауайгвыргъытІ, рлакта йгІахъыцІуа анур угІанащцитІ, ууацІа гІанарпхитІ, уаргьи дара рапш удрылашаритІ. Ауат йыртахъу зымгІва угвыргъѣауа йырзучпитІ, урайгвгІвитІ, йугІапсауагьи гІапсарата йуымбауа. АзджъакІ пстхІвата йгІашылитІ, йырбауа закІгьи гыыргвапхум, йашшитІ, йгІвыдмыдитІ, азхъамцІара гІарныпшуа, йупхъадзата йхъынуырхІвыхыз ахча рнапІква кІъазызуа йатарпхъадзахитІ, амакІраква гІандыршауа. АчІвыйа ауаса йзаѣу? РунагІвала йрылу агвыгІвмыгІвра араѣагьи йрыцІаргта акІвма? Йа згІвакІ рцрыхъуата ргвква цІаладзкІыма? МомкІва датша ткванкІ апны атигІвы зны йгІалжѣата ужвы атквантесква зымгІва ауи лчвала йырпшума? Зульфа арат йрапшыз ахвгІагІвчва рахъыла дгвтшанын, штшырчпалакІгьи лара дызкву дгъыквымцІуазтІ, дрызтІатІан, щаквкІыта драчважвун, ргвы закІыла йчакъхата йанылбарыз, чхІара лымата йыргвынлыргІвуан, даргьи йангІашылыз ацІкІыс рыцІа йлашарата йджвылцІхуан. Заджвы йнурква угІадрылашарарквын угвы йахъвитІ. Уара унурква датша за-

джвы ддрылашарарквын — ари гІзанлагыи йгва-
хъвахпІ. Атажв-лыгажвква ракІвын рыцІа згвы тшы-
налырдзуз Зульфа. Ауат йрылан ахква згІанымх-
уаз, зылаква йдмырхъйахуаз. Ауипхъадза йрахІв,
йыртахъу дырхІва, зъара аквшвауа ргвныргІвы. Ауи
акІвзарын Зурйати Тамари Зульфа лыхъазла йзым-
шыркъвуз: «Бара тацата бызгауа анхъви абхъви
кІвдыр мшы аквырцІатІ, ажвчІвква ауи аъара брыз-
бзита», — хІва. Дара агІвыджъ ауасабырг йгъаъа-
мызтІ. ЙалкІгІата Зурйат. Ауи тквантеста сквшщарда
дынхахъан. Акыт ду йауата аткван йгІашылуаз зым-
гІва лдыруан, ауат лкъычІызшва, уыстагыи йгълым-
бахуазтІ. Ауи йгъахъазымызтІ. Зульфи Тамари йлы-
цынхарныс йангІалыцырцІасахІагыз йрымгванхуз
хІаль щарда лылырбгІун. Ажва ахъазла, хвы ангІа-
рыквылхуаз кІапІикІаквакІла йгІаналымрыгуаз
заджв-маджвын. Хпа-пщба кІапІикІа рыхъазла рнапа
йаквнадыргата йшылмайдауашыз лдыруан. Ари аны-
лзымчхІах, Зульфа зны ауи араса лалхІвтІ:

— ПхащарапІ, Зурйат, ари йбчпауа. Чва зхъам
ахъазла хІыхъыз гвымхала йдбырхІвуштІ, — хІва.

— Са саъара банынхара йгІабгвынгІвыпІ йсчпауа
захвууи захвами, — лхІватІ Зурйат. — Ауат рыхъаз-
ла хкІапІикІакІ ачІвыйа йамагІну? Ауаса хІара хІы-
хъазла ауат акІапІикІаква сомхуштІ, асомква туман-
хуштІ. ЗакІ хІыгхата хІангІагвжважвара хІхъа хІа-
цІымхъхуа йгІахІыхъвуштІ. Ауаса йацынхаквуз
ахыгІв ъазазцІабыргыз акІвызма, ревизия йъадзарч-
пахъу зыхъыз ухІвушыз закІгыи гърыквымшвузтІ. Да-
тшагыи. ПсарчІвыта аугІа фачІвы йа аркъа рытра.
Ауаса лчпауа йылхъазыта аткван даныцІагылаз да-
щазарын. Ари ахъазла Зурйат файдата йлымаз ата-
мам ахІвссаква йгърымдыруазтІ. Йырбуз ари акІвын:
эпсарчІвы зшвахныс йгІайквузи лари йайкъаргІаш-
лун. «Ари аъара ахв гъсымгатІ, бгІващитІ», — рхІвун
ауат. «ЙшпакІву йшшвымга, са йгІасхъвыцта йанс-
цІама?» — лхІвунта ларгыи дгвыжвкІуан, дамакІуан.
Аркъа псарчІвы назахквуз ракІвын чвгъата дгІазс-
уаз. Къахв змаз атамам йдырхуазма, йылгІвыз аъара
гІарыквлымххкІва кІара гъдлымрыхвгІахуазтІ. Ара-
са йгІаналрыгуаз Зурйат лхъазы йылчІвын, ага йлы-
цынхаквузгыи лара лапш рпха рхънахуазтынгыи.
Ауатква рцІыхъва щгІацІамкІва йгъамуашызтІ. Зуль-
фи Тамари айкъангъашын Зурйат лхъацІагыи дгІарц-

дырхърагларныс йайчважватІ. Ауи Тамара дланщан, йтагвжва лпсарчІвтираква рыхъазла дшлайслуз рдыруан. АпсарчІвква знылцІуз атетрадь йбылнысгьи йзынкІва далагун. Абар мышкІы Зурйат отчетчпара данца йаквлыршван, Тамара ланца дйызцатІ, апсарчІвква зныз атетрадь гІарауын, псарчІвы зквызи зъара рыквизи гІахъыргІвылгІатІ, атетрадгьи йъагІарахвыз йщтІарцІахтІ. УадыргІвана атшын Зурйат йгІалалрышвта дымчІвукІва йхъауымцІушта дхъващыта анхарта дгІайтІ. АхІвссаква «Йбуа, йацы ботчетчпара баргвызма, рачвакІ балагвычІапІ?» — рхІван ауи йылцІгІатІ. Зурйат ласгьи закІгьи гълымхІватІ.

— Отчет уысума, ауи апшта йсыманда арахъарат, — лхІватІ ауи лпсыцІа лцтійын. — Отчет мыжда ъасымаз хІпны акІвын. Ауи аунагІва сгІананагылын, кІапІикІакІ чЫдата йшгІахъасырхІара ацІыхъва стагылапІ. Ауи ахъазлагьи, — Тамара тшылзыналырхауа, — банща кранту йахъа сьдйырчвхІвалтІ. Ари амцтахъ псарчІв ъарыстуа гъаъахым. ЙнахъапІ. Схъазы йстахъума ари? Аплан анархъарала йгІахІцхърагІапІ схІвунта акІвын йызрыстуаз. Бзира ззухауа абзира йдырхында! АугІагьи злагвымху, сара йъадзагІасабафуа рымамачІхан, ауат чЫда гІарыквсхуазшва йаргьи йызцитІта йыдашшылитІ. Заджвы гвчІагІв йзучпушта дгъаъахым. ЗымгІвагьи рыла кЫлхта кІапІикІа кЫларчІва.

Тамари Зульфи ахъвахъвлапшын, гвы алдымрытуата йпшвырхъыччатІ.

— Ужвы йшсхІварагьи йшсчпарагьи гьсыздырам, — згвбампІа абгата йтызымхсыз Зурйат датагІалагахтІ.

— АчІвыйа йгІаншаз? — рхІван лыгІвзачва азцІгІатІ.

— А сара, апсарчІвква зныз атетрадь гІайауын, саргьи аргван снайымрыскІауата йблытІ зхъа йтам ахъацІа. Ужвы йшпагІаздырхуа хІахча зкву?

— Щарда джвыквызма псарчІвыта? — лхІван адзыргІвра амцтахъ Зульфа дазцІгІатІ.

— ЙджвыквымкІва. ХІхъа хъихтІ, гъауыр хъацІа хъадзыда! ХЫла шгІапшуа акыт хІдирыфуаштІ, шІабагъыалагьи закІгьи хІзымхІвауа. ЙшпагІарыквхІхуа ауат? Йызкву дудырыргьи зъара йыкву шпаудырхуа? Йара ауасагьи ргвы гьсызмчІвузтІ. Ужвы йзынцІуз ашвъа аъахымкІва йырдыррквын, заджвгьи закІ-

гъи гъІахІтхуашым. ХІхъйырчІван дчІвахтІ, алахІ дгІахъйырчІватІ.

— Дыдыдыд, бзыммахатшауайа ауаса анбхІва-уа, — лхІван уыжвгІандзара закІгъи зымхІвуз Тама-ра ланща йыхъазла дгІахънапылтІ. — Ани аъара сквшгъи швацбзазата, асаби харзынаква ацгІадзын-швыргылтІ, зны йшакІвым тшгъбзыйымчпатІ, ужвы ахчакІ ахъазла бизышвйтІ. Бара шбакІву зыла кІы-лхта кІапІикІа кІыларчІвара атахъу.

— Тамара, башІас, йанымгІалуа бымхІван, — хІва Зульфа дгІагвжважватІ лыгІвзачва амхъа-квыдзпІ — хІва дшван.

— ХІы, мцума? — Тамара рыцІагъи далашуа йыл-хІвитІ. — ЙамгІанпщкІапІикІакІйа хвгІагІвипхъадза йгІайцрылхуа? Бфакърата тшыбпхъадзузтын, бры-хІва, сомтагъи йгІабыртпІ. Ауаса зджъакІы ркІапІи-кІаква мадза-мадза йгІабкІуа — ари ахъыз гычрапІ. Бырчвымгъычын аугІа рыла шгІапшуа. Рнапа йакв-наргата закІгъи ъагІабарымхІвуа йгърымбауадзыб-щума? ЙнахъапІ. ЙхІызхъарымцІахуа йбчпатІ, хІар-гъи бара бчвала йгІахІпшитІ. Зъара гІанабрыглакІгъи, уыжвгІандзара йнамхъаз, закІгъи бгънанархъушым. Ауи акІвпІта, санща дара тамамта йбзихатІ, щарда-чвагъи йчхІатІ. Бхъа йтахъын ауаса йчпатІ.

— Сынхаща бымгвапхузтын, пІажалуста, ба-къвыцІх, йъабгвапхауа бца, араъа мчыла заджвгъи бгъикІуам, — Зурйат лтшыррыцІара нылжъын тшы-лрычвгъауа далагатІ. — Бара бакІвымкІвагъи йынхуш дгІанайаулІ.

— Зурйат, бымласхан, Тамара дзахвапІ, — лхІван Зульфа лынбжъагІв йлыцылкІтІ. — Араса хІара-хІа-ра хІгвтыхъквала хІайчважвата йхІыцІбакву хІыл-хІымхуазтын, йкъва-йсгІарыгъи хІуыс агвы йгІа-квылуаштІ. Сара заджвыла йгъстахъым рахІа йхвы-цугъи лахъвахъвала дгІаспшра, гъычта сипхъадза гъакІвымта. Бызкъва рацІкІысгъи йгІашыллакІгъи напа цкъала бзишІапшында. Ауи рыцІа йнасыпрапІ. УахъчІва йнанаркІыта хІыуа анхара апны мыгІвхъга-ра зчпауа йгъйызгІвушым. АцІабырг йзабакІуа гъйа-кІвым, Зурйат, йакъвыцІхра атахъу, йакІвым зчпауа йакІвпІ.

— ЗымгІвагъи швхІаджъхата швхІвапІ ужвы, — Зурйат лымч шымхъахуаз лгвынгІвын ашІаква ауи ахІа дгърабамфхтІ.

— АпсарчІвква бырхъымгвыргІван, — йгІахъгІвылгІата йрымаз ашвѣа лгвы алабзита йылхІвитІ Зулѣфа. — Ауѣа йрызхѣаѣа. ПсарчІв збтыз йара тшидыритІ, зѣара йыквугъи бзита йдыритІ.

ЙцатІ ари айчважвара амщтахъ мышквакІ. Зурйат зныкІдза дбахІатІ. АпсарчІвква гІаргхуан. Йымгвжважваквузгъи Зурйат йылдмырдыруата Зулѣфи Тамари йрархІвуамца йгІаддрыгхтІ. АпсарчІвтирагъи арыла аѣІыхѣва шІчІватІ...

ГІвымчыбжѣа дазпшытІ Руслан йджѣауап Зулѣфа, гІвымчыбжѣа ауыракІ. Йылзымгахуа йцун арат амшква, мшипхѣадза сквшыкІ йаѣарата.

АчІвыйа ауи йлырхІварныс йылтахъу? «Бзи бызбитІ, бсызпшы, са бгІазгхуаштІ, заджвгъи бйыцымцан — хІва акІвма?» Арат рапш ажва ауи йанакъвыцІуазгъи йгъгІалмайхІвтІ, йхІварнысгъи бзи йгъйымбузтІ. ДзахвазапІ ауи. Паса йухІвауа ажва магІныти кѣарути йамайа, йузынардзуши йузынамырдзуши атамам уымдыруа? МачІымхума абазара апны пыраста йаѣу? Ауатгъи уара йунапІыцІамкІва. ЙалкІгІата, уахъчІвала йуыс зкву гІауахвырквын. ДгІархвыта дныкѣвадыкѣвахарквын йа ашІара йахъкѣалга-бзибарагІаныршагу ашІахѣа — йшІахѣа закІ азнита бзи дылзымбахырквын щта? Ауатква дызда паса-наѣыкІѣара йзызпхыцІбуш? Щта, ачІвыйа датша йлырхІвуш? «БанагІдмырбауазара бйыцца, бара лѣажѣа гъбымам» — хІва гІайлыргІвуашма? Ауыгъи гъузыгІайгІвуашым. Йауа ухІварырквын, лара дыгъсабихым, лхѣауыс дара бзита йылдыритІ. ЙылтахъымкІва дкІыта ауи заджвгъи дгъитиуашым. МомкІва Заудин йахыла днаѣлата, бзибара аѣамызтынгъи йгІаншахпІ — хІва дайгвгѣата дйыццарныс мурад лкІыта, мшахѣа-мшаѣІыхѣва гвыгІв-мыгІвракІ гІалылашвахырквын лнапа апахъ йа Руслан йпахъ тшалалырхйахныс акІвма «джѣауап» — хІва тшзизыналырхаз? Йа йгІарбжѣалыз агІвагвана ахѣазла йызлыму абзибара мчымхѣума?.. — Зулѣфа апочтанкѣвгагІв йгІалитыз асальамшвѣа лыкІва йта рпны дѣадзацахуаз адакѣикѣаква руаѣа арат рапш хѣвыцра лыцымгІвайсуан. Ауаса «угІасцхѣрагІа, джѣауап гІасыт» — хІва тшзизыналырхаз, йалкІгІата ауи йлырхІвушыз ларгъи йгълымдыруазтІ. Ари йгІалѣла асальамшвѣа дапхѣанаѣыкІѣара лымарачван, мгІва дшыкву йгІахъылтІнысгъи гъылтахъымызтІ: Руслан йшвѣаква за-

джвгы йылмырбауа йылхъазыта дрыпхъалун, джъауап аналтхуазгы йылхъазыта тшыгІвналкІуанта йылгІуан. Щта, бзи йабабауа агІвыджъ рымадзаква лымхІа чІыда йагІара йа ла чІыда йабара затахъыйа?

УахъчІва йгІайцтийыз асальамшвѣа жвпІакІ акІвын, багъбадза йгІалыдсылпхъадза рыцІагы лчІвырхъаква лнаррыласуа дарыгвжважвун. Ргвашв гІалтІыта дантшкІарал, гІврала лпещ тшыгІвналрышвын ашв ачІвгы гІалтхтІ. ЛнапІква кІязызуа ашвѣа лыкІва йгІатылхын аконверт ахълырцытІ, йтаз ашвѣабгъыы гІауацІылхуа даналага йгІабыжъпшгІаз акІартІ дгІанарыхІатІ. Момо, псрахІагакІ лбата гъакІвмызтІ: ауаѣа акІартІ йаныз Заудини лари ракІвын. Йырхъызхда ари: йанбархъырх? ЙгІалахвта бзи-бзи данапшы, йгІалгвалашвахтІ. НадылракІ апны ахъвлапын чаражвра аѣата айшва йанахъачІваз лыдзхѣа йгылаз астакан мцыра ахъазла Заудин дылзыгІацІыртІ, ларгы астакан йзылраутІ. КІартІ хъызхуаз акыт дауан, йызхъихквуз тшдимыррыхІазыруа йара йанитахъыз йаквирысуан. Ауи агІан йара Руслангы арра дгъдмырцасызтІ, ауаса ауи ауахъ ашІаква рчаражвра дгъгІаквымшватІ. Заудингы лцІыхъва дгІатагылырныс йгвы йгътамзарызтІ. Йзымдыруа йшпахъайуырцІуш йанырхъыху ауи агІан шакІву? АгІвыджъ ракІвымкІва ауахъауат йрыдзхъачІваквз гънахвам, йгъузыдыруам йа йтрышвтпІ. Йшцауала, зджъара йчІва йацрыжвитІ: лстакан йыдылкъбалныс йзылраутІ, йаргы хІазырта йымапІ, дыпшвырхъыччауа дгІалпшитІ. Йлыжвуа даѣахында ауаса йангІалхъырххгы. «Дызда ари уыста йчпата Руслан йзызцтийыз? Йаргы ачІвыйа йзырцтийыз?» — хІва Зульфа лгвы гІашуа дазхъвыцуан. Ашвѣа апхъара джвыквылцІатІ. «Бымш бзита, Зульа!» — хІва дгІалагун Руслан. Арат ажваква рымщтахъ ауи лыла дшыцІаз апшта лпахъ дгІагылтІ: дхІагІата, дмахъвщахъвыта, йыла тыбгІаква гвыбзыгъара гІарнышцуа, йхъабра аквайчІвара йчва ашкІвокІвара рыцІагы йгІалнаркІкІгІауа, анахъ агород йанацгІамдуз агІан дшгІалачважвуз апшта, йбыжъ жвпІа щаквкІгы лгІатІ, длыдзхъагылата дгІалачважвауазшва.

«ЙсызргІва, — йхІвун ауи йащтагІайуата, — сджъауап ѣакъваз. Йапхъахауата, швабгара-швызгІвадара сназцІгІитІ: швмама закІгы лымхъуа дбзийума? Ауеси ГІазизи йырчпаквауайа, асабиква бзийума? Са-

ра суысква ащтацитІ, йызквгылу арельсквала йым-
гІвайситІ. Сызлачважвуш ауи апш шІыцракІгьи гья-
там. Зулья, ауи акІартІ анбба йджьабщазапІ. Сара
заджвыла йджьасщатІ. Момо, ауаџа бари Заудини
швгІарылкІгІгата швџану гьякІвым йджьасщаз—йыз-
тата йгІайыз аконверт гІазщтийыз йадресгьи йыхьыз-
гьи џацІамыз акІвпІ. Йаңыз ашвџабгџы йаныз ари
акІвпІ: «Уапшы убзибара йылчпауа. Ауи йылбаз ач-
кІвынчваква дрыцлитІ. ЙхџауымцІузтын, абар,
акІартІ уапшы. Ауат аресторан йчІва йрыжвитІ».

Бгвы адзакІагьи йгІанабымрыгын, Зулья, ауат
апІайраква хџасцІарныс. Бара бзичва быздыритІта
ауи апш хџарпудра зынгьи бшазымцуш хІакџта йаз-
хџасцІитІ. Ауаса ачІвыйа ауи апш зсыгІарщтиуа?
Араџа датша закІы аџапІ. Сшазхџвыцуала, аратква-
ла сгвы бчвтыркџара зджъкІ ащтапІ. ЙакІвым закІ
бызнасдыргІвыта баргьи ауи швхІакІвата йббата бсчв-
бахІауа балагара ртахъыпІ. АжвакІла йухІвушызтын,
хІачвдрыдзра ртахъыпІ. ЙшгІабыгІвуала, Заудин
бхџатайкІын мгІва бгьалайщтиуам. ТамампІ, гІвфронт-
кІла йынхитІ ауат: ауыла бара йбшІыхъитІ, арыла-
гьи сгвы бхџыркџара йащтапІ. Ай, ари хІџану акџ-
раль утыцІта отпускла унай йауызарквын, сызнапІы-
цІакву уыжвгІандзара аган снарщтирын! Ма, йгьяуам.
Зулья, бара бгІасыхІвитІ «угІасцхџрыгІа, кьангџашкІ
гІасылацІа» — хІва. ЙбасхІврыйа? Заудин дсырджџа-
уа салагарквын — са сахъыла йгџџацІарам. Ауаса
тамамта йыздыруа йгьи йсхІвара стахџу ари акІвпІ:
ауи нцІрамгІвалагІвта дгџбыхџвушым — йатахъым
хІаль гвымха йщардапІ. Араса џасхІвауа бгвы закІ
гІанагпІ. Сажваква тамамта йгІабгвныргІвы. АчІвыйа
уахџчІвала бари сари хІадызхІвалуа? ХІгвква гІахъы-
зтІыз алахІварагІваца акІвпІ. Ауаса алахІварагьи, ба-
ра бхІваща, йкІвадахата йаныдздзахуагьи аџапІ. ХІы-
уа заджвы йгвы тшхџнагІвахырквын, йгІвыджџауа
ауи йамыкІвта йзибара атахџума? Ауи акІвпІта, Зу-
лья, сара закІылагьи бгџатнысцІушым. «Ала йыцІу
ала дапшпІ», — рхІвитІ, бгвы ауыла йахънысгьи
ауаштІ. СызлабыхІвауа закІзаджвыкІпІ: бызцІалакІ-
гьи бзартата йџабымхџвуш бымцан. Базхџвыц, бап-
шы. Араса џасхІвауа бсзыхџарахата акІвдзыбщапІ.
Момо. БсызтлапІачвапІта акІвпІ бапхџахъыла бына-
сып сзазхџвыцуа. ЙџакІвым зджџара баквшвата ббза-
зара гвыгІвмыгІвхарквын, йхџацІа хІваспата сгвы

йшГалахуаш. Датша ачІвыйа йбасхІвуаш? Бари сари хІылахъ анузтын — хІгъачвыдзуашым, хІабайаухуаштІ. Ауаса йГабцахІаллакІгъи, быдызкІыллакІгъи, быззымпшуа ачІвырхъа бчпара апхъала бгвы бацІга, бтапшы. Ауаъа стахмызтын — бхвитпІ йбчпушла. Акъвырлыкъвхара гъмайрам, йалкІГата араъа. Ауаса уышта цри апны уъахІыльчвагІвацаква ракІвымкІва угвы йацрихаз датшагъи заджвы дануызхъвыцуа, дшуызпшуа анудыруа — ухъацІара гІванла, хынла йалахІитІ, ари адуней апны узыршвуши йутламыкІуаши гъаам. АлахІ дбыразхатІ уыжвГандзара марата бъасзыкІкІаз ахъазла. Бзила, Зульа. Бызцынхаквауа сальам сызрытх. ЙалкІГата — Тамара. ЛнахвахІваратІакІв даргвауузтынги, дпхІвыспагІа-льаматпІ ауи. БнапІы скІыхитІ».

Зульфа апхъара даналгагъи, лхъа гІащтІылымхуа, дпІатІауырквын лыла йыцІагылаз лыгІвза дыдзхпІ — хІва дшвауа дчІван. Руслан йажвакв лгвы дрышкан лыладзква гІайуан, агІвыджъ анцІрала йакъвыцІхуазшва йылбан. «Момо, ура уакІвымкІва заджвгъи дыгъстахъым, угвы ртынчта къвырлыкъв ха», — лхІван ашвъа ба алхІвтІ. — СуызпшуаштІ. Дызда ура уапш сгІазгвынгІвуаш? ДзапшчкІвынйа сара спхыцІа бзихара ахъазла зхъа алызрыджвджвГарныс йа-лагуш? Заудини? Момо! Ауи сара сгвы йтшауа гъи-уысым — йара бзи сибан сйымазара йтахъыпІ. Узацбзара ахъазла агІвызджъаралагъи азаздзышра, ашІашІпсГара аъазара шатахъу гъидырам».

Зульфа дымгылуата йара араъа йГІвыра джъауап алтхтІ, ащымта анхарта данцауа апочта йшлыцылгушыз апшта. ЙанылцІаз — бзи дшылбауа, йара йакІвымкІва заджвгъи дшылтахъым, дгІайхнацІыкІара дшйызпшуаш агъиква ракІвпІ.

«ГІальаматпІ ари абзибара шаъу, — хІва дазхъвыцуан Зульфа лГІвыра аконверт йталцІата йанхІазырха. — Араса сгІахъатаркІыта хІГІвыджъгъи хІГІадымрыгвжважварквынз, бзи хІшабабауа мчыта йхІылахІымхІварныс аурын. Датшата йухІварыквын, хІбзибара амца щаквкІыта йбылуан. Ауи пырас аназгІай, амцабыз духатІ, хІГІвыджъ йхътІыта йбахІхІвныс уыжвГандзара хІызчвпхашуз хІнархІватІ. Йша-тула, абзибара закІ анГІапырагылра йара рахІагъи йымчхитІ. Ауи акІвзапІ йаргъи абзибара ду аджъаль замам: йаднадалыз агІвыджъ рбзибара йаквдызры-

гы, йара анцІрала йгІанхитІ, аугІа ргвы йгІатахитІ».

Руслан йсальамшвѣа амцтахъ Зульфа лгвы рыцІа йтынчхатІ, дларкІкІа-шІаркІкІахатІ, лкѣару багѣахатІ. Заудини йынбжѣагІвчви нахвата йрылархІвун ауи арат амшква йлылугІауата дшырзыхъшвашвахаз. Ауаса псатлыхвра йанлызгІайрыз, анамыс йалыргунта йшакІвмыыз тшггырзылымчпузтІ. Даргы апхѣаква рапшта тшдмыркѣвауа йджвылцІхуан. Заудин уыжвгІандзара дгвыгъун, дгвыгъун Зульфа лгвы хІахѣвымызтын, знымзара зны дгІахъынхІвуашта. Щта ауи бзи дгІалымбарныс йыцІбайа, Руслан дызлайайчвайа? АзгІвадара йадамыгъата йшІахѣа щацІузтын, уипшныс дгвмыхамызтын, йыла чІыхкква цІгІвадалашарузытын, йгІвабджѣацІрыкѣапщгІу ахѣабра жвпІа йыквузытын. Йуыртла дыгъдууым, ауи апштагыи дгъстІам. Ауыхварта апны дынхитІ — акІран даквчІвапІ. Ахча бзигъи гІайгитІ, йыгІвзачва дггырзайгъдзум — йынхаша йтагІчва злазыбжу гѣаам: Буби Дышви ауи йхѣазыпІ йрыму, рунагІва чвыпІ. ЛасалыцІ тирала зыхъыз бергъыльхаз Къанитатгыи лаща йпны дбзазитІта, рыгвлачва йшырхІвауала, ахча хѣвынчІвыла йынкѣвыргитІ. Заудин йгІайынхауагыи йтахѣу азихитІ, йара дзайлахІауа алайхвгІитІ. МачІымхума ачкІвын дхѣызхуаш: ачгІвыча модаква, сыкѣта йгылуа джинс, вельвет костюм-айква, мотоцикл «Ява», транзистор, радиоприемник, япон магнитофон. Заудин йыла хѣызхыз йнапІы йгІацІалуа дащцатІ, дѣарпазаджвыкІыз йтахѣыз зымгІва надырхъун, ауи акІвпІ дшащцаз. Ужвы Зульфа йылаква хѣылхтІ. АчІвыйа ауи дзимауаш? Йтахѣу ахѣазла — зынгъи дгътымхѣастІ, араѣагыи дтхѣара гыгвыгѣам. ЦІабыргыта, ауахѣауат йтахѣыраква йаура ахѣазла ахча рзытира атахъын. Ари ахчалагыи дгъузыгІахвгІушым. Йамальхѣа?

ДгІахѣихныс дшгвыгъузымца адзынгъи агІвстІ, агъынгыи тыцІтІ, ужвы гІапныпІ. Руслан йгІайхгІагыи гІаргванхитІ. Ауи дгІайхырквын акІвпІ Зульфа дангІайымпшдзахуаш. Дгвжважвара атахѣыпІ Зульфа дѣаура йтахѣызтын. Къанитати Бубакѣыри йашІамсуа дырхитІ азынкІищцара. ХІайльарала дѣызгІаргныс йалаган йара йашІайкІытІ зныкІдза. Йуыс бзирала йзаквыршвшта дайгвгъан. ЙыгІвзачви йари уыжвгІандзара закІгъи анрызмышатІазара, КъанитатргІа

рхвitra атахъыпI. АпхIвысгIагра апны хIайльара тIакIв аъамкIва йамуата рхIвитI. Рейшата йанаквым-швауазара, йаъазтI йара йпынгы хIайльара. Ауыс архъйаща гъакIвым — архъйара акIвпI йхъаду. Зульфа йунагIва даннашылра амщтахъ йызтахъу йтахъу йхIвахыргIатI, ауат уыстагы йгъибушым...

Ари атшын акыт аклуб апны ашыпIа Советква рдепутатква алырхуан. Алхра комиссия Зульфагы далан, арыхIазырмакIва рыцылчпун, ага отпуск даъата аткван днымхузтынгы. Щбжъанщтахъдза акыт абзагагIвча атарышвракIва йрылган, акомиссия йалакIвазгы гIахвитхатI. Ауаса ауахъ асахIат агIважви гIвба агIан йгIайззахта аурнакIва хъыртIыта абюллетенква рпхъадзара атахъын.

Зульфа амшбжа йгIанхахыз рпны тшпсылщатI, уысквакIгы лчпатI. Йатахъыз азаман надзарныс сахIатбжакI ахIа аъахымкIва, Зульфа Пазиз тшилыррцара лгвыгъата ауыгы длыц дгIагварцIтI. РыдзхъабыргI машинакI асаба арчын йгIашIастI. Бубакъыр йакIвын ауи.

— ЙымабкIайа арыгы йтагIчва дызгIархъыбх, — йхIватI ауи Пазиз йнапIы йкIуа. — Бнайта анат бнарыдзхъачIва, швкIамис йалу ахIвссакIва ракIвпI. Уахъа швазскIыта акIлуб швызгата, швынхара шваналгарагы швамцIызгахуаштI. Ауи акIвпI ажвлара сыхъвда йгIакIвырцIаз. Пазиз Бубакъыр йажвакIва рымщтахъ дчIыдата йхъа йпхъадзан дхъынхIвыхтI, Зульфа ахIвссакIва дрыдзхъачIван аклуб дцатI.

АсахIат агIважви гIвба шнадзуз аурнакIва гIахъыртIын, абюллетенква ралыхра йалагатI. СахIаткI аъара йашIызарын ауи. Апротоколква ргIыта йатахъыз амачкIва анрыцIадрышв, йазалхыз апредседательгы арайон данджвыкIвил, ахIвссакIва гIахвитхатI. Бубакъыр хIазырта дгылан. Ауи йгахчIвкIва гIаджвылидан ймашина йанйырчIвалтI, йаргы акIвтамгIвала йнайырхатI. АурамкIва днарбжыс-гIарбжысуамца ахIвссакIва дасу лгвашв дкIнищтхуан. Ауи дызлагIалагаз акIвызтын, Зульфа зымгIва рцIыхъва дгIанхушын. Йаргы ауаса йцатI. АгIвыджъ йырхъазыта йшгIамгIвайсхуаз амашина зджъакI гIапырагылын йгIашIадрыстI.

— ЙгIанша ачIвыйа? — йхIван Бубакъыр разымра гIайныпщца ашв йтIытI.

— ХIмашина хIчвычвын агвы хIгIакIвхатI, —

йхІватІ хъацІакІ. — Унай, Бубакъыр, хІуцрахІвата хІгах. Анылагы арылагы хІауамкІва агвы хІгІаквхатІ агород хІшгІайхуаз, — атайхІвахтІ ахъацІа, тшйырхийара даштата. Абжы зчІвыз Зульфа дгълымдырузтІ.

— Ауди уысхама. Утрос хІазырузтын йгІашІа-рышь. УыгІвзачва араъа йгІатачІварыгІатІ, — хІва джъауап айттІ Бубакъыр. УадыргІвана дгІахъыччан йатацицІахтІ:

— Спассажир лхъазы лгвы шІыгъьтІ — хІва. Ари йазпшуазшва «абобик» ашкв тшгІартІын, хгІвы чкІвынчва ащтахъла йгІатачІватІ. Бубакъыргы, тшгІайцразхІваз ашофер «унай!» — хІва данизыгІа-цІыр, агаз даквсын дджвыквылтІ.

АцІх йаласкІбакІахъан. Зпны йадымгылхуа хІау-льыйата акыт йгІарылахаз атанакви атшадакви ра-кІвымзара аурам апны заджв йпІатІаугы гъаъах-мызтІ — акыт ычван. Зульфа йджъалщауа закІы дап-шуан. Алащцара агІвызчвуаз афараква ркІкІара хъара йнадзун. Датшазджъара ауат йырджъауапта датша-гы гІвфара хвыцкІ агвара йгІацІкІкІгІун. ТІакІв йаннаскІарыз ауат ацгвы алакв ракІвта йгІацІцІ-уан. Араса гІван-хын йашІашватІ йъадзацуз. Зульфа ари архъвыхра ауди аъара днанауахвын, йгІаквчІва-квас зачІвызгы йъацузгы бзи-бзи дгърымпыштІ, дгъырзымхъвыцтІ, «абобик» гвашвыкІ йангІашІасгы, йъагІашІасыз гвы гъалымттІ. Агвашв гІартІытІ, ама-шинаквagy тшкІаралтІ. АкІадыгв амзаква ткІкІгІун. Апшвымакв гычывамызтІ. «МгІва йыквхаз ачкІвын-чва гакъвэз ргвы рзакъвпуа йрызпшуазарын» — хІва дазхъвыцтІ Зульфа. Бубакъыр ймашина йрычвтІ. АчкІвынчваквagy йаргы кІныцІын апхІвыспа лхъа-зы дгІанхатІ.

— АчІвыйа бзызпшуа, бтаца дгІатдах, — хІва Бу-бакъыр йбжы гІалгвыквыгІвтІ апхІвыспа. «Арат, йшаъула, таца дгІаргуан», — хІвагы датазхъвыцхтІ Зульфа.

ДызтачІваз амашина ашв гІартІытІ.

— Дабо лара? А, дабарщди ахІвыхІв чкІвын! БгІай, бгІай, щапІ мшы алахІ йгІахъбйыргатІ, сыш-ка. Бнай, аныла бнай, — лхІван Къанитат Зульфа лыбгъа гІалкІын, арахъари закІ лхІвара дахамдзас-кІва амашина дгІакІнылдатІ. Датшагы пхІвысквакІ гІаншахын ауати Къанитати дыршІакІы амхІарала

днардылтІ. Зульфа йыншуз гьГалгвнымГІвуазтІ. ЙырцраХІвата йГІагварардаз а-«Москвич» дтачІвапІ арат таца — хІва йзызпшуа. ЙГІаргыз дгІатырдара атарала йГІващан лара дгІатырдитІ. РГІващара анГІаргвынгІв-ра лара дныржъхта анахъани йлызцахра дайгвгъун ауи. Ауаса апещ йаннашылгьи лгъагъара йалатІутІу-гІуз апхІвысква рцагаща тшгъампсахтІ: ауат тшгІа-лыкІвдыршун, йГІалайхІвахІвуан, йГІалайгвыргъун.

— Араъа гІващагІаракІ гІаншитІ, — лхІван Зульфа йанылзымчХІах Къанитат тшылзыналырхатІ. — Швзызпшуаз атаца а-«Москвич» дтачІвапІ, сара швскъвыцІта ауи дгІатыжвда.

Къанитат зныкІдза дъанквынхатІ.

— АчІвыйа, ауаъагьи аджвырагІв тачІвума? Заудин йакІвымкІва датшагьи аджвырагІв тагвжва дГІаргма? ШвпшыстІ.

ЙГІвназ ахІвссаква рыуа зджъакІ гІаджвылцІтІ. Лара Къанитат лпыкв дыцІхъыччГІауа Зульфа дГІалыдхалтІ.

— Заджвгьи дгъаъам, — рхІван йджвылцІквас ласыла йГІахъынхІвыхтІ.

— Йгъма, данГІатГІымдадзах, швхІакІвата йылбан дырдахтІ, — лхІван Къанитат лхъапц пыцква агъагъара йгылу йыршІалыркІкІауа дхъыччитІ. — ДцарагІатІ. ХІара баразаджвгьи бхІызхъитІ.

— Бубакъыр дгІазшІышт ласыта, — Зульфа йлызниуа ацІабырг анГІалгвынгІвы дбагъахауа йралхІвитІ.

— Ймашинала чмазагІв хІатлакІ дыриган дджвыквпІ. ДшГІахъынхІвыхуа дгІазшІыхІтпІ, — хІва лджъауапхатІ Къанитат.

АугІа гІайззун, акъахвра тшауацІнахуан. Зульфа дыззымпшуата дызлашваз агІаншара лгвыла йарыкІбылгауа дапшуан, лгъагъара йакІвшуз акъахврагьи аугІа ршІалахІвараква йрылу ашайтанхъвмарра акІвта, йалахъынхІвуа йкъахквузгьи шайтаншва дрызхъвыцуан, зынгьи пхызкІ далазшва йылбун. «ГІальмат, арат йырцІабыргта рхъа шыржъахуа гъма!» — хІва къазула дырпшуа йшаъаквас джъалщун.

АсахІатква цун, акъахвра гІашуан, Бубакъыр дгъаъамызтІ. Йшаъула, араъа уахъа лГІагра йазпшуан, йазыхІазырын, лара йГІаргуашыз йлымдырызтІхІва. Бубакъыр «йбобик» анГІашІадрис, лыцтахла йГІатачІваквас, ужвы лакъыль шазцахызла, ЗаудинргІа ра-

кІвын. Ауат лыдзхъачІва дгІаргтІ, араъа йангІагварал амашина йгІатышвтта Къанитат дзылнапІыцІарцаз ауи акІвпІ. АпхІвыс хырмыджгъи, абагъ ачвынцІы шакуа апш, апхІвыспа бальарыгъ дылкІын дгІалдылтІ, ужвы длымрыцІсхуа длыман. Йламальхызйа Зульфа? Бубакъыр йакІвпІта дгъаъадзахым. «Ауыгъи ауат дрыбызлазтын?» — хІва апхІвыспа лхъвыцра йацта зынла закІ лылнахІватІ, ларгъи хътадздызракІ лызгІайын днанауахвтІ. Зульфа лгвы хъшвашван, апещ шпхазгъи ахъта дхъанагылуазшва йылбауа дкІвазызуан. «КІаран йалгушма ари ашайтан теуа»? — хІва йылзымчхІахуа агъагъара йхъынхІвышІынхІвквуз дрызхъвыцуан. Ауат дырпшуан, ауаса шІахъакІгъи йалкІгІата лыла йгъгІащтІнамхуазтІ, уахъа пычІвта йылбауазшва йаъан. ДылъахІлыта йархІабльлала дауата тшыззыналырхарыз заджвгъи дгъыгІвнамызтІ араъа. ДыгІвназарквын ачІвызйа йалхІврыз? Дыржъата дшгІаргызи? Рпны уыжвгІандзара йзгІалыцтамцІгІауайа? Лащчваквва гІайта дразууи дразыми йзгІалымцІгІауайа? Ахабза ауи гъакІвымма йшаъу? Йзызпшуайа? ЦІхквта агІвсицтара шарда цІитІ. «ТшырнапІыцІызжвата сцахырквын?» — хІва йызымкІва азцІгІара лызгІайуан. Ауаса лчпарнысгъи аурын, лкъалагІвырква тІакІв йбальарыгъзарквын. ЙгІаргыз лаъаца атамам гІаргвынгІвызапІ, рылапш гъылхъырымхуазтІ, йгватшнын. ЙалкІгІата Къанитат лакІвын йсакъыз. Ари апхІвыс зынгІалашваквкІ ракІвымзара Зульфа дгъылкъвымцІуазтІ, дылкъвыцІыргъи ласдза длызгІайхуан.

Къанитат чвала дщаквкІын. Ауаса лгвыла дгътынчмызтІ. Агъыч йхъылпа блитІ — хІва, ауи йгІалхъвыцта ари апхІвыспа хІарамгІантша дгІалнапІыцІазыршваз лхІайльара гълымдырхуазма! Лара йгІалхъвыцтІ, Бубакъыр йырхъйатІ. АгІвыджь рчІвы аза кІыпІ, рмурад надырдзатІ. Йзымдыруа рыхъазла Зульфа дразыта, лара-лара дгІайтІ. Ауи акІвын йшгвыгъуз БубаргІагъи. Атамамдза здыруаз апщыгІв — Зульфа, Заудин, Къанитат, Бубакъыр ракІвын. Ага ауаса йаъазтынгъи, Зульфа лщагаща лгвы гъахъымызтІта дгІанардзыхун. Ахабза йаназцахра чвгъара шылзалцІуашыз бзита йылдыруан, ари йгІалцІла, йгІацІылмырпшызтІхІва, дкІватІун. Йхъадата зцІыхъва дтагылаз — Зульфа лшІа зкІра агІамаль акІвын. Длайуыбзун Къанитат ауи, длайбжъун, дылщцуан, дылла-

хІун. Ма апхІвыспа мыжда дызквыз дгъыквымці-уазті, йылхІвуз айрышта йылрыбагъьун:

— Къанитат, бзира шацІаркІву хІпны сдрырцах, йгъшвызгІвушым уахъа йсзышвхауа алагагІара, — хІва анылхІва акІвпІ апхІвыс рахІагъи дангІакІватІа, «анакъахІ чкІвын» агІврагъи лхъа йангІаташва.

Къанитат йарасахІат Буби Дышви рымхІарала дцан лгвгІанагра ралхІвтІ. Дышва лаща, рсовхоз апны управляющата йынхуз Абдулгъи дчІван. Ауат йралхІвыз «анакъахІ чкІвын» аунашва зныкІдза йгъгІаргвнымгІвытІ, йауа ухІварыквын, абаза кытква рпны ауи ьарыгІвуа мачІпІ. ЙшапыцІу апш, апхІвыспа дангІаргра мчыбжьыкІ йа йайхІата ддыртацитІ. Асабша щбжьанква рапш анакъахІыгІвчва гІайитІта йчитІ-йыжвитІ, лнакъахІ ргІвитІ. Йара арат асахІат-ква рагІан атаци ачкІвыни руыжвгІанчІви накъахІ а-Совет апны йыргІвитІ, анцІрала йхъацІи-пхІвыста йшцауала швъа гІарыргитІ. АпхІвыспа дызчІвугъи ргвы тынчхитІ. ДгІазлалызгъи анадылра щтІырхитІ. «АнакъахІ чкІвын» йамагІныхІа? Ауи датша угІа-хъаквакІ рахъыла йгІахвхаз къазщапІ, йаргъи хІкыт-ква рпны щата багъа замайауагъи швхІаусыгІва амапІ. Йапхъахауата, «накъахІ чкІвын» апхІвыспа лахъыла азхъамцІара гІаныцІитІ. Зуахъ дгІаргыз закІы-гІвба уаса рщитІ, йщардачвамкІва угІагъи гІазы-рддитІта лнакъахІ апхъачІвила йыргІвитІта, ачкІвын дылзынаржьылитІ. ЛпхІвыспара дауа амакІва йгІа-цІцІуазтын, дгІазгыз атгІачва алагитІта анадылра тшаздрыхІазыритІ, апІатла ангІадзара уыжвгІанчІвила лнакъахІ ргІвыхитІ, днардылитІ. ЛпхІвыспара дауа амазтын? Ауи агІан йшгІашауа дджвылырщтхитІ. Зынламызтынгъи — тшытракІ анцІра.

Ужвы Къанитат «накъахІ чкІвын» уахъа йрымч-пакІва йамуашта йангІалыргыл, йзалхІвквас йыззыр-гарыз рымдыруа тшытракІ йдзыргІвытІ.

— ХІкыт заджвгъи ауаса гъйымчпастІ, хІара хІы-зпауыбляхуш ачІвыйа? — йхІватІ Буба, йахща лму-рад шйымгвапхауа гІайныпщца, дгІвыдмыдуа дала-гатІ. — АугІа хІрылнаггІума, хІкыт йшапыцІу апшта йхІчпапІ.

— ЛнакъахІыгІвра хІрауырквын, йара ауасагъи тукъаль ззымчпауата йгІайыз апхІвыспа бызквакІ гІалайдзапІта дацаркІпІ, хІаргъи апхъа йайчвата хІнапа хІхъыцІпІ, — Къанитат йгвнылкІылыз лымч-

пакІва дшацымхушыз лылубгІауа джъауап алтитІ. — Зны хІуыс багъбаракІ йазырцазарквын, хІаргъи йхІчпуш гІдыруашын. Ауи акІвымкІва адуней азна уаса, щамакъы хъцгІа, рызкъгъи рыхІазырта анадылра ацІаптшыхырквын—гвырпсагата акыт хІгърымбума?

Ахъачваквa йызквыркІра рымдыруа талеракІ йнахъгІахътІ, ауаса ражва закІгъи гъамцІгІатІ, йырхІвуз йъархІвуз йгІанхахтІ — Къанитат йлыцыркІра атахъхатІ. «Йыздыруада, ауи дзахвахарнысгъи ауыпІ», — хІва агвчакъра йрызгІайуаз ршІаква акІуан. Ауи амщтахъ йайкъангъашын «анакъахІ чкІвын» шыргІвуашызла йангІалтІ. Арат ъадзархасуз Бубакъыр дгІайхтІ. Ауи ачымазагІвтара аджвырагІв йгата гъакІвмызтІ дызджвыквыз — Къанитат ауаса анылхІвуз мцы лхІвун — Зульфа лара йылбзирата Заудин дйыццата, ргвы шылзакъвдмырпуаш ахабар МаридатргІа йган дджвыквын. Апхъала дзыздырнацІаз ахчагъи асахІатгъи лзигатІ. Бубакъыр ймакъапссаква дгъырмайгъдзатІ зунагІва йджвылымцІуата тахІа йцаз апхІа лыхъазла ан лгвыжвкІра щаквикІра ахъазла. Маридат зныкІдза дгъызытынгъи, ацІыхъва лтара дтагылхын, Бубакъыр йгІайчІалхІтІ, башырбадъагъи ауыс гъалымгатІ. Ари йахъазума, джъамхагІасата йшгІашауа лпхІа йылзылщтиуашыз йайхІвныс йара Бубакъыр йыхъвда йыквылцІатІ ацІх йъаласкІвакІва хъаз йгІалцІла. Ауи акІвпІта, Зульфа лгъычра апны йара дшхъадаз лан лпны йгІацІимырпшызтынгъи, ауи йгІайыхъвдаквылцІази лызхъацІари датадрыхъадахуан: уахъала Зульфа дрази дразыми йазцІгІуш дгъатъам, йшата аджъамхагІаса дгІайнацІыкІара ага чпара ушрыхадзара, «накъахІ чкІвын» гъакІвымта. АчкІвын йунагІва апынгъи Бубакъыр йызпшуан. Араъа йшангІалызла, апхІвыспа лахъыла уакъыльта йгІагылырныс йызквдырпшуаз Бубакъыр йакІвын. АчкІвын йахъылагъи заджв дйыцта айфанд йызцата накъахІ йдыргІвра атахъын. А-Совет рапхъа айфанд накъахІ ъайдыргІвуаш йгІалцІла Бакъмырза днамхъгІамхъра ахъазла йхъвы бзишва йтарцІатІ: ахъгІара-мгІара-квa, джыш-джыкІала йцІгІу аквтІужъква ракІвымкІвагъи сом гІважвагъи аркъа литІркІгъи ацырцІатІ. Ауат йыжвуаши йъмжвуаши йара йуыспІ. Бубакъыри Къарими анджвыквылууаз Къанитат дызларайбжъаз лымамачІхан йатацылцІахтІ: «Араса зшвчауайа агъи — хІва дазцІгІузтын, ачкІвыни апхІвыспи

закІы-гІвба мшыла мгІва хъара йыквылуаштІ, ари йгІалцІла рнадылра хІрыласра хІгвыгъапІ» — хІва йашвхІв — хІва.

АнакъахІыгІвчва ъадзаджвыквыз, Къанитат луыс налырдзун: «АунагІва разхад», — лхІван акъвабыз-быжъ йгІанадыз ачкІвынчва йамыцІхра шагІу ралхІвтІ, Зульфа лпны йыгІвнаквазгъи гІаджвылылщтхтІ. «Атаци» лари йанырхъазха, ауи длыдзхъачІван длайбжъауа далагатІ.

— АчІвыйа ауасабыргъи йшакІвдзам тшзыбчпауа? — лхІватІ ауи Зульфа лхъа гІалщцуа. — Зпны зкъычІта йгвыргъауа тахІа йцахъу дгъаѡам. Аладзгъи агвакъвпрагъи ацпІ алахъгІацІцІра. ЙхъацІа, тІаса, зымгІва тшаквдырпшыхуаштІ, абзира йазцахуаштІ. Ауи акІвпІта, бгвы ртынч, бгвыбзыгъаха. Былахъ ѡаныз бгІайтІ.

— СгъгІамитІ, сыржъан сгІагвараргатІ. Ухъа зтахъу, хвы уыквызцІауа ауаса гъичпум, — Зульфа Къанитат лнапІы лкъвылгауа йылхІвитІ. — Ауаса йанаѡазара сджвылцІхуаштІ, сгъгІагІвнахушым. ХІпны заджв дшвщтита ахабар дшвырдыр.

— Йауыб, тІаса, йауыб. Йшбтахъдзу. «СджвылцІхпІ» бхІвузтынгъи — бхъа бахвитпІ. Ауаса уахъа бхъазы бшпацахуаш бджвылцІхта. Заджв дбыщтагІа-йнацІкІѡа базпшы.

— Бара сырцах, Къанитат, — Зульфа лчІвыуара гІайуа апхІвыс дылпшитІ.

— Бшпасырцахуаш, тІаса, бгІазгыз йѡизиндѡа. Ауи йхІвахуайа уадыргІвана? Ауи акІвпІта, тІаса, йсызмчпушла бгІасымхІван. Уахъа бгвы рыбагъѡата, алахІ закІ йхІван йгъыгІвбам, баѡазтІ. УачІвы, бзила йхІыквшузтын, бзи-бзи базхъвыцпІта, гвыбзыгъаракІ йаквбкІпІ. Уахъа аджвылцІхра ауасахІвагъи базымхъвыцын. Араѡа бджвылцІхта алащцара ду бхъазы бшцахуа закІ бызнийырквын, хІа хІакІвпІ акъванчара гІазквшвахуаш. Ауаса йанаѡазара, сыпшдза, бгъаухІщтуашым, баухІщттагъи амаль гѡамам. Йауа, хІлагума? Йаргъи бшгІагІгыз аугІа йыргІатІ, йырбатІ. Ари амщтахъ бджвылцІхуа — хІѡадзабырпудыз нахъапІ, тІаса.

— Сара стахІацара зымчылахаѡа, Къанитат? — Зульфа йылзырхауа ашвхІакІва даргвыжвкІуа лбжбырыцІа йщтІылхитІ. — ТахІацара зпыру сара сакІвызтын, йѡастахъу сцапІ, йыззыстахъу сйыццапІ. Заудин

дыгъстахъым, уыуалахІ, сгвы дгъІащтІнахуам — ари згІашвгвнымгІвуайа! — Зульфа лгвбампІатыхра йацта йцІыхъвахауа лабджьар дгІахъитІ: — Зхъа хвы азы-зчауа заджвгъи бзи дзымбауа тагвжвата дгъГІайгуа-шым.

— Йара банибауазара, тІаса, йшпайчпуш. Баргъи псайспамца дббахпІ. Уызццуш бзи дубауата угъГІад-риуам. Азаджв дйыцымцаскІва дылбитІ, азаджв дйыццитІта уадыргІвана дылбахитІ. Заудин бзи дбым-бушта йыцІбайа? Аныла акІвпІта йунагІва шаъу ббитІ. Бгвыргъара атахъыпІ, тІаса, ауи йапш чкІвын бынасып дъагІанакІыз.

Зульфа ари амщтахъ закІгъи гълымхІвахтІ. Йыл-хІвуш лымдыруата гъакІвмызтІ дызджъауапыдаз — йухІвалакІгъи Къанитат лыхъазла магІны гъамамыз-лушызтІ, лара йылхІвауа лхІвушын, лхъвыцца ды-квызлушын. Ауаса йанаъазара улабафырныс, улама-кІырныс гвыбзыгъаразма? АпхІвыспа лдзыргІвра Къанитат лара йылтахъыз гІанылщттІ: лбжъагажва лылалтІ, гварцІырта шлымахым хъалцІатІ, лгвыгъа йалылхын лгвы тынчатІ, ужвы йшутахъу дгІауралч йауаштІ.

«Льуца!» — лхІван дшІтытІ Къанитат анхъвпхІа дгІазшІылтхуа. АпхІвыспа дангІай, унашва лзылч-патІ:

— Апещ чкІвын апны ачвартаква чпах, уачІвгъи хІахІаймшпІ. Тшыртынчх, атаца. Сквшы гІважва швпны ббзаазтынгъи, ужвы йгІанхаз бынцІра араъа йбгуштІ уахъа йашІарышвта. ЙбзымшрахатІ, сгвагва.

Къанитат дджвылцІхтІ. Ауаса ауи хъара дшаъам гІаугвынгІвныс гъбаргвымызтІ: лчважвабыжь гІау-гвыквыгІвуан, уак-уак — хІва заджвы дйайдаууан, закІ хъадлырцІун, закІы йадлыргылуан.

Бубакъыри йыгІвзи гІахъынхІвыххъан. Ауи Зуль-фа лбара дачвшвауа, апахъ алашарара дгъГІаквмыл-уазтІ, атыдзадгал тІакІв йачвыхъарата йгылаз амацІа-уырта йамаз апещ дчІван, айфанд накъахІ шийыр-гІвыз райхІвхуа. Йчарагъи йыжврагъи аннахъа, Зау-дин дгІазшІдирыттІ.

— Ужвы, — йхІватІ ауат агІвыджъ йанырхъаз-ха, — алахІгъи аугІагъи йырдыруата Зульфа уара ду-чІвхатІ — айфанд швнакъахІ йхІыргІвытІ. Уахъа йашІарышвта ауи уара дутагвжвапІ, духъчылагІвхатІ. Ауаса йанаъазара утагвжви уари швымхІара швацы-

чвитІ. ЙугвынгІвыма, чкІвын бзи? — акъахв йалагы-лу Бубакъыр ачкІвын дизылакъвысын, дсрыпха-щитІ — хІвагы аамкІва, йгвы йтаз йхъичІван йай-хІвитІ. Заудингы йхъа найыркъвын ддзыргІвуа дгы-лан.

— Лара йылмурыквын щта? — йхІван йхъа гІащ-тІихуа дазцІгитІ Заудин.

— У-у, хвамышв, ауи дзызхъвыцуа гьма! Ахъаз уызхъацІахйа пхІвыспакІ дузгІамрыхъвушта! — Бу-бакъыр лакъырды йчпитІ. — ДгІауымгкІва угьацым-хузтІ — дуызгІагІгтІ, дджвылцІхра утахъымызтын, уахъа йгІауымырльальан, бахта йумыршан. УчІвы кІбасахарныс ауаштІ. УхъацІара гІаумайжъара ахъа-зла хышвкІгы уахъ. ХІайда, щымтадза!

Заудин дджвылцІхтІ йынцІра дызхъымсскІва ужвы дызхъысра атахъу ашвхъымса дайгвыргъауа, йызгІамис гвкшарагы гІайнатуа, тІакІвгы дшвауа. Зульфа йара дичІвхуштІ. Уахъа ахІа пІатла амам-кІва. Ари асахІат агІаталра гьакІвмызма ари асквши бжакІи йгвылагы йпсылагы дзызпшуаз, дызхІвуз, дзыздзышуаз! Ауасабырг дылчвымыгъдзазаргы дджвылцІрынта дцахрын. ДгІагІвнахади. Ауаса йана-ъазара йымгІва хътЫпІ, дйызпшитІ, дылтахъыпІ...

АунагІва йаргвандзакваз ракІвымкІва арахъарат цахъан. АкІбадыгв йкІкІуз амза чІыдаква дрычвхтІ. Ачважвабыжъква закІ-макІын, аунагІва зчІвыз ага йычвамизтынгы. Ауат дасу йчварта дылазтынгы, йшарныс йгІанхахыз щцардамызгы, рычва гьгІами-уазтІ — ргвква гьтынчмызтІ. Къанитат лакІвын ахъвыцраква зхъа агІвыржвуз. Ауи Зульфа дыр-дапІ — хІва дшван апещ хвыц дылрычвитІ, лара ауаъа уангІаджвылцІра уызуацІсуа апещ ду апны дщтІалтІ.

Къанитат уахъа дгІапсазтынгы, щардагІвы драй-къаргІашызтынгы, ужвы дразын, зымгІва лари Бу-бакъыри йшлырхыз апш йакІвшун: Зульфа мчылам-кІва «лара-лара дгІайызтын» (дызда йыздыруаш ауи дшыржъаз), «накъахІ чкІвын» длыргІвызтын, апхІвы-спа дхълырпшшата дгІагІвналжъызтын, ужвы Заудин дылзынашылуашызтын.

Йбжалащцараз апещ ашв тшгІадзхънатІгІан Зау-дин дгІашылтІ, аджъахашва агвы дангІадза дгІашІа-сын ддзыргІвытІ. Къанитат тшылрычвын закІгы гьы-лхъымгатІ. Заудин рыцІагы дчІвырхъан йымхІара

ашв гІайкІытІ. ДагвазтІхІва, ачІвы аман. Ауи йрыма-
дзауа мачвыла ашв даквстІ. Йымкѣвауата тшгІана-
тІын Лѣуца дгІаджвылцІтІ, ауи лтарала йара днашы-
лын ачІвы гІайтхтІ. Тшызрычвуаз Кѣанитат дгІахъ-
чІвалын, дшабгаз длымхІахазшва, лпсыпынкѣвгабы-
жъгЫ лымадучвата ддзыргІвуан...

Ауаса йылгІуз абарыхѣванчра абыжъ хѣвацІакІ-
гІваца акІвын. Абжыы рыцІа йтынчхун, зны йатагІа-
лагахуан. УацІыхѣван айчважвара быжъ гІагитІ.
Йара йбжыы хѣвцІакІынта, йхІвуз гѣузалмыргузтІ.
Ауаса лара лажвакѣва абгата йугІун.

— Уара суыцбазара ацІкІысгЫ апсра гІалсхпІ.
Заудин закІ йхІватІ.

— Аркѣа гІауцхѣрагІушдзуцитІ, — хІва датагІа-
лагахтІ Зульфа. — Уара сгвы ахѣазла угІвымапІ, уы-
змайгвыгѣуш уамайгвгѣан...

ЗаудингЫ зджѣакІ атайхІвахтІ.

— Йѣамуыхуа снауырдрзарыквын уунагІва щата
сыгІвначІвуштІ, сбалахІ зынгЫ узацІымцІхуа. Ауи
акІвпІта, закІ сумрычпаскІва, тшыдырхта уджвылцІх
араѣа. Ауаса гѣакІвым згвы йахвиту апхІвыспа йш-
лыдгылуа.

Заудин йбжыы гатІ йауырата. Ауаса йхІвуз гѣатал-
лмыргахтІ Кѣанитат. Ага ауаса йѣазтынгЫ, ап-
хІвыскѣта хІакѣта закІ хѣалцІахѣан: лаца йпа, зым-
гІва рацІкІыс бзидздза йылбуз ачкІвын, йуыскѣва гѣа-
бамгатІ йгЫ йгѣабагушым, йшаѣула. ДшалашыркІваз
закІгЫ анизымчпазара, ужвы дхѣыхтІ, дзыргвышхвуз
йкѣахвгЫ йхѣтыцІхтІ гІацІцІуаштІ, щтахѣла дгІаща-
сра акІвымзара йчпахуаш гѣѣам. ЙаргЫ ауаса
йалтІ: Заудин дгІаджвылцІхын агваны дджвылцІтІ.
Ужвы йшцауала, ларгЫ апшвымакѣвагЫ рпахъ хачІв
шыц гІагылитІ: араса йымкІвантІауа зхѣа йазгылыз
апхІвыспа йылхІваз дгѣузахѣысуашым — дгІагІвнам-
харныс лхІвазтын — дгѣгІагІвнахушым. «АлахІ джѣа-
хІанам дицтитІ дджвылцІх гѣакІвымта», — лхІван
Кѣанитат лгвыла апхІвыспа жыйа длызгѣытІ. АцІа-
бырг ухІвушызтын, Зульфа араса дшгІацІцІуашыз
лдырзарквын, ауыс ацІыхѣва дгѣтамгылрызтІ. Дызда
араса дгІацІцІпІ зхІваз. Аткован даныцІагылу, закІгЫ
дхІвыхІвѣасапІ, лахѣвахѣвала заджвгЫ дгѣипшуам,
ажва гѣауакІ гѣгІалшІышвтуам. Ужвы уылпшых
дшаѣу. Кѣанитат лыла шгІапшуа ари ауыс ачвгѣара
йазцун. Ужвы хІакѣпІ ауи дджвылцІхуазтынгЫ, ауа-

са тынч чкІвынта дшджвылымцІхуашыз: Советгы, депутатгы ацІахуштІ, регистрациядъа айфанд на-
къахІ шидыргІвызгы агвы йгІаквылуаштІ. Дызда
йдыркъванчуш? Йнас-йгІасыргы, акъванчагІа гІазд-
гылуаш лара лакІвпІ — зымгІва лызхыз лара лакІвпІ.
Бубакыр дгІалцхърагІагІвацун. Зульфа дгІагІвнаха-
дзарыгы Къанитат йлылхыз амгІва дъаламцаз ап-
хІвыс лгвы тшылзыхънагІвауа йалагахъан: абазара
апны йгъахъвламслушма ауат? Ауаса Къанитат ари
ахъвыцра йшылдыруаз йхъвацІалчІыгвуанта тшгъам-
цІналымрыхуазтІ. Ауи лыхъазла уахъчІвала йхъадаз
лаща йпа йгвазгІайраква нардзара, йыквлагІвчва гІа-
йайхІвапсауа дынкъвыжъра акІвын. Къанитат ауи
ахъазла йлымчпушызи йгІалымхъвыцуашызи гъаъа-
мызтІ. Заудин йтахъыраква араса пырагыли гІвыни
рымамкІва дызчпаз ацарда Къанитат лакІвпІ. Ауи
лара дгІарийыдан, унагІвабазарала лгвы гым-
шыштІ, анчва йгІалылайцІата йлылаз абзибара зым-
гІва. Заудин йзыналырхатІ. Ауи йыхъазла закІы дгъа-
майгъдзузтІ, йызгІалмауашызгы гъаъамызтІ. Амаши-
на йылхвгІазгы Заудин йыхъызла йлыргылтІ, ауи
согІата йылтуата лхІван. Ахча ауысла Къанитат лы-
цІгІва угънамдзушызтІ: ласалыцІ чгІвыча анахъ йъа-
зыбжу йылгата йылтирыгы, арыла йкъыту ачгІвыча
бзиква гІалгта гІваныхвла йылтирыгы, ахча агІайыр-
таква бзита йылдыруанта лхъахІара дууын. Анхара
ауысла ауи дызхъатарымкІуаз уахъчІвала швхІаусы-
гІва лыманта акІвпІ. СквшквалІла унаскІъата асовхоз
данынхуз агІан лыгІвзачва машинала архъа дшрыц-
гІабгъалхуаз йахъышвтын зарар лызнахатІ. Уылш-
рыгы ауи апш закІгы лыцІбамшва дубун, ауаса йлы-
цІбан, лдерт злаъаз луацІала акІвын. Ауи йыргъв-
гъвата архъа нхараква дрылазла йгъамуыхуашызтІ.
Акъральгы ари йаквшахІатта пенсия лызцаквнар-
гылтІ. АхъагІа щаквчІвахын тшангІалнардыруаз ма-
чІын. Къанитат зныкІдза дхъагвыцІахъызтынгы,
ацІыхъва тшгІалгайхтІ, йлызгІацІшвтыз арыцІагІа-
гы лфайда шгІалылхуашыз дазхъвыцтІ. Апхъалагы
аласалыцІ чгІвычаква рчпарала лнапІы гъчвгъамызтІ,
дзынымхауа данца, йылцІабыргта ахарчпара тшадыл-
кІылтІ, арыла йъазаз акъарча пхІвысква дыршІыб-
жъумца швабыж дазычпахатІ. Хар хъылпа, тлапад,
асы, кІвохвта, кІасы — мацІымхума тира йылгуз.
Асатугы бзи йалсуан, йауа ухІварыквын, афабрика

йачпауа ацкыс йпшдзан, анадзара хлаган. Йыншун анахь хъаракI дыр, щагърыйа лкыта ауат йанырзганылыжьюаз лтичIквa. Лара лапш заман зцардаз ацагърыйаква йылзыртиуанта, йшангIалыз апшта, рхъвгьи алырхуан, лара лахчагьи лпны дшчIваз йылзыгIарщтихуан. Къанитат ауи дазпшуа дгъчIвамызтI — хар лчпун, йа араъа йызчпата хъара йызымгуз рпны пудта йылхвгIунта хвы тамаз йаталгахуан. Лаща йпхIвыс Дышвагьи мачI-мачI ауи дазылбжъатI. Аласа агIаущагьи багъбата йщаквлыргылта йаъан: йапхъахауата, йара Бубагьи уаса гымачIмызтI, пыхв джъмагьи йыман, ауат йгIарыквцIуаз рхъвы зынгьи акъралъ йгъайымтуазтI — йахци йтагвжви хар тичIвы гIарылырхуан. Ари акIвымкIвагьи Къанитат азаготовительквa драбадыруан, ауат зхъвы дууыз уасчва гIарахвта йрымазтын, йызлагIарахвыз ахв ацкыс сомквaкIла йайхIата йрылтуанта йгIалахуан. Бзита йырзытиуан ахъвдахъцIа шкIвокIваквa. Ауат гIазлырхуазгьи зхъвы аквпшыра рыцIа йпшдзаз дара ауат ауасчваквa ракIвын: апхъапхъа квысата йырхуан, квысипхъадза хъвдаквцIакI шнадзушыз апшта, уадыргIвана аджвджвага порошок злаз адзыламца шшати пIайти йацIаз ацIырххуанта йдырпшшахуан. Ари амцтахъ ауат рхъквa асы апш йшкIвокIвахун, амара апны йкIазкIазуа уыла хънахуа йцун. УасчвакI пщыныхв-хвыныхв ангIарнатхуаз аъан. ЦIабыргыта, аратквa учпара ахъазла тшурыгIапсара атахъын, Къанитат анхара дгIацIагылын дгъымгIащузтI.

Ари апхIвысгьи йлызгIагылуазарын асудагъарра зщи зыбгIви йалата йнанауахквуз рпахъ йгIагылуа азцIгIара: «Йзалайа ари аъара ахча, дызда сыззакIкIуа?» — хIва. ЙтагIчвадуу, ага гIалхъахIарыгьи, йъалгара лауаштI. Къанитат щта? Щарда атахъызма ауи лпсы нахъара ахъазла? ЛунагIва псауатла гIвнацIанйа, аугIа гIалызрайхIвапсуш чгIвыча, хъапщ татлын, лымхIарыгIв лхъа йазылхвгIанйа, хъапщ пыц алацIалыргылынйа, ансимшы лгвы зызгIайуа алалфанйа. Аратквa зымгIва уахъчIвала йлыман ауи. Датша йазылгвалалайа? Аныла акIвпIта акъралъгьи асудагъарра ауыс гIанарычвгъауа йалагатI. ЙцIыхъвахауа амызквa ауи зджъарагьи кIара лгата дгъымцахтI. ЦIабыргыта, рыцIа паса йылгата йылзыртикваркIвуз рыхв лызгIайуан. Йаргьи Заудин йуыс далалищтара асудагъарра дгъахамдзахуазтI.

Амш гІаталуан, дгІазжъаз амш, гвыргъаракІ даз-
змырпшуаз амш. МшахъамшацІыхъва лара йлызгІа-
гылуашыз акъванчагІа ацІкІысгьи дгІазырдыыхуз да-
тша закІы аъан: йахъа ани апш швхІакІва зызнийыз
Заудин йхъа закІ азихапІ — хІва дшвун. Къанитат
дшвун, дкІватІун. Ари адуней ахъахъ закІгьи гы-
квыммищтІ апхІвыспа дзыргІасуш, лхІва дгІатазыр-
гылуаш? ЙырхІвитІи хъвымгарала агІвычІвгІвыс
дгІахъукъьал йа йшІа укІыта йухІвауа ахІа хІва йы-
мдырхуа дучпа йауашта. Арыгьи ауаса лзыха йзам-
уайа? Лаща йпа дгІащаквхара, абзира хъахъхара
ахъазла йлырхІуш агвнахІ анчва йлызйыргІвапІ.

АпхІвыс ари лгвгІаташвара йылцІабыргта даз-
хъвыцуан. Анаъа агвла станица заджв даъата
рхІвитІ, апси абзи акІвайцІитІ рхІватІ. Ацгви али
рапш анцІрала йагъачвата йаъу адидалхитІта, азаджв-
дъа аджв дзымбзазахуа йчпитІйа. Щта, Заудин
Зульфадъа данамуазара, Зульфагьи Заудиндъа дам-
уыхуа дирычпа замуайа?

Къанитат ащымтахъа хъшвашва штшгІалнардыр-
уа гвы аналт, лплащ лшвылцІан, ахъвымгарахагІвы
йпны ацара ахІа мурад лымамкІва, Зульфа бзита
дшырхчушыз ралхІвын, дъацузгьи дылмырдыруа
дгварцІтІ. ТшытракІгьи дымгІвайстІ шапІыла. Акыти
астаници йырбжъакІныхІаз ацхІа кІвантІала дыкв-
сырквын, машинала дгІакІвшашауа ацІкІыс араса ша-
пІыла рыцІа ласы днадзушын. Къанитат заджвгьи
димачважвауа ласы-лас дымгІвайсуан. Апххъа дкІны-
лын ацхІагьи дыквылтІ. Араъа акІвпІ агвыгІвбара
лызгІайта лчІвырхъаква лчвпсайспахауа йаналага.
«Сзызцауа дсауашма ласы? — хІва лгвы дтахъвыц-
уан апхІвыс. — ДгІасаута йуыс мадза йсрычпадзары-
гьи, йанбакІву ауи акъару Зульфа йылзынадзата дан-
шІанахІвуш? МышкІылума, гІвымшкІлума, мчыбжъы-
кІлума? Сара ауи амч уыжвжвы акІвпІ йанстахъу.
Йара йаъума цІабыргыта хъвымгара — хІва зунашва
рхІвауа? Йаъамызтын? Лага-лага — хІва ацІыхъва
сштагылумца стаца дджвылцІыхырквын?»

Арат агвчакъраква Къанитат дгІацадырпахтІ. Ауи
йылчпуш атамам ужвыгьи йгълымдыруазтІ. Йылдыр-
уаз закІын: Зульфа дджвылцІхта амаль гъамам. Ауи
лпхІвыспара угвы азчакъуата йшаъамыз Къанитат
лацІкІыс йшахІатбзийуда? Ауаса данаъазара ауидгІа-
гІвназыжъуаш агІамаль гІалаура атахъыпІ. Йара

уыжвжвы Къанитат лхъвыцраква аныла-арыла йыд-палуан, йыззымцузйа, йабатамылуаз! Ауи йгІалбзазаз лынцІра апны йылбаз, йылгІаз зымгІва гІазшІылтуан, уахъчІва йгІалыхъвара рыуа закІ гІалылхра ахъазла. Ахъвыцра мчы йгІалцІын (аласныкъвара ахъвгьи алазарын) апхдзы гІалыквначватІ. «Сафарби» — хІва лхъа йгІаташватІ апхІвыс. Зульфа лаба йаща Сафарби йакІвымкІва ари адуней ахъахъ апны ауи дзызгІа-гІвнажьюаш заджвгьи дгъаѣам, ауи йакІвын араѣа йацІапхаз, йаѣазагІваз, йадхІвалгаз. ЙгІалаутІ йылтахъыз йшылчпазлакІгьи. Ужвы йгъуысхым. АгІа-малъ ашІачв лкІгІвацарагІатІ — ауи ахъачва лыма йшабгу йгІацІылхІвапІ. Момо, Къанитат лара гылакІвмызтІ Сафарби йачважвара атахъыта йылпхъадзуз. Лара кІасы лхъапІ. Даѣан Сафарби зажва гІвба йымчпушыз хъацІа. Ауи Дышва лаща Абдул йакІвын. Арат агІвхъачва азазаѣаштата йрызбжъаз Къанитат дара бзита йылдыруан. Сафарби дхъахчан. АхІвра тшангІащтІнахра ачвахыртаква арахв гыладимыржьюазтІ, чвайдза — хІва йызбалакІ йгъиймырхуазтІ. Ачвахра йанагІахарыз тып йчпун, амгІва дапырачІвахуанта заджвгьи чва гытайймыргузтІ йдырхвитнацІыкІвара. Ари акІвымкІвагьи, ауаѣа йгІадырйуаз атшыгІвраква дырхъшылуан. Асовхоз адирекция ачвагІагра андырхвитрыз, йатахъу швѣа йымамкІва заджвгьи ачваква дгъырхымрысуазтІ. АгъыкІгьи ансимшы цымтадза дхъалуан, йаущтчІвыз ачва акъвашква, афермаква, акыт абзазагІвчва йгІандйырцІун, хІаджвти стохвти йгылаквас дгІарыкІвшунта агъны амш айшыс алгата уандыргьи, машинагьи, тракторгьи антынчхарыз джъасква рапш йгыларта гІанижьюанта тшыла акыт дгІаталхуан. ЙгІашуз атшынгьи йара ауаса. Амш гвымха гыакІвымта, адуней хъвашузтынгьи. ЙгъмайрамызтІ Сафарби йуыс, хъацІарагьи чхІарагьи атахъын. Йамщцас ауи апш гызымгвашІуашызтІ. ЙынхашахІакъгьи ауи апшта йгъцардамызтІ. АцІкІыс нхара майра дзазымпшгІузйа Сафарби йа рыцІа нхаша ду ѣагІайыртуашыз дзаламгузйа? Йызгайа анхартаква, ауаса ахъта уыламкІва, уымшвыкІва, учагІа хъымпауа, атдзы апхара уыгІвначІвата, уынхашагьи гІайуа. Адзы уыргІваца. ЗѣарагІвуда йыквлагІвчва ауыхвартаква рпны уахъынлахчата йынхуа. Йара абар апхынла амара даджьюа, агъныла ашвыб йшІырпІатІа ахва дыквпІ ари жвасквшата. Ау-

гІа рпны йынхарта чвала дазашкварыгъи, йгвы ута-
пшыта, ауи агъь аъата йгъузимурызтІ. Йшпаузиуа-
шыз йтахъу зымгІва йынхарта йгІайнатуазтын. Нха-
шата йгІайгуагъи аламкІва. Ансисквшагъи уатрата
зъара йырхарджъуайа! ГектаркІума, гІвгектаркІума,
аныла-арыла йкІылайчвагъвитІ адгъыл рахІа йъаб-
зийу.

* * *

Йшщаквгылу апшта, акыт абзагагІвчва рыуа зыз-
гІвадара бзита замангъи зму щардагІвы ачвахан
агІан асовхоз йацхърагІитІ: атехника ъазашІамылуа
агъабаква, акъвайашІыйараква рпны тшбыгла чва
рхитІ, йаквырцІахитІ. Асовхоз ауат рхъвы гІарна-
титІ, арахъари йгІанхаз — йщаквгылу хвыла йахв-
гІитІта йнанауахвитІ. Сафарбигъи дазыхитІ. Ауаса
ауи йхыща датшапІ: ныхамжъагата гІвба-хпа кІапІи-
на гІазтыцІуаш ашта тшыт тшбыгла йхитІ, арахъари —
ачвахыга тракторквала йхитІ, ачвахъыхаква йхъди-
рыххитІ йаздйыргахитІта стохта йаквдйырцІахитІ.
Ауыгъи агъабаква рпны акІвымкІва — агъвгъвараква
рпны. Ачвахра алганацІыкІъара зъаразйа ауи апшы-
мца йара йхъазла йаквдйырцІуз. ЙхІатыр збата
йзынхаквуз йаргъи рхІатыр йбахуан: аркъа ащ-
чыккІ рзихвгІун, уасакІ рзищуанта зны бзита йа-
лайырчІвахуан. Ауаса йымчпарыгъи датша закІыла
йбахуан. ЙнапІы абылуазма, йхчуз атшыгІвра йара
йакІвын йызхъырпшыраз, ачвагъи йара ауи йапшын.
Сафарби йыздыргылуаз ачваква йызхъушыз аъара
йхъа йазгІанижъуан. ЙчІыдазгъи асовхоз йайрыхв-
гІун...

Щта, Сафарби дгІапсун, хътагъи шуарагъи ддзд-
рыжвхын архъа дыквын, дзыквызлушызгъи йдыру-
ан. Ауаправляюща Абдулгъи йдыруан ауи «йынасып
агІацІыртаква», йбун. Ауаса йылаква хъигІвунта
йымба тшичпун. Йауа ухІварыквын, Сафарби йыха-
йыр йара йхъвгъи гІалцІуан, дгІалимырпшуа. Ажва-
кІла йухІвушызтын, агІвыджъ абарчун. Арат асквш
къомкІ йацырфуаз ауи аъара йаргванначІвын, аза-
джвдъа азаджв дзымбзазахуашта йырбун, йакъвы-
цІрагъи гъыртахъымызтІ. АгІвайщчва цри рацІкІыс-
гъи ргвква азыхътІын, азаджв азаджв дйыхІвата
йхІатыр злагІайымбушыз гъаъамызтІ.

Ауи акІвпІ Къанитат Сафарби лгвы данГаташва зынла дГІацапахта Абдул щымтахъа дъанызлушыз аконторла йызлыргъвгъваз. Лтаца Дышва длащапІ, ауи данГалцымхъраГлахра, дызда йГІалцхърыГлуш?

Ауправляюща даъата йГІацІцІтІ. Ауи дзачважваквас гІаджвылцІхнацІыкІъара тшытракІ дазпшын, агвыргІвара йынкъвнацуз апхІвыс днашылтІ.

— БГІай, бГІай, Къанитат, — йхІватІ ауи тшГІащтІхуа, йымхІв йахща даниба. — АчІвыйа щымтадза бГІазг?

АпхІвыс лыкІас кІъапаква лмыртІлауата лхъа йахъылхын, бльатаквла лхъапахъ гІалрыцкъатІ, дзачважвуш дылрыгъжважвара ахъазла рыцІа йажва мчкву гІалрыхІазырын дГІалагатІ.

— ХІпсын хІщтІапІ, Абдул, хІпсын. Ари абзыльхваГІа уаГІвырсыз дхІчвджвылцІхитІ, лгвы йГІаташвах сара йгъсыздырам. ДжъамхаГІаса йа датша заджв дъалыщтаГІайыз дйыцГІаджвылцІхта рпны дцахуаштІ, хІаргъи хІнапа къыщыта хІГІанхуштІ.

Къанитат тІакІв дашІастІ, аласчважвара йГІалцІыз апсыпзымхъара щаквылкІуа. Абдул дыззылтахъыз атамам гъГІайгвнымГІвуазтІ.

— Дразыта данГІайзара ачІвыйа дызджвылцІхуаш? — йхІватІ ауи хъатакІла дпшуа. — Бубакъыр йшихІвазла, лангъи дразыпІ. ДызджвылцІхуаш акІвпІ йсымдыруа.

— Хъага дгъумбасма? АуыжвГІанчІвиква шаъу ухъаштылхма — лгвы эджъакІ гІаташвакввахзапІ. Ауи лджвылцІхра гъакІвым са сызрыгъжважвауа. Ани ахІа кърар змам, йлымцІаста дГІаргта лхІвапІта закІ хІзалцІпІ — хІва сшвитІ. Ачвгъара йазынамдзаскІва амалькІ чпа. ЙкІъасамхаскІва.

— АчІвыйа йсбрычпуш? — Абдул ауи йлыквкІын дылпшитІ, йылхІвуш дазпшуа.

— ЦІабыргыпІ, лан дразыпІ, ауаса Сафарби заджвгъи дгъимачважвастІ ари ауысла. Зульфа уахъчІвала абацынхъвыта йлыму ауи йакІвпІ, дъанашылыз аунаГІва дГІаджвылцІхуазтын дырыхІарамуашта лайхІвырквын, ари дакІныс ауашын.

— Ауи длызцата Сафарби дшылмачважвуш баргъи бзита йбдыритІ, хІцІас йгъГІанагуам ауи апш.

— ДджвылцІта данрызцахра йлайымхІвдзахыргІатІ — кІъасахуштІ, — Къанитат Абдул йджъауапла дшразым лылубГІауа лылахъ аквылцІитІ.

— Ауаса йлыздырхІва ауаштІ. ДдзыргІвуашыз-тын, ауыгы дакІра атахьыпІ, — йхъвыцра гІалай-цІитІ Абдул.

— ДакІында, — апхІвыс гвыгъаракІ лызгІайхуа лхъа гІащтІылхитІ. — Уласха, марджъа.

— ЙауыпІ, Къанитат, сара уыжвжвыбырг Сафарби сыйныапІта йатахъу йсрычпапІ. Бара ауахъ бцахта бгвтшанызла. БырхъымгвыргІван бара ауат-ква. Йауа, хъылпа гъхІхъамма пхІвыспа кІ дхІыз-мырдзагвауа.

Къанитат лгвы бзита аконтор дгІаджвылцІхтІ. Йымкъвауата Сафарбигы дгІайтІ — ауи щымтала архъа дхъалра апхъала щажьыта арыла дгІадсы-луанта йынбжъагІви йари закІы-закІ тутын рчвана-цІыкІара йайчважвауа йадзхъачІвазлун.

Йымкъвауата Сафарби дгІашылтІ, напІы абадыр-кІытІ.

УахъчІва анахъанат ранйараква рагІан ацІкІыс рнапІкІра кІара гІаныцІуата йбагъан, лахъгІалагъи азаджв азаджв дишІапшытІ.

— Йабадзасгвапу, Сафарби, швсаби сахща луна-гІва дъагІвнашваз, — йхІватІ Абдул агІвыджьгы анчІва. — Дбзасушызтын, бзасартата йлыхъвуштІ.

— АунагІва кІара азызхІвауада, хІгвы йасыз ау-рам дыквцІта дъанайыз акІвпІ, — йылахъ аквдза джъауап гІайтитІ Сафарби. — Ауаса дшнайуашыз ап-хъа йаннашщити тшызшвчвылрыдзыйа?..

— Уа уашІас, Сафарби, уаргы къаугІакІ гІану-мыршан, — Абдул гвжважваракІ гІайылашвауа йы-гІваз дашІайрыситІ. — Ауасагы йыншитІ, йазухуш-йа? Ларгы дацІархІахта гІацІцІуаштІ ауи. Къани-тат уыжвжвы араъа дсыдашшылын дцахтІ. Зульфа дджвылцІхра мурад лымата лхІватІ. Ауи акІвпІта, саща, апхъалагъи хІгъабачвымыгъмызтІ, ужвы хІа-хъахІыльхатІ. Ауаса швахща дъаджвылцІхыз — уар-гы йгІаугвынгІвитІ ауи йгІаныцІуа йыгъгІанары-цІсуаш! УыжвгІандзара джъкІахбаста бзидэдза ацы-хІфтІ, зны сгъуызкІылымпштІ уынхарта апынгы. Ужвы ари йгІалылцІта хІайчвыдзра гъстахъымызтІ. Уазхъвыц бзи-бзи. АпхІвыспа ачІвыйа йылдыруа, ужвыгы дхъагаркІвапІ. УахъчІва дщаквукІрыквын ларгы шваргы швайгвыргъахпІ хІапхъахъыла. ЙазыщтІауымцІауата йара уыжвжвы уылмайбжъа-кІва амаль гъамам.

— Ауаса йауума, сара ауи слачважвауа? — Сафарби дазъанквынхауа йхІвѣтІ.

— Ауи агІангыи згвра угауа заджвы уыхъызла дылрачважва, дылрайбжъа. Лаба йымщтахъ ура уакІвпІ йлыму, ухІатыр лымбауа йгъыншарым. Сара ауи акІвпІ сшазхъвыцуа. Ура сидырхума...

Сафарби закІгыи йымхІвауа тшытракІ дчІван. Ауи йдыруан Зульфа уыжвгІандзара Заудин дызыйцымцуз. Аурам дгІаквырхта даныргазара, ужвы дгІаджвылцІхра анылтахъызара, улагамызтын йгІаугвынгІвыпІ ауыс зкву. Ауаса Маридат йшгІайалхІвызла, ауи дразыта дцатІ. АгІвба йцІабыргыйа? Мчыла дыргазтын... Сафарби йчпари йхІвари ласы йгъимаутІ. Ауи тутынкІ айыркІын, ауыгыи шбжачваз ахъвасатхІватара апыкв тайгван йрычвтІ. Йаргыи дгІагылтІ, закІы йшыквыкІыз йылубгІауа.

— Са йылсрайбжъапІ ауи дшгІаджвылымцІхуашла, — йхІван ашвла дджвыквылтІ.

— ЙгІарылас, йара уыжвжвы йылзыщти, — хІва дйыщтацІырхтІ Абдул, ауи дджвылцІта ашв ангІа-йыркІыхуаз.

Сафарби аурам дыквылхтІ. Йылзищтиуашызда Зульфа? ЙангвжважвагІвауысзара, хъара дгыпшгІарым, йунакъващ Мади йхъапщыла лаца Рамазани йщтипІ. ЙылцІгІарыгІатІ йылцацула. ДгІамихкІва лымуа далагума — дхъдырпшшарыгІатІ, ауаса дгІаджвылцІхта амаль гъамам.

Сафарби агІвхъачва гІайауын драчважватІ, рборч гІаргвынйыргІвын йауищтІ, йаргыи дтшыжвлын архъала йнайырхатІ. Ауи йгвы рыцІа йтынчхашва йцазтІхІва, аныла-арыла йгІатыцІта йызгІайуаз ахъвыцтраква дгъаурымщтуазтІ. Ауат зпщылаз Зульфа лакІвын. Ауи лаба йаъахым йыхъызла йара унашва лзичпитІ, йхІатыр дайырпшыта дъацаз дгыгІаджвылищтхуашым, дизымдзыргІвуазтын — дунейлагыи ахратлагыи дырыхІарамырныс дхІазырпІ. Йаща йпхІа йыба араса тшылзичпарныс, араса лыздйырхІварныс хвитнагІа йымма? Лаба ГІайса дбзазарквын ауи йпхІа йлыдйгІапсалуашыз аъара йара Сафарби Зульфа йлыдйгІапсалма, араса уахъчІва лылахъ йара йахъайтахъула йацайырпушта?

Сафарби йаща даничвыдз йгІашІарышвта ййыбахаз асабиква дызларцхърагІуз гІаййыргвалашвахуан. ЦІабыргыпІ, архъа уатра рыздирычпунта йгІацІад-

йыргахуан. Ауат зымгІва, атамам ухІвушызтын, акъралъ йачІвыта, йнапІы дамбылуа, дымгІапсауа йалайбун. Йаргъи аугІа ргвчІагІв дупІта абадъа йгІанхаз ацІайква рахъыла, «ГІайса рыцхІа ййыбаква рыхъазла», — йхІварыквныз, бнахчагъи, трактористгъи, асовхоз рунашвачпагІвчагъи дызлахІвуз йшІа йгъгІатырымщтуазтІ, йтахъу гІайыртуан, йызгІаргуан, кІапІикІакІгъи заджвы йгъйыквйымхуазтІ. Йахъцата уатра чІыда тыйырхарджьюаз, чва шарда таквицІуз йамыкІвта йзизырымбуз, заджвгъи закІгъи зизымхІвуз йаща ййыбаква йгІзауата йырпхъадзунта акІвын. ЙыгІзун йынхарта азыкъвльайынта. Ауи апш кІара тыйызгІалымкъбушыз зджъара дынхазарквныз? Йаща йсабиква уыжвгІандзара йджып йгІлатихта сомкІ гырызимраустІ, йа закІ гырызимхвгІастІ ауи аъара хъахІара шйымугъи. НхашахІакъгІвацала дбзаззарквныз ауат закІылагъи дшзырцымхърагІушыз ажва гъалам. Уыжвгъи, дырцхърагІауазшва йбазтІхІва, ауат рхІвырмат гъакІвымма ауи аъара гІайхъазырхІауа? Ари сквшкъомкІта йынхарта дызгІанырымхуагъи ауат рпшырта рчпитІта гъакІвымма? Йшцауала, йара йхъа рылайгІзитІ, дрылабагІвитІ. Зульфа лымчылагара уахъчІва дыззапшІамгылуагъи ауи атхаджъирта дъацаз гІваца акІвмицтІ? Йхъаду ашвхІаусыгІа — Абдули йари амачвгъахарыквын йынхарта йчвыдзырныс дъашвауа гъакІвымма? Абдул дгІайзылахъырквын гІвангъи дгъапшуашым...

Сафарби йхъвыцраква дрылата йымдырдзакІва агІвада дхъашвалтІ. Агъвгъвара, ацапІкъъарта ангІайау, йтшы дасын парала йыцІирышвттІ, йыцІамгІвайсуаз ахъвыцраква гІайцйырпІлата дрылцІра йтакъшва...

Мади Рамазани джъымхагІасата Зульфа йлыцырцІушыз Усыфгъи днарахвын БубаргІа йцатІ. АнапІ кІра тшкІвыршаракви йапыцІу ажва пхакра рамдари рымщтахъ йызгІайыз йылзынашылтІ.

Зульфа ауат анылба ауи аъара дгвыргъан тшгІарыквылрышвтІ, «уыжвгІандзара швабаъаз?» — лхІван драйгитІ, дрыцджвылцІхра ахІа мурад лымамкІва тшылгІвычауа далагатІ.

— Зны тІакІв бчІвата бхІыздзыргІвы, — йхІван, рыцІа йахІбаз Рамазан йакІвынта, ауи йгІаджвыквицІатІ айчважвара. — ХІара хІызгІайыз бджвы-

лыгІдахныс гьакІвым, Зульфа, ауи апш борч за-
джвгьи хІыхъвда йгьгІаквйымцІатІ. ХІызыгІайыз,
йапыцІапІта, хІбыщтацІгІарныс, тІакІвгьи хІбай-
бжьарныс акІвпІ. Йауа, ауаса рчпума? ЙахъаракІ
араъа быгІвнан, ауи амщтахъ бнаджвылцІхуа —
тшпыхІва ъаным тшпыхІва бткъвымгьи бхъагьи
йзрызнабгуаш ачІвыйа?

— Уальахи йшцІабыргу, Рамазан, — йхІван Ма-
дагьи йыгІвза йыцикІтІ. — Йъамуа зджъара баквшва-
зарквныз йа йакІвым закІ быщтанкъвыргазаркв-
ныз — бара йбымхІварыгьи хІара бджвылыгІгахрын.
А зунагІва, арат бшІпсгІитІ, Заудини бари швшаш-
таз акыт зымгІва йырдыритІ. Швпны акІвызтын, за-
кІгьи, йраздзапІ. Датша йшбасхІвуаш гьсыздырам.

— Сафарби йакІвпІта дгвыргъытІ, — датагІала-
гахтІ Рамазан. — Йауа ухІварыквын, бзидэдза йба-
уа йынбжьагІв йахща тацата бгІалгтІ. БджвылцІ-
хырквын, ауат ачвбрыхъаруштІ, йамабрычвгъуштІ.
БхъагІваца ахІа базымхъвыцуа йббалакІ бчпа
йауума?

— СгІагІвнахара ауи аъара швашІпсгІитІта, сыз-
найхуашгьи швгъазцІгІум, — Зульфа ачІвыуара гІа-
лайбануа дгІалагитІ. — Схъа ауыс сара сацІкІыс
швара йыжвдыруата йызшвпхъадзауайа? СшгІаргыз
жвдырума йара швара? Ауи аъара чІыдата сшвпхъа-
дзауата, сьаргаз швгвыргъьума? МомкІва ауправля-
юща йахща тацата сьагІалгыз — ари швхъа аладу-
хата швшІа шІанахІвума? Атрактор угІакІнихрадзу-
щума, Мада, сджвылудахырквын? Араъа унагІва бзи
гьакІвымта, джъанатызтынгьи сара йгьсыхъвушым.
Ауи сгІазгыз сыла мгъыта дгІацІахитІ, ауи хъашв-
цІа.

— Ауи уылпшыстІ йылхІваквуа! — апхІвыспа
лажваквуа Рамазан йджъайщитІ, тІакІвгьи лакъырды
дичпара йтахъыпІ. — ДзачІвыйа, щта бзызпшуа —
дпринцума, дахІпума? Араъа чвгъата бгІващитІ,
Зульфа, ауи ачвала сгьбымпшуазтІ.

— Ну, бхІырцахынйа, — Мада дгІамцІаситІ, —
дзапщчкІвынйа бара бызтахъжуш араъа амщтахъ.
Уыжвжвы йшгІахІархІвызла, бнакьахІгьи рыгІв-
хьатІ. Ауи акІвпІта тшбмырлаган. АугІа хІыщтахъла
йхъыччауа тшпыхІва хІызнабымгын, Сафарби
йхІваз бдырума хІангІауищтуаз? «ГІаджвылцІхра-
агьи — хІва кІара гІаджвыквылцІузтын, йлашвхІв-

уаш ари акІвпІ: «Баба йацажв хІатыркІ йымадзахузын, ауи бапшы. Дунейлагы ахратлагы дсыхІарампІ хъашвхІахвитта дырчвгІаджвылцІхуазтын. АчІвыйа йылтахъу, аугІа йырмауа, йызшІпсгІауа атхаджъырта дцан хъала дылагылтІ. Ауат йгърапшым ауи хъачвамщара ззылчпуш» — йхІватІ Сафарби. ДзахвапІ. Ауи баба дицынхъвыпІ, йхІва бахъысырквын, анчва мгІва гьбитрым...

СахІаткІ айхІа йлыдзхъачІван Рамазани Мади. Ражва лылсуашва йырбун, йауа ухІварырквын, дырпшІагылуа кІара гьлымхІвахуазтІ. АчІвыйа йылхІвушыз: дчІвыуан ачвартагъвмахъа лыма дыдгыла. РахІа йларгванта йылпхъадзаквуз араса гІалархІвитІ, дгІаргвынгІвра гьыртахъым. Лаба йаца цри дирыхІарамуаштІ араъа дджвылцІхырквын. Ари ацІкІыс гвалырджІага аъума? ЙламальхІа щта? Лгвы йъаштІнамхуа аунагІва нцІрабазартата, йылба йамуыхуа агІвычІвгІвысгы нцІра мгІвалагІвта лылахъ йанума? Ауи агІан ари атыдзгы акІадыгвгы ларалыхъазла зынгы мара гІазыгІвнампуш, псгІачІв ашва бжъы пшдза ъауымгІуш тутанакътаразлуштІ, дгІакІвзыршауа зымгІва, Заудингы рапхъа дгылата, лхвитнагІа згъычта, лынасып лчвызрыдзыз агъачвазлуштІ. НцІрата йуыму уагъачва ушпарыцбазуш? Ауи апш бзазара ацІкІыс апсра рыцІа йагъыпІ.

— Ауи акІвпІта, — йхІвитІ йцІыхъвахауата Мада, рыхъвда йыквыз аборч ацІыхъва йнадырдзата йпхъадзауа, — йшакІвым тшыбымчпан, Зульфа. БъахІыльчва хІгвгы йалбмырдзгІан. Сафарби хІатыргы хвгы йымазара шатахъу бхъбымраштылын.

АгІвхъачва джвылцІхтІ. Апахъ йгІашІасын йназдасхуаз апшвымаква тшытракІ йрыдзхъагылахын Зульфа дшцаквыркІыз рархІвуа, ауи дшджвылымцІхуашла йдыргвыгъауа.

Ауат ангварцІх, Къанитат хвитта лпсыцІа лщтитІ, йаргы ужвы акІвпІ зымгІва лмурад йшгІаталыргылыз анхъалцІа. Ужвы уымшвахуа, уыцта хъла уымпшыхуа анадылра тшазурыхІазыр йауаштІ. Къанитатгы атшазадгалра, ауи йакІвыршащахуш лара лацІкІыс бзи йыздыруа даъата йгъхъалымцІузитІ, лащи Дышви апхъанчІвита, абазара йгІахъшвауата йылпхъадзун. Ауи йгІалцІла йара уыжвжвы йгІаджвыквылцІатІ лгвы йтаз лхІвауа.

— Швара, — лхІватІ ауи Буби лтаци дрыдзхъа-

чІва, — аугІа швыршІымпшын: йшвыму заджвза-
джвыкІ йакІвпІ. Ауи йыхъазла закІы швамайгъдзан.
ХІнадылра зджъара йгІанымшаскІва йчпара ата-
хъыпІ, хІцныхчылыгІвчва рыла кІылнахуа. Акыт
апны рахІа йъанадылрабайу жвауасакІи щамакъы-
кІи рщитІ, быжьба-агІба машина ргІвычитІ. ХІара
гІванла йайхІата йхІчпара атахъыпІ. ЙырбарагІатІ
акыт хІшбзазауа, ари йнахъгІахъуа дгІазлашвз
йамагІну. ГІвщамакъыкІ, уаса гІважва, кетІу-гвагвы-
щызтынгыи — швкІы йацІыхъвамкІва. Аркъя ащ-
чыкь гІважва дхІрыжвуаштІ, заджвы кІапІикІакІ
гІатихІымрыхуа. ХІтаца далагІакІвыгІгашарныс
жвыхв машинакІи автобускІи гІгІвычуштІ. Арат ра-
кІвпІ сара хъадата йгІасыргылуа, йхІымчпакІвагы
йгъшвзызуашым. Анахъанат швара йшшвтахъу.
ХІышвквагы хІгвашвквагы хымшкІы йтІызлуштІ,
апхъала йшырчпалуз апшта, хымшкІы теуа хІымаз-
луштІ. Ахваша хІалагитІта ашвахъадза. Акыт зым-
гІва гІайыргІатІ, йчарыгІатІ, йыжвыргІатІ — ны-
быжьхІванта ршІа хІгІатахуа.

Къанитат йылхІвушыз даналга, арахъарат
агІвыджь рыуа заджвгыи закІгыи рхъымгауа тшытракІ
йдзыргІвытІ. Дышва йылхІвушыз гылмауазтІ, лан-
хъвпхІа йгІашІылпхъадзаз акъом ауи аъара ддры-
хІан. Буба йаргыи дгъдырмыджьмызтІ, йпа йагъай-
щущыи гъйымамызтІ, ауаса йымази Къанитат йгІа-
лыргылуази дара йачвыхъарахунта дарыъанквын-
уан.

— ЙбхІваз зымгІва хІчпауа хІалагарквын, сах-
ща, тшыхІпссахпІта агвы хІгІаквхапІ. Абзара ауы-
рапІ. Анадылра амцтахъ йхІшІахІкІыхуашйа? Мом-
кІва кІылхра саубцтхуашма артмакъкІгыи сзыбдза-
хта? — Буба йылахъ аквдза йцІабыргта йхІвитІ.

— Ауасабырггыи тшумыррыцхІан, саща, —
лхІвитІ Къанитат, дштымхъуш лылубгІауа. — Уыз-
зайгъдзауа дзачІвыйа? УпазаджвыкІ гъйакІвымма
йуыртлапІуш? Уара йуыму уамайгъдзауата йгІаргыл,
арахъари йызланамхъауа сшпхІвысзаджвыкІугыи
йнасырхъахпІ. УгІазбангыи с-КІалъа йыхъазла уна-
пІххъсапІ, ауаса сара зынгыи закІгыи сгъайгъдзушым.

Ари акІвпІ Къанитат йлапшкву шаъу: абзира
ахара рхуштІ рахча йамайгъдзауа, ауаса ражва уа-
дырщыхуаштІ, амахъарыхъварагыи учвыркІуаштІ
ушІагыи ахъудымрыхуа. Лащи лтаци ажва рыма-

хымкѣва, лара унашва рхъылцѣауа йызгѣанхаз рѣа
дызлагѣалбуз лхартаква рхъкъачѣвыла акѣвпѣ.
Уыжвгѣи анадылра лара йшылгвыгѣу апш йцара
ахъазла, йаквыдзуаш ахча Буба йызлайзынамырхъа-
уала лара йгѣаналырхъахуазтын — ауи амщтахъ
акѣвпѣ хъацѣагѣи пхѣвысгѣи ршѣа анахъдлымрыхдза-
хуаш. Лаца ауи бзита йгѣайгвынгѣвуан, ауаса йчпа-
рызѣа — дызщцахъаз акѣвын.

— Арахъ, бара, хѣымпсуазтын, пщба-хвба мзыла
айгвабара царагѣи хѣпырапѣ, — йхѣвитѣ Буба, йахща
йшахъналырхѣвачвауа лгвынйыргѣвыта тѣакѣв дтѣыр-
хъара йгвыгѣата :

— Уызтабзазауагѣи кытпѣ, хъахѣлы, айгва,
нбжъагѣв уымапѣ, ауатгѣи закѣ уызгѣаргпѣ, угвы уым-
рыдзын, — Къанитат зымгѣва дрызхъвыщхъата йыл-
хѣваз дшахъымсуаш гѣалныпщитѣ дшабгу.

— Дыхвбарина, ауи агѣагра зыбхѣвауа йшгѣайуа
апш йцахитѣ, — аджъацара йгѣалштхта ужвы ма-
чѣкѣ тшгѣазгайхыз Дышвагѣи лхъацѣа йахъыла дакв-
суа дгѣалалитѣ ащи ахщи рамакѣра. — Абдул таца
дангѣайг акыт шабгаз кѣара гѣазыргатѣ. Йалкѣгѣата —
асхъа, чгѣвыча. Гѣвшвандыкъвара дукѣ йгъырта-
швахуазтѣ. Ауи йауата кѣара гѣанхадзыбщума: ана-
дылра аналга, дасу йгѣаргыз аъара-аъара рзыртихтѣ.
Ауыгѣи намхъахуата дара аунагѣвагѣи зъара хъавта-
ныс асхъа, асы агъиква рхвгѣахта йрыларшахѣа!
Уадыргѣванагѣи щардагѣв разымкѣва йгѣанхатѣ, йшыгѣ-
гѣахызла. Кѣара гѣазгыз ауи ацынхъвы йутхуа
ухъа уурыхъуа ацкѣыс закѣгѣи гѣарымгырквын ры-
цѣа йагъьпѣ. Йанамуыхуагѣи, хвсомкѣ йадамзарыгѣи
ахчата йгѣаргында. Ауаса дара йрутхныс закѣгѣи йа-
зымпшыхуа. Таца дназдылуа уицхъыргѣара ата-
хъьпѣ. Ауи атарала зымгѣвагѣи закѣ шуцрыркъыуш
йащтапѣ.

— Ужвы хѣлалагапѣта хѣхабзаква пхѣтшыхпѣ, —
Къанитат атаца лажвакѣа шлымгвапхауа йшахѣата
ауи длакъырдылчѣвитѣ. — Хѣпны йгъгѣанымшатѣ
ахабза, ауи хѣрыдзыныс хѣгѣалалрым. Баргѣи, йбдыр-
хума, Абдул йтацанадылра йахайырта йгѣабыквшваз
акримплен хъавтани ачыльаси брайгвыргъыунщди?
Йызхъынбмырхѣвыхѣа ауат йгѣабмахвуата? Дза-
чѣвызлакѣгѣи ауи акѣвпѣ дшаъу. Йазыбхушѣа. Таца-
надылра — гвыргъыарадупѣ, думагѣзауа думхчауа
гѣвычѣвгѣыскѣ дгѣауылахитѣ. Йуыцгвыргъыауа кѣа-

рагы гIаргI, кIарагы рутхI. ИгIазызгауа дара ан-
ракIвзара, дара йырчIвыпI, йампсахта йрылашах.
Ауаса йгIаргыз аъара рылаушахныс гькъвадым:
гIвба гIазгуа закI йзытих, закI гIазгуа хьыз хIвагата
тшыткI йыкврышвх. Йразымызтын — агIвычIвгIвыс
зымгIвалагы дразыта кIаран дыжвбахъама? Швара
айгвабара швахъымгвыргIван — са сабгазтI, са йсч-
папI йшатахъу.

— АлахI дбыразхатI, Дыхвбарина. ЗакIгы,
йшбтахъдзу йчпа. ЙбтахъызтынгI адзы хIхъпсалх.
ЗымгIва знапIылу анчва йакIвпI, анчва йымцтахъ
бара бакIвпI хIзайгвыгъауа, — занхъвпхIа лажваква
згвы гIадырбзийыз атаца ауи хъгIата дылпшуа
йылхIвитI.

— Шваргы ауат йгIашIыспхъадзас шнашвыр-
дзуш швхъшвымраштылын. Абдул йхIатырла акыт
шабгу гIайуаштI. Заудин дызцынхаквауагы лара
лынбжъагIвчвагы. Араса хвышвыгIвкI-цышвыгIвкI
йрызхъуш рыхIазырра атахъпI, уадыргIвана аугIа
хIшIагвагIвара йгIатампшыхуа.

— Ужвы сызхъгвыргIвауа ауи акIвпI, — Буба
йгвтыхъ йхIвитI, — хIнадылра наскIбуштI. ГIалы
йхатым йгIайуа амтшаша акIвпI йандрыхIазыруа.
Ауи ахъваквымцIкIва закIы хIалал йгъауашым.

— У-у, йсхъаштылхыз, — Къанитат мызкIы ай-
хIа цIуата йпсыз рунакъващ лыгажв, кытгIвымакI
йауаз дылхъаштылта ауатыкв дшгIаталымцIуз лхъа
йаквылцIахитI, — йзачIвгвымха дгIахIпырахайа. Да-
тшата уазхъвыцырквын, ауаса йшцауа рыцIа йа-
гъзапI: хIымгвжважвауа тшхIрыхIазырпI. «Атаца-
гы ауаъадза Заудин дйыццапI, дйаргванхапIта
адахра лхъа йтылрышвтпI» — хIва ацылцIахныс
лпыкв йгIаквххын, ауаса йлымхIвауата тшылкIхтI.
Ари йгъахъазымызтI анадылра анаскIара Къанитат
дзайгвыргъууз. ЙгIайуа асабша акIвзарквын анадыл-
ра, йара ауи атшын Зульфагы а-Совет регистраци
дгара атахъхушын. Йыздыруада ауи йылджъауапху-
шыз «Бразыта бйыцIайма?» — хIва йангIалцIгIара.
«Сгъразым» лхIварыквын зымгIва гымдзма? Ужвы
заман аъазлуштI. ГIвымчыбжъала ауи удин дгIа-
таужь йауаштI. Заудингы хъацIаракI йыладзахыз-
тын...

Къанитат уахъчIва йашIарышвта лгвы тынчхатI.
АчIвыйа йзымтынчхуш — зымгIва йшылтахъыз апш-

та йаКІвшун уыжвГІандзара. ЙГІанхакызгЫи, алахІ йхІвузтын, йшылмураду апшта йалпІ.

Ужвы Къанитат дызчвшвауата йаъазлушыз ари акІвын: гІвымчыбжъа руацІа агаГІв гІашылуаштІ, ЗульфагЫи аткван дцалара атахъхуштІ. Ауи агІан тІакІв тшщаквызкІыхуашва йцуш лхвырта джъкІа гъакврымпусшма ауат? ЙалкІгІата Къанитат дызчвшвуз Тамара лакІвын. Ауи йгЫылхъмаштылхстІ дара МаридатргІа йшалачІваз Зульфа дырлырдата дшырчвылрыдзыз. Ауи Руслан диквцІапІ. УыжвгЫи йгІалхъвыцуаш узыдырума?

Къанитат лгвГІвара дгъамжъузтІ: йаъан Тамара дыззылчвшвушыз. Атамам ухІвушызтын, Зульфа лта-хІацара ари апхІвыспа лаъара згвы йыцІал дгъаъамызтІ. Йауа ухІварыквын, ауат агІвыхІвсса азаджви азаджви йазазхъарцІауа гвхътІыла йайчважвун, цІакІыракІгЫи гІанырмыжъуа рымадзаква абархІв-уан. ЙалкІгІата ачкІвынчви дари раззаъащаква. Зульфа Заудин тагвжвата дшйыцымцушыз лыгІвза йзнымкІва йлалхІвуан, ауи дшылчвымгЫыз, йаъащаква лгвы йшыквымшвуз Тамара багъята йылдыруан. Щта, ужвы дызйыццайа, Зульфа узымцІаста йдзыргІвуа тшузыргуш дыгъпхІвыспам. ЗакІ зылхъымгауайа дразымкІва дцазтын? МомкІва, ала йыцІу ала дапшпІ — хІва лазпшра акІвадахара йаквдыршвата атахІацара дахъадырпама?

Тамара зъара дхъвыцызлакІгЫи лыгІвза лцагаца атамам гЫгІалгвнымгІвуазтІ. Ауи данлынйуш дазыгвжважвауа дазпшуан. Момо, йгъахъазгвшІыгъъра-зпшрамызтІ Тамара дызмаз: Зульфа чІыдагІакІ лхъыдзазшва лгвы йабунта дгъагІнамырбузтІ, закІыла дылцхърагІара лтахъыта дазыпшгІун.

Ауи акІвпІ йаргЫи йащтагІайуаз атшын Зульфа аткван дангІард, акІальагІвынала дкІылылдата дазымхъахуа ауи дзылцІгІуз, дызлачважвуз. ЛыгІвзагЫи йлызнийыз закІы цІалымкІуата Тамара йлалхІвтІ.

— АчІвыйа ужвы йсчапуаш? — хІва лыладзква гІакІажжуа гврыдзгата дашшуан Зульфа. — Сара ныха схІватІ араса хІайльала сызгаз тагвжвата зынгЫи сшизамылуашла.

— Щта, бызгІаджвылымцІхуайа ауасагЫи бгвы щтІакІымкІва, тшзыгІвнабрыдзуайа? — хІва ТамарагЫи ачІвыуара гІалщыхІалуа дылцІгІитІ.

— Сызтахъуда сГаджвылцІхитІхІва? СьахІыльчва сГаджвылцІхра хъахъыхрата йырбитІ, сдрыхІа-рамуашта рхІвитІ.

— Руслан дбхъаштылма? Буыс шцаз йабхІвырквын, йгъхъайымцІарадзыбщума?

— ХІай-хІай, уахъІва араъа даъазарквын. Амшква мгІвайспхъадза йари сари рыцІа-рыцІа хІачвы-хъарахуштІ, ага сан сшГІалрийыз апшта сцкъаркІваз-тынгы.

— Руслан дГІайхнысгы ауаштІ. БГаджвылцІх-рызма ауи дГІайхзарквын?

— Ситахъузтын, йсызнийыз тшпыхІвата йГІа-симтхуашызтын. СГаджвылымцІхыргы, сара ауаъа бзазартата сГайгвгъум — спсхъа гІаджвылыргах-уаштІ йымкъвауата, — Зульфа лгвы атагІапшкахатІ. — Акыт зымГІва йырбарагІатІ ауат сызжъата сызгаз, йархъвыцыргІатІ сГаджвылцІхра напахъыхрата йыз-пхъадзауа сьахІыльчва!

— А хІара мыГІва, йбхІвауа ачІвыйа, йбцІабыр-гума? — Тамара дГІагвжважвитІ, лыГІвза лажваква, йГІарныцІуа атамам гІалгвынгІвын.

— Ауи акІвпІта ласыла хІабамбахырныс ауаштІ. Тамара тшылзымчхІахуа ачІвыуара джвыквыл-цІатІ, Зульфагы ауи йлыццІылхтІ. Ауат рдауыш зГІаз Зурйат ашв гІалтІытІ дГІарпшытІ — дГІарпшын дГІарыквцІыртІ:

— Уыжвжвыбырг йашІашвкІы! АчІвыйа ауи аъа-ра йшвызнийыз швбжъы зцІІышвхыз? ШвабабахтІ, швайчважватІ! — йнахъапІ. Ужвы швнайта хІуыс хІшвырха. АугІа хІызпшитІ.

АхІвссаква рыладзква дрыцкъатІ, рхалатква на-дыррайша-гІадыррайшан атйырта зынла йнашылхтІ.

Щбжъанчара аткван адыркІыхта Зульфагы Къа-нитат данлыцджвылцІх, Зурйати Тамари ацыта тшы-тракІ йымГІвайстІ. ГвжважвагІва зквыта йГІарыгІв-къаз «АцхърагІара ласы» акыт рыцІагІакІ йшГІаз-шІнатыз йаквшахІатын, Зурйатгы дзачІвыз дазымцІ-гІакІва йгъылзымчхІатІ.

— Щаща мыГІва лакІвпІ, — лхІватІ йапхъахауа-та йзынйаз апхІвыс йанылцІгІа. — Ауи йара ауаса-гы лгвы лыхуан, анаса лпа йыхъазла тагвжвата дзайгвыгъуз Зульфа Буба йпа дйыццата йанылгІа, лдавлена зынла йхъапалтІ. Швабыж дхІатлата ачы-мазагІвтара дыргатІ, — хІва лджъауапхатІ апхІвыс.

— ЙгъамуытІ-йгъамуы, — лхІватІ Зурйат Тамара данылкъвыцІхуаз. — Анаса йлайгвгъаквуз, йлыѳгвгъаквуз шаѳаз датшазджъакІы дрыццара гъатя-хъымызтІ. Швара, ауыжвгІанчІвиква, кърар швыма, швгвы йгІанагыз швчпитІ, уадыргІвана тшшвырчІвухитІ, — Зурйат лара щарда збахъу, щарда гІазбзазахъу тшрылалпхъадзауа лайцІбачва дрызгъытІ.

— Щарда рылбдыргІитІ бзызгъѳуа айцІбачва! — лхІван Тамара рурамла дбжълхтІ. Ари апхІвысла лыгІвза йлызнийыз лхъатала лара йлызнийызшва, лгвы швабыж йыцІалтІ. УахъчІва дъадзанхузгъи даквшын закІгъи гъылзымхІватІ, аджвырагІв гІалцІгІарыгъи йрылтуаш аджъауап атарала дырпшгІва-цун, адагвква рапш. ЦІабыргыта, ауи йырхІвуз гълымгІузтІ, йылгІузтынгъи дгъазымхъвыцуазтІ. Йауа ухІварыквын, лара хъвыцра ду далан: Зульфа дызшІашваз арыцІагІа дшгІалылгушыз агІамальк-ква дырзыпшгІун. АчІвыйа ауи йылзычпушыз? Зульфа лхІваща, Руслан араѳа даѳазарквныз, йара зымгІва алыргарын. УахъчІвала дгъаѳам. ДгІаджвылцІхынйа Зульфа. Ауи пхвыжвчва гъылхъымсуашма, ага тшылхчарыгъи. Руслан апхъа дшылзаѳаз дылзаѳазлушма ауи амщтахъ? ЗакІгъи аѳамызтынгъи, атшпынхІва дачвымпсуа дигахуашма?..

Ага ауаса дхъвыцуазтынгъи, Тамара лгвылагъи лпсылагъи йылтахъыз, дзайгвыгъуз — Зульфа дна-рымдылскІва Руслан дгІайхра акІвын. ЙгІайхра йазаманцІ. Акыт йауата йыцджвыквырдаквас рыуа зджъакІгъи гІахъынхІвхъатІ. Ауаса ауат ѳагІатыцІхыз датша шІыпІапІ. Руслан арат амшква дгІамихуа Зульфа лхъа закІ азылхахырквын? Ари агвыргІва акІвын Тамара даузымщтуаз. ЙчпачІвыйа? ЙчпачІвыйа? «Телеграмма!» — хІва зынла лхъа йгІаташватІ Тамара ргвашв днадзауата. Руслан йан дшчмазагІвхІатлу анцІата йауштра атахъыпІ. ДгІаджвышвылхъата мгІва дыквузтын, йара ауасагъи дгІадзуштІ. Ддыркъвауата йаѳата ателеграмма йзына-дзарквын, дызнапІыцІакву арыгвжважвапІ, йамуазтынгъи щарда дгъыркІыхрым. Руслан йадрес лдыр-уан, райша апочта дцан телеграмма йзауылщттІ.

Тамара аткван данцах, телеграмма шауылщтыз заджвгъи йалымхІвызтІхІва, йгІанхахыз анхарамш-бжа шабгаз дзызхъвыцуаз йара ауи акІвын. Йнадзушма ласы? АджвырагІв арыгвжважвата Руслан па-

са дгІауырщтхуашма? МомкІва уыста йгырымбуш-
ма? Ауи агІан Руслан дкѣвуштІ, Зульфaгы уызлал-
цхърыгІахуайа? Лан Маридат улачважварквын?
Йгыншарым ауи лпхІа длагъата, лынасып злаѣу
лымбауата. Йлымбузтын? ЛпхІа лтахІацаща ацІа-
бырг лымдыруазтын? Тамара хѣвлапны Маридат
длызцата зымгІва лалхІвныс, Зульфа дъаргаз шылб-
зартамхуш хъаллырцІарныс багъята йыквылкІтІ.

Абар анхара алган, аткван анхачвагы хвйтхатІ.
Ѕъанитат Зульфа дналахвын рахкІъала йнадырхатІ.
Йшцалуз апшта, Тамара Зурйат тшытракІ длыцым-
гІвайсын рурамхъа даназынадза рахыла дмыгІв-
хъыцІхтІ. Маридат длызцарныс тІакІв йчвыкІъа-
чван. Йаргы лан дъанымыз йгІалцІла, ртагІчва уа-
хъа йырфуш закІ рзылчпушын, йгІайхуаш ажвгын
лхъара атахъын.

УызгІвымсхыз май хѣвлапынхъа гвапан. Арахв-
хча йхІвыча акыт йгІарылайцахын дасу йахъамы-
гІвхъыцІуа гватшныта дырпшуа йтшы шІанкІыла
йыма йымгІвайсуаз арахв рцІыхъва дтагыла аквтам-
гІвадза йнайрыскІъун. Ажвква дасу агвашв йаназ-
райшахарыз йрылцІуан, йгІашІасуанта йчІвагІгІуан,
йахънажвуз рычква дрымцырарныс рыпшвымаква
йрыхІвауазшва. Ауи йаджъауапта акІъадыгв ахыла
ахш пха хъгІа ачвара йазпшуаз ахІвысква рбыжъ-
ква гІагун. Йымкъвауата агвашвква тшгІартІуанта
ажвхъара йазыхІазырыз апшвымаква йгІагварары-
жъхуан.

Маридат лгвашвгы гІвыжвкІ гІашІасын йан-
кѣвакѣвуазшва йхъвагІгІун. Апхъа йгылаз ажв
шкІвокІвадууын, махъвщахъвын, арма ачІвгІвагы
кѣвагван. Ауи ацІыхъва йтагылаз рыцІа йчкІвынын,
йызцыз айан ага ачпащаквала йапшызтынгыи, ачва-
ла йдатшан — гІвабджъан. Ауи ари амыз пычІвта
йхъан ахІвыс пшка льяжъата йахътапІта, йабахна-
цІыкІъара амарачвапІ, йагылу йгъагІбум, тшгІаз-
тІуаш агвашв йара апхъапхъа йтшкІаралра атахъы-
та айан апахъ йачвгІагылитІ, ауаса ажвду «ахІбара-
айцІбара зхъызраштылуа» апхІа йагвабызчвамкІва
йагъраситІта йапырнацитІ. Абар агвашвгы тшгІана-
тІытІ. Ажвду йымгвжважвауа «пха аквта» йгварал-
хын йазпшуаз атшхъа этаз альягъан йахъагылтІ.
Ажвапхъа ауи йагІвкъъан ачыр златакІызла йы-
гІвтІ, ахІваратара агвара пнатшыта йтамылкІва

йхъауымцІушта ауаъа чІвГІвала йацрыхъуа, йчІвагІ-
гІуа йгылапІ, йазпшуа ахъвгы ала йгІацІамылуа.

— Уыжвжвыбырг, МартІа, уыжвжвыбырг, тІакІв
йчхІах, — лхІвитІ Маридат ажвапхъа дачважвауа. —
Ухъвы фа, ауи акІвымзара ани уан квыджъма йара
ахъвгы афпІта ура ухъвгы танапххапІ.

Маридат апщырхІа гІалрыскІытІта а-МартІа
апахъ йгІалыргылитІ, зан йашІгвыгъыгІата йыззым-
чхІахуаз ахІвыс хъачІащ чкІвынгы гІатылщтитІта
йацІалжытІ. АхІвыс айан ач гІанайаура апхъала
зны апахъла амгвачва йацІащцитІ, зны а-МартІа
апыкв ачварныс йалагитІ.

— Лага чкІвын, анахъ унай, абан умама адзыдза
ъану, — хІва сабийызшва дачважвауа ахІвыс айан ач
йазлырцитІта апыкв ауи йазылгитІ. АхІвыс хвыц ахш-
чвара джвыквнацитІ. Маридат швахъ гІащІтІта-
уа ауи апыкв чкІвын лыма, ажв акІыкІаква къазу-
ла йрыцІылрыхъитІ, йгІаналыррыщауа. ЙащтагІай-
уата ауи хІвысхъхІва ахъалцитІ, йацІылххитІта
ахІвысхъхІва ачІвахІв агвара йашІалрышвитІ. Атха-
джыгІва зшІыцІыз ахІвыс чкІвын тшащхитІ, ахІвыс-
хъхІва тшанарыхъварауа айан ач ахъыла йахъитІ,
йхъапалитІ. Ауаса ахъвда йахъу багъапІ, йъатахъу
йгъазынанардзум. Ауи мацІкІ тшщаквнакІыхитІта
йгылитІ, айан тшанаррбзауа, ахшхъгІа ангІагвала-
швахра, къару шІыцІла тшатаунащтхитІ ахъгІара
злаъула. АхІвысхъхІва агІаггы йахъварауа ахъвда
гІацІнакІгІахитІ. АхъыгІа азамчхІахуа йанцара аща-
пІква рыцІа йарльальахитІ, ахІвысхъхІвагы ари
йазпшуазшва, тшарльальитІ, йгІанарыцІсыз ахъыгІа-
гы ашІасхитІ. АхІвыс чкІвынгы тшанарырбзауа
йтынчхитІ, амкІчІвыра гІачвыласта йатахІвынчІахна-
цІыкІъара. Маридат дгвыргъытІ: МартІа жвтынчпІ,
хшылаггы йгъгвымхахушым. Йшжвапхъуггы айан
аъара гІамцитІ. ГІванкІ-хынкІ йхъата йщаквгылыр-
квын ансимшгы асепарат пщырхІачвы лнаргуштІ.
Йызъасу лнапІы йагІзатІ, жвыпхата йгІанылыжьныс
йыквылкІищтара йылщцауа, ач лкІуа, акІыкІаква
лхъауазшва дгІарыхъуамца йалрыщцан акІвпІ. Ара-
хвгы ура ущаквкІызтын йщаквкІхуштІ, ура ушан-
сызта уыцІкъагІвызтын, уцІыргІвызтын, укшагІвыз-
тын, уырахвгы рхІашвхІауа швырхуштІ, ахІаль
гвымхахуштІ. Зыжкква рыхъазла йашшуа гъмачІым.
Арахв ахІаль нахвата йъаубауа аветврач гвыр ры-

лайцIарныс йаназырццара акIвпI. Ауаѳа ажккв
азджьакI цтIалитI, азджьакI йызму тшырнапIыцIыр-
жварныс йалагитI, йхъвагIгIитI, рыбызккв гIатдыр-
хвхвитI йпсуазшва, уырпшныс угвы рызгIамиуа...
Ауат ралала Маридат лчIккв «кIважвапI», йша-
кIвым тшгъырчпум, тынчдза йгылапI, рпынцIа уым-
кIуатагъи гвыр рылауцIа йауитI. Ари збуз апхIвыс-
ккв «амара засхаз» — хIва Маридат йгIалайхIвапсун.
Ларгъи амара шласу дадгылуа дпшвырхъыччун»,
«Дасу йырахв йара йапшхитI» — лхIвун. Даргъи
йылхIвуз йшадгылуа йаджъауапта рхъаккв рчпун,
йауа ухIварыккын, дызда ари апхIвыс лылахъи лбза-
зари зымдыруаз? Зъара цIуайа ауи чвзабата дгIа-
бзазауиццара? ЛхъацIа ГIайса пхастала даныдз,
акыт шабгаз ргвы дыцIалтI. РахIагъи йрыццIарщуз
йхвыцкквата ййыбахаз ахыгIв сабичкв ракIвын. АхI-
ба Ауес йхвысккшан, ГIазиз йыхсккшан, Зульфа
кIкIа дацIаркIван. АрыццIагIа щардагIв арыхъвитI,
апхъала йрыламыз ахIаль-шанккв гIарыланацIитI:
азджьакI цныхчылыгIвта йачпитI, йаргвауитI йа
йуыбзагIвчвахитI, ргIвычIвгIвысыгIа нанаркъвитI.
Момо, Маридат ауаса дгъымцатI. Зхъачккв абгаз
лынбжъагIвчкв, ага драйхIвапсузтынгъи, зынгъи
дгъырцнымхчылтI, зымгIвагъи лара йгIалцхърыгIар-
ныс рборчтагъи йгълымпхъадзатI, згвы лычIагIвуаз
йыртлакIвуаз лагъарымщазтынгъи. Акъралъ бзита
йгIалцхърыгIатI: ййыбахаз асабиккв ахча гIарнат-
уан. ДгIалцхърыгIун лхъацIа йаща Сафарбигъи.

Маридат дчвзабазтIхIва, йлымамыз хIалъи ны-
ккваци гъгIалыламылтI, ага дчкIвыныркIвата лгвра
йазыпшгIуз мачIмызтынгъи: лхъацIа йзауырамхаз
лбзибара лсабиккв йырзыналырхахтI. Ауат анытагъи
абатагъи дырхъарпа йгIадзынлыргылтI, йалрыпхъатI,
Ауес инженер — уыхвагIвта дынхитI, дтагIчквата гIа-
льамат чкIвынта Черкесск дбзазитI. ГIазиз араѳа,
асовхоз апны, дтокарпI, тагвжкв дгIайгхъатI, па
чкIвынкIгъи дйымапI, йан дылшIыта дбзазитI. ЛпхIа
лакIвын йцIыхъвахуз асккшккв рыцIа лгвы ззыбжа-
хыз. Ауыгъи тквантесра дгIалган акыт йтагылаз афа-
чIвтIырта дынхитI. Абар ужквы дыргатI, унагIва
харзына даккшватI. Ланхъви лабхъви ршIагвагIвара
дтадырчIвуштI, ауи аѳара йылшIпсгIитIта. Абдул
йбзихарата щарда лкIнын Маридат, рыцIа дъамгIап-
суш, лунагIва ѳалзыбуш, тшыткI ѳагIалхъахIуш да-

лайыргарыгы, датша кларала дгІайгвалашваргы. Ауатква ракІвзапІ ауи лыкІадыгв ужвы гІвыжвкІ-гыи зтшкІару, гІвысквша йрылу гІвчвтанаки жвауасакІи агъны йызлызгІацІгаз. РахІа «Са сгъхъацІам-ма» — зхІвауагы ари апш млыквла тшгырызртш-хъвушым.

Абар уыжвгы айгвачва гІальамат гІалдахІвтІ. Уца, рычкІвын ажвра дачІвхата рхІвитІ. Ужвы дызда йзмышвуа? МачІ-мачІымца дщаквчІвахпІ. Ауи акІвпІта, Маридат лынбжъагІвчва злагІалайхІвапсушыз аъан, лыжквва рхІальгІвацала акІвымкІвагыи. Ауи ларгы йшлынасыпу абгата йлылалхІватІ ари йцІыхъвахауа асквш. Глазиси лтаци тынчта йацбзазитІ, атдзы харзына дыцІапІ, унагІважвта йбзазуз зджъакІ рапшта йчвыпІ лпещквва, йылтахъу зымгІва лпашвхІа йгІацтІылхитІ, уахъа дыззымпшуа сас дгІанагылыргыи, алахІ йбзирала, дылзынадасуаштІ. Ужвы акІвпІ йангІалхІвахуа Маридат йылхътыцІыз агІапсара йаджъауапта. Ауи йъадзауаз жвхъагІвытагыи дынхатІ. Уыжвгы, ага аунагІва уысква лщардаз-тынгыи, рсовхоз атшыгІврахчарта пшцІа апны дынхун, дгъгІапсахуам — хІва гъузымхІвушызтІ: ауи аъара рахвы, квтІу, гвагвыщ рынкъвгара, лпи лтаци ага йгІалцхърыгІузтынгыи, лара лакІвын айхІара зыхъвда йхъаз, йырхъпшуаз. Ауаса апхъа агІапсари ужвы агІапсари зладукІылуашызйа? Лсабиква гІвычІвгІвысхатІ, рбзазара мгІва гІараутІ. Ари гъакІвмызма ан борч хъадата лыхъвда йыквта арат асквш къомкІ йлырхъйуз? ЙлырхъйатІ, йлачквынта йгІалгуаз лхІатла дгІацІцІтІ, цІолатагыи дпсыпынкъвгауа далагатІ. АдгъылрхарджыгІв йпхдзы ахв атшыгІврацІагахын акІвпІ йанйаухуа. Маридатгыи ацІагахын дазынадзатІ. Ауаса ауи йгІацІалгахуашыз гътшыгІврамызтІ — лгІариква йырзылшаз лгІапсари лбзибари рджъауап акІвын. Йлауыз аджъауапла дразын... РахІмат гІвнан Маридат лунагІва, лынасып дзыгІвта йгІайуан. «АлахІ уакІвпІ зымгІва збзиру, — лхІватІ Маридат лбжбы мачІкІ йугІауа. — АцІыхъвала хІуымган, апхъала уара уахвитпІ», — хІва анчва бзира йзалтитІ ан. Маридат йыгІвбахуз ажвгы лхъатІ. АхІвыс мачІкІ йацІылрыхъхын йанакІылх агІвпщырхІакІгыи лыма акІальагІвына днашылхтІ. Ахш лрадзатІ, апщырхІахъаква шІалхІван ахъвымблы йалаз ачІвымыгъква йыркІнылхІатІ.

Маридат лыжквара рахыла уахчывала лгвы тын-чхатІ. Ужвы лтанаква ракІвын гвбжарата йлымаз. Ауат глайхныс йгыымгвжважвузтІ, джъасквадза йагладымгылуазгыи аъан. Маридат Глазиз йалхІвын дырзыпшгІарныс дауылцтгІ. Йыздыруада — лапІ, гІвыпІ йа йъатахъым зджъара йылалта льяжъаракІ гІарайдзарквын? Ларгыи ахъвлапынчара адгалра далалтІ. Ари дшалаз Тамара дгІашылтІ.

— БгІай, скІакІа, бгІай! — лхІван, тахІа йцаз лпхІа длыцгІашылшва, Маридат ауи длайгвыргъьатІ, лысас лхъвгыи гІаталцІан йгІаквлыргылтІ, айшва дадзхъалырчІватІ. Тамара араъа рпныкІ апшта йылбауа лыгІва длызгІайлун, щарда йацчалун. Ауаса ари азын арызкъы лтамакъ йгкІылымсуазтІ. Зульфа дъалыцымчуз акІвызма, момкІва лгвыргІва лылсуата акІвызма — атамам гылызымхІвушызтІ. АпхІвыспа амхІачІва хын-пщын лшІа йазылган йыквылцІахтІ.

— Бзымчайа, сара зен? — лхІван Маридат дгІагвжважватІ лысас ачара нылжъхта лрымдза налрыскІахуа йанылба. — Арат апсхІалъываква рыуа тІакІв фастІ, уыжвжвы йсчатІ. АлахІ йхІатыр ббузтын! Ауаса Тамара арызкъы ауи ахІа дгъахъымсхтІ, «счахъатІ, сымгва чвыпІ» — лхІван. ДзызгІайыз йцІалымкІуата апхІвыс йлалхІвтІ.

— ХІара мыгІва, йара ауасагыи згвы щтІакІым быгІваз гвыгъаракІ яталызгІабыршІыцхуаштІ. БакъвыцІ, Тамара, дшыргаз ахабар йбмырдырын ауи, — Маридат лылаквара, лквпшыра зымгІва ахІвара гІарныцІуа дылпшитІ. АпхІвыспа тшытракІ дхъвыцтІ закІгыи лымхІвауа.

— БсыргвыгъитІ ауыла, — лхІватІ йцІыхъвахуз. — Зхабар йсырдыруа Щаца дшчмазагІвхІатлу акІвпІ, ласы дгІауырщтхра ахъазла. Зульфа днарымдылскІва дгІадзахуазтын, йхъацІа, Маридат, ауи дъаргаз дшгІагІвнайымжъуаш. Зульфагыи дгвыргъьауа дгІаджвылцІхуаштІ. Насып хІымузтын Руслан арат амшквара дгІайхпІ. Ауи ддыркъвата Зульфа дгІагІвнахузтын, пхаста чвгъакІ хІалапшуаштІ... — араъа Тамара лтамакъ закІ гІакІылагылын лчважвара акІытІ, ачІвыуарагыи гІалщыхІалтІ. — Ауи абзавара дгъайгвгъахуам, йхъабцІума, Маридат, апсра акІвпІ тшыззылрыхІазыруа. Лхъа закІ азылымхахскІва дгІаджвылдахра атахъыпІ, — Тамара ачІвыуара дшалу

дагІзмырбауата лгвы йтахъванчуа ахабар Маридат йлалхІвитІ. — Бара баныпІ, бацКІыс аргваны дгълымам. Дыржъан дыргатІ, ауи жвдыритІ лъахІлылчва, ауаса тшшвырдагвитІ. ДгІаджвылцІхра лгвыгъан, дшврыхІарамуашта йанылдыр тшылкІхтІ.

— Тоба, тоба, йбхІвауа йамагІныйа? — лхІван Маридат лчва тшапсахтІ. — Сара чвзаба хъчІвагвачв, сымши сыуахъи апшыта сысабиква сыгІзатІ, рщапІы йыквсыргылтІ. Ауат згуш, йгІарыдсылуаш ачвгъара, йалахІ, са сарга. Зульфа лгІаджвылцІхра хІымуазтын, скІакІа, дызквшваз ауагІва бзазарта йлыхъвуштІ хІхІвитІта акІвпІ. Бзи йылбуз дигазарквыныз йлынасыпын. Араѳагъи, алахІ йхІвузтын, дрыщцахпІ. Йауа, йгънымшума мчыла йыргата йащцахуа. Зульфагъи дащцахпІ — хІва хІлайгвгъитІ. Ауаса ауи лхъа закІ азылхахуашта — арасабырг йаѳахапІ — хІва сгъымгвыгъузтІ. Сара йстахъу закІзаджвыкІ акІвпІ: лылахъ пшдзахара. Йауа, спхІазаджвыкІ дсчІыдума? УахъчІва ахІа ѳанымгъи дгІаджвылыздахпІ, ауаѳа азгІва анахъылхуазара. Ауаса хъара йпшѳа йща гъызыхумхІва, дгІаджвылыздахырквын Снахв йгвы сасуаштІ. Аتكъвым апны ахІбата йхІыму ауи йакІвпІ, ауи йхІва сшпахъыпара? Ари гІабгвныргІвы, Тамара. ЦІагылата йхІыму, ссабиква хайыркІ йалалырквын йзрыпшдзауа ауи йакІвпІ. ПхІатира, тацагІагра щарда атахъыпІ. Дызда ауи дангІасыцІамгылра сзайгвыгъахуа? Ауи акІвпІта, ауи йыхв, йхІатыр сапшитІ. АлахІ йакІвпІ сзайгвыгъауа, Тамара. ГвчІагІв гІасзичпапІта бзиракІ сазигапІ. Ауаса, бара сызлабыхІвуш ари акІвпІ: спхІа бзира лзыбтахъызтын дшагІбуш, лагаракІгъи лхъа йшазылымхушла блайбжъа. АгІвычІвгІвыс дзымщцахуа гъаѳам. Зульфагъи ужвы ауаса тшылчпазтІхІва, дащцахпІ...

Маридат апхІвыспа данналдасх, дгІахъынхІвыхын дхъвыцуа тшытракІ дчІван, йылчпарныс йылгвыгъаз ауысква лнапІы йамкІыхуа. Тамара лажваква чвгъата йлылаххтІ. ЦІабыргыта, Зульфа анахъанат лгІариква драпшымкІва райшара, айрышра чвгъата йылан. Ауи заны дгІазжъаз йгърызхъалымцІахлузтІ, йылтлакІѳуатагъи йгърызлмыргІвушызтІ. Ларгъи йшакІвымыз заджвгъи тшгъызылымчпушызтІ. Ари ахІаль ддухапхъадза рыцІа-рыцІа тшлыланашун, йгІалныпшун. Уыжвгъи дызгаз дйыцымбзазушта

лхІвазтын, йылхІваз налырдзуштІ. «ЙчпачІвыйа? — хІва зъараныа ауи лхъа дъадзацІгІах, ауаса лазцІ-гІара гІамалькІгъи гъгІалнамырхъвыцуазтІ, йгІал-хъвыцуазгъи закІы йащахІун. Лабхъвынд йчІахІ, йажва, йхІатыр — арат уызызхъымсуаш хІахъвгвара дута лпахъ йгІагылуанта, йатахъу ачІвырхъа ахъал-чпуш лымдырхуа дгІанхун. Уахъа хъвлапны згІарик-ва рылахъла ауи аъара йразыта анчва бзира ду йазтуаз Маридат лпхІа луыс зквыз ацІабырг араса йгІацІцІхуашта рыцІа паса заджвы йгІалалхІвзар-квын, йгъхъалымцІарызтІ, йхъалымцІа гъакІвымта, йгІалазхІвыз лшІа йъагІатыцІыз ахъазла длайсрын. Ужвы ухъа йаквцІа — йаквуымцІан, рахІа дызчвы-махатшуз лызгІайтІ, лыкІадыгв йгІатшкІаралтІ, лу-нагІва йгІашылтІ. Ауи лкъакъра атахъыпІ, йналдас-ра атахъыпІ...

Маридат лчварта нылцІан дщгІалхтІ, лгвакъвп-ра далцІра лмурадта. Агваны амза йкІкІуз нахъуш-та йылпхъадзан, апещ амза лрычвтІ. Ауаса йаба-ъаз — агвтынчра гълызгІамитІ. Амара ангІапхауа уыхвага шуцрымшвтуа апшта, Зульфа лгвыргІва да-къикъакІ йгъылкъвымцІуазтІ. Ларгъи ари акІвпІ — хІва йызквылкІра гълымдыруазтІ. ЛпхІа лгІаджвыл-дахра йапщылаз акъаугІа Маридат бзита йылдыруан: йлызгІалгуац атшпыхІва, ауи лахъчвкІврыта дгІан-хара, уыжвгІандзара йгІазнапІыцІазкІуаз Абдул йыщтахъ рзыгІайырхунтІ, дгІарызгвауауа даламга-рыгъи. Лабхъвынд йъизиндъа лпхІа дангІаджвылыл-дахра, ауыгъи уыста йгъгІайбахуашым, дгъгІарыцІа-гылхуашым. Абзара уахъчІвала, уачІвыла йгъал-гум, угІариква ракІвымкІвагъи аща, ахща, ъахІлыы утахъхитІ. Ауат ррыхъарара майрапІ, ауаса уацІы-хъван ргІагырта умаухуа уырзыбжахитІ. «Йара рыцІ-хІа адуней дыквзарквын, йчпарызийщтІ?» — хІва, Маридат лара йлызмырзачІауа бзара хІисапкІ лпахъ йангІагылрыз йлызгІайуаз азцІгІара аталыз-гІайхтІ. ЛхъацІа дабгазарквныз, ауи агІан «ари йхІвушйа, ани тшшпайчпуш?» — хІва уахъчІва дхъвы-цуазма? АуыбзагІвра акІвпІ атшрайджърагъи зпщы-лу. Йшаъула, ари адуней ахъахъ апны ауасгІваца закІгъи гъуызгІайуам, заджвы бзиракІ сзихитІ — хІвагъи уымгвыргъан: уаназымпшуа датша йайхІа-та йуылдзгІахитІ, йуылцІхитІ. Абдули Сафарбии рбзихара акІвпІ уахъчІва згарта лмаухуата дызкІуа.

Ауат рхІатыр лшІагы акІыті, лнаІквaгы лщaпІ-
квaгы шІанахІватІ. УахчІва апш мшыкІ йгІалпы-
расхуашта йылдырзарквын, чай квайчІви чІахъви
ахІа лымамызтынгы, раргван дгъымцарызті. Ужвы
ачакъга йыквцІастІ ауат злагІалцхърыгІази Зульфа
лынцири. РыцІа йайхІайа? «АлахІ уакІвпІ зымгІва
зъамыру, ура уакІвпІ хІзайгвыгъауа», — лхІватІ
ачва зызгІайуата йльальахаз апхІвыс. ...Ларгы
йлымдырдзакІва ачва днанауахвті, пхыз лбауагы
далагатІ. Ауаса лпхызква йрылаз уахъаракІ дызмыр-
тынчуаз агвыргІваква ракІвын.

Абар ауи ллабагы лыма йджвыкву лтанаква
дырзыпшгІарныс агвашв дгварцІитІ. АкІадзала
дджвыквылра апхъала агъмалагы армалагы ау-
рам гІалпшыхвитІ. Лтанаква рапш квайчІвакІгы
зджъарагы йгъуымбузті. АгІвадахъыла заджв дгІай-
уан. ДшхъараркІваз Зульфа шлакІвыз гвы алтті.
Ауи дыргахъата сквыкІ айхІа ауаъа дбзазауашва
йаъапІ. Ан апхІа длызпшын, дангІадза дылцІгІатІ:

— Йхъвладзахъата бабацауа, КІына? — лхІван.

Зульфа ласы закІгы гылымхІватІ. Лан щарда
цІуата дгълымбасызті, тшгІалыкІвлыршатІ. Ан лыла
гврыхваквала лпхІа лшІахъа дтапшын, драzymкІва
дазцІгІитІ:

— АчІвыйа, кІара гІаншама? — хІва джъауап
змауыз ан датазцІгІахті. Зульфа лылахъ аквын, йгІа-
лалрышвта дчІвыуашшва даъан.

— СгІайхті, мама, — лан длыхъвлапшра лтла-
мыкІуа, Зульфа лхъа налыркъвыті.

— ЙбхІвауа ачІвыйа, кІвачІра гІацІызхыз, ауы-
ла йхъмарума! — Маридат йылгІаз цІабыргхара да-
чвшвауа лпхІа длыквцІритІ. Уыжвжвы Зульфа дгІа-
хъыччахта дшымшыркъвaз лхІвушшва Маридат лгвы
азпшитІ.

— Момо, мама, сгъхъмаруам. СгІайдзахті. Йна-
хъапІ йсчІахъу. Ауи ахІа ауыла сгъхъынхІвыхуа-
шым, йбтахъугы сзыха, — Зульфа ачІвыуара гІалал-
рышвитІ. ЛпхІа лбжы аурам заджвы йымгІаскІва
ан дгвжважвауа ауи лнапІы лыма дгІагваралдахын
апещ дналдылті. Ауаъа тІакІв дтынчханацІыкІара
длызпшыті.

— ЙшбхІвауа, бгІайдзахті. ЙзачІвмайрайа ауи,
сасра баъата бгІайхшва. Сара сгвыта йакъвбырпуаш-
гы акыт йырхІвушгы гІатабымрышвауа.

— ЙгъсызчІахуам, мама, ауи ахІа. Йахъысырквын сагІвкъьуштІ, — Зульфа агвмачІра атагІалщахІалхитІ. Маридат йаквІыта лпхІа дылпшитІ: ауи лшІа цагъахатІ, дшабгу даластІ, лчвагы гвымхатІ. Араса даъазма ауи тахІа данцуз? ДыжькІыта, луыртла дхІагІамызтынгы лыпкъла далыхта, лшІахъа жвпІа гъажы агвыргъара анурква гІахъыцуа, данхъыччауа лдзамгІваква такъвалуа. Дызбуз лайлахІун, йхъылхуан. Ужвы лшІахъа анурквагы уымбахра: зны йчІарачІата ужвы амарамч зчва зхънацаз асхъа апшта дчвадахатІ. СквшыкІ ауацІала ауаса дцатІ. «ДифатІи ачкІвын уагІвырсыз! ЧыдагІадзакІ лхъыдзузапІ араса тшанылпсахзара, — хІвалгвы тшаднакІылуа лпхІа дылпшитІ Маридат. — УнагІва бзи даквшватІ схІван тшсыртынчхын, спхІа ддсрыфтІ». Ан лхъагвы дащыхуан лбалъарыгъра ахъазла.

— Щта, йгІасахІвстІ, КІына, дызда бгвы тызкъъаз, банхъви бабхъви ракІвма?

— Момо, ауат кІара гъырлъажьам.

— Ауат йырлъажьамызтын бызгІагІвх ачІвыйа! — Маридат йылцІабыргта йгІалырпхатшитІ. — Бхабар акІвын ужвы акыт йгІарыламылсыз. Бара ауи апш акъыльсызра бчпата ауат сшпарылактапшхуаш, ани аъара ржвамачвкІ ахш бзыгІартыжжуа?

— Мама, аунагІва апны йхъаду ауат ракІвызтІ-хІва, сбзазара апны йхъаду йара йакІвпІ. Ауи дана-мура, йани йаби ага йбзийызтынгы сгызрыцбзашым.

— Йамуыщайа, ауи аъара йыцІбу ачІвыйа? Днымхауата аурам дбжьума?

— ДынхитІ.

— ЙшырхІвауала, ахча бзигы гІайынхитІ.

— Ахча апны акІвма ауыс ъану? Йара дшаъу щта?

— Дшпаъу, йапш запшу заджв дшаъу даъапІ.

— Момо, ауи бара дгъбдырам. Йымыжвуата уахъыкІ дгъгІадгылхуам. Йчпаци йшІа йгІатыцІуи ракІвпІ йсызмчІауа. МагІан змадзам ажва гІахъищтитта далайситІ, йгІасачвайымщауа гъаъам.

— ДчкІвыныркІвапІ, дхъагаркІвапІ ужвыгы, КІына, ауи акІвпІ ауаса дзаъу. Ауахъауат ачкІвынчва рыцІа йдатшадзыбщума? Ауатгы йрыжвитІ, рунагІваква рпынква агатагы тшырчпитІ.

— СчкІвынхъа джъахІанамта йансйыргара, уадыргІвана йзызгвалахйа?

— Ауаса бымхІван, сыпшдза. ЗакІгъи учІара атахъыпІ унагІва уаннашылра. ЗакІ зызуыргІвауа уаргъи закІ уызйыргІвахитІ. АхъацІа данхъацІазара йыгъйыжвпІ, зджъарагъи дцапІ, уахъынлагъи дкъвапІ, закІгъи йхІвапІ дангІайхра. Бара ауипхъадза къытІ-къытІ — хІва бипшІамгылын. Акъахв акІвпІ ауи йзырхІвауа. Йанйымам дшпаъу?

— Йанйымам кІаран йгІаншума?

— Ауаса дцама, чкІвын мыжда?

— ДчхІах йауызарквын сгІайхуазма? Ари амыз шабгу йани йаби рпны сычвитІ. Ауи дсырхъвыцуашын. Йара рыцІагъи дайчвахатІ. УахъчІва анхарта дангІайх, йажвагъи йымамачІхан дгІасысуа далагатІ. Бара бшсанугъи зны бнапІы гъсызщтІыбымхтІ. Дызда ауи йыудынква зчхІуш? Ауи араса дшцушыз гІасархІвуан схъа этахъквас. ЙзачІвтамамызйа ауат йырхІвуз! Сара лага шва сшвыздзыргІвын сижъата санига сгъгІагІвнымцІхтІ. РахІа йрылчвгІаз дшпасылахъха? — Зульфа лхъа астал йыквылцІан лыжвгІвахъаква алакацауа дчІвыуитІ, Маридат ауи дылпшитІ лгвы йалдзгІауа. ЛпхІа дъацаз дгъагІымбатІ. Ан лыхъазла ари ацІкІыс хъанкъъата йаъайа? ЛпхІа ачкІвын длыркъванчитІ. Ауыгъи дгъшихымзапІ, йылазапІ йамуата кІара. Ауаса йбергълыу ари акІвпІ: ахъацІа йышайтану йгъи йымальаъыкъу апхІвыс лакІвпІ, апхІвыс лпхара акІвпІ ахъацІа дзыршышуа, апхІвыс лхъшвашвара акІвпІ ауи йгвы цхІашвыта йзыршвуа. Заудин ансимшы йыжвуа данцазара, напІ анлызгІащтІихуазара, лпхІа ауи дизыхъшвашвапІ ахъа уалагата, дызрыгІапкІуагъи ауи акІвпІ. ЛшІа аунащтта гІацІцІуаштІ. Йшаъула, анцІрала багъъата йадызхІвалуашыз йхъадаз закІ гъырзацІамаутІ.

— Йбзысхахуайа ужвы, бара лахъыда, бабадызгалхуа? — хІва ан лпхІа дгІалгвыцІалхІвхІвитІ, лыладзква къалчІвахуа, ауи лжыы сквшыкІла унаскІъата йшылфаз тшазылдырхуа.

— Сджвыквбымцахын, мама, ауаъа са йгъсбзартам, сгІабыдкІылх, — хІва дахІвитІ Зульфа.

...Маридат дгІашыхатІ, агваныла бжыкІ гата ачва дгІалнакъъазапІ. «Ари лгвыргІва салцІта кІаран стынчхушма? — лхІватІ ауи лхъа дайгийхуа. Щарда цІума лпхІа дызгаквушыз тшырчвыкъалчІвах-

та ауат дрылактапшыныс лнапа былуа лара йналдас-уазицтара? Зъара лхътшайа ауи агІан. Ауыла йалгуш-дзылщан йылчхІатІ, лгвы йталырцзатІ. Ужвы тахІа дцата ахабар анлызгІарг, уыхвыхв лхІван дгвыргъан, ауаса, йшгІацІцуала, дгвыргъара атарала дчІвуратахъыпІ. Дызда ужвы йгІалцхърыгІуш? Хабзала далага йанамуазара йа датша швхІаусыгІвакІ гІалрыса-бапра анылзамайквуазара, Зульфа ауаъа дгІатшкІа-рахуштІ анцІрала. Лбазара шцушызгъи пхызла лыла йыцІстІ. Тамара йшылхІваз апшта, ауаъадзагъи днам-дзауа лхъа закІ азылхахырквын? Ауи агІан лара Маридат лынцІрагъи гъджьахІанамымхушма?

Маридат дшымчымхъу, лпхІа лыхъазла закІгъи шылзымчпуш лылалхІвауа дгвмачІуа алахІ дйы-хІвитІ, ауи дылцхърагІата лара ан закІылагъи даламкІва — дагІамкІва ауаъа дгІаджвылидахра, лара йъалтахъу, лпсы бзи йъабауа дицтира, лылахъ, лынасып бзихара ахъазла.

ЙгІашаркІкІун. ЗакІы-гІвба сахІатла агІапынмыш пщдза, гвыргъарали псгІачІв уарадли йчву амш гІаталуашын. Псы зхъу зымгІва щтахъла ацапшх рымамкІва абазара тшартуашын. АгІапын— абазара йаджвыквлымтапІ, йахъапІ. АгІвычІвгІвыс йгвы апынгъи анахъанат агІамтаква рагІан йылайым-хІвауа зшІытракІ, хІвапсаракІ, здзышракІ гІашІы-хитІ, закІ шйыгхауа, закІы дазыпшгІата йшгІайау-ра, дбазарныс дгвжважвара шатахъу йъапкътлапкъ-квала цІолата йылайхІвауа дцитІ. АгІапынла абазара уахъшвама — асквш шабгу угъахъыдзахуашым. Амш шІыц гІайуан, ргвыгъарала йырчвыта. Маридатгъи лнапІы зквкІыз лхъыгІа даунащтра лтахъыта, йгІаталуа амш дайгвгъун. Лгвыгъара ажъушма, момкІва «лгвала напІыла йылкІуашма?»

БубаргІа рнадылра апІатла гІаргванхапхъадза ауи адгалра йапщылу ауысква йрыуата йырчпахъу ацІкІыс йрымчпас рыцІа йцардазшва йырбун. Арат амшква Бубагъи, Дышвагъи, Къанитатгъи, Абдул-гъи, Бубакъыргъи, датшагъи рыцІа йаргваныз аъа-хІыльчвагъи, пенсия йцахъата йхвитыз дхвитын, арахъарат отпуск гІазахвыз йгІарахвтІ, тшгІаудыз-рыщтыз тшгІауддрыщтын, — анадылра адгалра ахІа уыс рымамкІва щымта уалагата хъвлапныдза йгъа-шІамсуазтІ. ЙгъмачІым надылра анухІвара ауи йгІа-нарыцІсуа. Ауаса ари рахІагъи йызырбаргвуаз Къа-

нитат йгІалыргылыз апанахъцараква ракІвын. Акыт апны зны йнымшасыз надылрата йылчпара лтахъын-та, ужвы йызшІызгыи ауи йгІанарыцІсыз ауысква ракІвын. Йапхъахауата йгІабергъыльхаз ари акІвпІ: ауи аъара угІа ангІазшІутра, ауат тдзыкІгъи йгъы-гІвнашвушым, йъауырчІвуш рзучпара атахъыпІ. ЙхъвыцтІ — йхъвыцын, ауатра апны цІачІварта ауы-ра рчпарныс гІархъвыцтІ. Амшква пхагІвыпІ, йза-муайа ауаъа йырчІва. КвакІ гІайуазтын ахъазла щъа ладыргылын гъатан гІаквырпсахтІ. Йара ауаъа агъвы къычвшІыцква йгІарылырхын рхъи рцІыхъви абамбауа аквчартакви ачІвартакви ыцІарчпатІ. Ари апш чаражврачпарта угІа гІвышвыгІв-хышвыгІв рчІва йауашын. Ауи рылцтІ закІыта. Цба-быжьба чуан ду атахъхуштІ, ауат зквдыргылуаш атлакъвыщ-квагъи. АтшгІваква мшІщарда рбылуаштІ. ГІвмаши-накІ рызна абна йгІаргын йгІакІарпсан хІазырта йщтІан, рыцІа йайцІбачваз акІъадыгв чкІвынчваква йырхуан. Абаста ахъазла Дышви Къанитати тІакІв-гъи ргвы айбгъатІ: атаца хъвыдз баста дылрычпара лтахъын рыцІа йъамайраз ахъазла: анхъвпхІа нар-тыхв рыгъгъ бастамкІва дгъацымхатІ. РамакІра ам-хъаквыдзра йазынанардзарныс аурын ахъачваква гІаламылзарквын. Нартыхв гІвмашаквкІи хъвыдз ма-шаквкІи йгІарылцІуа баста рчпарныс йандыргІалтІ. Абахсымагъи йазхъвыцхъан: ауи акаструль лъагІа-ква йыртата ачча — хІва йгІашуа афгІвы пшдза упынцІа йгІатасуа йгылан, ласыла йцІрычІва йауа-шын. Ашыла шкІвокІвадза йгІалху амажвадза пара ахъазла йыркІвхІан сатырта йгылу атІса тамщакъ дуква йгІартчылгІауа йыртан. СемчкІа маслала йчвыз афлъагаквагъи хІазырта ауат йрыдзхъагылан.

УахъчІва пщашан. Альакъвымрыдзра йаналагауа уачІвы надылрапІ рхІвауата, ахваша ауахъ акІвпІ, йдрыдзуа альакъвымква, акъальтамаква, ачашква щарда рхъыцІта йымгІвара ахъазла. Ауаса ари ана-дылра ауахъауат йгІарыквх йауазма, кыткІ йрыз-хъуш урыдзра ахъазла рыцІа пасагъи уалагара ата-хъын. АхІалъуа гІазлырхуашыз ахъвдзы рлаган йгІадырдзагІвацахтІ, ахвши афачыгІви хІазырпІ. АмацІаура йазалхыз, йазъазаз апхІвысква гІайззун, ауат гІалагагъата амца гІахъырцуштІ: азджъакІ хІалъуа рчпуштІ, рыбжагІв лъакъвым дрыдзуаштІ. Баста уачІвы йырчпа йауаштІ. Ахъачваква рахІа йхъа-

даз ауыс йалагахъан: ауасакви ащамакъкви рщуан, йалдыргуң. Уахъчѳви уачѳви йшызрылгуз акѳвын. Буба закѳгы дгъахъдымрысуазтѳ, закѳ ртахъхата йыдгылра, йайкъангъашра акѳвмызтын.

Гвып-гвып уаса алзыргуз ахъачвакѳва, ага Буба йгѳайыщѳанакѳуазтынгы ѳахѳлыы, айгѳва, нбжъагѳв, кѳадыгѳв ухѳварыгы, — йара йдмыргѳазтѳхѳва, данрым-буз йылачѳважвун.

— Зымбара збаз тшынла мза айыркѳитѳ — хѳва, Бубагы аугѳа тшджъадѳырщара йгѳвыгъапѳ ари аъара рызкъ сраф йчпата, — ржъалыргара ашѳадрыста ту-тын рчварныс йанадзхъачѳва йхѳвитѳ акѳадыгѳв хъа-цѳа Бильаль.

— Уалъахѳи, акѳалхоз йанашымтазгы хѳкыт шабгаз алалта йадыргалуаз ачаражѳвра шабгаз ари аъара шадмыргуз йыгъшауацѳырымхуаз, — йагѳвсыз гѳайгѳвалашѳвахуа йацицѳитѳ алыгажѳв Уасман.

— Йанизахъѳдакѳвыцѳуазара, шѳвайгъдзума, — йхѳвитѳ Бубакъыр.

— Анылагѳи дга, арылагѳи дга — дипазадѳжвы-кѳпѳ.

— Дпазадѳжвыкѳызтын, тшыуымдырхуа рахѳ хъщгѳа рхѳвама? — Бильаль айцѳба йхѳваз дгъадгы-луам. — Баджънагърапѳ ауаткѳва.

— Апанахъцара, щта, анчѳвагы йгъигѳапхум, — йхѳвитѳ Уасман. — Буба рыцѳла ахѳвхѳвъаса да-гѳвызапѳ, йкѳылицауа гъаъам, йчпа зырхѳвауа йч-питѳ. Апыркѳврор лакѳвта гѳацѳцѳуаштѳ араткѳва зу-нашѳву. Зыхъыз ухѳвауа ашѳвхъымса дхъагылапѳ — хѳва, абан ларгы дъагѳайуа.

Къанитат лъагъанкѳ аъара йнадзауа тамщакъ дукѳ лыма дгѳайуан.

— Бгѳай, Къанитат, бгѳай, — рхѳван, дангѳадза, йалачѳваз ахъачѳвакѳва, хѳвы шылзырчпауа йакѳша-хѳатта, тлакѳв тшгѳащтѳырхтѳ. Ауат шымгылуашыз-ла дрыхѳван ауи дзызгѳайыз ралхѳвитѳ:

— Жътѳакѳв швызсрыдзрын зджъакѳ гѳасышѳв-тырквныз. Щымтищтара псимлахѳ гъшѳвымхѳвастѳ. Саргы сгъаъамызтѳ, шѳваыздырра дгъгѳанымшатѳ.

— Уыжѳжѳвы йгъбыхѳымтума, — йхѳвитѳ Буба-къыр дгѳагылуа. Атамщакъ гѳайахѳвын дара йалдыр-гуз ажъкѳва рпны йалаз агѳкѳва, ачѳлачѳакѳва, ачѳва-рапхѳакѳва рыуагы тшыткѳ-тшыткѳ гѳаркъѳвѳырсан ауатгы атамщакъ йтайцѳатѳ. Анахъанат агѳыпкѳвагы

ауаса дгларыкІвшатІ йтахъквас гІайахвуамца. Йымаз атамцакъ дпхънахъауа йыгІвзачва дрызгІайхтІ.

— Ма, Къанитат, ари ауызапІ, — йхІватІ Бубакъыр йхІатла апхІвыс йылзирауауа.

— У-у, ари йгІатайцадзаз! — лхІван Къанитат йналахвныс тукъаль лзымчпауа дашІастІ.

— Йызфушгъи хІцардагІвыпІ, йгата йрыдз бара, — Бубакъыр йылахъвгъи гыгІахъасуам. — Арахъ йаццтІырхуалагъи хІбхъбымраштылын.

— А сара, ауи гъакІвым ззысхІвас — йзгарныс са сыхъазла хІатлачвапІта акІвпІ, — Къанитат йлым-хъахІвас дайгІваджъхуа йахъналыргахитІ.

— Ауи бымхІвума, цта, — Бубакъыр дхъыччитІ. — Ари аъарагъи хъхІшвырщгІата бамхъайгъ-дзахуадзысцан хІбыршвахын.

— Йууа, сара, — апхІвысгъи рыца-рыца дгІа-къахвхитІ, — йызфалакІгъи йзыхІалъальхатІ, йыр-фарныс акІвпІ йызхІцуа.

— ТамампІ, сахща, закІы бамайгъдзан бара. Йыз-чІву дара, йызфахуаш — дара. Ансимшы таца дгІаб-гума? — Бубакъыр йуагІвырсыз чважващала арат арахквва йырщуа райхІара йыргІауащыхыз амадза агвы йымхъагІаквцауа дымшыркъвитІ. ЙыгІвзачва-гъи йызыйырцауа гІаргвынгІвын йхъыччауа Къани-тат йылпшитІ: акыт гІваныхвла йдылрыхвгІаз ач-гІвычаква йгІартныцІыз ахча гъакІвымма арат ауа-саква злахвгІахаз? ЙалхІврызйа ашІамкІы? Ауи йхІалъ дара бзита йылдыруан: акыт шабгу закІ дуырдырра утахъызтын, йрымадзауа Бубакъыр йахІв — амадза уачІвы йаргамхуштІ...

— Унай, ласы-лас ажбы сызнаг, — лхІватІ йцІы-хъвахуз Къанитат.

Бубакъыр атамцакъ йыма лапхъа дгылын агІвы-джыгъи амацауыртала йцатІ. Йара ауаъа днахІва-чватІ, дгІахІвачватІ, Къанитат башырбаквакІ гІал-шІиган ауат йыма агвыргъара дынкъвнагауа йыгІв-зачва дырзыгІахъынхІвхтІ.

АкІадыгв йтшкІараз зымгІвагъи закІ рчпун, борчкІ надырдзун. Ауаса Къанитат лакІвын йцІы-хъвахуз амшква чвагъи чІвагъи зымдыруаз. Ауи йъа-кІвызлакІгъи днадзун, луыс злалымцІуз гъаъа-мызтІ — хъаца уысгъи пхІвыс уысгъи. Ари йгІалцІ-ла, закІ этахъыз йа закІы йазцІгІушыз тшыззына-дырхуз йалкІгІата лара лакІвын. Буби Дышви тшкІа-

рамызшва, ауат гъалахІвамьзтІ, унашва рчпадзарыгъи, Къанитат лара йылгвыгъаз, йлылххъата, лхъа йштаз йаквымшвауата йгІацІуазтын, даргъи шгылаз рунашва пылтшыхуанта йылтахъыз йталыргылхуан, йырхІвазгъи йъархІваз йгІанхахуан.

Къанитат ари атацагІагра йапщылаз акъаугІаква мгІва тынчкІ йтагылта ужвы апш йцанацІыкІаара кІара лхътшатІ. ЙылхътыцІызлакІгъи, ужвы дразын: йылтахъыз гІалдахІвтІ, йшылмурадыз зымгІва акІвшитІ. УахъчІви уачІви тшдрыгІапсахызтын — зымгІва хІазырхуштІ, асабша атшын йазалуата. Ауи агІан шгвжважвагІвамшхушыз Къанитат лыла агвы дара нахвата йыцІан. Ауи анадылраква, лкыт акІвызтІ, кыт гІвымазтІ, дрылазлунта щарда йлырхъвыхуан, йырзынамырдзаквуз, ракъыль ззынамдзаквуз рыхъазла лгвыла йарыкІбылгун. Къанитат йгълымгвапхузтІ аунагІва зчІвкву ахъацІи апхІвыси ари атшын алу амгІа — аунашвачпара — ацІапхаквагъи рыцта йъарнапІыцІырцтуаз. Агвlachва йырнапІыцІарцІун ауат, — йшвтахъызтынгъи адзы хІхъшвпсалх, йшшвтахъу хІнажвдас, хІшврыпшдза, — рхІвунта. Даргъи, закІгъи йалам рапш, хъатакІла йгылхуан. Агвlachва агвхахІва надасра йазычпамызтын?

Лара датшапІ йшылчпуш. ЗакІ збахъу, закІ ззалчІвакьюаш акыт апны, йъахІыльчвамьзтынгъи, йайгвачвамьзтынгъи, хвыкІ зму ракІвпІ тшназлырдасуаш, ауат рыуа згвра лгауа ракІвпІ лцІапхаквагъи зылтуаш. Йуыуу йаъара агІвыма дгъуцныхчылуашым. Акыт зымгІва ангІайгвушзара, йызгвыргъааразлуш БубаргІагІваца гъракІвым — аджъамгІатшабгу ракІвпІ. Рызкъгъи жвчІвгъи зурыхІазыруа ауат анракІвзара, тшзахъуырпсылгІахуайа йашІукІгІауа. Йауцтта зынчІвхІвахъызта йрытхаджъ. НыбыжъхІванта аугІа ргвы йгІатахуштІ. НакъахІыгІварагъи гІважвагІвыкІ йайцІамкІва йшгІарцтиуаш рахІвра атахъыпІ. РахІа тшзыркІакІауа аунагІвакварнадылраква рацІкІыс зымгІва гІванла йдута, йщардата, йбзита йчпара атахъыпІ. ЗымгІва йырдырыргІатІ абзира лара йшылчІву, сакъатчвала йгІазпшыта ахъачва лагаква йиргарныс рхъа зачварымщауа апхІвыс псмыжда шылхъу, акъыль ду шлыму, лтлашІа ушзынамдзуш. ЙырбарыгІатІ, йархъвыцыргІатІ. Йшлылхыз апш йакІвшата анадылра хайырла йал

гузтын — ауи адуней ахъазгІваца дгъыквмызтІ, ахъаз дгъымбзазатІ, анчва згІвадарагъи лактапшдзагъи гІазитыта, хъачвалагъи згвы шышыз лкыт апхІвыс-ква драйгІайтІ. Лара дызлапхІвысбзийу зымгІва лна-пЫ йгІацІцІтІ, лпхдзы йгІанагтІ. ЙалагаргІатІ ауаи лайгІайырныс — кыт абгакІ йрызхъуш чаражвра адыргалыргІатІ, ауи йшатахъу апш йнардасыргІатІ.

Къанитат ужвыгъи зны бзита дрызхъвыцхтІ йчпахъуи йчпачІвуи. УахъчІва шалу гІвымшкІ гІан-хахитІ анадылрадза. БалахІдзакІ гІанымшузтын зымгІва бзихара атахъыпІ.

ЙцатІ ари амшгъи уысла йчвыта. Зчва щардачва тыцІыз апхІвыс ауи аъара агІапсара гІалхъыдзан, йгъагъьалымщахуазтІ. ЛцІапЫ дъаквгылазапытыз лцаргвыцІаква цІбылгІан йшуан. Арат амшква ау-гІа рапш йымчвыз, тІакІв дшчІвуз дчвасысуан, ачва-згІва дынкъвнагауа далагун. «Ей, ари сшцаз акІвыз-тын, ужвыгъи гІвымшкІ гъсыгахрым бзита тшпсым-щарыквын», — хІва лхъа дазхъвыцтІ йгъи уахъа чвыкІадза дцтІалхта уачІвы щымтадза бзита ды-чвныс йыквылктІ. Уыста ужвы йгІанхахыз ахъазла ауасабыргъи тшаквылымщх йауашын. Пасадза йчпа йауашыз зымгІва дылрычпатІ, йчпачІвыта йгІанхаз-гъи дасу йборч йыхъвда йыквылцІатІ, йанырчпуш рдыритІ.

Къанитат ачварта тІатІа ангІалаух, лъапкъ-тлап-къква тшдырльальан атшпщара тшарттІ, йымкъва-уата ачва хъгІагъи лызгІайтІ...

Буба йыкІадыгв тыркІкІгІан, къвабызбыжъ къа-хви анапІасрабжъи тшкІарггІун. АугІа гІатшкІарал-уан, йтшкІарыцІуан, кІара гІаграгъи йалагахъан. Ды-шва ланхъвпхІа дъалхъагылахмыз йгІалцІла, гвыр-гъьара пшакІ гІалыцІасшва, дазыласта аъахІыльчва йгІаргуаз гІалахвуан, асхъазтын — ашвандыкъвара ду йталцІун, йлызгІазгыз лыхъыз знылцІуз швъа-быгъь тшытгъи ауацІалцІунта, ахчузтын — ауыгъи йгІалызтызи зъара надзауи зджъара йанылцІунта ах-ча Буба йылтуан.

АчкІвынчви ахІвсси йыршымтата апахъ йгІа-хІвуан, йкІвашун акъахвбыжъ рхъагыла. РыцІа йыз-заманыгІваз ахъачваквва апещква рпны йалачІвата йрыжвуан, амачванкъвгагІвчва амацІауырти ажвыр-такви йырбжъан. ЙшчвыкІаркІваз хъвмарра гІалаз-газ ацІайква, уачІвы ашкол йшцушызгъи рхъаштыл-

хын, тшкѣачІвах йасуан, акІадыгвгы чвхІвасырга-
хын.

Дызчвпхащушыз зджѣакІ анІагваралрыз тшна-
цІайкІ-гІацІайкІуа Заудингы араѣа дтшкІаран. Ауи
течарата зджѣарагы дгърымщтитІ Зульфа ларгван
даѣазлара ахѣазла.

АцІх бзидздзара йаласкІѣакІѣахѣата чкІвынчва
гвып дукІ гІагваралын рыуа азджѣакІ ахѣвмарра
йгІалалтІ, азджѣакІ алашара йгІамдзауата йашІастІ.

ТшытракІ анЦы йашІасквас рыуа гІвыджѣ гІас-
кІѣан Заудин йгІайыдгылтІ.

— Заудин, йауашызтын, аныла унакІвшастІ,
гІважвакІ уасхІвуашын, — йхІватІ рыцІа йхІгІаз
азаджв. Ауи Руслан йанца Борис йакІвын, арахѣа-
ри ауи дйыгІвзан.

— ЙгІаншах ачІвыйа? — йхІван Заудин йымгвап-
хауа, апхѣалагы йзнымкІѣа тшгІайзалызхѣаз
ачкІвын тшизынайырхитІ. — Араѣа йхІѣа йгѣамуаш-
ма? — йхѣазы дыкІвшарныс йхѣа йазхѣайымцІауа,
йыгІвзачва йыргІара ахѣазла дазцІгІитІ. Заудин
йшитахѣыз йалтІ: йыгІвзачва гІаскІѣан йгІайыдз-
хѣагылтІ.

— Йауызарквныз йгѣсымхІвузма? — хІѣа йджѣа-
уапхатІ Борис.

— Швнай щта, хІапшыпІ йшвхІвуш, — Заудин
йыгІвзачва ргвбзира йыма Бориси Адами дрыдзхѣа-
гыла ащтахѣла дджвыквылтІ, йыгІвзачвагы йцІы-
хѣва йтагыла йыцыкІвшатІ. Ауи йазпшуазшва алащ-
цара йгІашІасыз ачкІвынчва гвып гІаскІѣан йѣагІа-
хІвуазгы раргван йнамскІѣауата райша атдзы йна-
шылтІ.

— ЗачІвквайа ауат? ЗачІвквайа ауат? — хІѣа
йгІахІвквуз аджв аджв дицІгІахуан. Йырдырквас
рыхѣыз рхІвун, ауаса йрымдырызгы дрылан.

— Руслан кѣвырлыкѣв йыцызхуз йынбжѣагІв
Рустам йакІвызшва даѣапІ, — йхІватІ агваран йалаз
заджвы.

— Утдзагвы шбагІѣа, арра йѣу араѣа дшпагІа-
йуаш? — йхІватІ йхѣайымцІауата йгІвыджѣхуз.

— Ауи хѣвлапны дгІадзахта йхабар згІан, йа-
кІвхарнысгы ауаштІ, — йхІватІ йхыгІвхуз.

— Та, акыт дгІатамылхскІѣа араѣа дгІадзапІ-
та, — йгІвыджѣхуз дгѣатадгылхуам.

Арат ахыгІв раргван йгылата йызлачважвуз

згвыквгІвыз дасу йраргванквас йрархІвхуамца, да-
къикъакІла Рустам арра дшгІайхыз, йыгІвзачвагы
йыцта Зульфа дшылзынашылыз зымгІва йырдыруа
йцатІ. Ауи йашахІатта акъвабызгы анапІасраквагы
зныкІдза йашІастІ, уыжвжвы закІ гІаншата ауи за-
кІггы алдымрыштвуа йырбара йазыгвжважвауазшва.
Ауаса РустамыргІа зланашылызла угвы зырчакъуа-
шыз бжыкІггы гъаамызтІ, ацтахъла йабакІвдаша-
квасгы дручрубжь гырхъымгузтІ. АгІахІвчвагы
мачІ-мачІымца акъавра тшартхтІ.

Йыншалун араса чкІвынчва гвыпкІ Заудингы
дрыцта Зульфа лымхІара йаннашылуаз. Ауи дрыз-
гІагылуан, хъшвашвадза йлырчІвун, ларгы гыцІа-
ракІ дчІвун. ЙгІашылквуз мшыркъвун, йкъахвуан,
йхъыччун. Зульфа ауат рчважвара дгъгІаламыл-
уазтІ, йанылцІгарыз закІ ралхІвра акІвымзара. Ласы
йанджвылцІхуазгы аъан. Ауаса ащарда ауырата
йчІвазлун, атаца «лыла дырпшуа». Зульфа уахъагы
ачкІвынчваквара бжыгы гата лышв тшангІанатІы, За-
удини ауи йынбжъагІвчи ракІвдзылцан, лхъа гІащ-
тІылхтагы дгъгІарымпшытІ, йшылчпалуз апшта,
арымдзаква рызгІалыргылтІ. Рустам ауи дзылынас-
кІбата, «Бзила быгІбатІ, Зульфа!» — йхІвата йнапІы
анылзирау, лхъа гІащтІылхын, закІггы гІазгвным-
гІвуа лапш, лылапш йыквлымхуа, дымцІсуа тшыт-
ракІ дипшытІ, уадыргІвана аща гІазцІаххыз лшІахъа
чвада къапцхан, знапІы раута йлызпшуаз ачкІвын
йнапІы лкІытІ, «Убара бзихатІ!» — хІвагы джъауап
йылттІ.

Асасчва чІватІ. АнхъвпхІа Лъуца йгІашылыз
ачкІвынчваквара гвыгІвмыгІвракІ шрыцгІаргылыз лы-
лалхІван йгІаншуш дазыхІазырта, лачвгъала дгІар-
пшуа, атаца длыдзхъагылан.

— БцастІ, Лъуца, хІызцІара зджъакІ хІзыгІа-
дгалстІ. Рустам йгІайхра асолькъввла швкІы-швкІ
хъагІгылрын, — йхІватІ анхъвпхІа рыцІа йлыквгвыш-
хвуз тІакІвгы йлайкъащанквуз ГІиса. Ауи рахІагы
араса зихІваз Зульфа хвитта йызлачважварныс
ахъазла акІвын. Рустамгы днамкІгІамкІуата Лъуца
дшджвылцІбыргуаз дгІалагатІ:

— Руслан сгІайкъвыцІицтара хвымшкІ ракІвпІ
йцІуа. ДабганІ, дызгІваданІ. Ауыгы саргы хІацгІайх-
ра атахын. ДызламкІва йамуашыз уыс гвжважва-
гІвакІ гІацІшвтын, ауи йгІалцІла мшквакІла дашІа-

дрыстІ. СанГаджвыквылуаз борчта сыхъвда йГаквицІаз насырдзарныс акІвпІ йара сшГадзуз арыла сызГаджвыквлыз. Швабыжта йгвы бзакъвпуан арат амшква. Ахабарква йнагуз раКІвпІ раХІагъи даГІз-мырбуз. ТахІа бцата йаннарГІвы ауи йпсы йгъхъ-намЦатІ. «Ауи йакІвымыз закІ лхъыдзата гІаЦІЦІ-уаштІ. Уара сапхъа уцахитІта улызцата йшалквас уылЦІа, цхъраГІара лтахъузтын йутлакІуа гІанум-жбын, дразымКІва дыргазтын дГІаджвылдах», — йхІватІ. Ауи акІвпІта, Зульфа, йбГІайщайа: бразыта бГІайма, момКІва пІайра кІара быщтанкъвыргама? Руслани бари швазазаъащаква санГІарызхъвыщра, ари бйыцГІайуашта саргы йгъсзыхъаЦум. Сбы-хІвитІ: йыншаз тІакІв райша йГІахІахІв. Анахъани хІара йхІуыспІ, — Рустам йхІвушыз далган ужвы лара лджъауап дазпшуан, ашв ахъылагъи дгватшны-та, Лъуца лцапІтыпбыжъ гІагушма — хІва дпхъа-пшуан.

— Сыржъан сГІаргтІ, сдырлаган, — лхІватІ Зуль-фа, ауаса талыздылрыхаз лхъа дазгвауахуа. Ауи йылчвГІайуаз лыладзка сахІат-сахІат йылрыцкъун. — Йара дуыцта угІайырквныз, закІы сампшуата уыжв-жвы сйыцылрынта сджвылЦІхрын.

— Ауыгы саргы хІГъапшымма? Йара дГІайхзар-квын йчпушыз сара сыхъвда борчта йГІаквицІатІ. Ауи акІвпІта, бнаджвылЦІх. УачІвы кІъасахуштІ. Тукъаль чпа, — хІва згвы гІвбахата йгылаз апхІвыс-па Рустам даЦІайыргвышхвитІ.

— Сшвызджвылдахуазтын сджвылыжвдах, мар-джъа. Араъа сара бзартата йгъсыхъвушым, — лхІватІ ауи, лыкІас гІалахвын Рустам дизыгІасКІа-уа. Зульфа дГІаргищтара уахъа пычІвта лшІахъа агвыргъара йГІанарылашаратІ.

— ГІальаматпІ, Зульфа, мчыла бГІаргызтын, уыжвГІандзара бызджвылымЦІхйа? Советгы, депу-татгы, комсомолгы атамКІва, апхъазаманума ужвы? — хІва Рустам йджъайщитІ.

— Ауатква ауырапІ йсХІварныс, — Зульфа лак-та апстХІва гІахъылитІта ачІвыуара атаГІалщыхІал-хитІ. — ХІаквшвапІ ауи ануасХІвуаш асахІатгы.

— Рустам Зульфа лмахъа йыма ашвла дГІаджвы-квылтІ. УыжвГІандзара йырхІата закІгъи зымХІвауа йгылаз Лъуца ачва дГІалкъъазшва дчІвагІГІуа рпахъ тшГІакІалрышвтІ:

— Зджъара дгънайуашым! — лхІвауа.

АчкІвынчваква рыуа заджвы ауи лыжвгІвахъа-
ква гІайкІытІ дщтІихын хъатакІла дйыргылтІ, ара-
хъаратгъи рпахъла йчІвырхъатІ. Ауаса анхъвпхІа да-
тагІаныкъбахтІ. Ауи дрыгІвкъъан агваныла дджвыл-
къьатІ.

— Атаца дджвылыргахитІ! Йшвымщтийын!
Атаца дджвылыргахитІ! — хІва лбжбы йшгІанагуаз-
ла дчІвагІгІун Лъуца. Ауи лбжбы акъвабызгъи ана-
пІасрагъи ашІанарыстІ, акІадыгв йтшкІараз зым-
гІва атдзы ахъыла йгІанарбгатІ, йаланарыгъагъатІ.
РустамргІа акІныцІырта йаннаквгыл, рымгІва хъвыр-
кІылхъан: аугІа жвпІарата ацІахъы йалагылан,
ршІахъаква йгІаджвылцІквас рахъыла йгІархата.
Атамам ухІвушызтын, ахъазгІваца йгІарпшуа йгъ-
гыламызтІ — рапхъала пІатІауырта рырымтхуата
йшгІашІадрысуашыз йазыхІазырын. АъахІыльчва
рычкІвынчва ракІвын ащардагІв. Йара ауасагъи
зуыртла йхІагІата, йзынгІалуа айсыгІв фаша зшвыта
згвпы ахъацІари акъаруи йрыквашІату адамыгъа
кІазкІазквали амедавли йгайыз Рустам рыцІагъи
йылахІазшва йыцІапшуан. Ауи ймахъа Зульфа ба-
гъьата йлыман. ЙыгІвзачва, Зульфи йари рхчарныс
йхІазырта, аныла-арыла йгылан. АчкІвын йылаква
гвышхвара, мшвара мцала йбылуа йымгІва йгІапы-
рагылквас дырпшуан, йхъватшуаз йгвгІашра йагІар-
багата йгвтшквас агърычвхІва апш йнакъвуан, йгІа-
хъалхуан. Рустам йчпузла дшзахвас хІакъта йхъай-
цІунта, уахъчІвала ймурад апызкъыушыз, дзызыша-
зушыз къарукІгъи адуней йыквта йгъйымбузтІ. Ауи
йызрайша, атыдзхъалырта угІакІныцІта, Заудин дгы-
лан. Ахъахъыла уангІапшырыз, рыцІагъи дсгІата,
дхвыцта дубун ауи: хъагваквыракІгъи гъгІайнымп-
щузатІ. Ауаса йцІагылагІвчвала йгвы бзийынта,
дгътымхъузтІ. Дтхъагъи йгъамуашызтІ: араса аугІа
йшырбауа йаргъи дшгылу Зульфа дджвылдйыргахыр-
квын, йъахІыльчва йыздыргІвахума? Ари дара ры-
хъазла тшпынхІвапІ, хъарпудгапІ. АхІбачвата уа-
хъа араъа йгІайквасгъи йхъарачвамкІва йгІапшуа
хІазырта йгылан, ачкІвынчва закІыта йымчымхъа-
хузтын, зынла йшгІадзуш апшта. Апхъазаман ари
йапшыз амакІраква гІвщрадъа йгъалымгузтІ. Ужвы-
гъи апшІагылра щра гІалымцІыргъи, бзирала йша-
лымгушыз йалагылаквас йгІаргвынгІвуан.

— Иучпауа йамагІныйа уара уахъа? — йхІван йчвуз атутынги хъатакІла йхъылайырцІыжвуа дгІа-лагатІ Бубакъыр, Рустам дизиынаскІауа. — Ауи ахъазла йырзырхауа удырума?

Бубакъыр зны Рустам дипшитІ, зны зхъа наркъвыта йыдзхъагылу Зульфа дылпшитІ, йкІартІуз абакъ аныла-арыла йнайг-гІайгуа.

— Сара йсчпауа дара бзита йыздыритІ, ауаса швара швакІвпІ йызчпауа зымдырхуата йгІанхаз, — хІва Рустам дщаквкІыта джъауап айтитІ. — Йгъста-хъым шылхІвауамца мчыла днажвдылырныс шва-лапІ. Ауи апш абажвбахъу?

— Уара ууыста йалайа хІара йхІчпауа? — Буба-къыр рыцІагы тширычвгытІ. — ХІара таца дгІагІ-гын днагІдылуаштІ. Уара йазухІакъйа угІайта хІта-ца дызгІаджвылудауа? Дауцтта угварцІ бзирала. Баргы, — Зульфа тшылзынайырхауа, — ачІвыйа алапс квапакъква рапш, ауи ймахъа быма бызйыц-гІаджвыквылуа? Дбашума? Дбаншума? Ауи аъара-ла бхъа хвы гъзыбчпум. Ужжжвыбырг дауцтта бнашылх!

Арат ажва айшаква ззынархаз апхІвыспа лхъа налыркъвын, закІы гылымхІватІ. Ауи Рустам йма-хъа ауылщтын, ани аъарагІвы рылапш чвгъаква гылымчхІазтІ, ауат тшырчвыцІалкІуа, Рустам дгІайыкІвшан ауи йахІа хчагІвы дшлымам алагІа-лырбауа, йыщтахъла дгІагылтІ.

Рустам арат йгІайпырагылта дзымрыпІатІауквуз йырхІвузи штшырчпузи дрызхъвыцпхъадза рыцІа-гы багъата йхъайцІун: ажвала, рыпхащарала ауат йгътымхъушызтІ. Щта, ртара утагылта рхъвыщчала ухъвыщыркъвын, йырчпуз тамамын: Зульфа мамырта дгварырщтхыркъвын, мчыла дгІаргта дшрымаз йа-квшахІатхушын. Араса йгІалпырагылта дрымщ-тийыркъвын, Рустам ахъаз чкІвынагІала дгІайта, дгІалщыхІалта, дгварырцахта акІвгІвацапІ йгІаны-цІуаш.

Ага ауатква гІайгынгІвуазтынги, Рустам йчпу-шызла дгъымкъангъашуазтІ, чвгъарала йалагары-гы — йымчли йылшарали йхъагвы аквын.

Рустам дхъвыц-хъвыцын: «Абзира сахъпІ — арат кІара гІаргынгІвдузтын» — хІва йыквикІтІ йцІыхъвахауата.

— СнапІы лкІыта ауи аъара майрата дангІа-

джвылцІхуазара, — йхІвѣтІ ауи Бубакъыр джъауап
йыйтуа, — ауи йгІаныцІуа гІаугвынгІвырныс бар-
гвума: араѣа дбзазара гылтахъым, швгылтахъым,
тацатагъи дгъшвыхъвушым. Уызтахъым дхъкІгІата
дуымазларныс лагарапІ. Ауи акІвпІта, ахъаз швгІа-
хІпырагылтІ. Швхъа хвыкІ азышвчпадахуазтын,
швгІалпырамгылын.

Рустам йажвакѣа йыззынархаз йырзынадзашѣа
йаѣан, Бубакъыр йхІвушыз йхъаштылшѣа ддзыргІв-
уан, ййдзхъагылакѣаз рыуа зджъакІгъи, Зульѣа лгІа-
йѣа атамамдза здыркѣуз, рылакѣа надыркъвын йѣ-
тІапшуан. Ужвыгъи дакъикъакІ — ачкІвынчѣа апыр-
цІта РустамргІа рымгІѣа хвѣтхушшѣа йылбауа дшвун
ауат йрыдзхъагылаз Лъуца. ЙцІыхъвахуз агІамаль
гІалрысабапныс тукъаль лчпатІ ауи.

РустамргІа ангІайгъи, ауат джвылцІта ахъалырта
йѣадзакѣгылазгъи Къанитат лпІатІау гъаѣамызтІ —
псыта дычѣан. Лъуца ауи дрыцІалѣауа, дхъаталкІ-
ра гылтахъымызтІ. Къанитатдъагъи Рустам Зульѣа
дгваризмырдушыз аѣан, ауат лгвы рхъын. Ауаса
БубакъыргІа йрылылбгІаз альальара, агвыгІвбара
дарыгѣвжѣавѣан апхІвыс длызнарыгІвтІ. Мыш къомкІ
агІапсара зѣапІы цІнахта атшпсѣари аѣви йрызп-
сыз Къанитат ласы дгълызгІалымкъѣатІ. Ауыскѣа
зымгІѣа ауи аѣара бзита йагвынлыргІѣыта, ари аѣа-
ра ласы дгІахъатадзыркІуашыз швхІаусыгІѣа аѣаз-
лушта йгъхъалымцІузтІта, «хІы, йхІылашѣата хІблу-
ма?» — хІѣа гѣауадза Лъуца дгІалцІгІан, тшаталыр-
тынчхтІ. Ауаса анхъвпхІа дайрышын, дгІаллымкъѣа-
кІѣа дгъылкъѣвымцІтІ. Лъуца дзыркІѣватІуз йамагІныз
абгата йангІалгвынгІѣы, апхІвыс хыцкІ гІалыцІасыз-
шѣа дгІаѣтІчІѣатІ, дшасгІѣаѣаз ахалат гІалхъалыр-
патІ, ламгІакѣа ѣачѣкѣѣапата дгІартагылын лхъаб-
рагъи бабата йшлыкѣвпсѣаз лпѣщ дгІаджвылшѣвтІ.
Дшѣуз ашѣамгъыцІѣара йыцІагылаз ашѣабра дамцІѣа-
сын ауыгъи хІазырта йлыма дкшара лмурадѣа аби-
доль аджвылцІырта днадзатІ. Ауи акІныцІырта дан-
накѣвхх, зшІа лахъыла йгІархаз ракІѣымкІѣа, Руста-
мыргІа гѣы гълырымтІтІ. Ларгъи йылмурадыз акшара
нылжъын йгІалцхърагІалуз ахІайльара дгІахътІ:
Лъуцагъи ла лзылчпан згѣы мгІѣадзакІѣа зыѣѣтахъ
гІархата йгылаз Зульѣа йлымцІасын къым лдмыр-
хІѣауата атдзы дыгІѣнадырххын ашѣвгъи гІадыркІѣы-
хтІ. Ашѣв абжъы ргІата йанаѣапш акІвпІ Рустами ауи

йыгІвзачви апхІвыспа дшырцхым англаргвынгІвы. Ауат йрызнийыз швхІакІвата йырбан ашв йажвылтІ. Ма, ауи ачІвы аман. Йучпахуайа, абыхъв квтІагъла уайхсх. Апахъ йалагылата йгларпшуаз ачкІвынчваква хъыччун. Ари ахъыччара гІазшІызтыз, уазхъвыцдарыквын, йггвырпсарагІвацамызтІ, хышвашваракІгъи гІарбжъамшвауа рапшІагылра алгатІ. ЙатаркІвах Къанитат дайгІайтІ...

Рустам йхъа дайгъхуа йыгІвзачвагъи йаргъи хвырчв-хвырчв — хІва аурамла йцун. Йгвжважвара атахъын. ЙшгІацІцІыз акІвызтын, Зульфа ауаъа сахІаткІгъи дыгІвнарызлахта амаль гъамамызтІ. МайрачкІвынта дгІаджвылидырдахуашдзищун лнапІы йкІыта дангІаджвыквидуз. ДгІващатІ. Ауаса гъакІвмызтІ длызцара шатахъыз. Йара чкІвын-чкІвын далагатІ — акъраль дшырбауа днайахвта дгварцІхра дащтан. Йатахъыз ацаща йымдыруатагъи дгъаъамызтІ. Ауаса йхъаркъванчара датша закІы йарльальун: ацІабырг ухІвушызтын, Рустам уахъа хъадата дызлызцаз Зульфа дгІаджвылцІхуаши дгІаджвылымцІхуаши атамам ййырдыргІвацарныс акІвын. Ужвы ачкІвынчва мурадзаджвыкІ акІвын йрымаз — йатахъкву рыцырцІата БубаргІа йатахъынхІвхра. Ари ауысла акыт Совет апредседатель Бащир йынйара ргвыгъан. Ауи рпны даъахушын. БащирргІа ргвашв йаннадза агІвзачва гІашІасын рыцІа йрахІбаз Муса дтшкІарарыжьтІ. Хвба-цба дакъикъала ауи апредседательгъи дйыцта дгІатшкІарыцІхтІ.

Бащир йгІахъынхІвыхыз ачкІвын йнапІы йкІытІ, дйайхІвахІвтІ.

— Араса закІ шрыцІаз сгвы гІвун, — йхІватІ апредседатель, Зульфа луыс гІайрахауа. — Лара, йа лтагІчва закІгъи анырхъымгара схІван, йгъсызмыркъагІатІ. Амца гІархъцара атахъыпІ ауи апш зальмагІа нкъвызгауа. Зульфа ланхща ХІауа Къанитат ауи аъара дзылзыгъуайа схІвахитІ. ХІауа ддепутатпІ, дыгъахІлыппІ, ауыгъи днахІахвпІ. АхІбачва дрыуата Нур дхІыцхІцІапІ. Ауи акыт хвы йзырчпитІ, йшІацІгІитІ. ЙнахъапІ йаргъи. УылпшыстІ ауи Къанитат, — Бащир апхІвыс лтшычпащаква апхъалагъи йгвы йгъыквымшвузтІта, ужвы арасагъи дъагІацІцІхыз йгвы лзакъвпуан. — Рнадылра ахабар абыжькыткІ йлыргатІ, адуней азна рахв хъдлырщгІатІ. Йабалгахуа ауиъарацІви рызкыта йгІащтІырхыз? Ауи

акІвпІ, щта, агІвычІвгІвыс йтара дантыцІуа дшцауа. Швара, Рустам, швнамйын. Араѣа швхІызпшы...

Нур, Бащир, ХІауа акІадыгв йантшкІарал, ахѣв-марра аларкІван, ачкІвынчви ахІвсси гІахІвуан, ап-хѣа ацІкІыс рыцІагѣи йкѣахвта акѣвабызчгѣи ама-кѣым гвырчІвага — гвщтІыхгаква гІалыржвыуан гІапсара лымдыруа. АпхарчІакѣи анапІасбжѣи ама-раташвартала акыт йгІахѣадзгылуаз акІадза ахІа-цІкѣаква гѣарпагѣаджѣта йгІартыхІвачвгІун. Ахѣв-марра йалаквас БащирргІа ангІарба, ауат ѣанквын-ракІ гІарныпщца йалагатІ: акѣвабызбѣжѣгѣи рыцІа йхѣвацІакІхатІ, анапІасраквагѣи цІагѣарахатІ, йгІа-хІвуа йыквквасгѣи рщапІква гІалъалъахатІ. Йгыла-квас дгІарылкѣан йгІатшкІаралквас драпхѣысуа Лѣуца атдзы днаххылтІ, ауи йлызпщца йчІвазшва, йарауасахІат Буба, Кѣанитат, Бубакѣыр гІаджвыл-кѣатІ.

— О, швгІай, швгІай, акыт зшІацІгІаквауа! — лхІватІ Кѣанитат длъагѣлъабзауа, БащирргІа рнапІква лкІуа. — Швнай, аныла швнашыл, айшва хІазырпІ, швгІазынйаз арызкѣы псимлахІ швхІвапІ, — хІва дрыхІвун ауи, амацІауыртала длырбауа.

— Буба, йхІзыргІва, йыркѣва йамуаш уыскІ ал-хІыргара атахѣыпІ апхѣапхѣа. УадыргІвана хІшвра-йгвузтын — мо гѣхІхІварым, — Бащир йкІватІуз ап-хІвыс джѣауапдѣа дгІанижѣуа лаца тшизынайыр-хитІ.

— ХІы, ауи абетсыз йхІвас йазхѣашвцІата швгІайма? — Кѣанитат ажва гвымхала Рустам дгІал-гвалашвитІ. — ДзачІвгѣи пхащарадата дгІацІцІйа ауи. ХѣацІа йыццата, накѣахІла ари жвамшкІ айхІа йацбзазауа, лцІыхѣва стагылхпІ ухІвумищтІ ауи йапш хѣылпагѣи схѣата?

— БашІас, башІас, ауи бара йгѣазбуысым, — ап-редседатель апхІвыс дашІайкитІ. — ХІара зажва гІгІара хІтахѣу бара гѣбакІвым. Бара йбхІвушызгѣи йбчпушызгѣи зымгІва брыхадзатІ. Ужвы акѣазу зчІву Зульфа лакІвпІ. Ауи йылхІвауа хІаздзыргІв-уаштІ. ХІлызшвырцата хІыхыгІв хІхѣазы дгІахІыды-жвжѣыл. Дразыта дгІайта дбзазушызтын — лыхайыр жвбатІ. Ауаса мчыла дгІажвгта дшвкІыта дшвымуз-тын, йкѣванчу йкѣванчагІа тшазидырхыргІатІ. ХІшвырца дѣанула.

Апшвымаква ѣанквынпІ, йгѣгвжважвум.

— Йауа, йачпайа, хІатыркІгьи гъаѣахымма хІара хІбжъара? — Буба йбжъы дагвдза йгІагитІ. — Адуней апны йнымшас хІчпама, ужвы швгІайта хІтаца швылцІгІарныс? ХІылтахъымзарквныз уыжвгІандзара дджвылцІхрын. Йгъпщдзарам, Бацир, ауатква.

— Руслан йан лакІвпІ йгІахІгвыквызжъыз, йгъуымдырума? ХІа дхІцныхчылитІ Зульфа лпа дизымпшуа тацата дъахІызгІайыз. Ужвы лща лхахуаштІ, — Къанитат лгвшра лзыцІамкІуа лгвауара Руслан йан йылзыналырхитІ.

— Аныгьи арыгьи араѣа йазнагвалайа, джъанымргІа, — уыжвгІандзара закІгьи зымхІвуз Нур ачважвара дгІалалитІ, йауырачвахауа азпшра цІхъва айтра ахъазла.

Бубакъыр ддзыргІвуа дгылан. Ауи йхъвыцпраква щардан. АчІвызйа ужвы йхІвушыз? Мцы ѣадзайзыхІвуз йхІватІ. «Швнамшылын», — йхІвата йацайырпахнысгьи гъйылымшушызтІ. ЙызгІайуаз аджъауапкІра ачІвызйа дызлапшІагылуашыз. Бубагьи араѣа йхІвалакІгьи закІгьи шгІанамцІгІушыз хъайцІан дгъыршІымхъхуазтІ, йымазгьи йымамызгьи адигалта йрыхІазыруаз йнадылра уахъа йацІаптшныс шмайрадзу йалыркІкІата йпахъ йгІагылтІ. ГІамалькІ гІайымхъвыцуазтын. АчІвыйа ужвы йгІайхъвыцуашыз? АбалахІ гІайын йпахъ йгІагылтІ. Бацир дшпаѣу йара — дгъузыгІахъыркІбуашым. Йыцквугьи йара йгъйагъыым.

Буба йуыс ари апш мгІва йѣатагылуаз ужвы зымгІвалагьи йыркъванчуз йахща лакІвын. Къанитат, ага йгъычуата знапІы гІаркІыз йапшта тшылбахуазтынгьи, йлымдырдзакІва хъахчагакІ гІацІшвтта лчІвы хъахъхушта йылбун. УыжвгІандзара лгвалаква, лмурадква зымгІва гІалдахІвуани? Йыздыруада уыжвгьи йшцуш. Пашахан ѣаза лпны ахъаздцама? Уыжвжвы дгІахъынхІвыхтІ Зульфа лшІа лпыркІын. Ауи атажв агІвычІвгІвыс йшІа зларкІуа адухІа лдыруата, ауи ахъазла апсы йшІыдзадза злашІархІваз акІас гІалрысабапуата лзырхІвун. ЙанылзырхІвауазара далагІацІцІхра гъатахъымма? Ауи акІвпІта, Бацир аджъауапкІра аунашва йхІварныс ужвыгьи пасачвапІ — Къанитат Зульфа араса йшатапыщтагІайхуашыз лдырын, йатахъыз агІамаль налырдзатІ.

— Бацир ауи аъара угІвгвымхапІта, угІагвара-мылскІва ачвгъара гІащтІухитІ, — Къанитат йылхІваз лымамачІта, лымадза дгІанаргвышхвауа, апредседатель тшатайзыналырхахитІ.

— БакъвыцІх, Къанитат, ауи йалабцІахуа гъаъам. АпхІвыспагъи лыгвнахІ гІабымгуата, йылрачважвата, дгварцІхуашызтын, бзирала дгварщтх. ЗымгІва хІызгІазгуа бара ббажънагъра акІвпІ, — Буба йгІалайрышвта дчІвупІ — хІва уичвшвауа йчвгІаджвыквылуаз йыладзка дырчвпхащан тшацайырпатІ.

— Ауи ахІа хъацІари багъари злам уаргъи хвильхвыгІа — хІва адуней уыквпІ, — Къанитат лаша ласчва щтахъла дтхъахта лхъазы дъагІанижъыз ахъазла дйызгвауитІ. — Ай, уара утара сгІаташванда!

— БбылхвыгІатара дарадза пха аквта йнардза, — Бацир азпшра йкъычІуа йгІайырпхатшитІ: — Щарда хІгылазлушма?

— Швнашыл, — лхІватІ ауи дырпырцІуа хышвашвадза. Ауат апещ йъанардылыз заджвгъи дгъыгІвнамызтІ. «Асасчва» лырчІван, Къанитат агъъмала йамаз ашв дастІ, лара шлакІвызгъи лхІватІ. ТшытракІ анцІы, ашв тшгІанатІын днашылтІ, заджвы хъвацІакІдза длачважвауа гІвба-хпа дакъикъа дкъватІ, уадыргІвана йылхъазыта дгІаджвылцІхтІ.

— Анчва йшшвасхІврагъи шсымдыруа, — Къанитат тшлырхъыччауа дгІалагатІ. — Атаца заъара слыхІвазлакІгъи, дшвызгІаздныс амаль гъсмаутІ. ШвзызгІайыз анласхІв, спхащитІ ауат срынйарныс, сразыта сшгІайыз бара йсызрахІв — лхІван сыхъвда йгІаквылцІатІ.

Къанитат лажваква «йгІарцІгІаз» лысасчва рлактаква рпны йылбара лтахъыта ауат къазула дыршпашитІ.

— Бара хІвачІвгІвыта ббжъахІцІахныс гъакІвым араъа хІызгІайыз, — апхІвыс хІайльа лажваква Бацир йгвы чакъра гІатадыршвауа джъауап литІ.

— Арахъ, бара, ари йамгІан модайа? — уыжвгІандзара закІгъи зхъымгуз ХІауа тшылзымчхІауа ачважвара дгІалалитІ. — Зульфа дыгІвнакІыта ацІапхагъи ама, атутанакътара йту йапш дызбыму ачІвыйа?

— Момо, момо, йбуа, алахІ йымхІватІ, дзыгІвнаскІуа? Йауа схъа закІгъи гътахымма? — Къани-

тат йлылудырҫауата дкІватІтІ. — Цапха астызтын, уыс змам, хІгвымхара йазыпшҫауа заджв дылзынамшылырныс акІвпІ, уахъа йшхІзырхаз апшта, заджвы чкІвыныгІакІ хІыщтанкъвйымгара ахъазла. Йауа ауи дзыгІвнаскІуа! ЙызлабхІвадзайа!

— Сара йшспхъадзауала, Зульфа хІылзынашылта хІылцІгІара атахъыпІ, — Башир дгІагылитІ. — Къанитати Нури араъа шваъазтІ. ХІара хІгъкъварым.

Апредседатели ХІауи Зульфа дъагІвназ йнашылтІ. Ауат анылба, апхІвыспа лыгІвнапІыкІлагыи лшІахъа хъылгІван дгІамцІсуа дгыланхатІ.

— Бпхащара йгІабнатра гъаам. Ауи ацІкІысгыи бгІахІыдзхъачІвата буыс зкву пшдзачкІвынта йгІахІахІв, — Башир дйыргвышхвауа длайбжбитІ. — Арыгыи бара быхъазла дгыгІвымам. Араъа ббзасушта бгвы щгІакІымызтын, мчыла бгІагІвнайыжъныс заджвы хвитныгІа гъйымам. Бзасартата йсыхъвуштІ бхІвума — бара йбуыспІ, бгІагІвнаха, ббагІватІ. ХІара уахъчІва борчта хІыхъвда йхъата хІызыгІайыз — ацІабырг гІдырта йатахъу ачІвырхъа бчпарныс хІбцхърагІара акІвпІ. УачІвы бамайгІваджъхуа.

— Арахъ бгІаскІастІ, КІына. АчІвыйа бшІахъагыи хъгІвата гъвгъвадза бызгылу?

Зульфа дангІатымпа, ХІауа ауи дылзынаскІватІ, лшІахъахъгІвари лгыланхари дъапхащауа йазалцІан.

— ЙауыпІ-йауы. Башир йхІваща, гІвымата хІгъбызгІамитІ уахъа. БнапІквагыи бшІахъа йаквхта тІакІв блакта старпшых. Бсымбахсищтара йцІуайа, бгІасгвалашватІ.

Зульфа лнапІква налыркъвытІ. Йара ари алахъвгІахъасра ХІауа йылбаз дгІанарытыртыртІ.

— А КІына лахъыда, бшІахъа йауа? Дызда ауаса йаквзыршвыз? ДистІ зны. Анчва, йнагІлат зшІашваквас, ауаса йкшума! — ауи ахІа лзымхІвахуата дчІвыуа апхІвыс лахщапхІа дгІалгвыцІалхІвхІвитІ. Зульфагыи лгвы пшкахатІ. Аквашуа ду йащтагІайуа адзтыгІвры йапшын ауи лчІвыуара: арат амшкъомкІ йылхътыщыиз зымгІва лчІвыуара йацта луацІа йгІатыцІхуан. Момо, ауи дызчІвыуаз лшІахъаъабжыбыжъуаз гъакІвмызтІ, ауи йаквыз аудынква йрыцыз ашвхІакІва йгІалцІла акІвын. Йалан ауаъа лъахІыльчви лтагІчви тшдырдагвта лгвы йтшуз рдырра йъащтамлыз ашвхІакІва, лара-лара дджвыл-

цІхзарквын, ауат ддрыхІарамырныс йѣахІазырыз ашвхІакІвагы. Зульфа дчІвыуан, дчІвупхъадза лхѣагвы рыцІа-рыцІа йшцкъахауа лылалхІвауа. Анхцагы ауи длыщчІвыуан, ари апхІвыспа уахъчІвала лылахъ апш ларгы данпхІвыспаз лахъыкІ шлыршышыз гІалгвалашвауа: ХІауа йылзаманыгІвата данпхІвыспаз йлымцІасын кыт гІвымакІ дыргатІ. Ауи дшразымыз здыруата дызгаз аткъвым рахІбачва гІайын йахІватІ, йнахъырщщыл-гІахъырщщылгІатІ, зтпхІа дыргаквазгы ауат рхІатыр йапшын йдзыргІвытІ. Датша йлыщтацІгІарыз дгыгІанамйаутІ. Араса ХІауа йылтахъымыз лахъыта дйыквшватІ, йѣалтахъымыз лбзазартахатІ. ХѣацІа лакІ, машвалакІ йхъкъъачІвыла лгвала пшдза, йгІалзыкІкІуз лбзибара хъгІа анцІрала йылкъвыцІтІ, зынгы данымйахуа. ЙгѣауырамхатІ ларгы ауаѣа лбзазара — щарда дымкъвауата лкыт дгІайхтІ. Ауи амщтахъ гІван тахІа дцатІ. Щымта йпщкІласыз амш шабгу дпщкІласитІ — хІва, ХІауа лныбыжъла дчкІвынхмызтынгы, йылквнагауа лахъы уыжвгІандзара дгъанымйасызтІ. ЙцІыхъвахауата дызццаз ажвра йачІвыта абзазара йазымхъвыцуаз заджв йакІвта дгІацІцІтІ. Ауаса дшаѣазгы ХІауа дахъуан. Йанамудзах дкІалрышвын лабаргІа дгІайхтІ, йабаламыз лпи лгІвыпхІчви лыгІзун ддзахуамца: акыт йтагылу адзахырта дынхун. ПычІвта йлызгІацІцІуаз лшахв пшдза заджвгы дгІалпырамсуа данйазарквын, араса акІвызмищтІ ауи лылахъ шцушыз? Датшахарын. Агалагы йагъъхарын.

— ЙнахъапІ, КІына, — лхІватІ ХІауа, ларгы дашІасхуа. — ЗцІгІагІвы, цхърагІагІв дызмам лапш тшыбымбан. Сара сахІа дъанымгы йшакІвым тшгІабзичпата йгъйызсыргІвушым. Ужвы, КІына, йгІахІва: ббзазушма араѣа, момкІва бнаджвылцІхуашма? ХІыызгІайыз ауи акІвпІ.

— СнаджвылцІхуазтын, арат сгІарымцхарныс рхІватІ, — Зульфа ачІвыуара лчвгІахъынхІвыхуа джѣауап алтитІ. — РустамыргІа рымщтахъ санырзыхъмыркІь дкшауа далагатІ.

— ДзачІвыйа? — Бащир айшыста дазцІгІитІ.

— Заудин. Араѣа сгІаххылта ачІвы асымтхзарквын сгыгІайымцхушзарызтІ.

— УапшыстІ, Бащир, ауи дъанадырдзас! Ари ауатква шылхътыцІуаз хІара хІщтІалта тынчта хІшпазычвуаз? Бнай, — ХІауа дгІаласхитІ, — бнай, КІы-

на, ауат штшбзырчпауи йбыщтанкъвыргази рымщтахъ араѣ дакъикъакІгьи быгІвнахзара гьатахъым.

— БгІагІвнахума, бнаджвылцІхума, Зульфа? — апхІвыспа йхъчІвата закІ ъалзымхІвауа йымгвапхауа Бащир дазцІгІтІ.

— СджвылцІхырквын Рустамгьи саргьи хІырщныс рхІватІ, — Зульфа лхъа щтІылымхуа йылхІватІ.

— Ауаса рымхІвакІва бырзыршвума! — Бащир дшгвыжвкІуа йадамыгъата йбжьи щтІихитІ. — ЙхІвастІ: араѣ бзартата йбыхъвушма?

— Момо.

— БгІагІвнахара бтахъума?

— Момо. Ауаса Рустам дсыквдзра гьстахъым.

— Ауи бара бахъымгвыргІван: Совет власть ауат рапш агагІв хъага ргара йтанаргылхъатІ. Рустамгьи бихъымгвыргІван. Ауи дыззыщуаш Заудин йгъйапшквм. Ауи акІвпІта, бнаджвылцІх. ЗымгІва нахвахатІ ужвы.

Зульфа тшгъадзалгІвычуз Бащир Нур дъачІвазла дгІашылхтІ. Ауаса араѣ ужвы йчІваз алыгажви Къанитати йгъырхъазымызтІ. ЙчІван араѣ Абдулгьи, Бубакъыргьи, Бубагьи датшагьи ауи йунакъващчви акІадыгв хъачвакви.

— Щта, йзызшвырцайа, Бащир, швдипломатра ауыс? — Абдул Зульфа лджвылымцІхра чакъ азгІа-йымгуа, длакъырдуа апредседатель дицІгІтІ.

— Йзызцара атахъыз йазцатІ, Абдул, — Бащир ацІабырг ахъа тимхуата джъауап айтитІ. — ХІа хІборч хІырхъйатІ.

— Щта, ауи акІвызтын, — Буба дгІакъахвхитІ, — швнайта псимлахІ швхІва Нургьи уаргьи. ХІауагьи ахІвссаква ддрайгвапІ.

ЙалачІваз ахъачвакв апшвыма йажвакв рымщтахъ йгІащтІибаган, йджвылцІуа йалагатІ. Бащир дымцІсуа данырба, Буби Абдули тшгІаркІхын ауи йгІайыдхалтІ, азцІгІара гІазныщцауа рылаквала ауи йылактапшуан. Ауат закІ рхІвара йахамдзаскІва ашв тшгІанатІын Зульфагьи лапхъа дгыла, ХІауа дгІаджвылцІтІ.

— Ари шпагІахІгвынгІвра атахъйа, Бащир? — Абдул йшІахъа гІачвгъахауа дазцІгІтІ.

— Йшубауа апшта йгІаугвныргІвы: Зульфа дшшвылцІхуа, араѣ дгІагІвнаха йшамуаш, гІазаб лзырбаз джъауап шыркІуаш — араса акІвпІ йгІау-

гвынГІвра шатахъу, — Бациргѣи дзачважвауа йши-
квнагауа апш йыргѣвгѣвитІ.

— Уальахи ауи шамуаш! Ухѣвмарума ауи апш
уысла? — Абдул йгІаз дгІанарпІанкІытІ.

— АпхІвыспа йшлымуамца дгІагта днаудылра
уалагарныс — ари рыцІа йауа уысума? Уаргѣи йуым-
дыруата йгѣаамызтІ ауи. Уыжвгѣи угІахІпшІагы-
лырныс уалагитІ. Уахѣа акІвымкІва уачІвгѣи мшы
шаѣу ухѣумраштылын.

— Ауи аѣара йзурыцІолауайа, Бацир, — Абдул
йбжыы рыцІа йгІалъалъахитІ. — АунагІва ртара ута-
гылстІ: ани аѣара тшдрыхІазырта, анадылра агІадза-
мта зымгІва алауырпІатІахуа. Буба йтара утагылстІ.

— Буба йтара йара дтагылахпІ. Пасагѣи йгІай-
гвынГІвы йауашын араса йшцушыс...

— Щарда хІшвымкІыхын араѣа, Абдул, — ХІауа
лахщапхІа дгварылдагнацІыкІѣара лымарачвата,
ахѣачваква райчважвара дапыраситІ. — Йауа, уыжв-
гІандзара йгѣгІаугвнымгІвысма араѣа чІдагІа шын-
шуз? Насып шваргѣи хІаргѣи йхІыман, йымцІоладза-
хаскІва ацІабырг гІдыртІ. Ауи лыгвнахІ мгІва гѣхІ-
намтхрызтІ. Арахви амлыкви ачІвыйа — ауат пстІапІ,
уабгузтын, уахѣІва йуылдзгІауа уачІвы йуызгІау-
хуаштІ. Ауи акІвпІта, швара йшвщыз арахви йшвры-
хІазырыз арызкѣи мсрафхара ахѣазла хІахща мчыла
дгѣхІызгІагІвнажѣуашым. ШвгІахІпырамсын. Агва-
ны йгылу аугІагѣи щаквшкІы. Дзи хІахѣви адыр-
хІвалума — Заудини лари рынасып гѣаламызтІ. Да-
су йылахѣ йану дгІайаухпІ. Ачвгѣара хІазышвымщ-
тиуата, гІвычІвгІвыс-гІвычІвгІвыс хІагІвышвщт.
РыцІа щарда йыгІвназлуш таца алахІ дгІашвитхтІ.
Ауи акІвпІ уахѣчІвала йшвасхІвуаш. ХІцахпІ хІар-
гѣи. Бзила.

БацирргІа ашвла йджвыквылтІ. Абдули Буби
рыуа заджвгѣи ауат рыщтахѣла дгѣымцІсытІ, закІ-
гѣи гѣйымхІватІ. Арахѣарат ашвхѣымса рщапІы ана-
хѣырга йгыланхан тІыкѣ — хІва йгІашІастІ. Атдзы
уѣагІаджвылцІуабыргдза Кѣанитат ганла гѣвгѣва-
дза рымгІва дапыран. Араѣа паса дщтІалта акІвза-
рын ауи арат адакѣикѣаква руацІа апещ дзыгІвна-
мыз. АугІа ныкѣвумца йдрыхІвынчІвыз ахѣалырта
апны чгІвыча алых зшву апхІвыс дщтІата дубарныс
гвптшыган. Бациргѣи йзымчхІауата дацапахын Бу-
би Абдули тшырзынайырхатІ:

— Ани хвыкІ лзышвчпахуазтын, дшгылуаш лашвхІвта хІымгІва гІалшвыррхвитх. ЙызсабапІа ауа-сабырг тшучпарныс!

Атамам гІазгвнымгІвуаз агІвхъачва агваныла йгвжважватІ. ЙщтІаз данырба, йлайбжъауа йалагатІ.

— Момо, сырцрагІатІта спсхъа йахъысыргІатІ. Датша гьгІанхауам. Сьгнагылуашым. Сара ауи дджвылырдахуата дуней кІкІара сьггІаквхушым. СырцрыгІатІта дджвылырдахыргІатІ! — хІва Къанитат дцІыруан йлархІвуа лылалмыжъа. Абдули Буби ргвы йаннадза лмахъакви лщаквакви гІаркІын дкІнырган амацІауыртала дджвыквыргатІ.

БащирргІа ахъалырта йгІакІныцІтІ. АцІахъы йалагылаз аугІа закІгьи рхъымгауа агІвхъатакІла тшыркІын рымгІва гІадырхвиттІ, арахъарат Зульфакъы дрыцта агвашвла йнадырхатІ. АкІадыгв йтшкІараз зымгІва йгварцІквуз йрыцтахъпшуа лапш ауырала йнардасуан. Мшыркъварагьи, къвабызбыжъгьи, напІасрагьи уымгІахра. Арат адакъикъаква рагІан кыт гІвыма дауата араъа йыншауа атамам зымдыруа заджвы дгІатшкІаранагарыквныз, йапхъахуата йгвы йгІанагуашыз ари акІвын: «АунагІва йауаз заджв дпсын джъабагІа ду йалапІ, ауи акІвпІ аъахІыльчвагьи рылахъ аквы йзалагылу». Ари апш хъвыцра рыцІагьи йарыбагъбушын амацІауыртала йгІагуз апхІвыс чІвыуабыжъ: згвыгъараква гІазайжъаз Къанитат дырзымкІуа дашІыпхъадзауа дчІвыуан. СахІатбжакІ тшараузапІ ауи лчІвыуара. Зыбыз хъгІара гІаквымхахнацІыкІара йлайбжъуз ахъачвакв ангІапса йылкъвыцІхын рапхъахъыла йчпачІву йалачважвауа йалагатІ. Ларгьи псайспадза тшцаквылкІыхын ауат йырхІвуз даздыргІвуан.

— Ари жьыта йалахІыркъвакъваз, рызкъыта йхІрыхІазырыз закІ рызгІахъвыщымкІва амаль гъамам, — Буба йпсыцІа цІолата йгІайщтийын йгвтыхъ гІаджвыквицІатІ. ХІачвкъъатІ чвгъата, йхІамальхІа?

— Ахъа уалагата ацІыхъвадза зымгІва зльажъугьи бара бакІвпІ. «Йгъстахъым!» — хІва дщцІыруаз зджъакІ ртпхІа дгІабгын дгІагІвнабырчІватІ. БымцхІвара хІаргьи хІаланабырхІван йбчпуз быцхІымчпакІва йамуашта йцатІ. Бара йбыздзыргІвуаз сара лага сакІвпІ зымгІва зльажъу. ПхІвыс акъыльла убзазата йшпагІаудахІвра! — Буба йзымчхІахуата зымгІва гІалазгаз йахща йылквтайцІатІ.

— Абарауи тамамI, Буба, — йымхIв йажвакв
йгвапхитI Абдул. — Арат амшква закIгьи уасым-
хIвызтIхIва, усымгвапхауа суызхъвыцуан. Ага дуах-
щазтынгьи, Буба, ари ауи аъара амахъарыхъвара
лутра гъатахъым. Уара уакIвпI араъа хъылпа зхъа-
та ахIбата йтшкIару. Ауи ухъумраштылын.

— Дтхаджъуа йгIаситума амахъарыхъвара, уах-
щагьи йаргьи чвасыспI, са сымпIатIауырквын, ауат
шчIвумца амла йагуштI.

— Йахъбымцан, бзи, — Буба йгIайрычвгьитI. —
Амла сагата спсызарквын рыцIа йагъын ужвы ба-
ра йсызгIабгыз атшпынхIва ацIкIыс. АугIа хIшпары-
лактапшхуа ужвы.

— Уальахи саргьи сшпхащауа. Чвата йызлагIасп-
шыхуайа ауат? Йамуаз хIызнитI, йамуаз.

— ШвхIаджъхатI ужвы, зымгIвагьи са йгIасы-
квшвыршван.

— Бара йбыздзыргIвыз, йшпакIву хIшкъванчам.
БацIкIысгьи хIкъванчапI, — Буба тIакIв тшщакви-
кIыхуа йахща джъауап лититI. — Ауатква ужвы йры-
лабцIахуа гъаахым, быркъвыцIх. Арызкъы чвгъа-
дзата йымдзуа закIы йапшчIвра акIвпI ужвы йхъаду.

— ДджвылцIхыргIатI хIзымуаз! ЛацIкIысгьи
дншдзата, чIвыца кIъанджъымкIва дуымдыруа,
дхIыдызбалуа гIахIайхIвапсауа, ларгьи дхIшIпсгIауа
дыгъгIахIмауума!

— УылишыстI ауи йылхIвакввауа, — Абдул ап-
хIвыс йарасахIаткI йахъаацалырпахыз джъайщауа
дылшшитI.

— Анчва-анчва! ХIрызкъы ахъаз йыздра зата-
хъыйа? Зульфа араъа дтшкIарыцIхта данджвыквыл-
хзара, Заудин ауи дызлалайчву ачIвыйа? Ауи лыда
пхIвыспа адуней дгъыквхымма? ХIнадылра щтIахI-
цIахта йшвымпхъадзан!..

Араса лхIван Къанитат лпещ дцахтI. Ауи Заудин
дгIазшIылтын дйачважвауа щарда длыман. АцIх йа-
ласкIвакIахъата ауат акъвыцIхтI, Къанитат данщ-
тIалхгьи уачIвы йылпыру амгIви анйаракви дрыз-
хъвыцуа ласы дгъзымчвтI, ага ачва лыгхата дазпсуаз-
тынгьи. ЙлызгIайыз амурад шIыц къару шIыцгьи
лызгIанагхтI, йгвнылкIылыз лымчпакIва амаль гълы-
мамызтI. Лмурад нахвата йылбун. Къанитат азынкI
лаща йзылхIвайуаз апхIвыспа длызцатI. Ауаса ауи
Заудин йызникваз лгIахъата даъан, лара лацIкIыс

Зульфа дъагІалихыз ахъазла дйызгвауан дйыцгІайра гьлымуыхтІ. Ауыла лгвыгъара анылнапІыцІцІ, апхІвыс Черкесск йылдыруз абаза хІвсысаква гІалпхъадзан, абари дауашзапІ ззылхІвуз заджвдыквгІашІастІ, апхІвыспа аргваныта дыздырквуз дгІарыкІвшатІ, лцагащаквала дырцІгІатІ. УадыргІвана лара длынйан дылпшытІ, длачважватІ. Квпшырала, алахІ-алахІ, йылзухІвушызйа, уызгІвымсхыз лакІвын. Лчважващалагъи закІ збахъу, аугІа йрыла-луа заджв шлакІву гІаугвынгІвуан. Цабыргыта, дызцІгІакваз рыуа азджьакІ лныкъваща дырджьбатІ. азджьакІ «лапш запшу заджв дшаъу даъапІ» — рхІватІ. «ЗакІ ззырымхІвауа аджвырагІв адуней йыквума» — лхІван дгвыла, Къанитат апхІвыспа лпахъ лмурад гІахъылтІытІ. ЙзалхІвызгъи Заудин дылбарыквын йылчпуш лдыруашта лхІватІ. Къанитат дгвкъа-пскъа акыт дгІайхын ауыс зквыз ачкІвын йшІалырххыхтІ.

Заудингъи дгънамхъгІамхътІ. Ауи йшихІвазла, Зульфа данимаузара, ужвы йызгІарглакІгъи йзацапшын. Йара ауи ахъвлапын апхІвыспа йлызцан дгІаргтІ.

Къанитат шІыц-шІыц пхынцІыгІва гІалшІалхын анадылра арыхІазырра атаджвыквылцІахтІ. Ауи апхъа апш ужвыгъи унашва лчпун, агвабзасра далан. АчІвыйа йызлымчпуш? Йауа «напІыла йгъдылмыркІыма лтлакІыныгІва? ЙджвылцІхыз лтарала рыцІагъи дхъапщта, «дкультурната — дгородскІойта» дгъгІагІвналмырчІвама лунагІва? Рыла кІылнахыргІатІ лыджьагІвагІвчва, йагІвкъъарыгІатІ зымгІва Зульфа хъыбкІы лахІа заджвгъи дгърызгІамгуашдзырщун ауат. ЙырбарагІатІ зымгІва Къанитат лымч! Лаща йпа пудчва гыхълымрыстІ. Йнадылрагъи йара ауи асабша йгъахълымрыпатІ.

ЪанатІа

(АхабаргІвра «Адуней уаныквзара...» йгІалкпІ.)

I

ХІасамби ауи атшын дызшІыртта «Щхъа къапщы» совхоз адиректор Швокъвыд Уасман йкабинет даннашылуаз йзыргвалаз атамам гъйымдырузтІ.

Дъанхуз ахшГархарджьырта комплекс шЫц ауыс-квала йГайцГушшва йгвы Гвунта, джъауапта йри-туашыз пасанаЦыкЪара йрыхЪазыруан.

— О, угГай, ХІасамби, угГай, — ачкІвын ашв гГайтЫта днашыл йауаши йамуаши даназцГІа, Уасман дГІагвайтын дизыгІаштІ.

ХІасамби дчІвырхъан йыГІвназ агІвхъачва рна-пІква йкЫтІ, йаргы ддырчІватІ.

— Ласы ушГІайыз шпабзийыз. Йара уыжвжвы хІджвыквлырныс тшадыГІгалуан. Дольати сари щар-да гыцІуам хІуылачважвун, — адиректор ачкІвын дГІайайгвыргъауа лахъГІала дГІайпшуан.

ХІасамби ари ахъаЦа наскІахъа дзамГІважвпІа хъвахІ ду щарда дибалун, аргванытагы дидыруан. АчкІвын йджъайщауа ауи йылибГІуз алкІГІара хъ-дакІ аъан: щаквкІыра. Уасман данГІайачважвуз йар-гы ауи йапш тынчракІ, хІайльара, чвалатшычпара зЦІасым гІвычІвГІвысаГІаракІ, райшаракІ гІайыла-луазшва йылайхІвун, йажваква хъаЦІарала йапсы-пынкъвгуз йГІалцІла, ачкІвын йгвгы йпсгы хътЫ-та ауи йхІвуз дадзыргІвуан.

— Йшпаъакву, саща, ууысква? ХІкомплекс ан-хаща угвапхума? — йхІван Уасман ачкІвын дГІайцІ-ГІатІ лахъвГІахъасраквакІ рымщтахъ.

— Йгъчвгъам суысквагы, алахІ дузыразхатІ, рыЦІа салаГІвалабазшва сцатІ, — ХІасамби йымры-цІолауата джъауап айтитІ. — Акомплексгы уыз-ГІвымсхыз акІвпІ. Арахъарат аферма хвыц-хвыцква йГІанхазгы ауаса комплекскІта йадкІылзарквныз йгъХынасыпмызма.

Уасман дпшвырхъыччан асовхоз апартком асек-ретарь Дольат дизылакъвыстІ.

— Йубама ахъаЦа йджъауап? ТамампІ йухІва-уа, саща. ХІаргы ауи хІгвы йтапІ, хІанычвугы пхызта йыГІбитІ. ЙыГІвбахауа акомплекс ауыхвара-гы гІаджвыквхІцІуштІ ласыла. Апроект хІазырха-хъатІ. Аферма хвыц-хвыцквагы, уара ухІваща, ауи хъйанаЦыкЪара йаъазлуштІ, ауатква рпны ажвхъа-ГІвчва напЫла жвы рхъуштІ зныкІдза. ХІгвы йту хІзырхъйара ахъазла, хІхъаХІараква рыЦІагы йшц-тЫцІуаш хІахъра атахъпІ. ЗаКы-ГІвба сквшгы агІвспІ. ЗымГІва зынла йузырхъйума? Ауаъадза ком-плексгы ферма хвыцгы йацапшыта хІрайгвыГІвра хІборчпІ. АфачІв программа архъйара архъакви

афермакви рпны акІвпІ й'агІалагауа. Ауи уара йуым-дыруата уг'а'ам.

Уасман папироскІ гІатихын йайыркІытІ. Ауи хын-пщынкІ дах'ын йшІайгаз алгІва тланык'вакІла йауищтхтІ, тутын зымчвуз Дол'ат йш'йыламдзауа йдыруан.

— Акомплекс апны уынхаща дара бзита йыгІ-дыритІ, уышзынхушг'и чак' г'ызгІагІгуам, — хІва дгІалагатІ Дол'ат, Уасман закІг'и анйымхІвадзах. — Ауи ауысла йуыдхІцІауа г'а'ам. УызгІвадахатІ.

— АчІвыйа, щта, сызгІазшІышвтыз? — ХІасамби арат дыззыртах'у аатамам йдырра дазыг'вжважвауа дазцІгІатІ.

— Уыс а'апІ, саща, — Уасман йчвуз апапирос ах'а ах'васатхІватара ацІгІва йыдигвалын йрычвхтІ, тІакІвг'и дамхІван йчважвара атаджвыквци'ахтІ. — УгІазшІхІызрытыз аферма хвыц-хвыцква ргвыргІва акІвпІ:

— АчІвыйа, г'вжважвагІва кІара гІаншама? — ачкІвын г'вымтынчракІ гІайылалуа дазцІгІитІ.

— Йхпахауа ахшгІах'арта ферма ахабар угІа-х'азапІ.

— Здж'акІ згІакватІ. СангІайуаз Залымханг'и дсыцгІайуан, здж'акІ гІасайхІвкватІ.

— Аквыдж'мажв, йх'а йырхийузарын. З'араны йлымхІа х'ынхІырхІвыйа, з'араны хІйайбж'айа йакІвкв'ам йымчпарныс. ХІажва йылайкІырныс амаль г'хІмаутІ. Ужвы днаын х'ала дастІ йахІхІвуаз. Уа-х'чІвала йуысква ша'ула, аунашвачпара дазнарыс-кІахта амаль г'аатам.

— Йферма щта?

— АчІвыйа йферма? УалгатІ, унашвачпагІвд'а йгІанхатІ, — хІва йдж'ауапхатІ Дол'ат.

— Уара, саща, ауи йтарала ауа'а ухІщтира хІмурадпІ, хІмурад ушгІапшІамгылуашг'и йазх'ахІ-цІитІ, — Уасман г'выг'ара гІазныпщца лапшыла ачкІвын йшІах'а гІайщщца йхІвитІ.

— Уых'вда йыквхІцІуш ауыс уара уых'азла шІыцызшва йубазтІхІва, ауи йалу дара бзита йудыритІ. ХІамзат у'айыцынхузг'и ауи йапш ферман. Ауи дчмазагІвхата акыт дангІайхрыз уара уакІвын йтарала йгІанхуз. Ауи акІвпІта, уымшвауата йнахв, йузынк'вгуштІ, — Дол'атг'и ачкІвын дшацІайырг'выш-хвуш дащтапІ.

— Уыжв сьану сгІалцІта аферма хвыц сцахыр-
ныс тІакІв йрыцхІагІачвапІ, — хІва йхІвитІ ХІасам-
би, йшудыруа йылахь гІаквылуа. — Датша заджвы
дгІау йгьамуашма? Йаргы, йшгІасгвынгІвызла, ауа-
ъа ауысква чІвагІвата гьгІацІцІуашым.

— ЙгыцІахІкІуам, саца, ауаъа гьмайрахушым.
УгІала йгьнахъум, анхара аъадабгьи дара йна-
къвыпІ. ЗымгІва ртара йтаргылхра атахъыпІ заман
айшысла. Датшазаджвы йызыквхІмырпшыз, уара
уагъь кандидатура дгьхІымамта акІвпІ. Йаргы уы-
жвхьагІвызлушма — тшцтІухрагьи йагІапІ, — йхІватІ
ачкІвын рейша дйылактапшуа Уасман.

— Арра уъадзаныз асквшква уырсайызтын, заоч-
ната институт уыцІузтын, апартия уалузтын, уызд-
хІыргылуаш ауыс ачІвы удыруазтын — аратква ра-
кІвпІ уара хІызуыквгІашІасыз. Йхпахауа аферма
ахьыз бзирала йгауа зны йынхун, аунашвачпагІв
жври агъычри йайгІайнацІыкІъара. Ауаъа йынхауа
ажвхьагІвчва Шамхани Кваквали гІауыдкІыл, ауат
бзита йгІауцхърагІуштІ. Анахъанатгьи рыбызшва
уызгІауаштІ, сшупшуала, — Долъат дгІагылын днас-
гІасуа йчважвара найырджитІ. — Уызпамтлашуа бар-
гвыракІ гІаупыралуазтын, хІара хІаъапІ, рейша
ухІызгІай, хІуцхърагІапІ.

— УалахІи йшвасхІвра шсымдыруа. — ХІасамби
цтагьи момогьи йхъчІвата йъайзымхІвауа йхъа да-
зыразымкІва йхІвитІ. — Абаргвыраква сгьырчвшвум,
сшІа гІазырльальауа датшапІ.

— АчІвыйа, саца?

— Залымхани сари хІъадзацгІайуаз йшгІасгвы-
нгІвызла, аферма йнапІыцІицтра гьигвгыгьам. Йта-
ра сцарныс садгылырквын — ари пшдзарума? Йрыц-
хІагІа сайгвыргъауазшва гьгІанымцІума? КыткІ
хІацауапІ, дангІасынйара лахъвахъвала дгІаспшра
гьстахъым.

— Ари йхІваквуауа гьма! — Долъат ачкІвын йа-
жваква джъайцитІ. — Ауи таманам йара-йара йъа-
натІа уызкІайрышвума: хъарчага-хъакІыгата йч-
патІ. Йтара уцара ауыслагьи йуасхІвуаш ари акІвпІ:
ауи йахъыхра уара закІылагьи угъалачпам, длага-
мызтын лахъвахъвала дгІаупшра гьатахъым. Йуыста
йалайа хІара йхІыргылуаш? Акъраль йафермапІ.

— ЦабыргыпІ Долъат йхІвауа. Ауи ахъыхрагІва-
чала далшІуазтын, йхъылпа хъайыршвылтІ. Дтадыр-

чІварныс закІгьи гъазхІвам. Ихъа йара-йара ихъ-йырчІвахтІ. Уара, саща, уапхъахъыла бзи-бзи упшы: зоотехникра уапхъитІ. Ауаса йанаъазара, сквшквалла уъачІвагІагІвхуштІ, уунашвачпагІвхуштІ, хІтара утагылуаштІ. УъахІштиуа аферма уара уыхъазла йапхъахауа рхъвыхрастІ, хІапхъахъыла ауи апш ага уыршІаѡвшутІ. АугІа рыбызшва уызгІаууа тшъаубжъуш абаргвыраква уанрабакІуа гъакІвымма?

— Ари партия хъвдаквцІарата йупхъадза йауаштІ, — апартком асекретарь Дольатгьи дгІамцІаситІ. — Ауаъа уцара анатахъызара уцуштІ, ХІасамби, ажва алауымцІауа. Ари акоммунистка йырцІасхъадапІ. Аферма анхачва уызрынгІалта, рынхаща апкъ тамам йыквуыргылхуазтын, артшхъвара учІвыпІ, ухъацІапІ. АугІагьи хвы узырчпуштІ, уыхъыз рхІвшутІ. Ауасамца уцтІыцІуаштІ. ЙыгІвбахауа акомплекс шхІырхъйауа ауаъа уыгІахуаштІ. УаунашвачпагІвта ухІчпарнысгьи закІгьи гъазхІвам. Ауи акІвпІта, ХІасамби, ажва хІумырраухуата уадгыл, угъайгІваджъхрым.

— ТамампІ, Дольат. Ари йапшу хІзайгвыгъауа ашІаква, пасанацІыкІъара баргвырала ихІырхъвыхра, ихІсайра атахъыпІ. УадыргІвана ѡанатІата йрутлакІгьи угвы рзымгІвахуа. УымгІва тыбгІахуштІ ари аферма амщтахъ, саща. Ауи хъацІа.

Уасман йпапирос бжачва атайыркІхтІ. Дольатгьи дгІагылын ахъышв дазцатІ, агвашв йгІадгылыз амашина йамагІну алыргара даштата. Ауи акабинет ауацІа данныкъвуз амза хъала дацІаспІ — хІва уыршвун, дхІагІанта. Арра офицерта сквшщарда къвырлыкъв шихаз йадамыгъата йыпкъ алырги йацІарпхари йзыгІанхатІ.

Акабинет йыгІвназ ахыгІвгьи дзыргІвуан. Ауаса ужвы ажва йара ХІасамби йшичІву, ауи ихІвшу арахъарат шазпшуа дара бзита йгІайгвынгІвуан. ЙрайхІврызйа? ЦІабыргыпІ ауат рбжъагажвакв: аунашвачпара гъакІвымма ауи йымгІва дзызнарцауа? АлахІла ихІвата, ауи дгъымхІвапсума аферма даунашвачпагІвхарныс? Йабаду ХІамзат йапшта?

— ЙанбагІасахвуаш? — ихІван ауи айшыста дазцІгІитІ.

— Йара уачІвбырг, — адиректор йлакта гІалашарахауа ихІвитІ. — Йыркъвахта амаль гъамам. Ушадгылуала ахІвара гІагІвы.

ХІасамби дъадзагІвуаз Долъат дджвылцІын, дым-къвауата Зальымхан дйыцта дгІашылхтІ.

— Аферма уачІвы йрутхуаштІ, — йхІватІ Уасман анапІкІра амщтахъ Зальымхан тшизынайырхауа.

Зальымхан ласгьи закІгьи гъйымхІватІ.

— Дызда йызстуаш? — хІва йчвхІатладза быжь-дагвла дазцІгІатІ ауи.

— ХІасамби.

— Дзапшыйа ХІасамбийу? Арии? Ауи дыжвхъа-гІвыпІи?

— УнашвачпагІвта йгъгІадриуам. Ауи йалаъа-хитІ, — Уасман цІкъба ацІкъбата Зальымхан джъа-уап йыйтитІ. — АнагъычІв, аферма амдара апны йа-залху акомиссия йалакву зымгІва аъамкІва атхра-нахвра шваламган. Уыжвжвы Амин сизасуаштІ ауат шгІайрыхІазыруаш апш. ЗымгІва швъала йамыжвда арахв швынхъвуамца. Швсакъ.

Уасман йцІыхъвахуа йажвакв ззынархаз, ХІа-самби йшгІайгвынгІвызла, йалкІгІата йара йакІвын, адиректор ауи йыхъазла дшвун йшІара йгІалцІта гІващагІаракІ йызнипІ йа арахъари закІквата дгІай-жъапІ — хІва. Зальымхан, ушйылапшуазла, йгІаз швабыжта йгвы йастІ. «ЖвхъагІвыла сырпсахитІ», — хІва хъарпудрата йбауа дазхъвыцуан ауи йуыс шцуз. — «ЙнайахвыргІатІ, тІакІв цІрыквын, йани-зынкъвымгара дара-дара сызгІайпІта йгІасыхІвахпІ, — хІва рыцІа йгвы зыртынчуаз хъвыцраквакІгьи йыз-гІайтІ. — Йсымхъачпаз агІвгацІгараква рыщтаква-гьи, асы гІасыта ахІвынчІвы шхънагІвауа апш, йхъгІвахуштІ ауи йнайахвуазтын». Йаргьи ауаъа шша гъхъудыркІыхуашым араса ддрымарачвата. АхІа-лъабалыккъва анщаквчІвахра йтара йаухпІ.

— ЙауаштІ, — йхІватІ Зальымхан мчыла къах-та. — АшІаква мгІва рыстырныс йанакІвызлакІгьи схІазырпІ. Ауаса сара йсамальхйа ужвы, сабанха-хуа?

— Ууыс алгата закІы йанапшхара, йуахІхІвуаш гІдырпІ, — Уасман хъшвашвадза Зальымхан дипшуа джъауап йыйтитІ. — Ауат йучпакваз уызгІварагІатІ.

— СгІващатІ, садгылхитІ, сшгІващаз, — Зальым-хан тшйыррыцІауа йхІвитІ, — йымгІващауа даъу-ма? — Ари азын йсызшвыргІварыквыныз...

— ЙзачІвмайрайа угІващарагьи узыргІвахрагьи. КІъанджъ уымрыхъвмаркІва йшуымуа, — Долъат

ауи йыквикІын дипшитІ. — ЙгъуахІымхІвма араса шуызниуашыз? Анаса ажвра ауи аъара уачІвхата нхартакІгъи уызхъахІцІах йауыпІ гъсхІвум, ари уызлашваз бзирала угІахъшвалдзарыгъи.

— Щта, бзи, щардачва хІупшытІ, щардачва йуызхъахІцІатІ. Ауи акІвпІ ужвы хІара хІхъагъи йгІасхуа. Пасан уахъыхра анатахъыз. Ани йхІатыр, ари йхІатыр хІхІвумца хІыла хъыгІгІвунта йуыгІвхІщтуан. Ужвы азаман датшахатІ, ари згІаугвнымгІвуа-йа? Йаргъи ууыс нкъвызцауа хІара гъхІакІвым, ахъахыла йхъалтІ. Ауи акІвпІта, ахъазгІваца угІахІмайгвгъан. Ужвы ари ачкІвын уйыццахта аферма шйутуаш йазрыхІазыр. Ауи амцтахъ уазпшы. Ууыс бзита йалгузтын, хІара угІахІаухпІ, нхартадъагъи угъгІанхарым, — Залымхан йайхІвуашыз дшалгаз йаквшахІатта адиректор йсахІат гІатихын дапшытІ...

ХІасамбии Залымхани асовхоз аунашвачпагІвчва йгІаркъвыцІхын, амотоцикл йаквчІван ркытла йнадырхатІ. Қилометр гІважвихвба бжъан аквта млыквырхІарта утыцІта ауаъадза.

Бзидзда тшхъазкІылхъаз амара хъгІата йгІапхун. Амш тІатІан, йшуарамкІва, йхъшвашвамкІва гІапынквта мышбзийын. Ауаса амотоцикл ласыта йъагІвуаз йгІалцІла пшыхъ гІаншунта, ХІасамбиргІа рхъвырбышква аргылуа йарыхъшвашвун. АмгІва атшпква уыла йгІащтІнахуата ахІвра шІа чІыхвхъан.

АдзыгІв йхъыз абетонцІа йангІаквсбырг, альулькІа йтачІваз Залымхан йбжъы гІагатІ.

— Агъъмала йнарыхъвастІ, ХІасамби, анаъа папироскІ схвгІушын, — йхІватІ ауи.

ХІасамби агъъмала дхъвата азадара тшыт данхъаххыл, асфальт мгІва тыбгІа ду дналалтІ. Метр хвышвкІ аъара ахъаныла унаскІвата ахІагІара апны амгІва йатшпынгылаз атквани акафеи наубун. АщапІкъарта ангІайау, ХІасамби ймотоцикл даквсын лахъвгІахъасракІла йнадырххылтІ, Залымхангъи альулькІа дтыпан йъайтахъызла дтрыстІ. ХІасамби амотоцикл агайкІаква найырхъа-гІайырхъауа далагатІ. Араса дакъикъаквакІ цатІ, ауаса Залымхан дгІайхуа дгъуымбузтІ. Азпшра ауырахушшва йбан, азаман ахъазгІваца йымдзра ахъазла, йымальальаз ачархква йырхъвыхтІ, йырчтІ. Далгата йхъа ангІащтІих, йыгІвкъуыз «ЖигуликІ» йылапш наквшватІ, йтачІваз даниба йджъайщатІ: рхъвшара ауп-

равляюща Лъакъвман йакІвын. Ауи мызквакІла Теберда ачымазагІвтара даъан. Ужвы даниба, «Зальымхан йуыс гъакІвыммищтІ дгІаздуа» — хІва йгвы гІватІ. Йауа ухІварыквын, ауправляюща Зальымхан чвгъата диквцІан, йанатахъхарыз дгІайнапІыцІайкІуан.

Азпшра зкъычІыз ХІасамби йхънырхІвыга цІапхаква азикІыхын ртара йтайцІахтІ, дшджвыквылхуашыз апшта тшадигалтІ. Зальымхан дгъаъахым. Йа дгІаджвылпшта, уыс кІара гІацІшвтта даркъвушызтын, ХІасамби йызгІайайымхІвуайа? Арахъарыгъи дгІанижъта йхъазы дцахырныс йнапа йгъизакваргум. ЙанизымчхІадзах, Зальымхан дъанашылыз аткван ашв ачІвыца дкІылпштІ. Араъа дыззыпшгІуз дгъыгІвнамызтІ. Йадзхъагылаз акафе днашылтІ, Зальымхангъи азал апны йара йыквлагІвквахушта гвыпкІ дрыдзхъачІвата днайбатІ. ЙымгІвалагІв анаса йхъагвы амабгъауа дчІвата йара дъайызпшуаз йгвы йасчван, ХІасамби зныкІдза йхІвушызи штшичпушызи ласы йгъйымдырхтІ. ХъарачІвыла дгІазбаз Зальымхан ауи напІ гІайзичпумцара дызшІиттІ. ХІасамби агвып салъамла дрыдгылтІ.

— Ари йакІвпІ сферма зстыхуа, — йхІван йалачІваквас ачкІвын йгІайырпшытІ. — ЙнайахвыргІатІ, дхъацІахаргІатІ. Йшпайысымтуаш: апхІвысква рапшжвы йхъитІ.

— ЙухІвуш ачІвыйа?! — рхІван йалачІваквас йажваквас джъарщадзауа тшырчатІ.

— Щта, сащчва, ужвыгъи аган ажквас йхъушын сара сакІвымзара, — хІва атагІацІахтІ Зальымхан.

— Тамамта йырзихитІ апхІвысква. Дара ахъацІа дшхъацІу злаудыруа хІхъылпаква хІхъырхын йырхъарцІатІ, хІхъамквагъи хІайкваквагъи хІшвырхын йыршвырцІатІ. АнцІралагъи йпхІвысуысу ажвхъара рамазкІрагъи заджв дгІахІылцІтІ. Ауи гвымхума? ХІайгвыргъара атахъыпІ, — йхІван, амш шпхагІвызгъи аноркІа хъылпа зхъаз ахъацІа шІахъа гъажъду дгІахъыччатІ.

ХІасамби дшарыкІбыргуз йымдырх гІайуазма, ауаса йчІваквас, Зальымхан йакІвымзара, пычІвта йъайбуз йгІалцІла, йрачвайщущ атамам дазыпшгІауаркІун.

— Уальахи, чкІвын бзи, хъвмардъа, ари хІыгІв-

за йпсарчІвду ушацІал, ауи акІвызтын, — йара ауи аноркІа хъылпа датагІарылчвагІахитІ.

— ЦІабыргыпІ, сбзира ду йыквшватІ, — Зальымхан дгІаласхауа йацІкІитІ. — Сбзира уыквшвауа, уаргы угІвычІвгІвысызтын, бзиракІ йзухахра атахъыпІ.

— Йабадзагвыбзыгъата йухІва, — аноркІа хъылпа йбжбы атагІагахтІ, — Щардагы гъхІхІвум. ЙджвджварагІатІ йъанатІа шІыц. Йара уыжвжвы. ДхъацІузтын абарыуыла дыгІдырпІ.

— Ахча йымата ухІвитІ ауи абосяк — хІва заджвы йхІвитІ.

— Зато ъанатІа шІыц йымапІ, — хІва гІацІцІатІ йгІвыджъхауа.

— ЂанатІа уымамкІвагы ахча уыманда, — йхыгІвхауа йгвала йхІвитІ.

— ЙшпакІву ауи ахча шйымам: даныжвхъагІвызара, ахча ду гІашІйырбгитІ. Ауаса сшйылапшуала, напІххъсакІ йакІвта гІацІцІуаштІ. Джвджвара унашва ъагІаджвыквхІцІаз, дахъашвын дгылапІ. Зальымхан ъанатІагы йыман, ахчагы йыман. МышкІы йсом гъхІчвпхъайымкІтІ, — йпщыгІвхауагы йгвгІанагра йхІвитІ.

— Зальымхан йапш дшхІмаух, — йылахъ гІаквылитІ аноркІа хъылпа.

ХІасамби ауат ражва пІайква йгвы рыквкІта дгырзымдзыргІвуазтІ, йалыргатагы йгбиймыргІузтІ кяхв змаквас рмурад гІайгвынгІвхъанта, айцІба йъадаб дтымцІуа дрыдцІхырныс къвышрала йыквкІтІ ауи.

— Лъакъвман дгІайхын дузыпшгІитІ, ласы-лас акыт уцахра атахъыпІ, — йхІватІ ауи Зальымхан тшизынайрхауа.

— Лъакъвман — ы? УыжвгІандзара йзуымхІва-йа! ДгІайхитІ, йшаъула, — Зальымхан дгІащтІчІван дызквчІваз арымдза йрыхІвачвауа хъатакІла йрыбыртын дгІабжбыцІтІ. — ЙсызшвыргІва, нбжъагІвргІа, — йхІватІ дгІаджвыквылхъата дыздэхъачІваквас тшырзацІайырпахын, — Лъакъвман дангІайхзара сгвы гъыдзхуам. Суысква шаквшвуш чакъ гъазгІазгхуам. ХІайда, хІашІашвахнацІыкІарагы шваъазтІ — арат ажваквва рымщтахъ ауи хвырчвхІва дджвылцІхтІ. Амотоциклгы йхъа ачвайымщахуа, йагІвсуаз таксикІ гІашІайрысын тштайрышвтІ.

ХІасамби дпшвырхъыччауа ауи дйыцтахъпшуан, йкъвышра ъагІайдахІвыз дразыта, йтахъымкІва йым-хъагІахъвыцыз амцгы, йшгІацІызла, йцІабырг-хатІ: Зальымхан Лъакъвман йгІайхра дазпшуан.

ХІасамбигъи йымгІва дапшыхтІ. АмгІва йачвы-хъарамкІва йацылбгІуз адзыгІв атолкъвын хъващ-ква къахвта йаквначвун — ауыгъи агІапын йайгвыр-гъауазшва йаъан. АпсыхІва йтагылаз апсахъвакви алчІвкви мышкІы ацІкІыс мышкІы рыцІа йшбыгъь-кІуаз гвы аутуан, ашынагІараква йгІайуаз адзхІв-ква шкІвокІвата йпанкІыын йгІашкІкІун. Арат амш-ква уахъапшлакІгъи йубауа панкІьри къагІари ра-кІвпІ. Апсабара къару шыцла абазара йалалуан.

Ари апш мыш харзына ахІауа цкъа гвтшпыла йагІвухуа, апанкІьра фыгІв хъгІаква гвахъвата уынцІа йгІатасуа мотоциклла уымгІвайсырныс йшпахІвапсагІву!

Уыла йгІацІашвауа зымгІва: угІагъи, рахвгъи, псгІачІвгъи, хІапшвхвыпшгъи — уыс йалапІ, закІы йазыгвжважвитІ, тшаздрыгІапситІ, гІапын мшыкІ сквшыкІ шарчауа дырцІабыргуа. Жвла зауыз ауат-раква зныкІдза квайчІвадза йдзыргІвуа йцтІапІ.

ХІасамби йнапа ахъаз йгІайайсуан Лъакъвман дйызпшуата гІайхъвыцта йъайхІваз: ауправляюща Теберда дгІатыцІта дзызгІайуаз Зальымхан йуыс ахъазла акІвын, йара Зальымхан телеграмма йзиц-тита йаъан, йчпушла дйайкъангъашра дара дазыб-жата дйызпшуан. Ауи акІвпІ акафе апны ХІасамби йажваква рымцтахъ йыгІвзачва дгІаркъвыштта акыт дзыгІвх. Зальымхан ауи йнынъара бзигвыгъа дай-гвгъун, Лъакъвман йылшара йазхъайцІун, ари дыз-лашваз акъаугІара дрымкІуа дгІалштв гъакІвымта, аферма дгІахъайжъра йылшушта йпхъадзун. ЦІа-быргыпІ, мызквакІла унаскІьтата акІвзарквныз, Лъа-къвман ари аферма ауыс ауатыкв йгІатаймыжъра йтлакІьуашын, йгІаталыргъи, ауи апш йцІоламхаскІва йызырчвхуашын. Ауаса ужвы... Араъа йахъазума аъадаб амыгІвхъгара, анапІзымкІра ахъазла ахІа-квымхара ъачвгъахаз, акъраль шабгу ужвы атлахан йкъванчакву джъауап багъьа ддыркІуа йалагатІ, агайкІа мчыта йгІадырхъитІ. Апхъа ачІвызйа, гІвы-цтра аъан, йшырхІвауа апшта, «хъакІла хъашвкІ ртлытун», хІатыр йапшуан, аунашвачпагІвчва йаным-гІалуа закІ рбарыгъи, оыла хъыргІвунта йрымба

тшырчпун, «ацха знапЫ алу йнапЫ йырбзитІ» — хІва йхъвыцуан. Ауат рыхъазла йхъадаз — ауыс акІвшара, аплан нархъара акІвын. Ауаса асовхоз рырахв рфачІвы уайшауата, ауат йрызхъахума? Аплан анархъарагы ари гъакІвымма йызпщылаз? Дара йатахъдзата хІпартия магІанду азнабатІ аъдаб архъара. Ари зымгвапхузгы гъмачІмызтІ асовхоз апны. Йауа ухІварыквын, ауат рчарта майракварнапЫцІнахуан. Аъадаб багъата, аунашвачпагІвчвагы йшатахъу апшта йдыргъвгъварыквныз, ауи апш алалчгІара гІаншузма!

ДгІахв Зальымхан. Ауи йара йчІвдзата йнакІвызлакІгы жвыгІв щамакъкІ аферма апны асовхоз рахв йрыцйыгІзун, йдирыфуазгы кІапІикІакІ азимтиуа. ЙхъатачІв щамакъква рныбжъла йгъапшымызтІ. РыцІа йахІбакваз ацба йырзаманыгІвахата рхІатлара кІбыла пщышв-хвышв йаннадзарыз, зджъакІ рыхъызкваламца акъралъ йайрыхвгІахуанта йджъып ахча бзи гІатайцІун. Ймыркъвауата йтикъаз ртарала хІвара гІайахуан. Ауат асовхоз арахвхчаква рпны рагъла йнайпсах-гІайпсахуамца, заман айшысла тана пхатшата йчпун, бзита рырчарагы далагун. Анахъанат ацба йымаз ртйыгІагы гІадзунта, ауат акъралъ йайрыхвгІун. Бзи йхъынхІвуан Зальымхан йахчагІахъархІага конвейр: ансисквшагы, цкъата сом хынзыкъ гІахъайырхІун. Анахъанат йгІайылахІаквузгы аламкІва. Йынхашагы гІайуан. Ари акІзын ауи ахча зищардаз, «йхъацІара» йаквнагауата йрызкъгы зауцтыз, йтарчвауагы зйыгымхуз. Йферма хъакІ йа закІыла йгІайыхъвушыз заджв дыквлырквныз, ауи йчІайымхІкІва дгъгІаквйымщтхуазтІ. «АджъкІахбаста йамтлакІуа гъаъам, урызкъы хІалъальта йзурыфыз зынгы чвгъара гъуыцтанкъвигахуашым, уанамальсызхара дгІауцхърагІахра акІвымзара» — ари абжъагажва дтагыла дымгІвайсуан ауи. Йуыскагы зныкІдза бзита йакІвшун, йыхъызгы гвымхарала йгъымгузтІ. Зальымхан йахча-гІашІырбгаща аунашвачпагІвчва йрымбауата йгъаъамызтІ. Йызбара этахъыз йбун, йызтахъымызгы йымбауазшва тшичпун. Ауаса анатгы аратгы йапшыта йдзыргІвуан, ачвгъара гІатызгарыз дгъгІарылымцІуазтІ. Лъакъвман пычІвта йанидыр, зджъакІ йхІваквуауа далаган, ауаса ауыгы ласдза дашІасхтІ: «Ари уара йузысырчаз ачвчІвыс йгІатныцІтІ, уара

йуахчапІ йнахвх» — йхІвата Зальымхан ауи сом-агІшв анизирау, ауправляюща йнаймахвырныс йхъа-цІара гьнамхъатІ. ЙащтагІайуаз асквшгьи йара ауаса йатайыйтхтІ. Ари амщтахъ Льякъвман кІара узи-хІвахуазтын дубарын. ЙхІва гьакІвымта, ауи дихъы-жвжвгІауа, дгІайнапІыцІайкІуа далагатІ, рыцІа йа-чІвата зкъдзыра бзийыз ачва Зальымхан йферма йазгІайуан, рахІа знадзара бзийыз асилос Зальым-хан йчІвын, атшхъа, аквырпІа — зымгІва рапхъа Зальымхан йыздрыгІуан. Зчара нахъуз йфермажв-ква хшбзи гІарымцІуан, йхачІвы найырхъунта йгъахънайырхІвахуан. «Акъраль ахъвгьи аутуа, уа-ра ухъвгьи уызгІалкъауа, уыхъызгьи ртшхъварала йдуырхІвауа уаъазларныс — ари гьакІвымма хъацІа-ра ззырхІвауа?» — хІва Зальымхан зъараны йгвы дтацІгІузйа йхъа дазыразта.

Дольат ари асовхоз дынхауищтара гІвысквша рай-хІа гьцІуам. Ауи Зальымхан йчІвыта аферма йаъу йчвчІвараква пычІвта йаниба йджъайщатІ, ари мы-гІвхъгарата йшипхъадзуз Уасман йайхІватІ.

— Уайгъдзума, йкІрыгІатІ. Арахв йырпщылу йаргьи рахв ацйымазарквын, рыцІа дгІадхъитІ, йынхара йгвылагьи йпсылагьи дадхІвалахитІ. Асов-хоз ачІвква рыуа закІ аничвыдзрагьи майрата йа-лайшвахитІ, — хІва йджъауапхатІ адиректор. Дольат-гьи, акытнхара ауи апш щарда тълйымдыргІуз йгІал-цІла, «ауаса акІвзапІ йшаъу», — йхІван тшйиртынч-хтІ.

Йуысква бзийын Зальымхан, йынхарталагьи дра-зын. Ари апш кІара тьагІайхъахІуз нхарта уахъчІва таманам йара-йара йузыкІайрышвума! Аныла акІв-пІта, машина «ГАЗ-24» йхвгІарныс йгвы йгІата-шватІ. РыцІа паса дайхІвапсарквын, уыжвгІандзара ахв азикІуашын. Йара йахча дамайгъдзауа аныла-арыла йхъылайпсатІ: йдирыжвтІ, йдирыфтІ, дала-хъацІабзихатІ. ЙхъахІара тшщтІнахра ахъазла, гІамаль шІыц дазхъвыцуа далагатІ. ЙыгьгІайаутІ. Акомплекс анхъыртІы, ауи йнанамуахвуаз (йстан-дартмыз) жвкъомкІ гІайыртын, рцынхъвы йара йфер-ма ачІвква рыуа нарахвтІ. Абараъа акІвпІ ауи йфай-дагІайырта шІыц тьайбаз. Ласыла ймурад анардзара-гьи дащталтІ: йхъапышвала далаган, акыт абзаза-гІвчва мадза-мадза драчважвумца, ауат рыжвква ферма жвыла йырзипсахуа йджвыквицІатІ, закІипхъа-

дза сомгІвышв гІаквдйырцІумца. ЙгІайпсахуаз рай-
хІара жвыта йшамуазгьи йдыруан, ауаса йчпузла
дгьымшвузтІ, апхъала анатква йыздыргІвата, арыгьи
йыздыргІвара атахъыта йпхъадзун. Зны дгІадыркІыл-
дзарыгьи, йхІвушыз хІазырын: машинала йхъа йа-
муаш ажква (зкІықІаква хвыцу йа цІынкІара ры-
му) ласыла йыруыхвуш йыгІвбахауа ахшгІархар-
джырта комплекс ахъазла йстандарту жвыла йпса-
хитІ. ЙгІайайсра ныжъта ддыртшхъвара атахъыпІ.
ЙгІархъдирытигІауа ахчагьи — дызда ауи зуыс алу —
йгІазквихквас ршІа йтыхта заджвгьи йшйарымхІвуа-
шызла йырдаратІ.

Амшква мгІвайсуан азакІы ацІыхъва азакІы та-
гыла, Залымхан й-«Волга» рыцІа-рыцІа йгІадрис-
кІауа. Щарда гъатахъыхмызтІ ауи йнапІы йгІацІа-
лырнысгьи. АчІвыйа йгІайпырасуашыз: асовхоз ау-
нашвачпагІвчва йзыразытын, арайон аунашвачпа-
гІвчва уара-сарата дырдыруазтын, йджькІахбаста
зшІам дмачІ-сачІузтын, дызларыдгылуала йхІатыр
гІарбузтын? Йахча шнайырхъауа амашинагьи гІа-
йыртуаштІ. Ари чакъ гъазгІайымгуазтІ.

Ари йапшыз адакъикъаква рагІан ауи йхъвыцра-
ква йапхъала йнаскІьунта йгІамдун, й-«Волга»
дтачІвата акыт аурамква дшырбжъаныкъвауа, йкытла-
гІвчва дызбауа йгІашІаста йайхІвапсауа йшйыцта-
хъпшуа, азджьакІгьи шицныхчылуа йыла йгІацІар-
жьюанта йгвы йалахІауа дпшвырхъыччун: йагІв-
къъарагІатІ йычвгъахІвачва — акыт йтапІ зджъакІы,
дырра хІымапІ — хІва тшдыркІакІауа, «тшдыр-
ческауа». Дара хъахІара гъырзычпум, анхашахІакъ-
гІваца йахъпсылуа йахъачІвапІ, зпсы платІауа йа-
ра лахъвахъвала йгІайпшитІ. Ауат ачкІвырква
йрыдамызтынгьи «Волга»-мкІва йгъихвгІушым. Йыр-
барыгІатІ быжъкІласскІ рахІа йгІалымгаз ркытлагІв
дара институт йгІалгаквас рацІкІыс дшгвыбзы-
гъу! ЙагІвкъъарыгІатІ! Йыуахъгьи йытшынгьи ап-
цылата архъа дзыкву ауаса рчІыдакІ йфарныс
акІвпІ. Ахъаквагьи йуыс зкву гІаргвынгІвитІ, ауи
акІвпІ йызгІайпырамсуа. КІара зхауа закІгьи йфах-
ра атахъыпІ. Дызда йгІайпырасуаш? Дольати?
АчІвыйа йхъазы йзычпуш? ДгІайайбжъари дгІайай-
сри акІвымзара?

Залымхан ажва дайгъдзузма, асекретарь дйыр-
гвыгъатІ ймыгІвхъгараква цІхъва ритырныс. Ауаса

йгвыла араса дйызхъвыцуан ауи: Йара йынхарта закІгьи ѓайызгІалымкъбауа дсцныхчылитІта акІвпІ дызгІасщыхІалуа. Швара-гІвара кІара гІацІшвтуаз-тын, Лъакъвман дзаѓахІа, ауи йггІасмайхІвума?

ЙацтагІайуаз азаман йшгІахънатІызла, Лъакъвман жванзгІва йыхъуата йгІацІцІтІ, йаргьи мызквакІла Теберда атшырбзихарта дцара атахъхатІ. Ари амцтахъ акІвпІ Залымхан акъаугІараква аныызгІай, ОБХСС-гьи йцІыхъва йангІатагыл. Ауи рахІа йгвы йасуаз — ахабзаква ангІадрывгъуз, йангІадырхъуз азаман йаквшватІ йгІахъатакІра. ЙзыхъгІвуз хъигІватІ йыцІакваз, ари йгІалцІла йкъванчагІаква райхІара агвы йггІаквмылтІ. Ауаса йынхарта дгІахъыхымкІва йамуашта йгІадыргылра ахъазла йгІарауызгьи нахъун.

Ауаса Залымхан йдыраргванква ртлакІьныгІва дайгвгъунта йгвы гымдзуазтІ. ЙшгІацІцІуала, дызладыргвыгъуз ажвабах акІвымкІва лшара гърымахмызтІ.

УахъчІва адиректор йкабинет дывІвната, йферма ХІасамби йытра шатахъыз багъбата йгІайархІвнацІыкІвара дгІахъырхуашта йпсы йгъхъанамцІузтІ, Лъакъвман йакІвын гвыгъартата йымахыз. Абар дгІайхтІ ауыгьи...

Залымхан рпынгьи дашІамсуата атакси Лъакъвман йгвашв йнадйырххылтІ. Апшвыма ймашина тшкІарагылата йаниба, «даѓапІ, дсызпшитІ!», — хІва дазхъвыцын йгвы бзихатІ, дгІазгыз атаксистгьи йыхв йыйтын дауицтхтІ.

АкІадыгв дтшкІаралтІ. Атдзы днашылырныс штшазичпуз, анахъ унаскІбата йгылаз абора апны зджъакІ зчпаквуз Лъакъвман днайквпшын ауи дйызцатІ. ТшакІвдыршатІ.

— Щта, афыр, йшпаѓу ууысква? ЗакІы алумрышвтуата йгІахІва, — йапхъахауата йамырдаз азацІгІаракви аджъауапкви рымцтахъ Лъакъвман йгІаджвыквицІатІ ауыс хъада алачважвара. Ауат йара ауаѓа йцтІаз акды йыквчІватІ. «Ужвы суыбзагІвхан йпынгьи сгъирайгвум», — хІва Залымхан мадзата гврышхІвакІ йзыгІапІатІаутІ йуацІала. Ауи йтахъымкІва йгІаншаз алахІвара йхъватшын йуысква зквыз йхІвауа далагатІ. Лъакъвман йхъа наркъвы, йнапІыцІакІыз алаба чкІвынла адгыл йбыгъгъбауа зджъакІ йчІвагъвун.

— Ари акІвпІ уахъчІвала суысква шаъу. Уара амалькІ сзумхузтын, сѣадыршвкІвалитІ, — йхІватІ Зальымхан, йгвбампІа ахІвара дшалгаз арыла йгІа-йырбауа. Льякъвман ласгы йхъа гыгІащтІмхтІ.

— Усыф уйынйама? ЙхІвайа? — Льякъвман йчІвагъвара ашІайрыстІ, йхъа гІащтІихын Зальымхан дгІайпшытІ.

— СыйнйатІ. «ХІапшыпІ» — йхІватІ. Ауаса йшызбазла, дшвитІ.

— Щта, джьаным, ужвы ушвушта йаъапІ. Азаман шцазла, Усыф закІ йымчпузтын, датша заджвгы закІгы гытлакІуашым. Саргы сатайызцахпІта сйачважвапІ. Ари адуней хІатыркІ аъадзахызтын, закІы дапшра атахъпІ. Зъара согІа йутйа ауи, йпхІанадзара хъапщ лымхІарыгІв лзухвгІатІ. Напа йымузтын, йаргы закІыла дгІауыхъвахпІ. АнагычІв, йуасхІуаш ари акІвпІ: йрытх аферма тынчкІвынта. ТІакІв йнаквуырпшы-гІаквуырпшма уырахквва?

— Щта.

— ЙбзипІ. Заджвы ажва гвауа йауымхІвын, ууыс зкву дыр. УахъчІва Уасмани Дольати срынйарагы сгвыгъапІ, сахъпІ йсылшауала, ахъыхра гІвацала угІащаквхара ахъазла. Уаргы урыхІва ауат, йутахъызтынгы щамхъаша рпахъ угыл, рщапІква ба рахІв, уыгвнахІква уыздыргІвара ахъазла. Щарда ртлакІуаштІ ауат. УтадмырчІвауа угІащаквхара акІвпІ ужвы йхъаду. Ахча уамайгъдзан. Ари азын абалахІ уыгІвсырквын, нхара гъуысым, закІ уаухпІ. Акъраль аркъан ауыпІ, ауи ачІвы зны йуфапІ, гІван йуфапІ, йхынхауа ущапІы гІаркІыпІ, йуфаз зымгІва гІаунарыжахІвахпІ. Усакъ. Ухъа хча. ТІакІв тшабасыркІыта сгІайхырквын, йагыта ъанатІа усыркІыхпІ.

Зальымхан йгІайгвынгІвытІ райчважвара цІхъва шачпаз. Ауаса дгварцІхра апхъала Льякъвман днайдылта йыцйыжвра йпсы йатахъын. Апшвымагы йгычвымыгъмызтІ ажвраквва.

— ЗныкІдза аркъа аргван сгыцум, йсыргІва, — йхІватІ Льякъвман йыгІвза йгвала гІайгвынгІвын. Апхъала Зальымхан ауправляюща йунагІва йара йпныкІ апшта дыгІвнан, дгІайта йацрымыжкІва дгыгварымцІхуазтІ. — Жврадъа арызкъ бах ушахъамчІвуш здыритІ. ХІахадзахпІ ауыгы, — хІва гІащицІахтІ апшвыма.

Льякъвман йысас агвашвдза дгІайдасын дхъын-

хІвыхтІ. «Суарджыакъ дызгІаташва ачІвыйа ари?» — хІва Зальымхан йыхъазла разымракІ тшгІайнардыруа ауи дйызхъвыцуан. — Йпсынамхъара даквдзхтІ. Йаупхъадзагы — рыцІагы йхІвун. Абар ужвы йхъа балахІ йалайцатІ, саргы ауи йхъкъъачІвыла сызгІва гьсыршышуам. Хъабыжь йхъа швра гІаквгылитІ — хІва схъагІа агвахъахъгы, ари йкъаугІара гІасыситІ. Сйыдызцалызйа ауи анахвайсыз йкІырта зскІыз?» — Уара ауи уызлайагъыйа? — хІва Льякъвман йуацІала бжыкІ йгІитІ. — Йгыуымдырхума анахъ пычІвта ахча ангІауитуаз? ЙызхънумырхІвыхйа, ауи ацІкІыс уанцкъаз? Ауи чІыдахъвы уызлайайгвыгІвуаз арахвфачІквва абагІайуаз? Анахъанат афермаквва йырзынамдзуз гъакІвымма? Ауи мыгІвхъгарата йчпуз рыуа йуымдыруаз мачІ-сачІын. ДашІаукІырныс кІаран уалагама? Момо. ДцІаукІуан. Ауаса йанаъазара йчпаз зымгІва уаргы йыцучпатІ. Анахъ Зальымхан йхъатачІврахквва адзынла рырхІвыща щта? Ауат йшгІахъвлуз йацІайцунта асовхоз рнартыхв йылайцун. АцІх шабгаз йчунта, щымтадза тшыла дрыщтагІагъагъахуанта йацІаца абора йгІвнайцахуан. Тшынла ауаъа йжахІвауа йыгІвначІван. Щбжъан дзыжвра йанйырцуз йызбаквуз йджьарщун араса йхъвыцуа: «Ари Зальымхан йырахквва зынгы ахІвырта йыквта йгыубум, амш шабгу абора йштугы рыжкъва ъадзабзийу гьма!» — хІва. Нартыхвла йчун, йшпамбзихушыз! Уара йудыруан ауат рчарта. Ауаса удзыргІвуан. Йауа ухІварыквын, уаргы урылахъвын ауат, урайгвгъун. Щта, ачІвыйа ужвы Зальымхан уйагъьта тшзубахуа? Ауи йызгІацІшвтыз уаргы йуызгІацІшвтІ, ауи йызпшуа ахІаквым уаргы йуызпшитІ...» Льякъвман йгвы дызларкъванчуз ажваквва рахІагы йхъа дтадырхъвыцтІ, лшарата йыму зымгІва адигалта Зальымхан дшгІайырхийуш багъьата йщаквйыргылтІ. Йауа ухІварыквын, арыла йара йхъагы йырхийун.

Йара Зальымхангы ЛьякъвманьргІа дангІатшкІарыцІхуаз йгвы утапшыта, ауыгы йыгІвза йджьауапли йцагащали дгъразымызтІ. «Ухъа уыгымхатІ, уанамальсызхара заджвгы уара угъйырбагІвахуашым», — хІва дхъвыцуан аурамла дъамгІвайсуаз. Йара арыцІагІа дашІашван зымгІвагы тшдрыхъаритІ. Абар уыжвжвы йпахъла йгІамгІвайсуаз асчетовод Иналь зъара йырыжвйа, зъара йырыфйа? Ужвы

дизыгІамдзаскІва дмыгІвхъыцІын зджъарала дбжъалтІ. Йхъагы гыгІайымчатІ, аугла рсальамдугъи дайгъдзузма! Апхъала акІвында, ауи дмыгІвхъыцІра атахъызтынгъи дгІашІасуашынта арахъари дизынадзанацІыкІбара дгылазлушын. Данизынадзара йнапы гІвнапІыкІлагъи йгІайкІуашын, гвыгъара азпшра гІазныцІуа пшыщала йлактагъи дгІатапшуашын. Ауи йтахъу арахъари йгІайдырта дджвыквиданацІыкІбара йымарачвата. Ауат башырбакІ анацдырпцІрыз, Иналь дразыта дикъвыцІхуан. ЗъарагІвызда ауи йапш Залымхан гІвзачвата йымаз! Ужвы йабо ауат? ЙызлагІайцхърыгІауайа? Гвырбзига ажвала йыгІвситІ зны хІадагІвачаха йгІайшІашварыквын. Рпынква хайыркІ анГІаншарыз дшызшІыртуаз апшта ужвы дзызшІырымтхуайа? Ауи дрыламкІва ртамакъ закІгъи кІылымсуазшва тшырчпун. Тамамта йырхІвитІ: арыцІагІа уанакшвара акІвпІ гІвзачва уыми йуымами атамам анудыруа. Ажвра йуызгІанайауыз агІвзачва ажвра шнужъхуа укІадрывхитІ. ЙузыргвалахІа закІгъи анГІауыцІымцІхуазара?

II

ХІасамби йацтагІайуаз атшын аферма гІайахвтІ. Ауи йацта йцтІацІа йамуашыз ауысквагъи зынла йыхъвда йгІаквылтІ. Ахъвлапынжвхъара амцтахъ автобус гІадсылын ажвхъагІвчва акыт йагахтІ. Аферма арахква апхынтакІырта йтан. Ауат рыуа азджъакІ ачІвара йахадзахъан, рыцІа йымгвачвгъаз азджъакІгъи аччораква йыртапашашауа, чва, шыхІв, силос йгІатахаз цыршва-мыршваквкІ ржахІвун.

Ауахъ рыцІа-рыцІа йгІаскІбун, алащцара жвпІахун. Уахъа аферма йапамаз гІвыджъ ракІвын — йара ХІасамбии Йадыгъи. ЙцІыхъвахуз драхвхчан, йпыцква ъадзахаз ахъазла йыхъыз «дзаха» ацырцІун, азджъакІгъи, ауи зымгІвагъи «ѡахІлы» — хІва тшъарзынайырхуз йгІалцІла, йаргъи ари ажва хъзыта йзырчпахын ѡахІлы — хІва йыпхун.

Йадыгъ атдзы днашылхын ацтІалхра тшазичпун: атшын хъвлагІанцІакІ арахв йхчатІ, дгІапсатІ, уачІвгъи щажы дгІагылхра атахъын, дызпсахуашыз датша рахвчча дъанымыз йгІалцІла.

ХІасамби арахква рпыхв-чыхвбыжъква дрыз-

дзыргІвау йхъазы ахІамач адзхъа йщІаз амшІква дрыквчІван. Ауахъ тІатІан.

Ари аферма найахвырныс УасманргІа данацІа-дыргвышхвуз, араъа абаргвыраква дшырнйушыз гычвыцІарымкІтІ, йаргы йдыруан. Ауаса ари аъара ласы ауат йпахъ йгІагылуашта ХІасамби дгъамай-гвгъузтІ. Йапхъахауата, уазчІвата амаль змамыз хачІвыта йгІагылуаз йферма йнахъауата нхагІвыла йадгалра акІвын. Рахвхча-рахвынкъвгагІвыта йгІан-хахыз Йадыгъ йхъазын, хгІвы йнадзара атахъызтІ-хІва. ЖвхъагІвыта хвгІвы аъазара атахъыпІ, йара хыгІв ракІвпІ йгІайуа. Ауат рыуа азаджвгы ари аферма дгъанхагІвымызтІ, ахъаз йлыхІван бзира ду амата заманла жвхъара дгІайларныс даддыргылтІ. УахъчІва ауат ахыгІв йаргы дрыцта ажкква рхъатІ. Араса угІахъала укъвльайымкІва щарда уынха йшамуаш бергълыпІ — ани ахІа гІауымхъауа план узынархъума? Ажкква ракІвпІта рызджъкІ уыжвгІандзара йгъымхъастІ, Залымхан йгІайпсахыз райхІара жвгІвата йгІацІцІырныс шварагІварапІ. Ауат йхъадзарыгы, йржвыщахушла угвы рхъызлушта йгъаъам: заджв йбзигы уара йгІауырпсахума? РыцІа йгІащаквхаз ажвхъагІвчва Шамхании Кваквази ргвыпква ракІвпІ. Залымхан ауат рыжкква йшитахъыз дгъызрыламхъвмартІ. Чвгъата дызласыз пшвыма багъа дызмамкІва, напІ щарда йрыцІал-уамца йгІанхаз ахгвыпкІ ракІвпІ.

ХІасамби йгвы йасуа дзызхъвыцуаз йара йгІайра йазпшуазшва аферма анхагІвчва рыуа зджъкІы ъаквцІхыз акІвын. Залымхан дйайчвахушта дырпхъадзума, момкІва датша швхІаусыгІва кІара аъума?

АчкІвын йгвас Шамхани йанлайхІв, ажвхъагІв араса лджъауапхатІ:

— Угвы тшаумырщын, ХІасамби, уара гъуакІвым ауат ззыквцІхыз. ЙакъвыцІхуашын йакъвыцІхтІ. ЙазыргвалахІа уферма: сынчІвагы гъныкІта рырахкква араъа йнацІыргатІ. Ужвы ахІвра гІакІы-лстІ, учвагы, усилосгы, уквырпІагы йгырызбжакым. Ауатква ракІвын араъа йыззыквыз.

Шамхани лажваква ХІасамби рыцІа ддыртынчтІ. Уазхъвыцдарыквын, ауи йылхІвауа йапшхарныс ауаштІ: аферма ауысква ауатыкв йангІаталзара, йагІвсыз асквшква рапш, арахвфачІкква ауи ахІа рапхъахыла йгызырлчгІахуашым. Йара унашвачпа-

гІвта дѣагІайыз рыквцІхра йашвхІаусыгІвата йѣайпхѣадзуз дгІващун, йауа ухІварыквын, ауи дгІалагагІвацитІ, йычвгъарагыи йбзирагыи гыырдырам. Йызгвауата йзыквцІхуаш ачІвыйа? Рхѣвшара азоотехник МарахІ Амин (арыгыи сквшыкІ гѣцІуам ѣачІвагІагІвта дгІарщтийыщтара) ауат драчважвата йгІахѣайдылхырныс дгІайыргвыгѣатІ. УачІвщымта ахабар гІайгхра атахѣыпІ. Йырмурыквын? Йаѣуда акыт апны уызхІва йауашта?

ЙкытлагІвчва рыуа уызквгвыгѣа йауаш гІайгвалашвара ахѣазла, дхѣвыцуа далагатІ. ЗгІвыра йнадзата тгІачва йрылу ахѣачваквы апхІвысквы дзачІвызлакІгыи закІы-закІ нхарта йапщылапІ, йгъузыкІадрышвуашым. Пенсия йѣахѣата йчІваквугыи шІыц-шІыц абаргвыра йгъуызгІалалхуашым. АшІаква, ужвыгыи зынхарамгІва багѣята йгІалзымхс ачкІвынчваквы ахІвссаквы щта? Ауат рыуа гІад йзамуайа? ЗакІы-гІвба сквшы араѣа йынхарыквын, йа йыргвапхапІ, йа йгъыргвапхарым. ЙгІайуазтын, рырахква агѣны йыцІыргарныс гѣакІвым йызызгІайуаш—рхѣа дырхѣвыхырныс акІвпІ. Аферма йгѣацрыхѣуашым.

ХІасамби йызгІайыз ахѣвыцра тшараупхѣадза, ашІаква гІахѣадылра шатахѣу, ауи йчпамкІва йамуаш шуысу багѣята йылайхІвун. Ари рахІагыи дацІазыргвышхвуз закІ аѣан. ЦІыпх мартІта акыт апхѣарта апны «АѣачІвагІа зигІваква рынйара» — хІва ахѣызта хѣвлапныкІ акІвдыршан. ЙгІазшІыртквас — акытнхара аѣачІвагІагІвчви сынчІва йгІалгуз апхѣагІвчви ракІвын. АрахвырхІагІвчва, ажвхѣагІвчва, адгъылрхарджыгІвчва-механизаторква, ашоферква — дасу рѣачІвагІа бзибара азрымата йгІарыквчважватІ, ашІаквагыи дара рыщта дырцарнысла йызшІырттІ. Йара ХІасамбигыи дрылан анйара, ауыгыи дгІачважватІ, дѣажвхѣагІвыз акомплекс нхара йцарныс йаквйыргвышхватІ. Ари йаджѣауапта чкІвынчваквакІи хІвсыса кѣомыгІвкІи апхѣара йангІалгара ргвы йгІащтІнахыз аѣачІвагІаквала йынхарныс ажва нарахвтІ. Ауат йрыуан акомплекс нхара йцарныс зхІвазгыи. Апхѣара аналга ащардагІв ражва дырцІабыргтІ — акомплекс рахвынкѣвгагІвыта, жвхѣагІвыта йцатІ, азджѣакІ ранчви рабачви йгърымуызтІ, датша нхартаквакІ йрыладыргатІ. Ауат зачІвквас ХІасамби йдыруан. Ауи акІвпІта, Амин закІгыи

йзымчпузтын, йара ауат драчважвапІ. Йабацара, ра-
жва хвы амадзахызтын, заджвымзара заджв дадгы-
лпІ. РахІагы йагъын йферма злабжу ахвыгІвгы
йацІалгаз акласс йауата йацІахъалзарквныз! АцІа-
бырг ухІвушызтын, дызда ауат ачкІвынчвакви ахІвс-
сакви аугІа рапш йрачважвахыз, йрайбжъахыз?
Акомплекс угІала йаннахъа, заджвггы уыста йгъ-
йымбахтІ, дарггы йапхъахауата йгІарауыз анхарта-
ква йрылагатІ: азаводква, ауыхвартаква ансимшы
автобусла йыргитІ, йгІаргхитІ. Ауат ачкІвынчви
ахІвсси йъанхауа йгІакъвдахта ргвы йгІалнахыз ан-
харта йазгІадхра атахъыпІ. УахъчІвала араъа гъком-
плексым, ахъазгІваца фермапІ. Ауаса акытынхара
цІабыргыта згвы йалу ашІаква ари йакІра гъата-
хъым. ДрынйапІта йшатахъу апш йгІаргвынйыр-
гІвыпІ. Акыт йгІадзынгылыз ашІаква рабачва злаб-
зауз адгъылрхарджъри арахвырхІари тшанрыдрим-
кІылхра, дызда ауатква рыцІа йызквнагу? Агород
йауакву гъуызгІайдзушым.

ХІасамби йхъвыцраква йунагІвала дыргатІ, ауи
аферма даунашвачпагІвта дшдыргылыз йтгІачва йан-
райхІв штшырчпакваз гІайгвалашвахтІ. Йабаду ХІам-
зат ласы закІгы гъйымхІватІ.

— УыгъцІайчвамма ужвыггы, сычкІвын, ууна-
швачпагІвхарныс? ЙунапІыцІакву узышвийуа уыц-
тахъла, йузыгъуа — ари ацІкІыс гвымха аъума? —
лхІватІ йанду ХІаджъар.

— Атажв йылхІвауа тамампІ, — йхІван дгІала-
гатІ ХІамзат, тхІвысала йтихуаз амхІачІва бжачпа
щтІайцІан йгІайыквпІлаз ачвырхъыхъква кІайырпІ-
лахуа. — АугІа урыдынхалырныс ацІкІыс баргвы
гъаам. Ауаса заджвггы дунашвачпагІвхІазырта дгъ-
гІадриуам. ДзачІвызлакІгы пычІвта зны дгІалагитІ,
тшибжъитІ, тшайрыщцитІ. УасманргІа йангІауквна-
дыргазара йгІауымрыпхащан. ЙутлакІбуа гІанум-
жъын, йуымдыруала уырцІгІа. Ауат урыпачважвауа
уаъузтын, узунашвачпагІвхушггы хвы гъузырчпу-
шым. ЙунапІыцІакву рпны уажвакъакъгІвымхан,
аъадаб урыбагъъара уащтата. Уажва пкы ацІазара
атахъыпІ. Ауаса гІвыщт учпара анатахъуггы гІан-
шитІ. Ужвы ажва бахла йуасхІвуа акІвма — анхара
уабжъахпІ. «АугІа угІа рчпахитІ» рхІвитІ.

Датшаггы щардала дгІайайбжъатІ ХІамзат. ХІа-
самби йгвы пхаракІ гІатанажъуан йабаду йквпшыра:

йшIахъа разыракI гIаныпщуан, йара дъайыдзхъа-чIваз йауцтта дымгвыргъуызтынгъи. Ауи ашвхIаусы-гIва гIаугвынгIвырныс гъбаргвымызтI: XIамзат йын-цIра арахв дырпщылата йгIайгтI, ахшгIархарджьыр-та ферма даунашвачпагIвтагъи сквщцарда дынхатI, XIасамби дшхвыцыркIваз арахв бзи ййырбатI, рчIвы ййырдыртI. Ауи йыцтала дъацуз дшпамайгвыр-гъуышыз!

XIасамби йтагвжва Цуцагъи аныла укIылста лымхIара дыгIвнан, XIамзат дангIайачважвуз зым-гIва лгIатI. СквщбжакIгъи гъцIуам ауи дгIайгицта-ра. Атажви алыгажви рымщтахъ ауи данылзынашыл йылхIвази штшылчпаквази гъйымгвапхатI. «Уыжв-хъара гIалахIва саццан, «сунашвачпагIвхатI», — ухIван уатасызгIайхтI. Ауаъа уахъгъи тшынгъи уа-ъазлуштI, саргъи сгъырдызуа, сухъгвыргIвауа схъа-зы сгIанхуштI. БзикI шгIалух, ухъа уган ахIвынчIвы йылауцIатI».

Цуца йгIалалрышвта дымчIвыуашта йгъхъауым-цIузтI ари анылхIвуз.

— СахIвата йгъгIасмахвтI, сызшIыртын сыхъвда йгIаквырцIатI, — йтагвжва йгвы лычIагIвуа джъауап литтI XIасамби. — «Щарда гъцIуам тагвжва дгIазги-цтара, хIгвква гъанымчвгIастI», — схIвата тшсырка-цушызма? ЙамгIанчвазйа ауи амщтахъ ауат злагIас-пшуашыз? Йаргъи йачIвыйа уахъгъи тшынгъи ауаъа сзыквызлуш? Уахъынла хIпны саъазлуштI, — йхIватI.

Цуца йцIыхъвахуз йажваква дрыквдыргIвтI, ры-цIа дшгIалашарахазгъи лылубгIауа дцатI. Абар ауи йшылхIвабыргыз апшта XIасамби уахъа аферма дгIаквхатI. Йадыгъ уачIвы рахвы йзыхчара ахъазла тынчта дычвра, тшпсицара атахъыпI. Щта, арахв-ква йырхъпшылуаш ачвкъара датшагъи заджв да-ъазара гъатахъымма? ИчкIвхIауа жвы рылапI, ауат йхъауа йалагата хъпшра, цхърагIара ртахъхушыз-тын? XIварагъи аъапI. УгIахъала днахъанацIыкIва-ра дгътынчхушым.

Цуца дызхъгвыргIвуз дшанийауа XIасамби йгвы-ла дадгылхтI: уара йухIвагIвацауа акIвма — абзаза-рагъи йара ачIвы упахъ йгIанаргылитI. Уахъа пы-чIвта йджвыквицIатI ауи йфермагIанхара. Ауи апш йапхъахъыла зъара йпырайа?..

Амин ансимшы йшичпалуз апшта, щымтадза рхъвшара аконтора дгIайын, йгIадгылыз аугIа дра-

чважватІ, унашва рзичпатІ. (Льякъвман дъадза-джвыквыз, ауи заманла азоотехникарагы ауправ-ляющарагы ацынкъвигун.) УацІхъван ажыра-ла дьдсылтІ. Араъа йгъачвхъарамызтІ рхъвшара атех-ника ъатшкІарадыргылуаз акІадыгвгы. Ауаъа амеханик хъада дйынйан, рыца йгІарыласра ата-хъыз ауысква тамщахІахауата йшцушызла дйай-къангъаштІ. Атракторкви амашинакви архъа нха-ра йыквырныс йангІагварыршт, йаргы йбидаркІа даквчІван акытгІадахъ далцІтІ.

Ауи йапхъахауата дыздгылырныс ймурадыз ХІа-самби йакІвын. Аферма ауысква шаъаз дара бзита йдыруан. Зальымхан йыцынхаквуз рыуа дызда згвра угушта ауаъа йгІаквхаз? ЙадыгъзаджвыкІ дгІанхатІ арахвнкъвгагІвчва дрыуата. Ауи нхарала-гы йгІвычІвгІвысагІалагы дауашын, йбзираква зымгІва зрыдзхуа гвымхаракІ йыламзарквныз: ажвра дачІвыпІ. Ажвра гІайхътасызтын, закІы дгъа-пшыхуам. Ари акІвзапІ, анахъанат анакъвыцІхгы йара дызгІанхаз: анхарта шІыц апны араъа апш йыздыргІвума? Йаргы арахв дрыцта ахІвырта да-наъу, къахв йымма — хІва дызда ауи дзырхъвых-уаш, заджвгы данйымщахІалуазара? АжвхъагІвчва рыуа гІвыджъ ракІвпІ зыхъыз ухІвушта йаъу. Ква-квас лынцІра аъарагІвшара айхІа дывхъагІвыта дгІамгІвайситІ. ГІвысквшала пенсия дцуштІ. Дыз-щцаз анхарта ацІхъвадза йналмырдзакІва йгъуыз-кІалрышвуашым. Бзигы дынхитІ. Шамхани — йыззаманыгІвата, сквшгІважвижваба чІвагІвала йахъ-зымцас дпхІвыспІ. Лхъаца пхастала даныдз угІала-гата араъа дынхитІ, лыхыгІвсабичва лыгІзитІ. Дчв-забазтІхІва, йшакІвым лхабар гъгум. Абзирагы ачвгъарагы рхъвы лылапІ. Зальымхан йцынхъвы аферма даунашвачпагІвта ддыргылырныс йлачва-жватІ. ЙгълымуытІ. «Сабиква сгъызрыхадзахуа-шым», — лхІван. Йылуызарквныз, йылзынкъвгу-шын. Акыт Совет дадепутатпІ.

Арат ахыгІв ракІвпІ уахъчІвала ХІасамби йыму. Анахъани, ахІварала йаладыргаз ажвхъагІв, уахъ-чІва даъума, уачІвы тшуылмырбахырныс закІы гъа-зхІвам. Уаргы жвхъагІвчва, рахвынкъвгагІвчва — хІва упшгІауа акыт уатарылалх. УрыхІватагы уыз-хІвуш аъанда! Азаводква, афабрикаква, ауыхварта-ква йырхъвшитІ акыт аугІа. Ауаса ура афачІвпро-

грамма аборчка нархъа. ЗымГвадзугъи зырчауа, йзайгвыгъауа адгъыли арахови гъракІвымма?

Амин дкъахвымкІва ХІасамби дйызцун, хабар гвырбзигакІгъи гъизыйымгузІ.

Абар ауи агІвада днахъашвалтІ. Йапхъала ахрихъц апш йрайшу амГІва лбГІун. Ауи зыбжа гвадз йачІва аквыз, зыбжагъи кІартІоф ларцІата йквейчІваркІваз ачвагъварта гІвбата йагІвнашун. Армала йГІанхуз ахъвы — акІартІофшта, убгъалпхъадза аган рыцІа-рыцІа тшаднакІылуан, абнагъи йшудыруаз амГІва йазыГаскІбун. АкІвархъа апны ачвагъварта ашГасдзахуан, абнагъи аргвандзахун. АмГІва ду йГІалцІуанта йыникІвархъакІламца уандырмГІвакІ армала йцун. Ауи узызнагуз — атишарта йтагылаз аферма акІвын. ХъарачІвыла нахвата зымГІва наубун. Абан аферма йачвухъарамкІва ахІвра шІа эхІвуа агІвтшыкІ. АрахвтакІырта йГІакъвгу атдзы апахъ йгылу ауандыр заджвы зджъакІ аницІун. ПщырхІакІгъи лымата пхІвыскІ дГІаджвылцІтІ, ашвандрийа тІакІв дадзхъагылын, дзы гІаталчвата гІацІцІуаштІ, лпщырхІа дпхънахъауа днашылхтІ.

АбидаркІа ачвкъъара йаннаквхх, ауандыр йашІыз ХІасамби йакІвын, йчпузгъи нижъын Амин дизыГІаскІватІ.

— Йшпаъу, ахъацІа, ууысква? — азоотехник дГІакІныцІын асальами анапКІри йрыцтаГІайуата дазцІГІатІ.

— Йшудыруа йаъапІ, — ХІасамби Амин йщагащаквала хабарта йызГІайгыз йдырра дацтата ауи дйылактапшуа джъауап йыйтхтІ.

— Ажкква зымГІва швзыхъама уахъчІва? — йхІван хъадата дызлачважвара атахъыз зныкІдза йнайрыскІауа азоотехник датазцІГІахтІ.

— ЙхІхъатІ. Ауаса ауи хъацтата йгъауам.

— Швгърымхъвума?

— АцІыхъвадза йырзымхъауата йГІанхауа гъмачІым. Ахш ачкава йГІартахитІ.

— Араса йГІаныжъ йгъауашым. ЙхІамальхйа?

Амин тшытракІ дхъвыцтІ закІгъи йымхІвауа.

— Заджвгъи дгъузГІамаума? — йхІван ХІасамби йгвтыхъ райша дазцІГІитІ.

— Ауи акІвби ужвы схъа сацІызырхъуа. Ауаса угвы уымрыдзын, закІ гІахІхъвыцпІ. Заманлузтынгъи зджъакІ гІагІдпІ. ЗныкІдза упсы гІатаркІрыквын,

уадыргІвана закІы уапшхапІ. Ажва гьалам, нхачва уызгІахІауаштІ, ауаса уахьчІва амалькІгьи гьсзымчпатІ. Араса закІы-гІвба мчбжьы швхъа швзыкІ-зарквын, датша сьгамхІвузтІ. Ащхъахъалрагьи гІаргвандзахатІ, йхІадза-йхІмадзаргьи, угІала унахІмырхъауа ащхъа угъаухІщтуашым. Угвы зынла йкІауымрахІан, ага зныкІдза угІапсузтынгьи. Ауи заманлапІ. Уыжвжвы афермаква сГІарыкІвшуштІ, угІа уызгІасщтиуаштІ. Шьпны йшгІасархІвызла, йахъагьи акыт угьнамихтІ. Ауасагьи гІалашвуштІ, йазухушйа. ХІаргьи швцІыхъва хІтагылапІ.

— ЙхъасцІитІ, Амин. Араъа йахъа зджьакІы срызхъвыцын, ауат бзита хІрачважварквныз, йгІа-йуашшва йызбитІ. Ужвы сызлауыхІвауа — уаргьи саргьи хІацыжьылта ауат хІырзыщти. УахьчІва сабшапІ, рпынква йаъазара атахъыпІ.

— ЗачІвквайа ауат? — хІва Амин пшакІ гІайыцІасшва, дгІаласхауа дазцІгІитІ.

— ЧкІвынчваквакІи хІвсысаквакІи. Ауат аком-плекс йалалаквас йрыгІвзачвапІ.

— Зджъара-зджьара йынхузапІ ауат.

— Щта. Ауаса хІрачважвара атахъшва йызбитІ. ЗымгІва хІызгІахъымкъяалыргьи, йабацара, рыуа зджьакІ адгылпІ.

— Йадгылында, ауи зымуа хІа хІакІвма, — Амин дгІалашарахатІ. — ХІазчІвата амаль гьамам, ауи апш гвыгъарта аъазтын. Ауаса ауи апхъала сара смурад насырдзапІ: афермаква сГІарыкІвшапІ, заманла йгІад йауквуш срынйапІта, уахьчІва араъа йшгІадгылуашла срангІалпІ. СшгІахъынхІвыхуа акыт хІаццапІта йыззухІваквас хІгІарачважвапІ. Ауат йгІауырщтуашызытынгьи, йшхІтахъу апш ласы рынхартаква йгІаркъвырымщтныс ауаштІ. Ащхъа хІджвыквмылскІва йгІахІыдгылзарквныз бзихушын.

Амин ачвкъара дыквцІхтІ. ХІасамбигьи ауи дгІахъынхІвыхнацІыкІъара йуысква датарылагахтІ. Йара йзынархаз йахъазымкІва уахьчІвала ауи йхара атахъыз гьмачІмызтІ, дызлабжаз анхачва рборч йауатагьи щарда йхун йхъа ацІнаймыргауа.

Амин йажва йырцІабыргтІ: щбжьандза ХІасамби йферма гІвхъачви хыгІвпхІвысчви гІайщтитІ, йаргьи ауат рымщтахъ тшытракІ анцІы дгІаквылхтІ.

— АлахІ дузыразхатІ, Амин хІтдзагвахъа хІтауырчІвахтІ, — йхІватІ ХІасамби дгвыргъауа.

— УхІзынамырхъадзазтынгы, ужвы убзаза йауаштІ. Унай, акыт хІщти. Амини ХІасамбии ласыла акыт йрылалтІ. Аквтаурамла тшытракІ йанымГІвайс, агъмала йацапан щарда йнамскІахуата тдзыкІ адзхъа йГІашІастІ. ХІасамби ймотоцикл дГІакІныцІын агвашв дазцатІ. Ауи гІадзхъитГІан, лакІ йызгІацІшвтуазтын хвырчвхІва йшайыркІыхуаш дхІазырта «ПатІа!» — йхІван дшІтытІ. ЙГІванхузгы дцІрытІ. ПатІаукІгы гъаамызтІ, ХІасамби тукъаль йчпатІ, дтшкІаралын атдзы ашв дГІахътІ. Ауи тшгІанатІын аверанда днашылтІ. Йапхъахауата йыла йГІацІашваз апещ ашв адзхъа йалагылаз ащапІхъацІа щарда ракІвпІ. Ауат быжьба-агІба агІвызара йназарныс ауашын.

«Телевизор йапшитІ» — хІва йгвы йГІанагтІ йГІаз абыжьквва рымщтахъ. ХІасамби апещ ашв гІайтІытІ, дшымГІващазгы хъайцІатІ: атГІачва шабгаз йалачІва телевизор йапшуан. Йнашылыз данырба, дугы чкІвынгы гІацтІчІван асас йахъыла тшгІадырхатІ. ХІасамби салъам йтІын ахІбачва рнапІквва йкІытІ.

— ШвчІва, швызгІагылІа? — йхІватІ ауи, йара йыхъазла тшъахъырпсаз йгвы йасау.

— АцІайквва хІыргІвызахан, хІаргы телевизордъа хІгъауыхуам, — йхІватІ атГІачва рыпшвыма ИлІяс, тІакІвгы йхъа лакъырды йчпахуа. — УхІызгІазг ачІвыйа йухабзадзамкІва?

— Сара йгъсхъазым. УыскІла хІшвызгІайтІ. Амин аурам даъапІ. Унайта хІайырчважва.

— Унай. Амин дануыцзара, уыызгІайыз здыритІ, — йангІаджвылцІ, ИлІяс дпшвырхъыччауа йхІватІ.

— Араса уштахъхушыз здырзарквныз, щымта хІананІа сгъумачважвужма, — ИлІяс дГІагварцІуа даниба Амингы ауи дипыралуа йхІвитІ.

— Швнайгва, щта, ачІвыйа араъа хІызгылу?

— АлахІ дузыразхатІ. Датшазаны хІайгвахпІ. Ужвы хІыызгІайыз уыспІ — хІуыхІвуштІ, — Амин йГІайрайшыситІ айчважвара.

— ЙГІанша ачІвыйа? ХІара хІакІвпІ швара йшвыхІвалауа. ЙГІахІва, йстлакІуала схІазырпІ.

— Ауыла хІгвы гъуыквдызуам. Ауаса хІыызгІайыз ПатІа йакІвпІ. Ауи дхІзынащти. Ари йферма угІала йгънахъум.

ИлІяс ласгы закІгы гъйымхІватІ.

— Датша йнайуашда? — йхІван дазцІгІатІ.

— АгІарыкІвшара швины йыцІахІрышвтІ. ГІвычкІвынчви хгІвыхІвсси хІтахъыпІ.

— АшІаква швгІарыхъитІ, йшызбауала. Ауи бзипІ. Ауаса ауат йъанхаквауа шпацуш?

— ЙгІакъвыцІх йгъамуума. Щта, ура джъауапта йгІахІутуайа, Ильяс? — Амин дзайчважвауа дирыгвжважвитІ.

— Сара закІгъи гъазысхІвум. ДнайыргІатІ бзи йбузтын. Зны йара дгІазшыстпІ.

Ильяс днашылхын йпа дгІаджвылидатІ.

— Швйачважва йара. Аферма дынхара йтахъызтын — сгыпырасуам, — йджъауап ПпатІагъи йгІара ахъазла йатайхІвахитІ Ильяс. — Ари райпромкомбинат апны дынхитІ. Ауаъа йгвы гъцтІакІым сшйылапшуала. ХІы, ужвы рахвхчата аферма удырцарныс йгІайтІ, уцушма? — йхІван Ильяс йпа дицІгІатІ.

ПпатІа закІгъи йымхІвадзакІва Амин йнапІы йкІытІ, днаскІахын ХІасамби дйыдзхъагылтІ.

АгІвхъачва йджъарщауа йадзхъагылаз агІвычкІвынчва йырпшуан, ауат рквпшыраквала йапшІагылуазшва, ауи аъара йачвыхъаранта. ХІасамби йхъабра квайчІван, йыджъымса жвпІаква алайын, йпынцІа райша къвашІ айшысын, йшІахъа гІвайква гъажъы йаквнагауата йылаква дзхІвын. ПпатІа йшІахъа чвагъра лашаран, йхъабра къапщцІыргІважъгІан, йыджъымсаква чвышын, йпынцІа жвпІа хъаршвшвалын. Арат раъара йапшымыз гІауауырныс гъмайрамызтІ. Руыртквалагъи ХІасамби дпкъалыххвхан, дхІагІан, ПпатІа дкІарщцдза, дсгІа алакъбан, дыжъкІын, йас амагъраква гІатзыргвгыгуаз ймахъаква ржышвквва, йыхъвда швпІа — ауи спортла дшбзийу йаквшахІатхун.

— ХІасамби узавфермахата згІан, йузымшрахатІ. Ауаъа акІвма съашвырцуш? — хІва дазцІгІатІ ПпатІа.

— Щта. Ура унайуазтын, ужвыгъи чкІвынкІ дхІтахъыпІ. Йудыруада? — ХІасамби дзызцушыз ачкІвын паса дшгвникІылхъазгъи, ари дызцынхара йтахъу йара-йара дгІалиййрыхра йтахъыта, ПпатІа йферма днайырныс дадгылта йпхъадзауа, ауи дицІгІатІ.

— Исмельгъи дсыцпІ акомбинат апны. Ауыгъи швйызца.

— Исмельхауа дзапшыа? — дзачІву атамам йдырра йтахъыта Амин дзџІгІатІ.

— МутІалиб йпа Исмель чкІвын, — йхІван ХІасамби ари ачкІвын бзита дшидыруа алагІайырбауа, дпшвырхъыччауа джъауап айтатІ.

— Исмель ХІваджьи? Днайуашта уйыквгвыгъа йауашма? — йхІвитІ Амин йгвы гІабзихауа.

— Щта. ХІынхарта гыгвапхум ауыгы.

— Абар дызцынхушызгы дшвызгІайаутІ араъа швшгылаз, — хІва гІалайџитІ Ильйасгы.

— Шта. УызгІвадахатІ, ШатІа. ХІвсысата йудыруада? Йнайырда жвхъагІвыта?

— Сиздрума. Сима, ФатІимат, Щаца швгъырным-йама? — мачІкІ данхъвыџ йгІаџиџахитІ ШатІа.

— ЙауаштІ. МгІва хІыквуџІатІ. ХІара ауат хІрын-йапІ, хІрачважвапІ. Уаргы уачІвы уалагата уынхара ушгІакъвыџІхуаш аџІыхъва утагыл, йыззухІваквасгы аџІаргвышхва. ХІасамби йферма швызпшитІ. ШвунашвачлагІвгы дшІапІ, шваргы шванбжъагІвчвапІ, къахвдза швацынхапІ, швгвы абамыршІыгъбуа. Промкомбинат шварадъагы йынхара дгІанайаупІ. Араъа хІгІазџагылыз нхарта шаъу, ачІвыйа нхарта — хІва акыт швызтыџІуа?..

Амини ХІасамбии ИльйасргІа йгІаркъвыџІхын Исмель йызџатІ. АчкІвын дгІагварырдата йызйызгІайыз анійархІв, йфурашкІа дзакІакІла йгІашІа-йырчІватІ, ймаджъанра гІайнышцуа дгІарпшытІ-дгІарпшын, «Спсы йадыруан ауаса швшгІасыхІвушыз» — йхІватІ.

— ЙшпакІву упсы йшадыруаз? — Амин ачкІвын йымшыркъвара йыџикІитІ. — АчІвыйа джырсына уылума?

— Заджвгы йанитахъыхым сара сыхъыз гІархІвалитІ. Араъагы ауи йапшпІ.

— Йъабаргву йубалакІ дуызцума? АшІаква, акомсомолчва швакІвпІ хІкъралъ зайгвыгъауа, хІпартия йылнахуа ауыс дуква йырхъйагІву. Швара хІангІашвымџІамсра хІанамальсызхара, дызда хІзымџІасуаш? — Амин йџІабыргхауа ачкІвын дйайбжытІ. — Ауи акІвпІ хІызшвызгІайыз.

— ЙауыпІ, Амин, хІаргы хІгълагам, йгІахІгвынгІвитІ, — Исмель дпшвырхъыччауа Амини ХІасамбии дырпшитІ. — Залымханума аквуджъмажв аферма шйыквырхуашыз хІакъта йанхъайџІа, йыџквас дгІа-

рачважван йшшвызгІахънымхІвыхуашызла йрыба-
гъьатІ. Ауи дыргылхта ауат атайызцахуаштІ.

— Уара, йалудыргІайа? — азоотехник Исмель
йажваква джъайщитІ.

— ЙыздыритІ. Йауа, акыт сгъауамма? Амин, ауат
уанГарыкІвша ухІатыр гІарбазарквныз, уахъІва угъ-
сызгІамиуашызтІ. Ауи гъакІвымма?

— ЗакІ алымцІхтІ йакІву аъара. УзахвапІ. Ауаса
йгІахІаухІвауайа хІызлауызгІайызла?

— ШвангІасыхІваузара — садгылитІ. Алетчикгы
даннайуашзара.

— Йлетчику? — Амин йгъгІайгвынгІвуам ауи
ззихІвауа.

— ИльйасыргІа ШатІа.

— А, днайтІ, днайтІ, — йхІван Амин дхъыч-
читІ. — АчІвыйа летчик—хІва уызйыпхъауа?

— Арра дандырцара длетчикхушта йхІвитІ.

— ЙанихІваузара далаъахушзапІ.

— Саргы ауасазшва йызбитІ.

— Щта, Исмель, унайырныс багъьата йщаквуыр-
гылызтын, ШатІаггы уаргы швынхарта агІакъвыцІх-
ра гІашврылас. Швпны гІаупырасуашта йаъузтын,
хІрачважвапІ.

— Йгъатахъым.

— ЙбзитІ. ХІуызпшитІ...

— Ауи йчважващаквала, хІгІайжъахуашшва спсы
йабитІ. Дара ласчва дадгылтІ, рпынгы йрайхІвырныс
йгъйымуытІ, — хІва ачкІвын йкъвыцІхта йанхъара-
ха, Амин йгвы чакъуа ХІасамби йайхІвитІ.

— ХІгъгІайжъушым. Йчпаща ауи акІвпІ йшаъу,—
Исмель бзита дыздыруз ХІасамби азоотехник йгвы
йыртынчитІ.

ЙацтагІайуата ахІвссаква йгІарыкІвшатІ. Апхъа-
пхъа Сими ФатІимати йрынйатІ, ртгІачваква йрачва-
жватІ. Ауатгы гІапсара рыдрымбалуата йаддыргылтІ.
ЙцІыхъвахуата, амарагы наквчІвауата, Щаща лпны
йнаддырххылтІ. Агвашв йаквста ала анГарайш,
Щаща лан ШахІырджъан дгІаджвылцІын дрызгІайтІ.

— Швамайгвума, ачІвыйа хъарадза швызгылу? —
лхІван рнапІква лкІытІ.

— Бзила хІайгватІ. Ари акІвпІ, ШахІырджъан,
хІызызгІайыз: Щаща нхартакІ дазхІхІвайуашын
акІвпІ. Ари ХІасамби йферма жвхъагІвы датахъыпІ.
ЛыгІвзачваггы найитІ. Йауашызтын, Щащаггы дна-

швцти, — йхІватІ Амин. Ауи йажваква рымцтахъ апхІвыс ллакта йшудыруаз йгІачвщхауа йалагатІ. АгІвхъачва ауи йгІаралхІвуаш йазпшуа йдзыргІвуан.

— ЗачІвкваяа йлыгІвзачвата йнайуа? — лхІван ШахІырджъан хъшвашвадза дазцІгатІ.

— Сими ФатІимати.

— Йызтахъу днайыргІатІ. СпхІа тлабакъва гъна-тылпуашым. Институт дыцІалуаштІ.

— Институт уадыргІвана дахадзахпІ, йагІвсйа? Стаждъа дгънарахвгвыщущым, ахъаз дгвгыгъитІ. ГІвба-хпа сквшы дынхарыквын, ауи агІан майрата дыцІалуаштІ, даныцІалрагъи бзита дапхъуштІ. Зап-шыа йара дызцІалуаш? Сельхозузтын, дъахІырцуш бзита йгІалыхъвушын, — йхІвитІ Амин, апхІвыс йгІа-лгвынйыргІвра йтахъыта.

— Запшу са йгъсыздырам, ауаса дгънайуашым схІвазтын — дгънайуашым. ДзыцІамлыргъи ахІвын-чІвы дгъналазыжъуашым. Йауа, шра сыхъума акъ-дыргІазаб дызналасцІауа?

— Йаууай, ШахІырджъан, ауи йшбхІвауабырг апшта йкъдыргІазабзарквныз, ауаъа заджвгъи гъным-хахрызтІ. Ауыгъи арахъарат акытнхара тачІвагІаква йрапшпІ. ЙбхІвауа ачІвыйа? — Амин йгвы йасуа ап-хІвыс йлайхІвитІ. — Цабыргыта, йгъмайрам уыжв-хъагІвызларныс. АщажъгІагылрагъи агІапсарагъи ацыпІ. Ауи акІвзапІ йаргъи ауат рпхдзы аугІа хвду зазырчпауа, рыхъыз чІахІла йзырхІвауа. Йа, ШахІыр-джъан, лара хІлырцІгІа, ларгъи ажвакІ лымазапІ. Днайра лтахъызтын щта? — йхІван Амин шІыц-шІыц агвыгъара днанауахвуа йыргъвгъвитІ.

— Момо, бзигІвацаква. Швгъигъылсрачважвум, дгъигънайуашым. АжвхъагІв лынхара ауи аъара йан-хъардугу, швара швчІвква зшвымщтиуайа? Амин, уа-хща, йа утагвжва зыжвхъагІвымйа? ДапхыгІи уахща институт? Утагвжвагъи цкъадза апхъарта дынхиди? Ауи акІвпІта, ари апш уысла сгвашв ауи ахІата швгІамгылхын. Абан ХІасамби йтагвжва Цуца дйыр-царагІатІ. Ргвы гъабаршІыгъърым, закІ анакІвымза-рагъи.

— Ауи йчпуш йара йдырпІ. ЙхІзыргІва хІгъабща-хІалыз. ЛыгІвзачваква дрыцызлара лтахъызапІ хІхІван хІгІайтІ, — Амин йылахъ аквдза апхІвыс дгІалкъвыцІхын амотоцикл даквчІвахуа йхІвитІ.

— Шваргъи йсызшвыргІва, йамыкІлтагъи йсы-

жвымбан. Сыла шГалпшуа лхъа йГасхуаш дгъсзазы-
щтиуашым, — хІва лджауапхатІ ШахІырджъан
Амини ХІасамбии анГаджвыквылхуаз.

Ауат наскІбата арыхъарта йыкІвшанацІыкІъара-
гъи дрыцтахъпшуа дгылан ауи. ЗынцІра апны пычІв-
га ахІвара йлызГайыз агІвхъачва лылахъв рызГІа-
хъамсуата йъацалырпахыз лгвы рыквлырпсузма?
МомкІва азоотехник йбзихарата йлыдыз закІ гІалгва-
лашвахта лажва гвауаква драйГІваджъхуазма? Акыт
уанбзазауазара рахв укІуаштІ, чвахырта йа тшыГІвра
гІарйирта уатра утахъхуштІ. Ауатквала данчвзабаза-
ра, йапхъахауата дыздгылуаш рхъвшара аунашвачпа-
гІвчва гъракІвымма? Абар Льякъвман дъадзаджвыкву
Амин ауи йтарала дуправляющапІ. Ужвы ргвы данас-
зара, хІакъпІ даргъи шылзымгвжважвахуаш...

— Ууыс закІы йапшхауазшва йаъапІ, — йхІватІ
Амин акыт йалцІга архъала йаннадырха — швпынгъи
уыдсылта ууысква зкву раухІв йауашын. Йухъгвыр-
гІвушзапІ уахъагъи уадымгылхырквын.

— Ласыла ахъвлапынхъара джвыквылуаштІ.
Аферма саъазара атахъыпІ. ХІыззымпшуа пыраскІ
гІацІымшвтуазтын, уахъа хІпны сзыцахра атахъыпІ.

— ЙауаштІ ауаса йцузтын, — хІва Амин дтынч-
хауа йхІвитІ.

Ахъвлапынхъара гъадзакІвшуз Амингъи аферма
даъан. ЙГІазшІитыз ахъачвакви апхІвыскви дасу йха-
чІвы дшадгылыз, ауи шйырхъйуз йырхъвыхтІ, дра-
чважватІ. Ажвхъара цІхъва ачпата зуыс йалгакваз
анджвыквылх, ХІасамбии йари атдзы йнашылхын
апещ апны йайчважвауа бзидздзара йчІван. Йызла-
чважвуз йырпыраз ащхъахъалра акІвын: ауи йата-
хъу йауата уахъчІвала йрыму, йрымам, йъаГІаучІву
агъиквала азоотехник ХІасамби дйайбжъун, арахъа-
рыгъи йгвникІылуан йа йГІвуан, йара уачІвы далагата
ргІадгалра ацІыхъва дштагылуашыз апшта.

— ШахІырджъан чыбджы хІхІатыр гІалымбаз-
тынгъи, сшазхъвыцуала, фйададъа хІгъылнымйатІ, —
йхІватІ Амин дхъыччауа. «ШвчІвква зшвымщтиуайа
жвхъагІвыта», — лхІватІ.

— Сара сыхъазла йылхІваз щта? — ХІасамбигъи
йГІайгвалашвахуа дпшвырхъыччитІ.

— ДзахвапІ ауи. Уара уазхъвыц: йахъа апш афе-
рма аган угІанхара атахъхуштІ. АпхІвысква шаъу
гъуымдырума — ауипхъадза тшагъралырчуаштІ, угвы

шыгыъуата угІанхауашва. Лара араъа дуыцзарквын, ууыс экву лбуштІ, лгвы тынчызлуштІ, гвакъвырпыгата тшгъузылчпушым. Ауи акІвпІта, швпынгы йрахІв, Цуцагы бзита угІалачважвата дгІахъадыл. Ащхъагы швацаъазлапІ. АхъацІи апхІвыси уыскІ йанацалу, рахІагы рчІвы азакІхитІ, йаргванхитІ. Афермаква рунашвачпагІвчва ащардагІв рпхІвысчви дари замхъаквыдзуа, йара архъа дыквта, лара лынхарта датшата акыт дъату акІвпІ. Ауи анахъанат апхІвысква рахъыла дпхъапшуатагы хъагы лыла йгІацІалитІ, лара дитахъыхымшва тшылбахуа далагитІ. Йпхъапшуагы даъазапІ, ауаса зымгІвагы ауи апш чвала уырпшы йауума? Лъажъа змам ахъачваквагы ауат рхъкъачІвы йагитІта, ртагвжваквы дари къаугІа гІарбжъашвитІ. Уальахи, уальахи, сшымхъвмаруа — хІва ацицІахтІ Амин, ХІасамби дпшвырхъыччауа йаниба. — УунагІвала акІвызтын, гвбжара гъуымадзам: алахІ йбзирала, ХІамзати ХІаджъари йабгапІ, йызгІвадапІ, рхъагы швунагІвагы нкъвыргуштІ. АчІвыйа уызхъгвыргІвауа?

— ДгІагІдитІ ауи агІан.

— ТамампІ йучпуш, ХІасамби, угъайгІвацкъхуашым. АхІвсса чкІвынква йгІайуашгы лара йылныбыжыпІ ухІва йауаштІ...

АцІх бзидздзара йаласкІвакІахъата ХІасамби Амин днайдасхтІ. Йаргы дгІанхара гыгвыгъамызтІ: уахъа араъа йапщылаз Йадыгъ йгъихъазымызтІ — ауахъынлахчагІвгы даъан. Азоотехник йгІайдквас дрыуан ауи. УадыргІванагы ХІасамби тшгъызымчхІатІ: атакІыртаква дырталуамца ажвквагы ахІвараквагы йырхъвыхтІ. ЗымгІва тынчта йаниба, йара йгвгы тынчатІ. АуахъынлахчагІвы йнапІы йкІытІ ймотоцикл даквчІван акытла йыргъвгъвахтІ...

ЙащтагІайуаз амшква уысла йчвын. ХІасамби ажвхъанква рагІан йчпалуз йаразакІын: ажвхъагІвчва дырцхърагІун, йгІархъуз ахш йпхъадзун, дасу лчІвы лыхъызла йгІвыхуан. Апхъадзараква уадыргІвана дырпшыхуан, йашІырпшыхуанта дрызхъвыцхуан. Араса мшквкІ йанйырхъвых, нахвата йбатІ: Шамхании Кваквизи йаъарапІ ухІвушта йацымгІвайсуан, ргІарбараквагы бзита. Ауаса анахъанат ахыгІв ауат раргван закІылагы йгънамдзузтІ: ажвбзиква чвгъата дрыластІ Залымханума ашвапача. Ари акІвымкІвагы, заманла жвхъагІвыта йаъаз апхІвыс-

ква йырхырпшыраз арахква гьрымщасызтІ, ажв-
ква гІвымара ьарчпуз йгІалцІла, ахш абгата йгьрыз-
гІарымымхуазтІ. ХІасамби аратква дрызхъвыцпхъадза
багъята йгвылагъи йпсылагъи закІ хъайцІауа да-
лагун: гІатгара уымазара ахъазла йара уыскІла щар-
да уынхара атахъыпІ. Абан Шамхании Къваквизи. Ры-
жвква ржвамачвкІ рапш йырдыритІ, дасу йара йша-
квнагауа апшта тшазырчпитІ: азакІы ахъыз пщдзата
йырхІвауа йайыубзитІ, хъгІа-хъгІа йачважвитІ, гІвы-
чІвгІвыс аргваныкІ йапш. Датша закІы рыцІа йазпха-
тшапІ, ауи апшбырг ргІачІвара гъадыргалуам, йгъы-
рщцуам. Йхпахауа, зчара бзийу ажв, амгва йаквситІ,
йырхъарныс йаназцауа рызкъыкІ азыргитІ. АжвакІла
йухІвушызтын, рыжвква ргвы рхвгІитІ, йдрыразитІ.
АхІайуангъи бзи йызбауа, йазсакъуа дадыритІ, йар-
гъи дарыразхитІ. МачІымхума датшагъи мадзата
йаъу. Аунашвачпара апны щта? АчІвыйа гІвымчбжъа
райхІа унымхаскІва ауи йамадзата йудыруаш? Йуна-
пІыцІу анхачва рхІаль-шанква бзита йудырта дасу
ушизаъазлуш уазыпшгІара атахъыпІ. АхыгІв ракІвы-
мзара заманда йаъаз апщыгІв ачІвыйа уызларайгъ-
гъуш? Йзачважвас ачкІвынчви ахІвсси гІайырквын,
ауи агІан акІвпІ йыцкву гваквкІла данрыдынхалуаш,
анкъвакъвраквгагъи гІанырша йанауаш. Ащхъа йхъа-
лнацІыкІа йрызгІанхыхыз амшква руацІа йчпачІвыз
датшагъи уыс хъадакІ аъан: Зальымхан дыззарархаз
ажвгвыпква йрылу агвымхаква рылххта йхъа йауаш
жвтамамла йгІанархъахра атахъыпІ. Ари уачІвы
ахІа пІатла амамкІва Амин йпахъ йыргылуаштІ, азо-
отехникгъи — адирекция рпахъ йыргылыргІатІ. Ауи
акІвымзара, аферма йакву аплан зынгъи йгьырзынар-
хъушым, рыжвква уахъчІва йшаъула.

ХІасамби дзызпшуаз ачкІвынчви ахІвсси гІайна-
цІыкІара йымарачвата, ауат ансихъвлапынгъи дрын-
йун, йрыгвжважвун. Ласыла йгІадырхвитхырныс
йгІадыргвыгъун. Асовхоз аунашвачпагІвчвагъи дрын-
йалун. Ауат уахъчІвала йыршымтата йызлаз ащхъа-
хъалра атшазрыхІазырра акІвын. АрахвхагІвква,
ажвхъагІвчва пхыкІ йъабазушыз атыдзка дырчІа-
джъхъан, арахвгылартаква йырхъпшхъан. Ужвы йзы-
зпшуаз — ахІвра рыцІагъи тшщтІнахра акІвып. АшІа-
пхараква рпны йырхІвы йауашта йцахъан, ауаса
ачараква пхарала йгънамхъасызтІта, багІдзаркІван,
ахІврагъи гъымтрыссызтІ. АхІвыртаква хІазырхана-

цІыкІъара щхъахъалра зпыраз анхачва тшадыргалуан йазалху чгІвычала, бзазагала, нхагала — мацІымхума ауаѳа йатахъхуш. Бзита тшадугалта уцама --- бзитагъи уынхуштІ, хшдугъи гІауырхарджьюаштІ, ухІвычагъи жьбзи дуыркІуаштІ.

III

Щхъахъалра. Зъара гвыргІвазІа, зъара гІапсаразІа, апхъала злаба назахвта арахв хІвыча, ауаса гваррта рцІыхъва йтагыла ащхъа йкІыдылуаз арахвхчаква йрызпшуаз! Йанджвыквлыз йгІашІарышвта, ащхъахІвырта хъараква йцузтын, мчыбжъы абгакІ мгІва йаныквыз аъан. РхІапчыпква чвы йа тшы зцІахІву ауандыр йаны, алаквагъи рыбызква тых йхІышхІышуа рцІыхъва йтагыла. АрахвхчагІвчва амгІва аура шабгаз щъагІвта йамырдара атахъын. (Ауи агІан атшква мацІын), рцапІква цІкъеун, рахъдаквагъи чвкІврыхуанта, гІашІасыртакІ йазынадзанацІыкІъара рымарачвата йымгІвайсуан. ЙгІашІаста йъапхъузгъи арахв уахъынла йрымчІапщакІва йгъамуазтІ. АмгІва аины пхаста ангІаншузгъи гъмацІмызтІ: арахква рыуа зджъара йбгъашвата йа закІы йахвыта йщра анатахъхузгъи гІаншун. Ауи рцуан, йалдыргун. Ажъы чвгъадза йымдзра ахъазла йдыргъгъун йырцІгІунта руандыр йахъашІархІвуз амшІква йыркІнырхІун. Ачвагъи джъкІа аквырпсун йдыркъацунта, ауыгъи ажъы апш йкІнахІа йрыцдрымгІвайсуан. Йырщра атахъыз закІымызтын? ЙжвгІваквта йаквшварквныз? Арахв рчви ржъи ргвыргІва йалан йызтчІвыз йыртнацІкІъара. РахвхчакІ дчмазагІвхарыквныз амгІва агвы, кыт аргваныкІгъи ѳанымыз? Йаннадзарызгъи дара-дара тып дыргвагвахра атахъын йа хІатшыкІ тшазырчпун.

Аратква рапш закІгъи йгъалампштІ пычІвта ащхъа йгІахъалуаз ХІасамби йыгІвзачва шІаква. Йауа ухІварыквын, азаман датшан. Йаргъи сынчІва, зны йапшымкІва, «Щхъа къапщы» совхоз арахква рщхъахъалра майрата йакІвшатІ. Агвартаква, ахІвычаква амашина дуква йрындыргылуамца, йга йъауашыздза йхъаргылтІ. РыцІа паса йыргахъата зырахквкв йрызпшуаз анхачва дасу рчІвква нарахвуанта йъанызлушыз рчІвартаква йрыздырцахуан. БзартархІвагъи йызхъгвыргІвушыз гъаъамызтІ: ауыхвагІвчва рбригадакв рборч дырхъйахъан.

ХІасамбиргІа рырахвгѣ амгІва бзи ѓашІасуаздза йрызгІаргын йгІарыртхтІ. ЙрызгІанхахуаз — ауат ацІацата ргылартадза йырцахра акІвын. Йрыквчву аизвесткІа шІыцла кяхвдза йдрайгвауа, ртыдзка хІазырта йрызпшуан. АтакІыртаквгѣ ауи йапшын. АчІвыйа уызнымхуш араса йгІауайгвыгІвуата?

ХІасамби йгІайыквшваз ашІыпІа йдыруата йгІа-цІцІтІ. Анахъанат афермаква рыштаква йыршІйыр-пшуа йара йчІвы махъарыхъварати тІахсарати йаму йылайхІвун. ЙхІвыртакв гъчвгъамызтІ, адзыжвырта-гѣ ауи апшбыргта йгъхъарамызтІ. Абар йамуа: рчв-къъара апшасырта, акІышвхъа йаныргІалын. Атыдз-ква андыргылуаз асквш агІапын швабыжта йжв-гІваквзапытын, йхІвынчІвын, ари йгІалцІла асовхоз аунашвачпагІвчви ауыхвагІвчви рыцІа хъадата йырп-хъадзас — араѓа рыцІа йѓабахызлушыз акІвта гІацІ-цІуаштІ. Пша чвгъакІ ангІасуа акІвпІ ауаѓа аншва-рагІваразлуш: атдзакв аквнажварныс закІы гъаз-хІвам. Амшква анбзийу йальяжъайа. Датшагѣ йымгвапхаз: рферма машинамгІва гъазгІамиуазтІ, йазгІайуаз ауандырмгІвагѣ чвгъата йкъвайашІыйан.

АтыдзуацІаква хІаш шгІаквчваз уадгыл йауашыз-тынгѣ, ажвхъагІвчва ргвы йгънамдзас тІ, йахъпшыхтІ, квапрауызгѣ аларцІан шІыц-шІыц апецуацІаква цІырчІыхвгІадза известка атагІаквырчвахтІ.

ХІасамби нхагІвчвалагѣ дашшуашта йуысква гъыквмызтІ — дгъгІарымжъахтІ ашІаква, йыцІгайтІ ащхъа. Цуцагѣ дрылан ауат.

Рахвхчата Йадыгъ, Исмель, ШатІа йымапІ. Къвлейта йацшвалтІ йугІа: айцІбачва збжъахуаш акІ-бачва рыцІпІ.

ЗыщхъагІахъалра анаса майрата йакІвшаз йыгІв-зачва йрылархІвуз ХІасамби майрата йгІайгвынгІв-уан: рыщхъанхарагѣ ауаса ймайрахушшва йырбун. Щта, баргвыра зымбас, йамрыпашашас, зчва йты-мцІс, йамрыгвмачІс агІвы баргвыра аѓата йгъидырам. АшІаква шхъвыцуа ухъвыцырквын, ауаса акІвпІ йшубуш. АчІвыйа ауат ауи апш гІапсарата йзынйуш? Къару ду, хъацІара ду атахъума ажвква рхъара, йтца-та рырхІвра, рхчара? АхІвырта акІвызтын уыла-чІвапІ, гъагъата йгІауыкІвшитІ, уатракІ, тшыгІвракІ йылалта йыквырчІвакьюаштІ гъаѓам. Щыбжъан на-дзама — дзы дрыжв. Амара наквчІвама йгІадцалхта йдырхъа. Дызда ари ззымчпуш?

Цабыргыта, пычІвта жвхъара джвыквызцаз ахІвссаква рыца йырчвыбаргвын: рнапІква руыс йгъазыласмызті, рыжв гвыпкви дари гъамщцасызті. Ауаса руыс йащцата гІапсара гІархымдзауа йынхушта йайгвгъун, йазхъарцІун.

Агвып рапхъала баргвырата йрызпшуаз ХІасамби йакІвын тамамта йыздыруаз. Ахъаз ащхъа сгІахъалын арахкква сырхІвиті, хшы гІасырхарджытІ — хІва уыквызла йгъауашым. Арахв уызцу зымгІвала йыртахъу нархъата, йыртлакІуа ахш зымгІва гІарымхра, ахІвыртаква, угІакІвзыршауа апсабара рыбызшва удыруа тшыбжъата рымадзаква гІаугвынгІуа уалра. Ауи агІан акІвпІ ащхъа ануыгІвзахуш, угвы йту напІыла йанунаркІуаш.

ЙшырхІвауа апшта, заманипхъадза йара йаквыргІапсу баргвыра ацгІайиті. Апхъала йызрыгІапсуз уысквакІ майрахазтынгыи, уахъчІва йаквнагауа анхаща шыц баргвыра шыцгыи гІаннаршиті, заман чыдагыи нанаухвиті, чхІара дугыи атахъхиті. ЗымгІвагыи йрызгвашуашма? ЗакІы гъазхІвам йщасрагыи дгІарылашварныс.

ХІасамби ари аферма гІайахвицтара амшква щцауа йымдыруа йыгІвпссгІун, ауысква ауи аъара днарахвын. ДгІапсун. Ауаса йапхъахыла йпырата йзымчпас даназхъвыцрыз, йгІапсара йхъаштылуанта къару шыцла йуыс дазычІвырхъун. Йара дшунашвачпагІвшІу апшта, йнапІыцІаз райхІарагІвгыи нхагІвчвашІан. Ужвы йщцаквйыргылуа, йапхъахауа ачІвырхъаква шатипуа акІвын йащтагІайуа йчІвырхъаквагыи щцушыз. ДагІщцата намырдзара гІайылашва йгъамуашызті. Рынхаща бзита йджвыквылта йатахъу апкъ йыквгылырквын, йыгІвзачвагыи йаргыи тынчушті. Ауаъадза тшырльальа йгъамуашызті.

ХІасамби ауахъ акыт йъадзанызгыи, араъа анхаща акІвын йхъвыцраква хъадата йрылаз. Ауи ауахъ йлиххъан, араъа йынхара шадигалуашыз, йангІахъалра йапхъахауа амш йашІарышвта йыгІвзачвагыи йаргыи йырчпушыз ахачІкква гІаликІгІахъан.

Ауатква анлихуаз дызпхъата акнигаква йгІарнихызгыи йара йбата, арахв дрыцицтара йдырызгыи алайцІумца йгІайрысабапуан. Ауи йгватра ззынайырхара атахъыз дакъыкхъакІгыи йгъихъимраштылуазті: дызцынхауа йугІа рацасра, рацІагылра, арахкква рырхІвра йатахъу агІамальла йадгалра, анхара апны

акъвлей дазыпшГара. АчІвыйа араѣа шыцрата йуыз-
гІахъвыцуаш? ЗымГІва шарда цІуата йбергълыпІ.
ЗуагІахъалагы, зрахвпхъадзаралагы, зхІвыртаквала-
гы йапшу агІвфермакІ йГІадырхарджъуа ахшла йа-
наГІвнагауа шардапІ. Ауаса йызцауайа? ЙГІадрыса-
бапуа агІамальква гъапшымта акІвпІ. Аферма ауна-
швачпаГІв йынхарта даквнагауата, дгвымчІвата, дпш-
гІагІвыта, дырхъвыхыгІвта даѣузтын, адахІвраква
райхІара знапІыцІу ауи йакІвпІ. ХІасамби ари гвыла-
гы псылагы йхъайцІун, йГІарцхъраГІуш гІамалькІ
йаназаману йызгІамрысабапуа йчваГІвсырныс дачв-
швауа дпшгІун. Йырахкква ащхъа йГІахъалта ахІвра
пычІвта йылажърала дГІалагатІ ауи. Ауат мчыбжыкІ
ауацІа ахІврайдза мачІ-мачІымца йарыщцара ата-
хъын. Йапхъахауа амш ауацІа гІвсахІаткІ айхІа йгъ-
димыррхІвытІ. ЙацтагІайуаз амшква рпны азаман
рыцІа-рыцІа йаладйыррхІатІ. Араса здирычпуз арахв-
ква уацІагІвра гІармахвуата здзы шарду ащхъа ахІв-
райдза псайспамца йащцара ахъазла акІвпІ. АрхІвра
айшысква йрыщтагІайуата арахв шыхІв, чва рырт-
уанта йддрыфуан. Арасамца йжвабахуз амш анГІатал
уахъыкІи мшкІи руацІа ажкква 11—12 сахІаткІ ра-
ѣара йдырхІвуа йцатІ. МагІанду азибатІ ХІасамби
ахІвра йылалыз арахкква йапшым амикроэлемент
пкыгІваквала йадгалра. Ауат аннамхъауа ажкква
бзита йгъзычауам, рыхшгы йудыруата йалдзгІитІ.
АпкыгІваквала атшхъа йацрытуан.

Датшагы. Йгварта шабгаз аветеринарква йдйыр-
рхъвыхтІ, йчмазагІвыз, йалкІГІата зщамзаква зхъуа
арахкква гІадйыррыбергъылын, йыркІыдатІ, рыцІа
йшрайгвыгІвуашыз апшта, щамакъипхъадза рпаспорт-
ква дйыррытамамхтІ, номер зламыз йрыладйырцІатІ.

ХІасамби рахІа хъвыцра шарда далазцІаз йырахв-
ква рырхІвыща акІвын. Акомплекс арахвырхІвырта-
ква хъвы-хъвы йшІчІвчІвапІта йыгъГІакІвыршахпІ.
Анхачва руыс агалагы ймайрапІ, арахвырхІвра гІа-
уахвырквын. Ауаѣа гвартакІ йазалырхуа ахІвырта
апны 5—6 такІырта — рхІвырта рчпитІта, къазула
гвы-гвып йддырхІвитІ.

ХІасамби йферма ауыс зквыз дара бзита йГІай-
гвынгІвуан: йышта такІырта-такІыртата хъвы-хъвы
йгъкІвыршамызтІ; хътІыран, ауи акІвпІта акомплекс
апны йГІадрысабапуа архІвыща араѣа абгата йгъуыз-
гІамрысабапуашызтІ. УадыргІванагы йузычпуш

зджъакІ гІалукІга йауашын. Ауи ахъазла йышта шабгаз гІайахвта къазула йырхІвы йшауашыз апшта хвбата йшІчІвчІва йауаштІ. Ахъква гІатайкІуа — ари апш лшара гъйымамызтІта, ахъаз мажаквакІ, чІвыкъвыкъвквкІ йыргылтІ, ауат дасу йъанадзуз, гІвыната йамаз агъиква йырахвхчаква йырдырра ахъазла...

ЙхІвыча гІвба-хпа гвыпта йшата йуырхІвра ахъазла, йырахвхчаква зымгІва ансимшгъи кІыда-кІыда ргвыпква йрыцзара атахъын. Ауи зныкІдза йчпа йгъамуашызтІ, ага йчпачІвузтынгъи, йауа ухІварыквын, ахшгара ансимшгъи гІвыджъ апщыламкІва йгъамуазтІ: рчвкъъара йазгІайуаз амгІва ъагвымхаз йгІалцІла, ахшынкъвгага анахъ ацІахъы йашІасуанта йрызпшуа йгылан, даргъи рфлъагаква уандырла йазыргунта йтадырчвуан. МышкІы гІван-хын йазыргара атахъын. Йъаргуз ага йхъарамызтынгъи, ауи уагхата амаль гъамамызтІ.

Ауи акІвпІта, амгІва акъаугІара йъадзалаз, ХІасамби йгвала шаъаз йгІанхун, арахвгъи йшалакІыз хІвычакІта йырхчара атахъхун.

...Амшква цун. Ауат, йхъду амхква рапш, азакІи азакІи алагІващауа йапшыта йубазтІхІва, ХІасамби йыхъазла йгъапшымызтІ. ЦІабыргыта, азджъакІ йансимшгІапсара рыцырган рцынхъвы зыхъыз ухІвущыз закІгъи йзгІанырмыжьюата йагІвстІ. Ауаса азджъакІ щтадъа йгъымцузтІ: йыгІвзачви йари рпхдзы, йгвымчІвара, йакъыльпшгІара йырджъауапта уыжвгІандзара йымдыруз шІыцракІ, лахІваракІ, гвыгъара пшдзакІ йзгІаныржьюа, йаргъи йшан рыцІа дахвитта, рыцІа-рыцІа йымч йазхъайцІауа дырчпун. АгагІв шабжъара ащхъа, агагІв шасайра. Араъа агІвычІвгІвыс йбжаракви йымчхъаракви ласы агвы йгІаквлитІ, йыхв ласы йгІабергъыльхитІ. Ауи акІвзапІ нхара ащхъа йызбалакІ дзызгІахъамылуа.

ЙгІахъалищтара ажвхъагІвчва шІаква руыс рыцІа йалагІвалабадза йцатІ, рнапІква азыласдзамхасызтынгъи, Шамхании Кваквази ажвхъара амадзаква мацІ-мацІымца йрыхадыргІвазун, даргъи йырбуз рыларкІра йащтан. Йара ХІасамбигъи дгъашІамсуазтІ ауат руыс ачІвы багъьата ййырдырра ахъазла. Ласы йгъырхъаштылхрым араъа мышкІы йрызнийыз. Ауи атшынгъи, анахъанат амшква рапш, рыжкква рхъан, ХІасамбигъи дасу лыхш апхъадзари ацІагъара-жвпІари

йырхъвыхтІ. ЙшГІабергъыльхазла, ФатІмат, Цуца, Сима рыхшква рыцІа йцІагъан, Шамхании Кваквази рчІвква рацІкІыс. Ари рымаджъащахъвахатІ ашІаква. АчІвыйа ауаса йзапшымыз? Ажвква йара хІвыртакІ акІвын йъахІвуаз, дзгъи йапшыта гІван йддрьжвуан. ХІасамби агІвыжвхъагІвчва рыжвква хъкІыла йбзита йпхъадзан, ашвхІаусыгІва ауи апны йбауа, зныкІдза ддзыргІвуан. Ауаса йгвы дгъагІнамырбузтІ. ЙгвгІвара йырхъвыхра йтахъыта, ашІаква рыжвква агІвыджъ йдйырхъан, арахъарат рчІвква ашІаква йдйырхъатІ. ЙгІархъаз йпхъадзатІ, ацІагъара-жвпІарагъи йырхъвыхтІ. Йгвы злагІвуз йалагІацІцІтІ.

Ахъвлапын руысква йрылгата атдзы апны йангІайззах, ХІасамби ажвхъагІвчва гІайырчІван, йырхъвыхраква йгІайдырбаз гІаджвыквицІатІ.

— ЙшГІацІцІызла, — йхІватІ ауи ажвхъагІв шІаква гшырзынайырхауа, — швыжвква швара йаншвхъалауа ацІкІыс Кваквази Шамхании агалагъи йайхІата йгІарымырхтІ.

— Ахш ансимшгъи йгІацІлитІ, айхІа гІархъарыгъи атахъын, — лхІватІ Сима, ахъарзахвара лайгІайуа.

— СадгылитІ, йгІалахІитІ, — хІва ауи джъауап литуа, ХІасамби йажва атаджвыквицІахтІ. — УахъчІва швызцІачІваз ажвквагъи рыхшква йгІарылахІитІ, ауи гъакІвымма? Ауаса ауат Шамхании Кваквази йанырхъауа йгІарымцІуа аъара гшывызгІарымымхтІ швыхыгІвгъи. Ауи йгъахъазым йджъауущуш: КваквазргІа йырхъаз швыжвква рыхш рыцІа йыжвпІата йгІацІцІтІ, швара йшвхъаз дара рыжвква йгІарымшвхыз ацІкІыс. Ауи швазхъвыцтІ.

— Ауи шпаъу? Йгыншарым, — хІва ахІвссаква йгІаргвнымгІвуа азаджв азаджв дылпшыхуан.

— ЦІабыргыпІ, Шамхании Кваквази рапш швара ужвыгъи ажвхъара швгъазыласым, — дакъикъабжакІ аъара дандзыргІвы, даталагахтІ ХІасамби. — Ауаса ауигІваца гъакІвым швгІахъшвара йашвхІаусыгІву. Квакваз йа Шамхани — агІвыджъ рыуа заджвы йгІашвалхІвра стахъыпІ швыхш абгата йызшвмауагъи йызцІагъугъи. Ауат хІрыздыргІвыпІ, — йхІван ХІасамби ажвхъагІв ахІбачва рбжъагажва дазпшуа дашІастІ.

— ХІыхІвссаква гвымха йынхитІ — хІва гъсы-хІвушым, — лхІван дгІалагатІ Квакваз. — Анчва йшсгвапу ауат руыс йшазаъу анызбауа. Шамхании са-

ри рыцІа шарда гІахІхьузтын, йгьсайырым: йгьскв-
шыкІым ауи хІгьадзалу. Ажвквaгьи хІыркьычІта
акІвзапІ рыхш зымгІва гІахІыртта хІызгІаркьвырщт-
хуа: йшырзыгІымуаш рдыритІта даргьи закІгьи гьхІ-
чвыкьарчІвахуам — рычквa йырту зымгІва гІахІыр-
титІ. АцІыхьва йгІамуххуа акІвпІ жвпІара шарда
злу.

— ЙыжвгІама? Ахьара ацІыхьва йгьнашвыр-
дзумта акІвпІ швыхшквa зцІагьу йыгьзмачІу. Ужви-
нас жвамшкІипхьадза ари апш рхьвыхра акІвхІыр-
шуштІ. Датшагьи закІы. Ажквa швырцІачІва йан-
швхьауа, апщырхІа йацІагылу йазамылуата, ахш
адгьыл йаншвчкІахьвауагьи гІаншитІ. Арыгьи
швасакьха. АлитІраквa граммла йалапІ, атоннаквa-
гьи литІрала. ХІара, ахьачквa, ажквa чарала
йнахьара ахьазла йхІтлакІьуа зымгІва хІчпапІ,
шваргьи йгІаргуа ахш абгата йгІарымшвхла. Ауи
агІан хІацахьуаштІ, хІуысквaгьи хьалуаштІ. Йшы-
жвдыруа апшта, ууысквa анбзийу угвгьи бзипІ, аду-
нейгьи хьгІапІ, урад ухІварагьи утахьхитІ. Араса
акІвпІ сара ащхьа хІгьадзакву хІборч хьада шгІас-
гвынгІуа.

— Анчва йщцІабыргу. ТамампІ, — хІва йгІа-
цыркІтІ ажвхьагІвчва рунашвачпагІв йажквa.

ХІасамби ачкІвынчквaгьи, араъа йгьадзайды-
рыз йгІаквухырквын, угвы рхьызла йауашта йпхьа-
дзун. ЙалкІгІата Исмельи ПІатІи. ПІатІа дтынчпІ,
зазадза даъапІ, йшІа бах гьтгум. Книга апхьара бзи
йбитІ. Дызпхьауа йалкІгІата алетчиккви акосмонавт-
кви йгІарыквчквaжвауа ракІвпІ.

Исмель дшаъу датшапІ. АчгІвыча модаквa, агІа-
хІвра-ларпшраквa дырчІвыпІ, музыка бзи йбитІ,
уыжвгІанчІви урад зну кассета шарда йымапІ. Ара-
ъа ток ъаным йгІалцІла ймагнитофон гьгІайгуам.
Ауаса транзистор приемник йъакІвызлакІгьи йыщпІ—
арахь анихчауагьи датша уыс анихауагьи. Акыт йб-
гьалхуа йыгІвзачквa дрыхІвалитІ батарея йызгІахьар-
гылырныс. Ужвы гвалата йыму стереомагнитофон
бзикІ йхвгІарныс акІвпІ. «Араъа ток аъазарквныз,
смагнитофонгьи сусилительгьи гІазгта абыхьквa
гьгІатсымрыхІвачвгІузма!» — йхІвалитІ йгвы цІикІ-
гІауа. ЙхІальла дтшымцапІ, дпшахьынхІвыпІ, йшІа
майысапІ, длакьырджчпагІвыпІ. ДызкьвымцІуа йыгІв-
за йакІвпІ. Исмель йлакьырдраквa ПІатІа дангІа-

хъырпылуа гІаншитІ. Ауи агІан рхъаква абаткъъа-
нацІыкІъара джъауапла йанкъвакъвитІ. ЙанГІамцІас-
хуагы йгъызным. Джъауапчырала Исмель апхъагыл-
ра йымазтІхІва, къарула ШатІа дымчхъапІ. Ага ауа-
са чкІвынагІа гІарылашваргы, рборч тшацІнадырга-
уа, ахІба йыпачважвауа — ауи апш хІалъ гърымам.
Урыцынха йауаштІ. ЙгІарылашвауа ацІайхІалъква
йызтагылу аныбыжь йацІІ. РыцІа йанахІбахара
йныржьхуаштІ ауатква.

Ага Йадыгъ дшІамкІва ари аферма шарда дын-
хузтынгы, ауи апш йзухІвушыз шарда гъаъамызтІ.
ЙаухІвуа йхуштІ, ауаса йхъагвы йгІалихта закІ йч-
парныс йа айцІбачва швапхата дырзалырныс — ари
апш хІалъ гъйылам. Азаман шигара, штшимрыгІап-
сара, бзита дшчара, закІ «джвджва» йауашта ауи
димрыджвджвауа йшагІвимцтра дацтапІ. Ари йгІал-
цІла дызцынхаквауа анГІадрикваз йгІвын йымапІ,
рсолыккъвла йцтІихырныс дзайгвыгъауа ашвкІква
пасанацІыкІъара йшІа рзидзыгІвуа дрызпшитІ.
ХвыгІв сабичва йымапІ. ЙшырхІвауала, Залымхан
данйыцынхуз йынхаша аъарагІвшара йымхъажвх-
уан. Ауаса сынчІва ащхъа дгІахъалищтара ауи йылу-
дыргІауата къахв йымата дгърымбастІ. Дшвума, мом-
кІва рферма апны йыцызкІуаш дъарылам акІвма?

ХІасамби ащхъа йгІахъалищтара йзычпахъу
ауысквала дразха йауашын: йыгІвзачви йари рымч
зквхъуз зымгІва йырчвамагІащауата йдырхъйун. Йа-
ъан рымч зквымхъауата, зырхъйара дара йырна-
пІыцІамыз, ауаса ауат ъадзархъйам, йацтагІайуа
рборчква рырзачІара апхъала йзымцтиуаз уысгы.
КІаран йахъвдаквыцІта щахІата йырзамылхуа
йцушма? Арат абаргвыраква рыхъазла йара-йара
закІ гІайхъвыцра йборчта йазибун ХІасамби. Ауи
дгвыгъун ари уахъчІвала закІгы рзазымхушшва
йбауа амгІва гвымхагы мыш уагІвырлыкІ агІатал-
ра йацта гІамаль гвыбзыгъакІ йхъа йгІаташвушта.
Ари рахІагы даззыргвышхвуз йабаду йхІваларныс
бзи йбуз ажважв акІвын. «Амаль змам аджьальпІ,
анахъанат амалькІ-амалькІ рызгІахъвыц йауаштІ» —
йхІвалун ХІамзат. Арат ажваква ракІвын ХІасамби
йлымхІаква йыртгІвуа дагІзмырбуз.

Йабаду йхІваларныс бзи йбуз ажважв гвыбзы-
гъаква йрыуата арыгы гІайгвалашвалун ХІасамби
баргвыракІ анГІайылашварыз.

Ари атшын ХІасамби акыт дгІатыцІын йферма ъаныз ащхъахІвырта дхъалхуан. Амш щыбжьанква йнарайгвгъун, пхагІвын. Асовхоз рветврач ймашина дацгІахъалхын, амгІва ъагвымхаз — рфермала йымгІвахъвыцІуаз — даназыгІадза дгІакІныцІхтІ, амашинагы акомплекс злаџазла йхъынхІвыхтІ. Араџа дтыцІта щапІыла рчвкъъарадза дцахра атахъын. Акабина дџадзатачІваз ашуара дакІдза дцан, ужвы дангІакІныцІх йболонкІвагва ашІихын апшыхъ гвахъвата йылайхІвауа, тшайыррыхъхуан. АкІвар йталуаз амгІва цІагІв дтагылын даладжвыквылтІ. Ауи йашІнащуамца йылбгІун, йнаскІапхъадзагы рыцІа-рыцІа йшІынгІарахауа, йгвымхахауа. ТшытракІ даналаца, ахІахъв дукви ахІацІкъыи гІаджвыквылтІ. АмгІвагы ауат тшырквнаргІапсуа, тшыргванарпхузшва йнахъва-гІахъвун, зны йгвагІвахунта йтасуан, зны тшцІІнаххуан. АкІвар ацІгІва йаннадзарыз, амараташвартала тшынанархунта йашІнащуамца агъьма пххъа йатакІыдылхуан. Араџа рахІагы йдарартан, рыцІагы йнахъва-гІахъвун, йтапатасуан.

ХІасамби акІвар ацІгІва даннадза, йгІацІуаз адзыхъ дазцан тшиджвджватІ, дзгы йыжвтІ. Агъьмала дкІыдылхын амгІваламца псайспадза дхъалтІ. РыцІа йџащапІкъъартаз дгІашІасын амгІва ажвызцалуа йцІгІаз ахІахъвду дыквчІватІ. Амара йгІанаршра йахадзаз ахІахъв ахъахъ пхан. Араџа анахъани дгІазбгъалыз апххъа ацІкІыс рыцІа йхІагІан, ацІахъыла упшырквныз, йаџаз зымгІва нахвата йубун, йалкІгІата акІвар йгІахъыста йгІайуаз амгІва. Ага цІитІ ари амгІва лыркъыщтара. АгагІв аланыкъвахъатІ, агагІвгы ага гІазаб днарбахъатІ. ЙшырхІвауала, йгъызын араџа пхаста џадзаншахъу. УадыргІванагы йаланыкъвитІ. Агъь анаџамзара йырчпушйа! Абар, дара ХІасамбиргІагы рпсы тнахуа ансимшгы ари амгІвала уандырла анахъани апххъадза афльагаква ргитІ, ахшынкъвгага машина џарызпшуадза. Ауыгы йызынкІва. Анахъанат асквшква рагІангы ХІасамбиргІа џагылу ашІыпІа зферма аныргІалыз дзачІвызлакІгы араса акІвын ахшгара дшадгІапсалуаз. Ауандыр гІвыджь-хгІвы ацІта, йахъымшвтра ахъазла зны йацІагылуа, зны йджвыквнамгара ахъазла, ащахІагагы азымхъахуа, йгІашІархъуа, зны

йѣагІвадачвѣахуз йаѡагвауа йаѡрахІван. АпхкІ шабгу араса хшы угаларныс рыѡхІагІачвапІ. Аныла акІвхпІта, ХІасамбиргІа дара ркѣарула ныжѣта, бульдозерлагы угѣзапатлашуашым. Уѡа, йгІархысуамѡа закІыта йуымрытыбгІушызтын, йумыррайшушызтын? Ауаса ачпара майразарквныз, асовхоз аунашвачпагІвчвагы уыжвгІандзара закІ азырхахѣазарын. ПамалькІгы анузгІамхѣвыѡуазара, йшаѣу йгІанхахуаштІ, уаргы угІапсауа ахш уандырла амгІва бзи ахѣадза йугалара атахѣызлуштІ, уапхѣала сквшѡарда йшырчпалуз апшта. Араса мчымхѣара гІазныѡуа ари апш ахѣвыѡра гврыдзга йызгІайта ХІасамби йылахѣ аквнаѡауазтІхІва, ауи йгвыла дгѣзадымгылуазтІ. Йгвы зны йапшымкІва уахѣІва дгѣамырзагѣуазтІ: апшгІара дазазшІнатуан, агІамаль агІаура йазыгвжважвун. Йаргы амгІва начкѣача дапшуа дхѣвыѡуан. Момо, ари амгІва йузазыхушыз гѣѣамызтІ. АгІамаль араѣа йгѣѣам, датшаджѣара уазыпшгІара атахѣын. Ауаса йабакІву?

ХІасамби, йатаркІвах закІгы ѣайзгІамхѣвыѡыз, йгвы йымахѣ ачвкѣарала йнайырхахтІ. МачІкІ данамда, йхѣа закІ шгІаташшваз йашахІатта дгІашІасын, йкІнылуаз апсыхІва дтапшуа, тшытракІ дгылтІ. УадыргІвана, мурад багѣа зызгІайыз заджв йапш, чІвырхѣа ласыла йагѣмала тшгІаѡтІызхуаз ахІагІарала дджвыквылтІ. Даннахѣашвал, дгІашІасын агѣагѣара лала йгІайшвагауа далагатІ. Зкѣару рыѡа-рыѡа йгІаталуаз ахІврашІа, адгѣыл чгІвыча чІыхвта йашвылуа, рыѡа-рыѡа йжвпІахауа тшгІаѡтІнахуан. ХІасамби днапшы-гІапшпхѣадзагы днамхѣауа йджѣайѡуз аѡхѣа хІвыртаква ртыбгІара, рѡыхѣва уылапш ѣазынамдзуз акІвын. ПсыхІва, шІапхара, чара, гѣвгѣвара, хва, кІадза, аныла-арыла йашІапсатта йхІвуа ахІвычаква, атшшартаква, адзква раргван йуыхву афермаква, арахвынкѣвгагІвчва ртыдзква. Ахвакви асыртхѣакви азакІы амѡтахѣ азакІы тшгІаѡтІнахуан, ауат гІваз ѡагѣа зхѣу апсыхІвакви акІваркви рбжѣан. Анахѣ унаскІѣата амарагІаѡѡыртала нахвата йубун УрышвхѣымгІва, ахѣыкв-кІвдыри адзартакви шкІвокІвата, аѡахѣыла чІыхваквыршвыта. Ага йкѣарудухын аратква араса йызѡпата йхІызгІанызжѣыз!

ХІасамби йылапш аргванла йгІайгхтІ. Ауи йаквикІын йтахѣыз шІыпІакІ дапшуан. Абан дара рбза-

зарта тдзы. Ауи ахъаныла тшытракІ унаскІята дзы зтысуа акІвар цІола агІвситІ. Ахш зларгауа ауандырмГІва рчвкъъара йангІаквЦІра акІвар тшазГІанараргванитІта ашІапхарала йадзхъагыла йцитІ. Бзидз-дзара йаннаскІъара акІвар йбгъалитІ. ЙыникІвар-кІламца йанылбГІара, агъьмала йкІыдылхитІта йхъалхитІ, амГІва бзи йазцахитІ. АуандырмГІва машина заланыкъъауата йанузымчпауазара, датша зджъарала йлкъях йгъамуашма? АкІвар ъацІаулам йыгъъатыбГІам датша шыпІакІ апны. Абан, акІвар ахъа ъагІаджвыквылуа, йгъхъарам. Ауаъа ауи апш йгътыбГІам, йцІолазарагъи гъатахъым. Адзыр йГІа-йуаш гІауызарарымхара ахъазла, ауаъа цхІазшва тшыткІ хъцІазарквын, агъьмала уаныхъысра йыникІварпххъакІламца майрата мГІва шыц чпа йауаштІ. Ауаъа, арыла йшнаубауа акІвызтын, йузымч-пуш баргвыракІгъи гъаъам, акъвардабардаракви акыб-мыбкви абульдозер амч рыквхъуштІ. Ужвы йыз-лабзазауа ауандырмГІва ачвкъъара йангІаквЦІра ахшнахвырта завод злаъу амараГІацІцІыртала тшы-нанархитІ. ХІасамби йгвыла йлихуаз амГІва шыц ачвкъъара йаныквЦІра амараташвартала йджвыквы-луашта ахъысырта шыц йазынадзанацІыкІъара тшытракІ йнаскІъуштІ. Агъьмала йаныхъысра агІа-цІцІыртала йГІацапахуашынта, амГІвабзи йазынадза-нацІыкІъара райша йкІнылхуашын. Ауи апштагъи йыгълагъьчвгъамхушызтІ. Ари амГІва, йаъу алала, мачІкІ йаухарыгъи, анхачва рпсыта йГІатанакІуаш зхвйа! Рчвкъъарадза машина зГІайуаштІ.

Арат алыхракъа рымцтахъ ХІасамби ахІагІара дгъамкІыхтІ. Ауи ймурад дарыгвжважъауа чІвыр-хъа дула дГІабгъалхын акІвархъа дазцатІ, йгвы азчІванацІыкІъара дапшытІ, йырхъыхтІ, «араъа хъысыртата йауыпІ» — хІва ъазихІвуз ашыпІагъи гІа-лихтІ, уацІыхъван акІвар дахъысын, агъьма пххъа ды-квгыламца амашинамГІвадза дбгъалтІ, йаргъи йпшы-хврала дразхатІ: мГІва тыбГІа бзикІ лкъа йауашын. Ужвы аунашъачпаГІвчъа йшдуырдыруаш уазыгв-жъажъара атахъыпІ.

ХІасамби агвыргъъара пша дынкъвнагауа ачв-къъара дГІаквылхтІ. Йыцынхакъуз ауи йкъахъра гвы арттІ, ауаса ашъхІаусыгІва гърымдыртІ йаргъи йрай-хІвырныс пасачъата йпхъадзан, йгъырзыгІахъимтІтІ.

УадыргІванатшын ХІасамбии ПІатІи ахш уандыр-

ла йаныргуз, амгѳа агвымхарта апны Амин дгѳай-уата дгѳаршѳашватѳ. Азоотехник дгѳатшыжвѳцѳын ачкѳвынчва ауандыр ашѳынѳгѳара йрыцашѳидатѳ, агѳвадагѳы йрыцхѳайдылтѳ, йрыцхѳайщама, момкѳва йхѳагѳы кѳванчата йпхѳадзузма ауат араса йѳагѳапсуз? Афлягаква йыртаз ахш амашина ацистерна йтарчвата ауи анауырщтх, Амингѳы ачвкѳъарала дрыцгѳахѳынхѳвхтѳ.

— Швпсы тнахгвыщитѳ ари амгѳва уагѳвырсыз,— йхѳватѳ азоотехник амгѳва зрытшвауа аныла-арыла йщтѳаз ахѳахѳвдуква дырпшуа. — Ачѳвыйа арат йузырзгѳахѳвыцуаш?

— Амин, сара датшазджъарала мгѳва лга йауашта йсырхѳвыхтѳ, — йхѳван Хѳасамби мадзата йынкѳвигуз йкѳахвра ашвхѳаусыгѳва гѳахѳытѳитѳ.

— Йухѳвуш ачѳвыйа? — хѳва Амин йбжѳы азхѳамѳцѳари джѳащари гѳалгѳауа дазѳгѳитѳ. «Мгѳва шѳыц алгарта агѳаура ауаса ймайрадзищитѳ» — араса дазхѳвыщын йгвыла, ачкѳвын тѳакѳвгѳы дарыкѳыгатѳ.

— Йацы бзита йсырхѳвыхтѳ зымгѳва. Уысдугѳы хѳгѳаланаѳлушым, — хѳва джѳауап гѳайтитѳ Хѳасамби, Амин дымгвыргѳъауазшва йѳайбаз йгвы йасуа.

«Щта, агѳапсара уыла ага шѳгѳаѳанажѳра», — хѳва датахѳвыщтѳ азоотехник. Ауаса йугѳауата араса йхѳватѳ:

— Хѳапшыпѳ, хѳапшыпѳ. Йабакѳву йара?

— Хѳанцара йусырбапѳ.

Ачвкѳъара йаннадза, Амине Хѳасамбии гѳашѳамсуата акѳвархѳала йнадырхатѳ.

Ауат наскѳапхѳадза, Амин йакѳыль рыѳа-рыѳа Хѳасамби йгѳайхѳвыщыз йаѳалуа далагун. Цѳабыргыта, йзамуайа арыла ахѳысырта чпата машинамгѳва лукѳъарныс? «Хѳара аратква гѳазхѳвыщырныс зборчу хѳыуа заджвы йгвы шазымца гѳма, — хѳва Амин цныхчылра тѳакѳвгѳы алата дхѳвапсун. — Ари ага дчкѳвынузтынгѳы, йгвы цѳарапѳ. Ауаса узгѳахѳвыщра ахѳазла, упшвымата ухѳа упхѳадзахра, йуылаухѳвара атахѳызапѳ. Агѳапсарагѳы уазаднацалитѳ ахѳвыщра».

— Араѳа, — йхѳватѳ Хѳасамби акѳвар апхѳабырг дгѳашѳасуа. Амин ашѳыпѳа бзита дапшытѳ. Акѳвар йымаѳѳоларкѳван, ауаса араѳа чвгѳата тшаднакѳылуан. Ухѳыста шаѳазгѳы йылапшла йгѳайшвагатѳ.

— Щта, мгІва ахъугарныс шпаугвыгъу? Аквашуаква раГІан акІвар ацІГІва дзыр ду аланыкъвитІ. Бульдозерла нышв тахІыргІврыта йГІащТыхІхитІ-хІва, труба ду тахІцІарыгъи адзыр йгъщаквнаргылаушым, — ага Амин йгъыла ачкІвын йыцикІхъата ара-та ахъысырта чпа йшауашгъи хъайцІахъазтынгъи, айцІба йхІвуш йырхъвыхуа дазцІгІитІ.

— ТамампІ, адзыгІа хъвкІыл йгъауашым, — дадгылитІ ХІасамби. — ДатшапІ са йщгвыгъу: ахъысырта ызалуа акІвар апххъаква квыхта, амГІва адгылыртаква наркъвра атахъыпІ. Ауи агІан агІвыпххъакІ рахІагъи йаргванхуштІ. ЖваметракІ аъара зур цхІа тшыткІ хъцІахта, дзгъи датшагъи гІахІыдым-сылуа хІаланыкъвуштІ. Йгътамамма йсхІвауа?

— СадгылитІ, — адзыргІвра тшыт амщтахъ йхІвитІ Амин. — Ауаса ацхІа йатахъхуш абетон щъакви апанелькви араъадза йызлагІаугуаша, машина анызгІамиузара? Уандырли?

«Йшидыруа сйырхъвыхитІ», — хІва дазхъвыцІТ ХІасамби.

— Йауа йызуандырлу. ХІымГІва амашинамГІва йъалалхуа угІалагата акІвар агъьмапххъаламца бульдозерла мгІва гІалкъа йауаштІ. Ари хІагылу азрайша уанГІадзара, зныкІдза йашІарыста ацхІахъ-цІара йатахъугъи амГІва шыцІла йГІаг йауаштІ.

Амин ачкІвын дикъвыцІын акІвар датшпынгыла амараташвартала мачкІ днаскІятІ, дгІахъынхІвы-хын апхъаламца ацІахъыла датаджвыквылхтІ. ХІасамбигъи Амин йтшы шІанкІыла йыма, ауи йцІы-хъва дтагыла дйыцнаскІун. Ауат ачвкъъара азрей-ша йанГІадза, азоотехник йтшы агъвра найахвхуа йхІватІ:

— УымГІва ауашызшва йызбитІ. Шатла амам-кІва ахабар хІунашвачпагІвчва йрасхІвпІ, ачпара ацІыхъвагы хІтагылпІ. Сымкъвара ахъазла сгънай-гвушым, гвбгъан сзумбан, — хІва ХІасамби дгІайы-хІватІ Амин.

— Йгъаурым, Амин, анидукІ угІатыцІтІ угІайын псимлахІ уымхІвауа уцахуаштІ. ПхащарапІ йзГІауа-гъи.

— Датшазаны хІахадзахпІ. Йшвтахъыйа, ужвы санГІахъалуа йшвызгІазгырныс? Швыззыбжайа?

— Батарейла йынхауа приемник хІтахъыпІ. Агаз плитаква йырхабарйа? ЙгърымхвГІасма?

— Момо. Приемник швызгІазгпІ. Плитагы йш-
гІахІыдыргалуа апшта йгІашвнапІыцІасыршвапІ.
Бзила, ХІасамби.

Амин дтшыжвылхын чІвырхъа ласыла йтшы
йрымгІвайсуан. «Абар ауыгы дшчкІвындзаз йым-
гІва гІайаутІ, — хІва ХІасамби дйызхъвыцуан. —
АмгІва хІырхъйата аугІа аланыкъвауа йанцаквгыл-
ра «ХІасамби йымгІва» — хІва йапхъуштІ. Щарда-
гІвума абзара апны ауи йыхъыз алархІвауа мгІва
зызгІаныжъуа? ЗынцІра шабгугы тлагІвакІ ззгІаны-
мжъуагы гьмачІым».

ХІасамби азоотехник дхъараханацІыкІара дйшц-
тахъпшуа дгылан, ацхІа хъырцІарыквын ауи цхъра-
гІарата йгІарнатуаш дазхъвыцуан. Ахшгара агІа-
заб рыхъвда йхъыцІуаштІ. Ауи йацрахІвамкІва йа-
муаз арахвхчагІвква гІахвитхуштІта, йшимурадыз
апш, арахвква гвып-гвып йдрыхча йауаштІ. Датшагы.
ХІасамби ацхъа ахІальква бзита йдыруан: йшпасар-
кІву дзакІкІырта — дзрыжвырта чпата аквадзы
таумжъырквын, апхынчылыа агІан арахв рдзрыжвра
баргвхуштІ. АмгІва анхъйара, бульдозер згІайуаштІ.
АдзтакІыртаква урыдынхал йауаштІ.

УахъчІвала ХІасамби арахвква рырхІвыща-хча-
ща дгъазыразмызтІ. Арахвква амш ауыра ахІвырта
шабгаз гІамырдауа, йыргвычІауа йылан. Арахвхча-
заджвыкІ йрыцыз йуыс — ауат йымдэра ахъазла дыр-
хъпшылра, рхъагІа аннадзауа ачвкъъара йгІацхра,
дзы дрыжвра ракІвгІвацан. Арахвхчаква ржъы за-
кІылагы йгърымхъуазтІ ахІвырта йшақІвым йъад-
дырхІвуаз. Датша фермакІ ахІвыртала йахъымсыз-
тын акІвын ауат рыхъазла йхъадаз. Ауаса йча йа-
уашын апхкІ шабгу агІамта бзита йагушта йудыр-
зарквын. ЙгІауагІвхарквын? Араъа адгъыл йыцІу
ахІахъв аргваныпІ, жвамшкІ йъагІамквахыз, адгъыл
дзбитІ, ахІвыртаква йшудыруа йтахшваххитІ. Ауи
агІан арахв зланауырхъахуайа?

ХІасамби аратква йбун, йшамуазгы йдыруан,
ауаса шлабагъьала закІгы йызмырхІвуз ашвхІаусы-
гІва аъанта йгъимырхъузтІ — ахшгара йгъгІаунам-
щтуазтІ арахвхчаква. АмгІва хъйата ауат ангІахвит-
хара — ауи агІан дасу атара йтайыргылхуаштІ, зым-
гІва йшигвалу апшта йчпуштІ. Йауырамхазаджвы-
кІыргІатІ разпшра.

ХІасамбии Амине райчважвара амштахъ йцатІ

мышквакІ. Азоотехник йажва йырцІабыргтІ: йара зтшын дбгъалхыз асовхоз аунашвачпагІвчва дрын-йан мгІва шІыц лкъяа йшауашыз райхІвтІ, ачпара йаквыдзуаш айхІа файда заман айшысла йшгІарнат-хуашыз хъадйырцІатІ. АжвакІла йухІвушызтын, ам-гІва ачпара дабзихІвагІвхатІ, ауысква ласыла йджвыквылра ахъазла йтлакІѳуаз дгъамайгъдзатІ. Уасман йхъатала ащхъа дгІахъалын йъазырхІваз дапшытІ, ауыхвара йагушыз гІайырхъвыхтІ. Ласыла амгІвачпара джвыквылтІ. Абульдозер гвырбайан аб-жбы ащхъа къвырчква гІатнарыхІвачвгІауа йхІвын-чІун. Анышв, ахІакъвара, акыбраква — амгІва шІыц ачвахІва йачІыдаз зымгІва тнахІвун, йрыгвумца агвагІвараква алатнарчвгІун. Арасамца акІвар агъ-мала зынгыи йаъамыз мгІва гІаншатІ. Ауаса ауи ХІа-самби йферма узалацара ахъазла, акІвар уызлахъы-суаш цхІа атахъын. АуыхвагІвчва рбригада ауи йа-шІын, руыс мышкІы ацІкІыс мышкІы ацІыхъва йар-гванхауа.

ХІасамби уыскІла ахвша-ашвхъыхырта завод да-ъан. ДангІахъынхІвых, напІласыла дчан тшыгІвта ачккъара дгІаквцІхтІ: ахІвыртаква дгІарыкІвшара ймурадын. АмгІва ласыла йалгара атахъын, ари йацта йаргыи къарушІыцкІ йызгІайуан, хыцкІ гІайы-цІагылуан. Ужвы багъьата йхъайцІун йгвалаква ла-сыла напІыла йшикІуашыз, ауат абазара йшиза-лажьюашыз. Ауаса йанаъазара, йзыщаквмыргылуа-шта йпхъадзата зныкІдза дызкъвыцІыз архІвыща гІамальква уахъчІва далагата ргІарысабапща рыцІа-гыи бзита дрызхъвыцра атахъын, арахв гвып-гвып йшдырхІвуаш апшта. АхІвыртаква датарпшхуашын, адзыжвырта — дзакІкІыртаква дйыржырныс такв-йырпшуазгыи бзи-бзи йырхъвыххуашын. АдзахыгІв-чва йшырхІвауа апшта, быжъны йшвата зны йпкъы. Асакъра гъчІыдам.

Абар ХІасамби йтшы йымрыгвжважвауа, дна-пшы-гІапшуа акІадзаква дыршІысуан, акІварква дыр-тысуан, ахІвыртаква дрылсуан. ДахъаашлакІгыи йбуз ащарда йчкІвынхъа йапщылаз закІ гІайнаргва-лашвахуан: йабаду дйыцта араъа гІамтаквакІ йыци-гатІ. Абан арахв агъаба йанашІайыжьрыз дгІазкв-чІвахуаз абыхъвхъа. Ауаъа уаныквгылу ацІахыла йаъу зымгІва унапІсыргвыцІа йыкву апшта йубитІ. Абан абна йылалуа амгІва. Ауыла мшІы гІабгъарга-

лун. Ауди аглан Хамзат йымчи йызгивадари таркван, ага днаскляхъазтынгы. Ужвы агалагы дгяхсахатI. Данцгланацлауагы гланшитI. Хасамби йылшазарквынз, йынцра абжа йабаду ййитрын, йыму йызгивадарагы ййцагившарын дамайгьдзауа, рыцла щарда дйырбазара ахъазла. Момо, ахъаз дйабадуи — хва гьакивмызтI ауаса бзи дзибуз ауи йабаду. Датшагы швхлаусыгива цлола аьан араьа: ачквын зынгы йзымшвахуашта йыдын Хамзати Хаджъари рпхдзы.

Хасамби дгязрийыз йаба, ужвы йара ачквын-гы йшглайгвынгувала, дгивычлгивысчлащыгивачлвын, запхъала хъара йымпшуаз заджв йаклвын. СквшыкIгы дгьимырбазатI Хамзат йпхIа, Хасамбигы мгава дтата дгIалищтхын датшазаджв дгIайгхтI. Ауыгы щарда дйымамкIва йара ауаса лзихатI. Хасамби дъайыз йан лабаргIа аклвпI, ауаьа аклвпI дыгъьагIадзынгылыз. ХвысквпакI даныртал, йангы датша кыткI заджвы дйыццахтI. Ауди аглан Хасамби йаба хъаракI даьан «ахчагланхара» дцан. Йпа дгIайыщтацIгIа гьаклвымта, йгвы зынгы дгIанамгырныс закIы гъазхIвам — ауи апш лахIвара гьйымамызтI. ЙзачлвлахърыцхIазйа Хасамби йызгIацIцIыз: дгIазриквас шбаз йыбата дгIанхун. Ауаса Хасамби йыбачва гьихъамызтI, ани аби рхъгIара дашIпсгIауа дгьгIанымхатI — йандуи йабадуи тшихъадырпан дрыгIзатI, йыквлгIвчва закIылагы драйчвамкIва дгIадзындыргылтI. АчкIвын закIы дгъаздымрыбжатI атажви алыгажви, йтахъыз зымгIва йаназаманыз йаутI. Хамзат арахквва дырпщылазапытын. Хасамби закIы дахъвауа данца угIалагата, ауи ащхъа дйыцгIахъайдылуан, анхари абазари дрыхайыргIвазун. Ауасамца йара йъачIвагIа йпхIа лпагы бзи ййырбатI, апхъарта дангIалга йыщтала дджвыквылтI — Хамзат йферма дынхауа далагатI. Арра ддырцата дангIайхгы йабаду датайыцылхтI.

Ауди атлахан акомплексгы хъятI, аферма кIыда-кIыдаквкI аларцIатI, Хасамбигы ауаьа дыргатI. НхаракIгы дгъачвымрыхIузтI ауи: драхвхчан, араьа дангIарцтиуаз дыжвхъагIвын — машинала йхъун. АунашвачпагIвчва дшкъайматыз рбун. Апартиягы днарахвтI цIыпх, сельхозинститутгы дыцIалтI. Аратквва рыхъазла акIвзапI ауи ари аферма згIайыз-хъарцIаз...

ХІасамби йъайтахъыз зымгІва дгІарыкІвшан йгІацайырпахтІ. Ужвы тамамта йдыруан ахІвра аъаща, амашаква ьазалуаз ашІыпІаква, адзхчартаква учпарныс рыцІа йъакъвльайхушыз агвагІвараква. Йчпазла дразхата йгвы йыртынчхыргъи тшпыхІва гъйымамызтІ. Ачвкъбара апны ахъвлапыхъара йа-лаганацІыкІбара йара йхъкъбачІвыла йтахушыз уыскІгъи гъаъамызтІ. Ари йгІалцІла дымгвжважвагъи йауашын. ХІасамби дгІатшыжвцІтІ, агъврахвагъи атшы ащапІы йгІакІвйыршан йшзыхІвуашыз апшта йшІайхІватІ. АкІвдыр йадхІвалаз аплащ гІайыртІлан йшвицІатІ — дара пша хъшвашвакІ тшгІайнардыруан. ХІасамби ахъахъыла дхъапшылтІ ажвгІванд пстхІва жвпІа гІахъылра йахадзахъан, квацыраквакІгъи гІашІышвтуан. Ачвкъбара дангІаквцІуаз йшйымуазымца аплащ гІайызрахвыз Кваквас пхата длызхъвыцтІ: аква рыцІагъи йгІалахІарквын йчпахуазйа плащдъа? Амш бзийын дангІаджвыквылуаз. Ужвы йшцауа уапшы.

Кваквас ХІасамби дшйызсакъуаз джъайщун йгвгъи ахвгІун. АчкІвын аныдъа дъагІадзынгылыз лгвы йычІагІвуата акІвызмищтІ? МомкІва лгІвыща ауи акІлма йшаъу? ЙцІыхъахауа рыцІа йаквшвузапІ. Йауа ухІварыквын, Кваквас дъадзайдыруа, ауи аджвырагІв драйста йа чвгъара рыщтанкъвылгата йгъйымбатІ. ЗымгІвагъи дырзыпшкапІ, бзиракІ шралхІвуаш, бзиракІ шырзылхуш дащтапІ. Ауи лгІвычІвгІвысагІара ащхъа йангІахъал йапхъахауа амшква рагІан йара йхъа апны йбатІ, йызпщылаз ХІасамби дызлашваз йаъаща шІыцква ракІвын: сынчІва акІвымкІва зынгъи гвыпкІ дгърунашвачпагІвмызтІ, тагвжва дйыцта ащхъа нхара дгъгІахъамылысызтІ. Ауи даъазлара шпатахъыз? ЙалкІгІата дзыргвыгІвбуз йбзазащахушыз акІвын — йара ахъачваква дрылата ауат ьачвуа дычвуа, ларгъи апхІвысква дрыцта йбзазушма? МомкІва агІвыджъ тшдыркІбыдата пещкІ йацычвырквын йтамамума? Араса йчпарыквын агвып дгъырчвыхъарамхушма? УахъыкІгъи гІвахъагъи цатІ йчпара йымдыруа. ЙхымшкІхуз Кваквас ахъацІи апхІвыси гІалырчІван араса ралхІвтІ.

— Швара, сычкІвынчва, йшвчпауа гъауам. Анхара ауырапІ. Ауаса кІыда-кІыда щарда йгъшвызнагрым. ХІаргъи швыгвнахІ хІыквшвмыршван. Швант-

гІачвазара, тгІачвата швбзазара атахъыпІ. Пещузтын йаѣапІ. Йауа ужвы швѣхавшамта хъата-мата тшзы-швкІуа. Анчва йшшвзызымуаш. Ащхъа йгІахъали-тІхІва тшдырпсыхума? — хІва. АчкІвын йхІварныс йгІаджвыквицІаз йшвхІаусыгІваква дрыздыргІвра-гыи гълымуытІ. Йара ауи атшын ХІасамбии Цуци мхІара рзадыргалын рчвартагъвквагыи ауаѣа йрыз-дыргылтІ. Араса йара йзымрытамамуаз йхъауысла Кваквас дгІайцхърагІатІ. Датшагыи йджъайщуз хІа-лькІ лылан ажвхъагІв — дырхІагІвын, дшвагІвын. ДангІархІарыз, лажваква азакІы азакІы йашІахауа, дкъыкъхун. ЙшырхІвузла, ауи данхвыцыз чвгъата дгІархІан, ауищтара йлылан.

ХІасамби тубыльгІа бацакІ гІапикъын ауи йпх-хауа ацІахъыла дджвыквылтІ. Ари КІвардагв — хІва йызпхъуз акІвын, араѣа акІвын ХІамзат кІнутІхвас-та тубыльгІа дъазыпшгІуз (ауи ачва швабыж йпш-дзапІ, йанхътугыи, унапІы йѣацІу йгІанарпхауазшва йаѣапІ), мхІачІва, квпІигъва, блахъ агъиква гІазлы-цІуашыз чамхІа ѣагІапикъуаз. РахІа йгІальаматыз — убгъалта йамаз ахІатшпы акІвын. СынчІва дгъым-пшысызтІ ауаѣа — дгъахамдзузтІ. Ауыла йгвы йыхъ-уан. ДгъапшІамгылтІ.

АцІлаква ѣацІагъараз ахІвра духахъан. РыцІа йгІарылхІвун аджъмакІакІырсаква, ахІандырхъва-тшаква, апатыргІанква. АчвахІврагыи цІагъадза йры-цІагылан. АкІвар уылбгІапхъадзагыи рыцІа-рыцІа йлагъьчвгъахун, апсытІкъафыгІв гІаушІасуан, адз-быжъгыи гІаргванхун. АкІвар ацІгІва йыгІвуаз адзгыи дахъыпан анахъани агъабала мачІкІ дхъалтІ. Абар ахІатшпгыи. Араѣа дгІайпхъадза йцІайхъа данйах-уазшва, ХІасамби йгвы чІыдахъвы йкшауа ауи да-пшуан. УнаскІѣата йбжалащцараз ауацІа даннадза, псргІачІвдуквакІ рпхъынцІыгІваква дырхІвачвауа йгІацІпсргІатІ. Йылаква анащцах, ауат ѣаквчІваз акІарышвтагыи йбатІ. ЗымгІва апхъала йшаѣаз йа-ѣан. Апхъала йапщдзата, багъѣапІ бакъызшва йгІап-хвхвауа акв, зджъарагыи щцарта гъамам. АцІахъы йпшку пхатшахъва бах щтІапІ. «ЙгъсквшызкъкІым-запІ ари ѣадзагылхъу, йгъугІахъакІымзапІ асквш гвыгІвмыгІвква рагІан хъахчарта знатыз. Ужвыгыи агагІв амальсызчва гІанарайгвата йарысасуаштІ» — хІва дазхъвыцтІ ХІасамби ахІатшпы.

АхІатшпы аблынква чІвагъвара щарда рнын,

зны мца шыцацІырхъиуаз йашацІатта алІватышка
алсуан. Араѣ йрылан йара йнапІыла йаницІаз ачІва-
гъвараквагы. Азджъара йтдзахъзи йыхъзи аныпІ.
Ауи рыца паса йаницІатІ. Абар датшагы: «x+p».

Арат ахІарыфква йзымдыруа дыршитІхІва, йгІа-
йархІвуашыз мачІын. Ауаса йара йыхъазла щарда
гІарныцІуан, йбзазара йауата гІамта пщдзакІ, гІам-
та хъгІакІ гІайдыргвалашвахуан. ЖвакІласскІ зсквш
дгІарылгаз акІвын. Ауи агІан апхъарта йыцІалгаз
Римма бзи дшпайбуз! ЙымчІвасыз, закъыль ацІкІыс
злахІвара мчхъаз ачкІвын ауи лыхъазла йхъа хъын-
хІвырныс щарда атахъызма? Хъапщрала дауагІв
гълымамызтІ. Ауаса хІалъла, щагацала ауаса гъу-
зымхІвушызтІ. ЛцІбаква шибузгы йпсы лылашван
лара лахІа хъвыцырта йымамкІва дныкъвун. ХІасам-
би арра ддмырцазарквныз, йзызнагушызйищтІ ауат
разазаѣаца? Акъвырлыкъвхарара йапхъахауа амыз-
ква руаца ауат салъамшвѣа азазырщтиуан, йабады-
руан. Ауаса йгІаншазгы йымдыруа лджъауапква
зынла йашІастІ. АцІыхъва йшидырхызла, ауи датша
кыткІ йауаз заджвы дйыццатІ. Йылахъ дгъанымза-
рызтІ. АчкІвын ужвы дшазхъвыцуала, араса йщцаз
рыца йагъпІ: ага лхъапщра щарда лызнаргІвушыз-
тынгы, йзычхІушызма йымгвапхауата, йгвы йы-
квымшвауата йлылаз атшычпащаква, ахІалъква?
Ажва гъалам, ауагІвабзазара апны ауи махъары-
хъвара йчвылкІныс дшалагушыз. Ащхъа угІа угІа-
рылцІта араса упхІвыс дуунашвачпагІвхарныс ацІ-
кІыс пудра гъѣамзапІ ахъаца йыхъазла. Йара ауи
гъылзимуашызтІ. Ари йгІалцІла анцІрала йачвы-
дзырныс майрадзан. Ауи йшипхъадзула, ахъаца
ауагІва апны хвы йымата даѣазлара ахъазла, йгІай-
гуа пщба-хвба сквшыла рыца дайцІбазара атахъыпІ.
Ауи агІан апхІвыс лхъаца пІатІу йыквылцІуштІ, йа-
уа ухІварыквын, ауи данахІбазара, щарда йбахъатІ,
дщаквкІыпІ, лара лацІкІыс дгвыбзыгъапІ. Зны йа-
баргвыжвкІрыгы, длывлазарквныз, лпыкв йгІа-
квххуа зымгІва гъйачвалщущым, тшылкІуаштІ. Цу-
ци йари ауи акІвпІ йшазаѣу. Ларгы йгвыгъара-
ква гъгІалымжъатІ — дшлайгвгъуз дгІацІцІтІ. Апхъа-
хъыла дшцуш здыруада, ауаса уахъчІвала йгвы дац-
чпапІ, йандуи йабадуи лзыразпІ, лагъ дгъытахъым.
ХІасамби рыца данчкІвыныз адуней апны ХІамзати
ХІаджъари рацІкІыс аргваны йымамкІва йпхъадзун.

Ауаса тагвжва дангІайг, Цуца ауат налымрыскІаэ-
тынгы, лара рыцІа даргванхатІ йара йыхъазла.
«ГІальаматпІ ари абзасара шаъу, — хІва дазхъвыц-
уан ахІатшы ауацІа йщтІаз ахІахъв дыквчІва агІа-
гвалашвахраква дрыла. ГІвымаквкІ йрыуу агІвы-
чІвГІвыс дуаргвандзата далитІ, дугвхитІ, дупсхитІ,
дуыбжахитІ. Ари ахъа абагІаншауа, ацІыхъва абал-
гауа? Йамма ауи цІхъва?»

ХІасамби пычІвта Цуца данлайлахІаз атшын угІа-
лагата, йунагІва дгІагІвналнацІыкІара йылайхІваз
гІайгвалашвахуан. ГІвыджъ йагІврымшауата азаджв
йзыгІанхауа абзибара мчы азгІва чвгъа йапшта
рхІвитІ. ХІасамбигы пычІвта Рима йылхъикІгІаз
абзибара лара тахІа данца ауаса згІвата йызгІанхан
йгвы арбцІуа йынкъвигун. Ауи даунащтхра ахъазла,
рыцІагы йымчу датша бзибаракІ йызгІайра ата-
хъын. ЙгІаншатІ йаргы ауи апш. Ауи ауахъ аклуб
комсомол хъвмарракІ аъан. Йаргы арра дгІахъын-
хІвыхгІвацан. ХІвсыса щардан, ауаса ауат зымгІва
рыуа заджв-заджвыкІ лакІвпІ йгІайшІакІкІаз. Лы-
лаква, лыджымсаква, лпшыща, лхъыччаща, дшаб-
гу лчаща — щарда цІуата йгвы апны йгІаншата йы-
цынкъвигуз, ауаса уыжвгІандзара абзасара апны
дызшІамшвасыз ракІвын. Йылапш ауи ахІа йгъыз-
гІалхъымххтІ, ага тшазидырта, датша зджъарала
тшацайырпаргы. АсемчкІа ахъагІважъра амара
йшацхъынхІвуа апш, ауи лахъыла тшйымхъацар-
пун. АпхІвыспа рахІагы дджъайщауа даналага, дза-
чІвыз данидырх акІвпІ. Ауи ХІакъыр Къасбот йпхІа
Цуца лакІвын. ХІасамби архъа дыквызтынгы, арра
даъазтынгы, дапхъузтынгы — хвысквшакІ цІуан ауи
дйымбахсищтара. Ауи гъщардам, асквшква Цуца
дшырпсахыз гъма! АцІай лакІылцІ дзамгІватырчыл-
гІа хъабраджджъа махъа-щахва чІвры, наквпа-гІа-
квпа лтарала, зшІахъа гъажъ пшдза анур гІахъы-
къуэ, йквтанайу уырт змата йыззаманыгІву ап-
хІвыспа хІвапсагІва агІапын хІврапшдза дагІвызата
дгІаншатІ. Зыпшырабзибара анцІра айшыста
рхІвитІ. Захвума араса зрыбагъваквуа? Абзибара-
ква зымгІвагы йапхъахауа апшыра гъакІвымма йыз-
лагІаджвыквылуа? АбзибаракІ ласдзата ашыхІв апш
йалашвитІта къахвта йблитІ. ЙыгІвбахауа, мцабыз
гІахъыцІра апхъала, щарда йылгІварчитІ. Щта, йа-
гъыйа агІвба рыуа йа йайчвайа? Йхъаду агІаншаща

гъакІвымзапІ — зынгы йымчвхуата анЦІрала йбыл-
ра акІвзапІ.

ХІасамби йынбжъагІвчвагы йыцта Цуца уа-
хъыкІ псатлыхвра длызцатІ. Ауди йащтагІайтІ йгІва-
нхузгы, йхынхузгы.

— БзичКІвынкІ лакІвпІ ауди, — йхІватІ АхІмад,
тІакІв йахІбаз аунакъващ, мышкІы ХІасамбии йари
йанырхъазха. — ДгІаугуашта йыквыукІызтын, шарда
йуымраухын. ХІамзати ХІаджъари раКІвпІта, йгвыр-
гъьуштІ.

ХІасамби джъауапКІгы гъайымттІ. Ауаса шва-
быж йгвапхатІ йгвы йгІалнахыз апхІвыспа йтагІчва-
гы дъаргвапхуз. Ари йгІашІарышвта Цуца йара йы-
хъазла рыЦІагы дтлапІахатІ. Ма ауди «сгъуыцнайуа-
шым» — хІвагы гълымхІвузтІ, дйыцгІайырнысгы
дгъадымгылуазтІ. «Сара сынчІва тахІа сгъуцшым», —
ари акІвын ауди лджъауап. ХІасамби йчва дтапкъа-
луа дчІван.

Бзибара. ЙзачІвкъарутагы йамайа ари алахІва-
ра джъащяхъва! Йабамдыруаз, йачвыхъараз
агІвуджъ аднахІвалитІ, йаднахІвалгІвацума — аджв-
дъа аджв дзымбзазахуа йачпитІ. Цуца йзгІалыршы-
хаз абзибара апхъала йылайхІваквуз йгърапшмызтІ.
Йыгъхъартшхъвага-гІахъкъьалрамызтІ ХІасамби
дызцтаз: йхъвыцраква, йгвы, йара дшабгаз — зым-
гІва ауди лахъыла йнархан, йануагІву адгъыл аква
йшазпсуа апшта, ауди длызпсуан. Лара лпныгІвацала
йгъгІашІамсуазтІ ауди йылахІвара: лаба, лан, лахщ-
чва, йгІалыднакІылуаз лъахІыльчва — зымгІва ра-
хъылагы йнадзун, ауатгы бзи йбун, бзиракІ рзиха-
ныс йа закІыла дрыхъварныс дхІазырын. Ауат
ныжъ, рла баба лымхІа къьакъьа, псатлыхвра дцап-
хъадзагы ага йгІайайшлузтынгы, лахъгІала дапшуан.
Бзи йбатІ лара ансимшы дызлагІагварЦІуаз лгвашв,
дызланыкъвуз аурам. Адгъыл дызквгылуаз тшакІв-
йыршата ба айхІвырныс дгъымпхащарызтІ... Агвква
ала йамбауа, алымхІа йамгІауа толкъвын мадзала
йабадыритІ, йабайауитІ — рхІвитІ. Цуца лгвгы
джъауап гІанаттІ... ЙагІвсыз гІайгвалашвахын дхъыч-
чауа араъа мышкІы ХІасамби йтагвжва араса тшыл-
зынайырхатІ:

— Йбдырхума анахъ хІшабрыхІвуз? ХІыбыз
хъгІара гъгІаквбмыжътІ. Араса хІпхыЦІа шазакІху-
шыз, зынла бзадымгылызйа ауди агІан? — хІва.

— Сиздрума. Уылахъ анГІаЦІуа зджъакІквата уцитІ. Саргы ари акІвзарын ауаса сзаъаз, — хІва джъауапта йГІайылтхтІ.

— БгъамайГІваджъхума ужвы?

— СайГІваджъхуазарквныз хабардъа угыГІаныз-мыжьрызтІ.

ЦІабыргыта, Цуца дазрайГІваджъхуашыз швхІау-сыГІвакІгы гъаамызтІ. Йара йахыла гвбжаракІгы гылымамызтІ. Аферма йацынхауицтара рыЦІагы йайццатІ, йаргванхатІ. Ажвхъара ауи лыхъазла йгъ-шыцрамызтІ: тахІа данГІамисыз рыжв лара ла-кІвын йызхъалуз. Ауаса жвыкІи жвыГІважви апшу-ма — дгІапсун. УадыргІванагы лгвы гымдзуазтІ, лхъаЦІа дъайыцыз гІалцхърагІун. Лабхъви ланхъви ракІвпІта, йлызбзипІ, йакІвым ажвакІ гылдмыр-гІатІ, йлызсакъпІ. «Утагвжва уани уаби дрынуыр-гІалта йузацырбазузтын, — дхъвыцуан ХІасамби, — ари хъаЦІарапІ. Утагвжви уани бзи йабауырбата йа-цуырбазузтын — ари насыпрапІ. Араса йцара ахъаз-ла, уара урайшазара, угІазрыйызгы йухъчылугы рыхъазла ушвапхазара атахъыпІ. О, баргвыпІ абза-зара амадзаква рыЦІГІва унадзарныс! ХІпны ужвы йырчпауа ачІвыйицтІ? — хІва ХІасамби йабадуи йандуи арат адакыккъаква уыста йызлу йыла йГІа-ЦІайыжьра йтахъын. — Дада йкъахвракв тІакІв йб-зийузтын, абакъ дыЦІачІва закІ йкъычвитІ. Мамаду-гы дЦІартшатшауа ауатра дтапІ, йа дкврышвуа ачвартагъвы дыквчІвапІ...»

Амш бзидздзара йнаскІахъата ХІасамби ачв-къарала йГІайырхатІ. Ауи арыхъварта дгІакІвшата данГІапшы, йбаз джъайццатІ: рферма апахъ тележка зцахІваз тракторкІ гылан: «Ауи араъа йшпа-ГІай? АцхІа ахъЦІара йалгата хІымГІва шыц хъыр-тІыма?» — хІва ХІасамби гвыргъьаракІ дГІанарыгв-жважван йтшы дГІацхъвастІ, ауаса дшхъараркІваз атрактор джвыквылхтІ. Ачвкъара дГІаквххта, дан-ГІатшыжвЦІ, абыжь къахквва йлымхІа йГІатастІ. Йы-ГІвзачва ъаГІвназ апещ акъвабызбжьи анапІасри гІаГІвынгІун. ХІасамби ашв гІайтІыта даннашыл, дызбаз ачкІвынчви ахІвсси рГІахІвра ашІадрысын, йамуа закІ рчпауата йахъайкІшва, тІакІвгы йъан-квынхатІ.

— ЙахъшвырцыхитІи! Арат абаъаз? — Шамха-ни йылнапІыЦІаз акъвабызи астал йыквгылаз апри-

емники дыршуа дазцІгитІ ХІасамби. — Съадза-
джвыквыз швбайахади.

— Щта, хІымгІва шІыц хъятІ. Амин дгІайын.
Аратгы йыцІайгтІ.

— Ауи акІвызтын хІбзазитІ. Йара дабаъу?

— Дуызпшуа бзидздзара дчІван. УанГамидзах,
дцахтІ.

— ЙхІвадзайа? Акыт хабарта йаъайа?

— ЗымгІва хайырпІ. ДгІахІайбжъатІ, хІйыртш-
хъватІ. Книга, газет, журнал хІызгІайгтІ. Ужвы ам-
гІва бзихатІ, киногы концертгы хІырпшлуштІ, аком-
плекс апны йангІадырбауа хІыргумца, — хІва Шам-
хани джъауап гІалттІ.

— АмгІва анырчпазара хІуыс майрахатІ: ахш
атра ауи аъара хІгъацрахІвазлушым, атрактор йа
ахшнкъвгага машина хІызгІайлуштІ, — Исмель
дгвыргъауа ажвхъагІв йылхІваз йацицІахитІ.

— Щта, — дадгылитІ ХІасамби. — Ауаса щарда
зыртуа щардалагы йайгвгъахитІ.

— ЙанакІвызлакІгы хІхІазырпІ, апионерква
рхІваца, — Исмель дбжамшыркъва-дбжацІабыргдза
йбжы атагІагахитІ, ХІасамби йшидыруз ауи джъа-
уапдъа дгІанижътІ.

— ЙшшвхІвазла, Амин хІйыртшхъватІ. Швара
йшпашвпхъадзауа, ртшхъвара хІквнагума?

— ЙхІквнагамзарквныз, хІйыртшхъвузма, — Ис-
мель йатайхІвахитІ.

— УшІа уымкІума, ура уахІа заджвгы дгъа-
тамма араъа! — ШатІа йыгІвза дйыквцІритІ.

— Са йслъажъума, хъва швфата дзы швыжвхшва
швалачІвапІ. ЙангІауцІгІара джъауап рутхра ата-
хъыпІ.

— Уара, уакІвымкІвагы йазтра дгІанайаупІ.

— Уцынхъвы йасттІ, суцуашма?

АжвхъагІвчва рпыккква йрыцІхъыччгІауа агІвы-
нбжъагІвчва йгІарпшуан. ЙацымкІвагы йгъауам,
азаджв йшІацІахъвы азаджв ййрыфитІ, асыкІ йацта-
чвитІ, ауи аъара бзи йабабитІта, йамакІуа йалага-
хыргы ашІасца гыырдырам.

— Сцынхъвы джъауап аутныс сгъуымхІватІ, —
ШатІа дгъашІасуам.

— ЙауыпІ, Исмельи ШатІи, тІакІв швашІасх. —
Арахъаратгы къазукІ рымазапІ.

— Сара йшызбауала, ахъаква йырчпауа рды-

риті, — ауат рашасхра дазпшуазшва, Йадыгъ дзаха йцІабыргта дгІалагиті. — Ауат йа удыртшхъвушті, йа йгІауайсуашті. АгІвба рыуа закІ рчпаныс рборчпІ. Ауаса йанаъазара, ачІвыйа уахъчІва Амин хІгІайыр-тшхъваз тамамума-йгътамэмымма — хІва хІазэхъвы-цуаш? Йшгаъула, анахъанат йгІарыквухырквын, хІын-хаща гъгвымхам.

— ЗакІгъи гъхІыцІбахым, йшухІвауала, анхара акъвълейраква рыцІгІва хІнадзаті, — ХІасамби дгІала-лагиті. — Момо! УахъчІвала щарда хІыгІвситі. ХІхІвыртаква шгІахІрысабапуа акІвпІ йыззысхІва-уа. Араъа йыгъмызкІым, йыгъгІвымызкІым хІгІадза-ъазлуш. ХІырахв рпхъадзара йгІаквухырквын, хІхІвыртаква гъщардам, гвыбызгъгъата йгІахІымрыса-бапырквын, хІайгІваджъхпІ. УахъчІва бзи-бзи сыр-пшуамца сгІарыкІвшаті. АхІвра штшгІацтІнахыз гъапшым. ХІара арахв йъагІбаз йылагІжъитІта йдхІыргвычІиті. Датшата йырхІвра атахъыпІ. Ужвы бзита йхІзырхІвуашті, ахшгара заман анхІыквнамх-хуашзара. ХІыжвква апхкІ шабгу хІврала йнахъауа йаъазара ахъазла хъвхъвы къазуламца йдырхІвра атахъыпІ. ЙызтыцІхуа ашта мышкъомкІ тшпсна-щущті. Ауаъадза ахІврагъи тшгІанагайхуашті. ЦІа-быргыпІ, ари ауыс баргвырагъи алапІ: арахв зтауыр-гылыз ашта йтыцІта анахъани йтамылра ахъазла арахвхча дсакъра йборчпІ. Ахъаз ахІвырта йыквыжъ-та ура ачвыцІа уыцІалхуа йгъауашым, — йцІыхъва-хауа йажвакв йалачІваз шазаъу гІайдырра ахъазла ХІасамби дыршиті.

— ХІхІвыртаква йара ауасагъи шта-штамца йшд-хІырхІвуаш хІащтапІ. Ауи шІыцрума щта? Датша гІамальта йаъайа? — хІва Йадыгъ дазцІгІаті.

— ЙшвасхІвпІ датшагъи. ХІхІвыча шалакІу йа-разджъара йхІырхІвуа ари гътамамым. Датшата йхІзырхІвуашті хІмагІщузтын. Ауаса хІащцанацІы-кІъара хІгІапсушті — ари гъцІаскІуам.

— ЙшпакІву? ЙгІахІахІв — рхІван ачкІвынчва гІальаматра шазрыму гІарныпщца ХІасамби дгІакІв-дыршан йгІайыдзхъачІваті.

— ЦІабыргыта, ари апш гІамаль гъагІадрысабапуа зхІвыртаква кІвыршу акомплексква рпны акІвпІ. ХІара хІхІвыртаква гъкІвыршам ага хъвхъвы йшІ-чІвчІвузтынгъи. Дасу йухчущ ажв гвып ауи атшын йырзалху ашта йтущтра гъатахъым.

— ЙггІасгвынгІваум, ачІвыйа, «дасу йухчуш ажв гвып», — ззухІвауа? Гвып-гвып йхІхчушма ажв-ква? — хІва Исмель дазцІгитІ.

— Щта. ХІхІвыртаква шшу йгІаквхта, хІферма ажвквагъи гІвгвыпкІта йша йауаштІ, — хІва ХІасам-би азцІгІара джъауап айтуа дызлачважвуз рыцІа йа-лыргата йхІвауа даталагахитІ. — Хшбзи гІазмыцІуи йхъашІыцквуи — гвыпкІта. Ауаъа йалалуаш пасана-цІыкІара йызгІвын йсымапІ. Хшыла йчІвагІваква-ми йхІымхъаквауи — датша гвыпкІта, рырхІвыща ша-ъазлушгъи араса акІвпІ. Ажва ахъазла, арахв ъала-гІымжъс штакІ гІахІахвпІ. Йапхъахауа амш апны йхъашІыцквуи хшбзи гІазгквуаи ауаъа йхІвуаштІ. ЙацтагІайуа амш апны ауат закІгъи ъамхІвыс йы-гІвбахауа ашта йтагІыжьюаштІ. Йапхъахауа амш йъахІвыз — рыцІа хшмачІ гІазмыцІуи йхІымхъаквауи йырхІвыртахуштІ. Арасамца агІвгвыпкІ аштаква зымгІва йгІарыкІвшуштІ, ахІвра абзира йанакІвыз-лакІгъи хшщарда гІазмыцІуа ажвква йырхІвлуштІ. Ажвква зымгІва анхІвычакІу рымгва гъабанархъум. ЙшсхІваз апшта йхІырхІврыквын, хшыла йбзийу ажвква рымгва нахъуштІ, рыхшгъи ансимшгъи йгІа-цырцІуштІ. Щарда гІазмыцІквуа ажвква пырас ры-мамкІва йчара — абар йхъаду ари агІамаль апны. Ауи акІвымзара йгІазмыцІуагъи йгІазмымцІуагъи йапшыта йуырхІвитІхІва хІыхш гъщардахушым, хІплангъи гъхІзынархъушым. ЙатасхІвахитІ: кІы-да-кІыда йхІырхІврыквын, йгІахІырхарджьюа хІыхш-гъи йалахІуштІ, анадзарагъи хІагІахуштІ. Гвы шашв-туа апшта, араса хІынхауа хІалагарквын, ансимшгъи агІвгвыпкІ заджвы-заджв рахвхча рыцзара атахъыпІ. Ари швазхъвыцта швадгылуазтын, йшшвхчуш гра-фик лысхитІта йара уачІвы ахІа пІатла амамкІва хІалагитІ.

ХІасамби дашІасхтІ йырхІвуш дазпшуа.

— ХІара йхІапшу афермаква рпны араса рыра-хвква гвып-гвып йшата йдырхІвуа йгъсымбастІ, — йхІван тІакІвгъи дацамХІвауа дгІачважватІ Йадыгъ. — ХІабачва рабачва ахІвыча зымгІва алата йырхчун. Ауат хІара хІацІкІыс йлагазма? ХІызурыдзыргІвыз ахчаца заджвы йгІаджвыкквицІарын, ауи йшухІвауа апш магІны амазарквныз.

— Сара сшазхъвыцуала, — Исмель дгІалалитІ айчважвара — архІвыща шІыц йгІаннаршауа агІап-

сара ахш уандырла йаныгІгауа йхІхътыцІуа ацІкІыс ймачІпІ. АчІвыйа ауи хІзачврыхІуш? ХІабачва ра- бачва ауи апш рхІвыща гІарымхъвыцызтын, ауат руыс зквыз датшан. Сара заджвыла схІазырпІ ауаса йсырхІвырныс.

ЙалачІваквас ПатІа йхІвуш йазпшуа ауи йпшытІ. Йаргы закІы дгІахъшвауазшва дгІагвжважван, йа- квисауа йгІайхІватІ:

— ХІасамби йшихІвас йаъазтын, ауаса йхІхчапІ. Хшцарда шгІахІырхарджьюаш гьакІвымма хІызщ- тазара атахъу? — хІва.

— Ауи акІвпІта, Йадыгъ уахъчІвала йукъабыль- мызтынгы, ацардагІв йырхІвауа уаздзыргІвыта йрыцкІ. ЙубахпІ ушзахвам.

— ХІапшыпІ.

— Уапшы-уампшын, йхІчпара анатахъызара йхІчпуштІ. Ауи йапшызтІ баргвырата хІызчвшвуш. Ауаса араъа закІы хІазымхъвыцуата йхІчвгІанхитІ, — Исмель уагІвырсызракІ йшазйырцауа гІайныпшуа йхІватІ.

— ЙамагІныйа? — йыгІвнаквас гІальаматра ры- лата аныла-арыла йгІазцІгІитІ.

— ХІквйджъма зхчущда?

ЙалачІваквас аквхъыччан Йадыгъ йахыла йа- цапштІ: Исмель йажваква ззынархаз ауи йакІвын. Ауи ажвква йхчарныс йантицалуз ашвокыгы йыц- найахуан. Акыбраква рпны квйджъмагІваракІ аман, ауаса йызчІвыз ахъата дашІашварныс гыйылымшу- зтІ. Йаргы дайрышта йабджьаргы хІазырта йыма, анйара дазпшуа агъаба дашІан, ажвквагы йшырта- хъыз йыквын. Йанырхъушыз, йчвымыгъта йкъала- гІвырра нижьюанта ачвкъъара йгІайцхуан. Ауи закІ- гыи ьайзымщуаз, «хІквйджъмахча дгІайхтІ» — хІва Исмельи ПатІи йхъыччун. Ахчаца шІыц Йа- дыгъ рахІагы йзйымуаз, ауи агІан ари апш хвитна- гІа ьаймаухуашыз акІвзарын.

Йадыгъ йъанквынра йрайшысра ахъазла ХІасам- би йчважвара атаджвыквицІахтІ:

— Аграфик анцаквхІыргылра, дасу йантицуш йкъазу амшква алыргазлуштІ. Ачвкъъара йгІаквха- уагы йырчпара атахъу гьмачІым. Аратква зымгІва бзи-бзи хІрызхъвыцпІ. Ахшнахвырта анхачва ужвы- гыи хІахыла йгъымраздахастІ: йырзыгІгауа ахш пайта рхІвитІ.

— Ажквва рычка злагІджвджвуш дзырпха гьхІызхьум. ХІакв дукІ хІымазара атахьыпІ, — ФатІматгьи лгвала ауатыкв йгІаталцІитІ...

Араѳа араса йзнымкІва йыншалун. ХІасамби уыскІ гІалайгун. Агвып апхъапхъа йдзыргІвуан, йыргІуз рымгвапхауашва. Ауаса заджвы ажвакІла дгІалалуан, йгІвыджьхауа ауи йхІваз найырхъахуата, рыцІа йауацІыхта кьангъашра гІалайцІун. ЙрымдырдзакІва айчважвара джвыквылуан. Арат адакьи къаква расхъан араѳа «унашвачпагІв», «унашвархъ-йагІв» — хІва йгъалымххузтІ, дасу йгвы йтаз йхІвун, ауыс рыцІа лшара шайауаш дазыпшгІун. ХІасамбигьи, знамыза амакІраква азцІгІаракІла йа джъауапкІла дрылалуа, дрыздыргІвуан. Йара щарда цІуата йызквикІыз ймурад йаназгІайрыз, «ауаса хІчпарыквын рыцІа йагъьхапІ» — йхІвунта, айкьангъашраква цІхъва ритуан. ЙыгІвзачва разын, йауа ухІварыквын, рпахъ йдыргылыз ахачІквва рырхъйаща гІамаль гІазхъвыцыз дзачІвызлакІгьи йара йакІвта йпхъадзун. Ауаса йанаѳазара, архъйахрагьи гьырчвхІатламхушызтІ. Агъьал хІахъв гІаргта, хІакв дукІ аквырцІаныс йангІалтІ.

VI

АхшынкъвгагІв ХІвырмат Пакъа тракторла ХІасамби йферма дазгІайуан. Амотор абжы згІаз ажвхъагІвчва, йшырчпалуз апшта, атдзы йгІаджвылкъьан йандыргылуашыз афльагаква пасанацІыкІьара йгІадрыхІазыртІ.

— Швымш бзита, аджъанат хІвырквва! — Пакъа ауат йгІарыдйырххылын атрактор дгІакІныцІуа йхІватІ. — Ари ачІвыйа, йшвхъазыби? Ахъачвакв абоу?

— ХІасамби абна дцатІ, Исмельи ШатІи арахв йрыцпІ, Йадыгъ йъахІльыкІ дчмазагІвхІатлан дызшІырттІ, — лхІватІ Шамхани.

— ШвгІаласха, швгІаласха, сахщчвакв, — атракторист афльагаква рыцанйыргылуа, ажвхъагІвчва йрыгвжважвун. — Ари хІымш ащагашчаква дара йгъчІвагІвам, йымкъвауата йгІацІанахІвуштІ. Аштаб ахыла йшгІарцхІазла, амш гІалапІатІуштІ, сума закІ гІанагуаштІ. Швымбалъарыгъын, марджъа! ХІасамби ари йасхІвхырныс сыхъвда йгІаквырцІан. ДангІайхра йашвхІвх.

— Апхын ду йамгансыя? — Фатимат йджьалщауа дазгити хьамцара злу бжьыла.

— Араа агвна гьакывим — щхапи. Ащха ахлальква ткипи, сахща. Хара ачывыа хызгуш? Арахв ракипи хызхгвыргивара атаху. Цыпхгы уыжвганы йгалапатлати. Апстхиваква шабанквцауа швырпшысти, — ажвхьагвчва ршвара рыцагьи йалайрхлати ахшынкъвгагив.

— Хилгати, гьама? — йхиван Пакья, йшлахья йганыхиваз апхдзы блятаквла йгайрыцкьяуа, днапшы-гипшити.

— Щта. Унашылта тлакив учива, псимлахигьи ухивапи, — лхиван Шамхани ауи дйыхивати.

— Алахи дшвыразхати, сгьымгипсати. Ачарагьи сгвы гьазгайуам. Хырчив кивпики сызгаджвылыжвгити, сашврыхьитита сымгива сапшыхити, — ате-лежкиа аборт айыркыхуа йхивити Пакья. — Жьциги-аки сфан суаца тшгити, сыбыз акыти сардзышын.

Фатимат днаххылын ахырчивы гаджвыллыркьятати. Ахшынкъвгагив акьяшыкь йхьяйыргылын далганацлыкьяра йгайшлимхуа дахьти.

— Уыхвыхвхв, джанат рызкьыбщди! — йызтаз акьяшыкь мцыра апхивыспа йлитхуа дхивахивити: — Ари ахырчивы ужвы йшызбуз апшта алахигьи ауглагьи швгарбатати. Фатиматгьи бхьвы йазхлати. Бзызпшуагьи алахи бйылахьичивти. Йшвасхивыз швхьшвымраштылын, Хисамби йашвхивх. Хайда, бзила! — йхивати Пакья йтрактор давчивахын йыцирышвтти.

Ахивссаква лапшыла ауи днардасуа тлакив йглан, йгарайхивыз арыгвжважвага ажваква ргвыла йырызхьамцауа.

Цабыргыта, уыжвгандзара амшква цкьата йнайуан. Йгаталыз апхын йара ахвитнагла мачи-мачи йшнанауахвуаз уылаухивун. Пстхива глахьыллун, йанглагьырдуазгьи гьмачимызти. Ауаса угвы шызчивушыз жвгивакв ауыракигьи гьгамисызти, сы гласра ныжьта. Ари йгалцила Хисамби йферма йыквыз ашлаква рыщханхара апсабара альжьяла кьаугларакигьи гапырамсуа йнайуашшва йырпхьадзауа йа-лагахьан. Йаргьи угвы зларабгьарызья? Ауат шгиващуз хьарцара ахьазла, ащха апны щарда йаъазлара, ауи ашлахья зигивакви ахлалькви дара рылала йырбара, ргвыла, рпсыла, рчвала йрылархивара ата-

хъын. Ауди агІан ащхъа йаквгвышхвата чкІвын-чкІвын йадгылуа йшизнамыргІвауагыи хъарцІушын, даргыи сакъуа йалагушын. Ауаъадзагыи — ауат ужвыгыи ащхъа йасасыркІван, ауди абгата тшгъырзыгІахъ-намтІсызтІ, рабадыррагыи рапхъала йаъаркІван.

— Пакъа йымхІварыгыи, хІымш закІ апхыцІнабитІ, — лхІван рыца цІагъата йгІвычаз Сима тшыл-райджытІ.

— ХІасамби зны дгІайхында йымхІвынчІвхаскІва. ФатІиматгыи ахъта былабымжъуата бнашылх, Цуци сари дзгІагра хІцапІ, — Шамхани лыкІас бзи-бзи йшІалхІвауа, лыгІвзачва йралхІвитІ. АгІвыжвхъагІвчва апщырхІаква нарахвын йджвыквылтІ.

— ХІара йхІхарайа, араъа хІаъапІ. Исмель йакІвпІ цІагъата йгІвычу, — ФатІимат ахъышвла дкІыл-пшуа дгвыргІвитІ.

— Бнамйума, ахъами ауапІи йызхІбмыргума, — лхІватІ Сима йылцІабыргта.

— Зджъара тшгІаджвыквибмырцахын. Ауди ау-гІа драпшума.

— ЦІабыргыта, ауди дшаъу гІальаматпІ. Йым-шыркъвара щарда йгІалцІитІта йаницІабыргуи дан-хъвмаруи гъсзалыргум, — лхІван Сима дхъыччитІ. — Анахъ йбдырхума, арат апещква хІырхъпшуата, зымгІвагыи йаразджъара хІычвра анатахъа, дшхІ-зыгІагІвнамхаз? «АхІвссаква пещкІ срыцчвуа сгъ-рымбжъатІ», — йхІван йгъхІзимутІ. ХІарамыгІа згвы йтамыз ШатІагыи дйщджвылидан агваны йычвтІ.

— Исмель анахъанат ачкІвынчваква дызлара-пшым закІ йылапІ. Дзымдыруагыи дгвауазшва, дна-квпа-гІаквпазшва дипхъадзуштІ. Йара дшаъу да-тшапІ.

— Ауди гъакІвымма, ФатІимат, бзыргъарыз!

— БашІасстІ, Сима, амца. Ауди ужвыгыи дцІа-йыркІванпІ.

— ХІа дхІыквлапІ, йшпакІву дшцІайыркІву?

— АпхІвыспа лацІкІыс ачкІвын сквшквакІла да-хІбазара атахъыпІ.

— ХІасамбии Цуци рапшти? ЙшбхІвауала, арра йгІахъынхІвыхыз ракІвпІ хІызквнагу? АнцІра ту-къаль гъсзычпарым: узымдыруа йуымдыруа дгІайи-тІта «бсыцгІай» — хІва дгІаухъатачІвитІ. ЙаухІвуаш-йа? Узыйыццуш бзирата йа узыйыцымцуш гвым-харата йылайа?

— БгыймцІгума данглабхъатачІвара.

— Бара дарадза бицІга. Ситахъызтын, йара сгІа-йауыргІатІта тшсйырдырыргІатІ.

— Заджвы сыргуштІ — хІва дшчІвазымца йлы-квшанйа. Ауди лынахыйа, баргы бшйызпшуамца бгІанхапІ...

— Ыы-ы, ХІасамби дгІайхитІ. Бнай, ФатІмат, тшхІыргІвычата хІицырхърагІа, — хІва Сима лыгІв-за дылрыгвжважвитІ.

АхІвссаква ргІаджвылцІымта ауандыргыи гІа-дзатІ. ХІасамби атшква гІашІайрыстІ, ауандыр дгІа-кІапан ауат ацІицтуа далагатІ. Ауди йшІахъа апша хъшвашва йхънабылгІан йкъапщын. Йъабашвакв гвжважваракІ дшалу гІадырбауа йласын.

ФатІматргІа йидгылын йара дгІармачважвас-кІва Пакъа дызлагІарыхІваз ахабар йархІвтІ.

— Йарауасагы йубитІ йшгІалапІатІауа. ТІакІв паса йхІдырдыр йгъамуашызма? ШвгІай, ари хвыр-чвхІва йташвырчвы, — хІва унашва рзичпитІ ахІвсса-ква. — Сара Исмель сизынадзапІ. Аква джъахІщун, ужвы сгыи гІашІышвтитІ. Ауахъауат абоу?

— Адзхъа йцатІ.

— ЙбзипІ.

ХІасамби атдзы днашылтІ, пхата тшигІвычатІ. Исмель йыхъазлагыи ахъами ауапІи гІайахвтІ, йшво-кыгыи аблын йгІакІнихын дгІаджвылцІхтІ. АгІв-тшыкІ рыуа азакІы тшаквирышвын дыцІшвттІ.

Йызхъазыз амзагІвцІла ду даназынадза асы йа-гвабызта йгІаджвыквылтІ. «Ари ачІвыйа, агъны шІыц-шІыц йгІахъынхІвыхди», — хІва дазхъвыцтІ ХІасамби дыззыпшгІауа ачкІвыни ауди йырахви йы-ла рыквшвара йгвалата днапшы-гІапшуа. Ауаса ар-гванква пІатІаукІгыи гъаъамызтІ, хъарата дпшра гыйылымшузтІ: ас цыраква квтІухъв пшката йала-хъынхІвуан, ауат ахъагІайуаз гыгІаугвнымгІвуазтІ. Йшудыруаз апша йгІалахІун. Аква йарыбагІдзаз ахІвракв, ацІлабыгъкв асы ркІынчІвалуанта агъа-гъара шкІвокІвахун. АгІайыра йачІва жвпІа асы шкІвокІва гІаквсуата — ари апш сурат агІвычІвгІвыс йыла запыт йабауа йгъамщцастІ. Ужвы ХІасамби ауди дъапшуаз, йзачІвыз атамам йаргыи йзалмырга-уа, йгвы хъшвашваракІ тштанашун, апсабара ахабза-ква рпны мыгІвхъгаракІ, гІващаракІ шгІаншаз йа-квшахІатын ауди. Амш штшачпуз акІвызтын, йыш-

чвыкІваркІву ахІвыча ачвкЪарала йґлацхра ата-хъыпІ. Исмель ахъта йґвы днанардзазапІ.

ХІасамби йтшы агъаба бзита йадицІатІ, йаргы ауи йазпшуазшва йнатрыстІ. Арахв апамазара ата-хъыта йЪайпхъадзуз ахІвырта йымкЪвауата днадзатІ. ЙатаркІвах йыла псы зхъу гыґлацІамшватІ. Ауи тІакІв днаскІбатІ дґлашІасын датанапш-ґІапшхтІ. ЗакІгы гъатайымбахтІ. «Исмель!» — хІва дшІтын ддзыргІвыхтІ. ЙацтаґІайуата даташІтхтІ. Джъауап-кІгы гъаам. «ЙзачІвсайырйа, дабаца ауи? ХІаґІвыс-ма? МомкІва...» — араЪа даґвдза хысбыжъкІ ґІайгвы-квыґвтІ. Апша злацузла акІвпІ ауи злагІагаз. Атшыґв ауыла дыцІшвттІ. РыцІа йдута ахысбыжъ атаґІагахтІ. Ауыла тшикІын йымкЪвауата абна атшпы днадзатІ. Йтшы дґІакІапан агъвра йыма дылалтІ. ДаташІтхтІ. Ари йаджъауапта Исмель йбжъы ґІа-гатІ. АцІлаквa днарбжъыс-ґІарбжъысуамца ачкІвын дызлаЪазла днаскІбатІ. АраЪа акІвпІ ХІасамби арахв дЪанарыквпшыз. Ажквa алащцын йґырдызысуа йгылан. Йґарыквсуаз асы аратра йахамдзауа шкІво-кІвадза йґарыквхун. Абна ауацІа агалаґы йтын-чын. Ауаса йхІвачвуз ацІлаквa рыкквa апша ры-цІаґы йшґІалахІуз йаквшахІатын.

— Йуызнахвауайа агъны? Уболон плац угъ-тампхдзыхІвума? — йхІван йбжъы къахвра ґІацІґ-ґІауа ХІасамби ачкІвын днайыдгылтІ.

— Уальахи сшарыпша бзишва. Ауаса ужвыґы йчхІа йауашын.

— ЙанучхІушґы уаквшвапІ. Ма арат ласы-лас йушвыцІа, — йхІван ХІасамби ачґІвычаквa ачкІвын йййттІ. Исмель ахъацІара йайыргазтІхІва, ахъта шйылсыз ґІайныпщуан: йлакта цІаґЪа чвышын, йхъвырбышквa алагылан.

— Ауылагы араЪа йапшума? — хІва тшиґІвыча-уа дазцІґитІ ауи.

— СанґІаджвыквылуаз асы ґІалаґаґІвацун. Ужвы уапшы йшґІасуа. Ари йшаЪу акІвызтын, хІхънаґІвапІ схІвитІ.

— Арахквa насцхырныс амаль ґсмаутІ. Йана-муы араЪа йґІаласцатІ. АкІварла йбґамылра ахъаз-ла сырпыраґылапІ. ЙхІамальйа ари ласы йашІамсх-уазтын?

— ЗныкІдза хІазпшыпІ. ЙаґЪхузтын ачвкЪара-ла хІрысхпІ, йайчвахузтын закІ ґІахІхъвыцпІ.

Арат ажваквя йрызпшуазшва, апша рахлагы йгачвгъахан, закы уымбахуа асылгва арыббуа йа-лагатI. АгIвхъачва ари йайшысу гIапшцIасрата йыр-пхъадзан, тшанщаквнакIыхуашыз йазпшуан. Йара йашIасырныс гъагвыгъамызтI: апша рахлагы йчвгъа-хун, асы рыцIа-рыцIа йжвпIахун. Арахвгы мзагъ-ракI гIарылалын йаразджъара йгъагIымбахуазтI.

— ТшхIыркъвахитI — хIва магIны гъамахым. Уна-рыс аталыртала... Зны удзыргIывытI, цIырбжыкI слымхIа йгIатастI.

Исмель мачкI ддзыргIывытI, ашвокъ хъайгылын дхыстI. ТшыткI анцы ахIвхIабжбы атагIагахтI.

— Арыла угIай, абар хIъану! — Исмель збжбы гIагаз дзыцIыртI. — Дабан, дабан. Азанаджъа хIгъ-уымбума, арыла угIамйума!

ЙгIайуаз ПIатIа йакIвын. Ауи дшабгу дшвыб-кIын, йтшгы артмакъкI адхIвалан.

— Уаргы арыла угIаджвыквылди. Ауахъ апхIвы-сква угIарыдымхалуазма, асылгIваду, — ХIасамби ачкIвын йгIайра дшазыразым гIайырбауа дгIыдымы-дитI.

— Швара ахъта швыла, сара апхара сшпагIвна-чIварыз. СхIвыча ачвкъара йадсцалхтI. АпхIвысква дара йырбзирата хъагы швызгIасдрыгын сгIар-щтитI, — ПIатIа йхъа йырзахвауа джъауап айтитI.

— ЙузыхIхарыйа, щта, угIайын угIайтI. Ачара уадыргIвана хIахадзахпI. Ужвы хIшврыгвжважва. ПсыхIвадагв аталырта гъхъарам. Ауаъа хъапхъа-кIырта рыцIа йхIаупI. ХIайда, марджъа, швласха рыцIагы йайчвамхаскIва, — йхIван ХIасамби арахв зладырцара ахъатахъызла дджвыквылтI. ЙыгIвза-чва ауи йбжбы злагIайыргузла йрысуан. «Ари апш мшгвмачIыгIва швызгIахIщахIалйа?» — рхIвауазшва, ажвква рапхъала йымгIвайсра гърымуазтI.

ЙшаъазлакIгы акIвар йтарцатI, — адзы чкIын-гы йырырцан ахIвыча ахIатшпы йазынадырздатI. Ажвква ауаъа йаныцIарца йалащцын тынчдза йгы-лтI. АчкIвынчвагы хъатакIла тшандыргIалтI.

— Уальахи, араъа уызгIвымсхыз шбору, — Ис-мель гъагъата днапшыгIапшитI. — СынцIара йгъсым-бастI ари апш хIатшпду. Адзы акIызытын йаргва-ныпI, арахв млащирквын, аргванква йызцIара хIвра йа цIлабгъы закI рауаштI. ХIа хIакIызытын хъа хIы-мапI — хъала йгылырныс йшхвиту асылгIва.

— ЙухІвауа тамамын ажквва рхъара йагІамхауазарквын. Уахъа йрымхъауа йгІанхарыквын, зъара хшы хІчвыдзуаш удырума?

— Ауи схъа йгъгІанамгхтІ.

ХІасамби арахквва дрылалын йгІайырхъвыхтІ днарылс-гІарылсуамца йгъи дызчвшвуз шыншаз хъа-йцІатІ: ажв мура хъачІащ ахІвыча йгърыламызтІ. Ауи Залымхан йгІайпсахквваз йрыуан.

— Исмель, а-Мура гъаамщди. УахъчІва йцІы-хъвахауата уабаквпш ауи? — йхІван ХІасамби агвым-тынчра днанауахвуа дазцІгІитІ.

— УансызгІайуашыз йызбатІ, — хІва йджъауап-хатІ Исмель. Ауи ажквва датарылапшхтІ, ауаса йры-лата йгъйымбатІ.

— ЙхъардамищтІ? — хІва йгвгІвара йхІвитІ ХІа-самби. — Ауасабырг йчкІвхІузшвагъи йгъаамызтІ.

— Йызквнаршваз шчпу гъма. Амш харзынаква ангылаз йхъа йгъамуазма, хІайуанхъага, — хІва Исмель йцІабыргта а-Мура дазыгъуан.

— ШвгІвуджъ араъа шваъазтІ, сара ажв ацІы-хъва стагылпІ. Йхъазтын, ахІвыспшка ахъта йащыпІ йа закІы йафпІ. ЩъагІвта сджвыквлырквын рыцІа йагъъхапІ.

— Саргъи суыцнайпІ, ХІасамби. ЙгІауаудзары-гъи, ари апш мшы ухъазы уымч гъаквхъарым, — йхІван Исмель дъагылаз дгІапІатІаутІ.

— Момо! ШатІи уари араъа шврыцызлуштІ. Швсакъха. АсылгІва тІакІв штщцаквнакІыхуа, ачв-къбарала шврысх. Амаль амузтын, арат рыуа йхъа-чІву уахъа йрымхъауа йгІанырмыжърагІатІ. Амш араса йаъата тшшвымрыцІсын. Са сшвызгІайхпІ ла-сы йгІасаухуазтын, — ХІасамби бзита тшаквйырхъатІ, башлыкълагъи тштайхІвхІван йшвокъ йызжвгІва йхъа щъагІвта дгІаркъвыцІтІ. Йабаца щта а-Мура? Ауи ага йхІайуанызтынгъи, йхъара агвыгъузтын, йыззы-пшгІара атахъу апшахъыцІартаква, атынчыртаква ракІвпІ. Ауаса йанаъазара, акыбраква, ахІатшпква, зкъвадамаква накъвыта адгъыл йахъазырпата йгылу ахъвыжъква рыцІахъква гІаушвагара атахъыпІ. «Арахвхчага лабаба чкІвынква рапш закІ хІымазар-квын, ужвы йгъгІахІцымхърагІузма», — хІва йгвы цІикІгІауа дазхъвыцтІ ХІасамби. Рчвкъбара йыкву агІвлакІ ахъаз уахъынла йшра акІвымзара, ахчара апны закІгъи йгъашІысым.

АбнауацІа ага рыцІа йтынчызтынгѣ, йахъбагІа-йуа уымдыруа, пша гІасуан. Ауаса асрычвхІва акъару тамамта йанйылайхІвуз ахътІыра тшытква данырзынадзарыз акІвын: агъагъара зымгІва ныкъвун, йхъынхІвуан, йшвшвуан. Дызлацара йтахъызла йшІа райша йнархата дгъзымымгІвайсуазтІ — йуапІа йхънажвун, йцапІква йыцІнарцырныс йалагун. АхІвынчІара запыти атахІвхІвазлари йгІарылцІла, ХІасамбидпхдзыхІвауа далагатІ. Ауи дгІашІастІ, къвакъвадза дчІван мачІкІ тшпсицатІ. ЙатаджвыквицІахтІ йшгІара. Апсабарагѣ, агІвычІвгІвыс данкъвакъвувата йъабаз йгвыжвкІызшва, рахІагѣ йбыжкІытІ. Псыпгѣйызхъум. Абашлыкъ йшІахъа тІакІв йанапырих, ахІауа хъшвашва гІайшІастІ. Йбылуаз йшІахъа йгІаквпІлуз асы ратуанта йжагІвла йкІакІвкІвахуан. ХІасамби йгІашІасраква запытхатІ. Тшъадзапсицуз агъагъара лапшыла йгІайшвагун, йлымхІаква хъитІуанта гврымбыжкІ згІарыма — хІва ддзыргІвуан. Арасагѣ къомракІ дымгІвайстІ.

Азаман наскІапхъадза, ауи йгвыгъара рыцІа-рыцІа йалдзгІун, йгвы кІахІауа йалагун. Амш тынчзарквын, ажв ъапаму къвадамакІ цІсрын йа агврымбыжъ угІарын. Ужвы ачІвыйа йугІуш йгѣ йубуш? УахъбапшлакІгѣ йажвысылуан, йхІвачвун. ХІасамби «Мура, Мура!» — хІва дцІрын ддзыргІвыхтІ. Угвы зызгІвуш закІгѣ гызымгІатІ. «Йхъардаз ажв таманам тшгІаунараухума, ауи тшызчвыкъаначІвахыз агІвычІвгІвыс йакІвпІ», — хІва йгвы йгІанаттІ ХІасамби. Ауи рыцІагѣ тшбгъайкІын акІвар ацІгІвала адзы днахъыпа-гІахъыпумца тшытракІ дымгІвайстІ. Араѣ йудыруата апша рыцІа йкъарусызын. «Ауи ахІа заман бжъымсуата ари аѣара хъара йгІайырмицтІ?» — хІва ХІасамби йгвы гІачакъын дгІашІастІ, тІакІв дхъвыцын дгІацапахтІ.

Ужвы рахІагѣ дгватшнын, данбгъалуаз йгІайымшвагаз агвгІвартаква дрызгІашІасуан, гъагъата дгІарыкІвшун йа дрылалуанта дгІарылсуан. Ауи аѣара апшгІара йхъа йташын, а-Мура йыла йгІацІалуа йалагатІ. ГІван-хынгѣ ауаса йылаква дыржъатІ: ажв зджъара йыцІагылата йылаква нахвата йгІацтІырхуанта аргван дцарыквныз — ауи къвадамата, кыбта йа хІахъвыта йгІацІцІхуан. ЙцІыхъвахауата йаниба, «сыла йгІацІалитІ» — йхІван дазцарныс дгъымгвжважватІ, дгІашІасын йхъа наркъвы мачІкІ дазпшытІ.

Данатапшх, йара ауаъа йатайбахтІ. Ауи ужвы агылаща датшан, йпІатІауа, ахъа наркъвы закІ ачпун. ХІасамби дласхан йбуз дазычІвырхъатІ. Чакъ гъаъа-мызтІ — а-Мура акІвын. Аргван даннадза йщтІата йарбзуз ахІвыс къапщы чкІвынгъи йбатІ. «Хъапхъа-кІырта бзикІ гІалухтІ, Мура» — йхІватІ ХІасамби ажв ъахъаз дапшуа. Агъаба йашІагылаз ахъвыжв цІла ацІахъ йамаз атлагвра тшыт акъвадамаква тшахъа-нарпан пшахъыцхІарта бзийын, хъатагІвацакІ акІвын йхътІыраз, ХІасамби хъарацІвыла йызлагІайбазгъи ауыла акІвпІ. Сквшщарда йгІакІапІлумца жвпІата йаквылыз абыгъь-гІваква йрылачІван ахІвыс пшка. Ауи ъачІваз агъагъара йщтІаз асы ратын йбагІдзан. Ажв гвжважвагІва аквта ачыр арбзун, ахвыцгъи йгІагылра атахъыта тшгІанахІвынчІун, ауаса йгъа-лымщузтІ. ХІасамби днаскІан ацІла ащапІы дыцІа-чІватІ. Ажвгъи ахІвыс йахъыбыруа, лачвгъала йгІай-пшытІ, йгврымын арбзара атаджвыквнацІахтІ.

Ужвы йчпачІвыйа? Ажвгъи ахІвысгъи ласыла йатрыпа йгъауашым. Йара акІвпІта йхъвлитІ. Йан-лащцарахара акІвпІ тшырцІс йанамудзахуаш. Йш-цауала, араъа угІарыдхалра атахъыпІ. АхІвыс пшка ахъта йгъамщуашма? Йабаду йажваква джъауапта йызгІайтІ: «Ага йхътазтынгъи хІшыпІаква рпны ажв ахІвыс ангІанарира алымхІа йташвауа аъара хшы ачвазтын, ахъта йгъащыхуашым» — хІва йхІва-лун ауи.

ХІасамби ахІвыс чкІвын дацхърагІумца йгІайыр-гылын айан ач йацІайыжътІ, акІыкІагъи ашІайцІатІ. Ахш хъгІа зшІашваз ахІвыс ачвара джвыквнацІатІ. ХІасамби апсабара агвыбзыгъара джъайщауа ахІвыс чкІвын дапшуан: щарда цІума ауи адуней йгІакв-лицтара, абар ачара джвыквнацІатІ. Ащамза чкІвын-ква ужвыгъи шкІвокІва-тІатІаркІвапІ, ауаса ауат ба-гъата адгъыл йыквгылапІ, йапхъахауа ачІвырхъа рчпитІ. Рапхъахыла агазджъара гІамырдуштІ, ага кІадза йырхъалуаштІ, ага кІвары йыртысуаштІ. АхІвыс чкІвын ахъазла зымгІва ъагІаджвыквылуа араъа, ари ахъвыжв ду ацІахъ апны акІвпІ. Адуней йызгІаквлыз — йдухата агІвычІвгІвыс даргвыргъа-ра ахъазла уахъа йашІарышвта уазсакъра атахъыпІ.

ХІасамби дгІагылын ацІла дгІацІцІтІ. Йхъара-мыз акыбква рпны хІваспала къваца бзидэдза гІай-рыхІазыртІ. Ауат ажви ахІвыси ъацІагылаз агъагъа-

ра йГладицІатІ, йара йыхъазлагъи датша хъвыжв
цІлаквакІ ркъвадамаква гІапикъын йгІайгтІ. Ажви
ахІвыси рыцІагъи йнайрыскІятІ. ЙгІапикъыз акъва-
дамаква ахътІыра ахыла йщтІайцІан дапыралхтІ —
ачва дагата ажв тшичвнарыдзхырныс дачвшун.

Ажви ахІвыси тынчта йгылан. Зымгва азна зчва-
та йшышхыз ахІвыс чкІвын, ащапІква гІапсазарын,
тшкІанарышвхтІ. Ажв[^] ауи арбзауаркІвун, ахІвысгъи
ахъвы абах гІалчуа рахІа-рахІа йбахуан.

ХІасамби ачва гІайайкъвсасун: абна мшГІагри
ажв азыпшГІари даквырщытІ уахъчІва. Ауаса зны-
кІдза дыввра гъатахъымызтІ — ажв апарта гъГІами-
сызтІ. Дшычву йгІайта ажв йафхырквын? ХІамзат
йшихІвузла, зпарта зфахыз ажв хшыла йгъчІвагІва-
хум, йазарархитІ. ХІасамби ага ачва дабакІуазтын-
гъи, дантанахІвхІвуз аъан, ауаса тшГІалижвахуан.
Зны ауаса тшангІалижвах, ажв агврымбыжь рыцІа
йдута йГІагатІ, йаргъи штынчмыз гвы айттІ. ДГІагы-
лын аргван дцатІ. Ауи адакъикъа йГІакІахвхвуз
апартагъи гІацрышвттІ. Ажв зынла йацашвттІ йафыр-
ныс йхІазырта. Ауаса ХІасамби ахІайуан даквцІыртІ,
йакъвицан йымаз алабала апарта анахъ унаскІбата
йкІайрышвтІ, йгвгъи рыцІа йтынчхатІ. ГвыгІвмыгІвкІ
гІацІымшвтхуазтын, ачва тшайтгъи ауашын. Ауи
«йчварта» дазГІайхын дщтІалтІ, йуапІагъи бзита
йгІайыцІайыртштІ, абашлыкълагъи йхъа хъигІватІ.

Араса тшытракІ йнайтІ. Ани апш гІапсара зхъы-
дзаз, апша зылсыз, ужвы дшышхын, пхаракІ дывГІв-
нашва йбун. Ласыла йъапІкътлапІкъква гІалъальа-
хатІ, йашІпІлан дасу йшазыкъвъльайыз йщтІа тшп-
сырщун. Йхъвыцраква зны рчвкъъарала дыргатІ, зны
агІвычкІвынчви арахв хІвычи злаъазла йцатІ. Йшпа-
ъуищтІ ауат, асылГІва йрызнахауищтІ? Ари апш
уахъгвмачІыгІва ащхъа анхачви арахви зарар щарда
рызГІанагуашта гІацІцІпІ. Абар даргъи йгІарыдсылтІ,
а-Мура ахъарагъи рахІа ймшгвымхакваз йрыквнар-
шватІ, ащхъа йгІахъанагылын абна йгІаланагатІ.
Залымхан йзарар акІвпІ ауаса рзызхаз: ажв анчв-
чІвызгъи йанхъушызгъи ртамам заджвгъи йгъйым-
дыруазтІ. Араса ахъагІа шнадзаз рдырзарквын, ауахъ
ачвкъъара аргван йгІаныржьларын.

ХІасамби йхъвыцраква псайспамца йашІасын ачва
днанауахвтІ, йуахъчІвачІви гвыргІваквгагъи йыщта-
хъла йгІанижъын. Ауат ртарала апхызква гІаншатІ.

Анахъ зны йхътыцІквази йынцІра апны зынгы йыз-
нымиквасызи йалапсата, акино акадрква рапш, йґа-
ншата йарасахІат йыдзхуан. Арра данаъаз йхътшаз
ауагы зджъакІ гІарылашватІ.

Абар къвырлыкъвъ йыцызхуз ачкІвын ГІабид
дибитІ. ЙыґІвза дтахІвхІвазшва даъапІ.

— АчІвыйа, ГІабид, тшызтаухІвхІваз? Ахъта уа-
щума? — хІва ХІасамби йпахъ йгылу йыґІвза дицІ-
гІитІ.

— СшвитІта акІвпІ. Аджъаль сызгІайитІ, —
йхІвитІ ГІабид.

— Йууа, хвамыхв, угвы зурыдзуа! УпхащапІ
уабгата уангІанхара.

— Саргы суымжъан, ухъагы хъумырчІван. СгІа-
ныжъта укІапа, тшалауымрыдзын. Са йґасцхърагІа-
хуаш адуней закІгы гыквым.

— ТшыкІ, ГІабид, ма, спарашют уыбгъасырцІа.
Уара убзасуштІ. УпхІвыспа дуызпшитІ. Сара заджв-
гы дгъсызпшыхуам. Убзаза, ГІабид, саргы знамыза
сгІашзгвалашвыршва. Бзила, ГІабид. ХІайда убгъа-
па! ХІсамолет йахъагылу амцабыз гъуымбума? Йа-
гІвжвуштІ, уласха! — хІва ХІасамби дгвжважвитІ.

Арат ажваква рымцтахъ ГІабид йшІахъа гІахъи-
тІитІта, ауи Залымхан йакІвта дгІацІцІитІ.

— Залымхан? Араъа ушпагІанша? — хІва
йджъайцауа ХІасамби дазцІгІитІ.

— Угъсымпшуазма? Уаджъаль ушашІалуа суп-
шырныс сгІайтІ. Йгъамуашма?

— ХІсамолет амотор анхара атаджвыквнацІахтІ.
ЙугІума абжы?

— СамолеткІгы угъаквчІвам, тшумыргІващан.
Асы уылата ущІапІ, наспынтша. Сахъыхра уазпш-
уазшва, сгыларта тшаквурышвтІ. Уара угІацІымшвт-
зарквын, сгъахъырымхуашызтІ. Уара са угъсагъым
супсахуашта. Ужвыгы хІапшыпІ зчІвы хъахъауа.
Сферма анґасыртхуаш амшгы саквшвапІ. Йубама
асрычвхІва йуызнахаз, хъацІа бзи? Йара араса уш-
щІумца ушвыкІуаштІ. Саргы сухъагыла дуней
шухІваджъауа супшуаштІ.

— Ауи ужвыгы хІапшыпІ! — хІва ХІасамби дгІа-
цІапххауа джъауап айтитІ. Ари амцтахъ быжъ
чІвыхъквкІ гІагитІ: апхъапхъа уубжъызшва, уадыр-
гІвана рахв хъвагІгІабжы. ХІасамби дгІахънар-
чІвалтІ, дъанызгы ласдза йґайгвынгІвыхтІ. Ддзыр-

гІвау днапшы-гІапшитІ. Асы гыГІамсыхуазтІ, апшагы знамыза ацІлаква рхъыквла хъвцІакІдза хъарачІвыла йхІвачвара акІвымзара, йгыГІауыдымсылхуазтІ. Адгъыл шкІвокІвадза сыла йхъГІван. А-Мури ахІвыс чкІвыни рыцІа йаргваныта йгылан, ауаса ажв гвы аутуашта шваракІ йалан, ауи йнайтыпа-гІайтышун, апынцІа архІвачвун, ачІвгІваква аркацауа хъатакІла йпшуан.

— У-у-у! — хІва ухъахъква аргылуа ажв злапшуазла йхъарамкІва квыджьма уыубыжькІ гІагатІ. Датшагы закІы ауи джъауап анатхтІ. Йхпахузгы йпцбахузгы — ауат чырквата гІацІцІуашын — рбыжьква цІагІвдза тІакІвгы йамхъашхуа, адуква йрыцыркІтІ. Ажв ахІвыс амгва йыцІанаргылын акшара йазыхІазырта, шварагІвара злаъазла йпшуа ахъа наркъвы, ахъвда ахъвланарчын ачІвгІваква аркацун. Ауи гвмачІыгІвата йхъвагІгІатІ. ХІасамби дгІазыршІыхаз абыжьква зачІвыз ужвы тамамта йгІайгвынгІвытІ.

Ауи дгІащтІчІватІ, йыдзхъаз ашвокъ гІащтІипгІан ацІла дгІацІцІтІ. Ашвагала злауыуазла днаскІан зынгы, гІвангы дхыстІ, дцІрытІ, дшвшвытІ, апсыхІва гІатирыхІвачвгІауа тшытракІ бжы йхъыцІтІ. Аквыджьмаквa злаъазла, дара йымбузтынгы, хІахъвыла дкшатІ. ДангІапса дашІасхын ддзыргІвытІ. Агъагъара дауышван. Зымч йалгуз апша йарыпшшаркІвуз ацІлаква рацІагъызбжы акІвымкІва уыубыжьгымгахуазтІ. АцІх чвщын, ажвгІвандла кІкІаракІгы гыуымбузтІ. «АцІх шчвымцаз шпабзийыз» — хІва дайгвыргъатІ ауи. Йчвцарыквын ахъта йгІалахІушын.

ХІасамби «йтып» ахыла дгІацапахтІ. АхІвыс пшка дазцан йнайщыгІайщцтІ. Ауи гъбагІдзахмызтІ, ауаса йкІаызыуан. ЙрыцхІайщан йкІагва йацІаз йкастум аквипсан амгвачвала аджынджьквa ашІайырпахтІ, амагъраквагы ахъвда йгІакІвйыршан льальадза йалайрышвтІ.

ХІасамби сарныкъ айыркІын йсахІат дапшытІ. Йшарныс гІвсахІаткІ ракІвын йаъахыз. Йшата амара ангІацІцІуаш рыцІа йхътахуштІ. Ауи агІан арахв ахъта ргвачІва йамсуазтын, уадыргІвана гыуысхым: хъгІата йгІапхуш амара ласдза асы афхуаштІ, ахІвыртаква тшгІахъыртІыхуаштІ. Ауи агІан акІвпІ ащхъа шпщдзу рахІагы йануылаухІвуш: уахъапшлакІгы

чІыхвызлуштІ, ахІвыртаква сымсымуа ахІвра ду рыквызлуштІ. Ащхъа ъадзагвауу аъарагъи йгвапахпІ...

Ауатква зымгІва йапхъахъыла йаъапІ, йангІашара амш бзихузтын. Йбзийымхузтынгъи мышквакІ йгІахъвапуа йагуштІ. ЙшцалакІгъи, йацы йачпаз йайчвата йачпахрыя! ШтшачпалакІгъи апхын ачІвы хъахъхуштІ: абан, адгъыл йалу апхара йгІащтІалыз асы мадза-мадза йцІнарартитІ.

ХІасамби йыла йгІацІалыз апхызква дрызхъвыцхуан. ЙалкІгІата йджъайщуз, ацІабырги амци рапш, йызнийызи йызнымйизи аларпата йара уахъчІва йхътысуазшва пхызла йъайбаз акІвын. Арра данаъаз гІвзата йыцыз ГІабидгъи араъа дгІаншахтІ. Ауии йари йрызнидзас ауа тшыткІ гІалашватІ. ЦІабыргыта, ари ачкІвын ауи апхъалагъи пхызта дибалун, щардагъи йгвы дгІаташвун. Момо, ахъаз къвырлыккъв ъацырхагІвацаз гъакІвмызтІ — мацІымхума датшагъи гІвзата йымаз, чкІвынчвата къвырлыккъв зчихаз! ГІабиди йари анцІрала йабахъзымраштылхуашыз швхІаусыгІва аъан: пхастакІ, шварагІваракІ йацалан агІвыджъгъи. Раджъаль гъгІамдзасызтІ — йабгата йгІахъшвалтІ.

АшІара амч дупІ, швабыж йгвышхвитІ. АшІара лагара щардагъи ацпІ. Ауи апхастагъи ари йгІалцІта гІацІцІуаштІ, йшгІаншазгъи араса акІвпІ.

Айсыга ъачІвагІаква йъарзырбжъуз апхъартаква йгІарылгата, дасу къвырлыккъв ъайхушыз аполкква йанырзырщти акІвпІ агІвычкІвынчва ананйа. АвиаэскадрильякІ йацалашва гъакІвымта, агІвыджъгъи йара самолеткІ акІвын йызцыз. Ауаса ХІасамби дхысыгІв-радистын, асамолет ацІыхъвала йамаз акабина йхъазы дтачІва, алетчики аштурмани дрыцпсгІун. ГІабид дмеханикын, асамолет аэродром йангылу дахъшра, ауи адигалра акІвымзара, псгІара гыквна-мгузтІ. ЙыгІвзи йари ръачІвагІаква рапшымзара акІвпІ йрызнийыз гІазхъшаз.

АгІвычкІвынчва пычІвта йананйа угІалагата хъвахъваракІгъи гІарбжъамшвауа, акъвырлыккъвхара апны йацацхърагІауа, йацагылуа мызквакІ йацыргатІ. ЙызнапІыцІаз аунашвачпагІвчва Кавказ йауу агІвабаза чкІвынчва акъралъуыс ргвгъи рпсгъи адта йъадгылыз йырзыразын. ЖвамшкІла рпынква йгІауырщтырнысгъи закІы гъазхІвамызтІ. Дызда, щта, солдатта згвыла ари йамхІвауа, йазымшшуа,

атехник гвы айымтдзакІва, ХІасамби дъатачІваз акабина ГІабидгъи дталтІ. Тшваран. АцІахъыла йкІахвхвуз ашв гІадыркІыхта йшауашыз апш тшанандыргІал, рыцІа йтыбгІахашва йцатІ. Асамолетгъи найын, акъазу йазпшуа, аstart йгылтІ. ХІасамби ашлемофон йхъата йуыс йхун, арацияла дчважвун. ГІабид хъатакІла тшыдикІылын дазпшуан. Адвигательква йщаквкІыта йынхун, ауат рбжъы акабина апны рыцІагъи йхъвцІакІыта йугІун.

Абар адвигательква дута йгІахІвачватІ. Рбыжъква ажвгІванддра йанашха, акабина гІалакацан, ГІабид къару мчдзакІ ацІахъыла дыднагвалуа йалагатІ. Адгвалра рыцІа-рыцІа йалахІун, акацарагъи йаргъи алата. Ауи йуацІа зымгІва йтамакъла йгІажвыслын, йгвы чвгъахатІ. Ауаса алахІвара хІатла щарда тшгъамраутІ: дызмаз акъару кІвадахауа йгвгъи гІахъдзахуа йалагатІ. ЙыгІвза дгІайыдсылта ахъышвла анийырбуз, ауи дщаквгылдзахта ухІва йауашын. ГІабид ХІасамби дшйызарарымхушыз апшта, тшадикІылуамца ахъышвла тшацайырпатІ. АцІахъыла адгъыл апны тшытра-тшытрата амзаква кІкІун, ахъахъыла — аячІваква. КІкІарамкІва датша закІгъи шйымбузгъи, ГІабид дразын: дпсгІазтын акІвпІ. Ари амцтахъ ркыт йыгІвлакІгъи ауаштІ, йгІайхъвыцта кІара йымхъалацІаргъи, мцшва йгъибушым. Йара акІвпІта, рпсгІара тынчта йакІвшун. Ауаса ГІабид йгвыргъъара пасачван.

Аэкипаж рпахъ йгылаз ахачІвы тамамта йдырхъйата разродромла йаннадырхах акІвпІ ахІальбаблыкъ ангІарырал: агъьма двигатель амцабыз гІахънахІвауа йалагатІ. Йшбылуазгъи талеракІ йымгІвайстІ. ЙцІыхъвахуз, амцабыз йуымбахуата йыдзхтІ. Ма, адвигатель абыжъгъи ашІастІ. Асамолет йшудыруаз агъьмала йхъкІыын, арасагъи мачІкІ йпсгІатІ. Йычвыз адвигатель, закІгъи альажъамызшва, анхара атаджвыквнацІахтІ. Ауаса ауи йацтагІайуата амцабзи алгІви апхъа ацІкІысгъи йдута тшатагІацтІырхтІ. ЙашІасхрыма — хІва йазпшуамца, дакъикъакІгъи цатІ, йцатІ гІвбагъи. Абылра рыцІагъи йалахІара акІвымзара йгъалымдзгІузтІ.

Ари агІан акІвпІ аэкипаж ркомандир йунашва ангІага: ХІасамбигъи аштурмангъи асамолет гІаныржъта йкІапара атахъын. Йшаъазла, руысква гъчІвагІвамызтІ — йагІвжварныс шварагІваран. ГІабид пара-

шют гыйымамызтІ, йара йчІвгІвацала агІвыджьгьи гъзалакІампушызтІ. «Йыызгвалазйа дгІасахвта, йхъагьи схъагьи абалахІ йзаласцІаз? Ауагъа сшпахІальальхаз» — хІва ХІасамби йчпаз дайгІваджьхуан.

Акомандир йбжьи атагІагахтІ. Ауи арадист тшъайыркъвуз ахъазла дгъуан. Арыла акІвпІта, акабина ауацІа бампІагІвахатІ, акислород гънахъахуам, тшыркъвахта амаль гъамам. ЙчпачІвызйа?

ХІасамби йыдхІвалата дызквчІваз йпарашют гІа-йыртІлан, ГІабид йгІайыбгъайцІатІ. ЗынцІра парашютла зджъарагьи йгІабгъампасыз, ГІабид йчпара йымдыруа дчІван. ХІасамби данагІимырбадзах, гъынцІкІвара бжьила дашІыпхъадзауа далагатІ:

— СкІапарыгьи, сацуаштІ, арагъагьи перапІ. СгІа-ныжъта ухъа хча, са сакІвпІ йкъванчу. Сара сыхъазла ура тшзалаурыдзуаш ачІвыйа?

Акомандир йприказ йхынхауата йатагІайхІвахтІ. Ауи агъбра гІваца апны дгъгІанымхузтІ... Йшагъазла, аштурмангьи дкІапахъан.

ХІасамби апарашют йаназаману тшгІауацІназры-хуа амеханизм йгъатахъыз йыргылтІ, акран дгІахъын, полта йызквчІваз ашв йыгІвзагьи дацта ацІахъыла йыркшатІ. ГІабид дчІвагІгІуа дшнапІкъа-щапІкъу-зымцара, асамолет дацрышвтын, алащцара дыладзтІ. ХІасамби акранла ашв тшгІанайыркІыхтІ. Ауи ра-хІа йгвымхадзаз агІаншара тшазирыхІазыруан, закІ-гьи йхъымгауа дчІван.

Акомандир асамолет агІащаквыжъра дазабакІыр-кІвун. Ауи данкІампаузара, амашина йызгІащаквы-жъуашта дайгвгъауазарын. ЦІабыргыта, амцабызгьи ауи ахІа йгъаламхІахуазтІ. Асамолет агъмала йы-квта йымгІвайсуан.

ХІасамби йшлемофон арация йашІайрышвхын, ддзыргІвуан. Раэродром арадиозшІытга быжъква ры-цІа-рыцІа йрылахІун, йдухун. Ауи йгІанарбун рчІвар-та шхъарахмыз, акомандир акурс дыквымцІуа дшым-гІвайсуаз. АчкІвын йгвы гІабзихатІ. Ауаса ауи йды-руан рахІа йшвара-гІвару шырпыраркІву: здвига-телькІ ахІа нымхауа хъбкІыта йпсгІуз ареактив самолет арчІвахра акІвын йуысыз. Рылахъ йанызйа ауи агІан йрызнийырыныс?

Асамолет анчІва, амцабыз шІыц-шІыц тшатагІа-щтІнаххтІ... Алетчикгьи ХІасамбигьи амцарычвыгІв-чва ракІвпІ йгІащаквызжъыз.

Ркабинаква йГартыргата хъатакІла йаннадрыс-кІа, аврач дГадзатІ. Алетчик хвыртакІгьи йыншва дгъаьамызтІ, ауаса дгъызГамгылуазтІ. ЙуацІа йа ймахъа-щахъаква зараркІ рызнита гІацІцІуашын. УадыргІванагьи, йхъагІа гІатайымцІауа, парашютла йкІайырпаз йхысыгІв-радист араъа дшГаншахыз гІайгвнымГІуа, ауи дицІГІун.

ХІасамби ага йщапІква багъата дрыквгылазтын-гьи, ща гІазкІажжуаз йшІахъа удын шайдзаз гвы ай-туан. Ауи йылакви йпыкккви рахІа гІампшыхуата, йхъа шабгаз бинтла йтарлахІан, йкомандиргьи йар-гьи километр швкІла йхъараз агоспиталь йджвыквыр-гатІ. «ГІабид закІгьи йызнымиуа дГІабгъапамищтІ? МомкІва...» — дызчвшвуз йгврыдзгу ахъвыцра гІа-йыдйымжылуата, йарасахІаткІ йкъвицахтІ.

Агоспиталь апны ХІасамби йшІахъа йамаз ахвыр-таква рдзахын йшІархІватІ, йаргьи апалата дщтІар-цІатІ. Дызчвшвуз йалагІацІцІтІ: анцІралагьи йымдз-хуаш дрыкъва гІайынхалуашын. ЙщапІы йа йнапІы закІ хъвашарыквныз, йа ачГІвыча йъахънагІвауа зджъара хвхарыквныз, агалагьи йГІалихрын. Абар ужвы ари йГІашІарышвта апхаста ахцІара йыкв дны-къвалуштІ, ани ахІагьи нйымцІыскІва.

ГІабид щта? ХІасамби агоспиталь данджвыквыр-гуз йыгІвза йуыс шцаз дызнапІыцІакваз йрайхІвтІ, йзыпшГарныс машинала йджвыквылтІ. Ащымта дГІараухтІ. ЙшГІацІцІызла, ГІабид дГІакІапарныс ага дшвузтынгьи, дабга-дызГІвадата парашютла дГІа-чІвалтІ. Ласыла аполк дГІаргхтІ.

АГІвынбжъагІвчва йрызнийыз ачкІвынагІа ако-мандирква ауаса йрыгІвырщтуазма! ХІасамби дбзи-хахта агоспиталь данГІацІцІх, ГІабидгьи йаргьи аст-рой апахъ йГІадыргылын йрайстІ, отпускта йзайгвы-гъузгьи гІвба-хпа мзыла рыцІа йкІьасахатІ...

ХІасамби арра йхътыскваз нижын йхъвыцраква рыцІа йГІайаргвантІ. АчІвыйа Зальымхангьи пхыз-та дзибаз? «Уаджъаль ушашІалуа супшырныс сГІа-йтІ», — йхІватІ. Ага пхызызтынгьи, заджвы араса гІауайхІвра ахъазла, ауии уари, аджв йпсырта аджв дазыпшГІауата, уагъачвазара атахъыпІ. Йара йГІахв-та Зальымхани йари ззагъачвахуш ашвхІаусыгІва гьидырам.

ХІасамби йычва гьГІамихуазтІ. Ахъта тшГІайнар-дыруан. ЙалкІГІата йщапІквала. АкІьырза чрыкъв-

ква йшвыз йацы йбагІдзахан йщапІкІвыршаква псыткѣанта дгѣдмырпхузтІ. Ауи дгІагылын ахѣвыжв цІла йамаз амахѣвадгІва ссаква гІамижвжватІ, йхѣичІвчІван тшгІва ѣайчпушыз йаквицІатІ. Асарныкѣ рыцІайрысын йайыркІытІ. РыцІа йшвпІатагы йгІахѣичІвчІван амца йаквицІатІ. Бзита йаналашва, йчрыкѣвква ахѣихын йщапІкІвыршаква атшгІва йатшпникІуамца йырпшшатІ. Ажви ахІвыси ХІасамби йчпауа дырхѣвыхуазшва, амца ахыла йгІапшуан. Йаргы дрызпхѣапшуан. Йкастум «зшвыта» йчІваз ахІвыс чкІвын аквпшыра йхѣыччара гІанащтиуан. ЙщапІквagy амца йанйыршын йчрыкѣвква ахѣайцІахтІ. Ари амщтахѣ йшидыруз йгвы гІашышхтІ, йгІабзихатІ. АчІвыйа, щта, йгвы збзимызлуш? Йферма йауата йджвыквыз ари ажвзаджвыкІ акІвын, абар йабгапІ, йызгІвадапІ. ХІвысгы ацІата йадицалхуаштІ. ЙангвмачІыгІваз ахІвыча агвы йгыІаквымхатІ. Ачвкѣбара йаѣу ахІвараква йѣацІагылуаш пшахѣыцІарта рауаштІ. Ажвква аферма йадырцалхта йырхѣазтын, асылгІва закІылагы йрызарарымхата ухІва йауаштІ. Анахѣанат афермаква рыцІагІа кІара рызнахамищтІ?

ЙгІашаркІкІауа йалагатІ. ХІасамби ажви ахІвыси рырцахща дазхѣвыцуан. ЙымгІвайсцахуш лихра ахѣазла, йферма ахѣану атамам йдырра атахын. Йацы зѣара дхѣынхІвы-шІынхІвйа, зѣара гІамидайа! Ужвы дахѣацуш йымдырырныс гѣджѣащахѣвмызтІ. АхІвыспшка йшутахѣу йгынамиуашызтІ: агвагІвараква сипса ртан, йылахарныс ауашын. Ауи агІан йыхѣва йхѣайырчІвата йгара атахѣхуштІ. Щарда йзыгушма ауаса?

РыцІа йангІалашараха, ХІасамби ауахѣ дызрысасыз ацІла дгІацІцын, днапшы-гІапшырныс дгІаджвыквылтІ. Ахѣахыла ухѣалырныс баргвын. Ари йгІалцІла ашІапхаракІламца йапхѣала днаскІбатІ. Йѣайдыруз ашыпІа даназынадза, зымгІва гІайгвынгІвыхтІ. ДхѣынхІвыхын ажви ахІвыси гІаджвыквицатІ. Ачыр йахѣгвжвейгІунта ажв запыт йгІацапун. АхІвыс чкІвын ауи амгва йыцІалуан, ауипхѣадза айан гІашІасуан. Ари аникѣычІ, ХІасамби ахІвыс йыхѣва йхѣайцІан дджвыквылтІ. Ажв йцІыхѣва йтагыла йцун. Арасамца тшытракІ амидатІ. Йацы ахІвыча ѣыцІарцаз ахІатшпы аргван даннадза, ауаѣа шымцыраз гвы айттІ. Рыщтаквагы сцІагѣала

йхъгІван. «Асы анашласхуаз йдырцахтІ», — хІва дазхъвыцтІ ХІасамби. «Йахъа йанадырцалхзара, йырхъазара атахъыпІ».

Абна дгІалшвтта ахътІыра дангІадза ахІвыс йыргылын дакъикъаквакІ тшпсицатІ. Абна адзакІа бацакІ гІапикъытІ. Ашвокъ йыжвгІва йхъда, абацала ажви ахІвыси гІайрыгвжважвауа ачвкъъарала йыргъвгъватІ. Щарда днамскІаскІва ахІагІара йгІахъышвтыз атшыгІв днайыквпштІ. ПІатІа йакІвта дгІацІцІтІ. Ауи дгІатшыжвпан ХІасамби тшгІайыкІвйыршатІ. Йадзхъагыла йгІаджвыквылхтІ.

— Швуысква шпаъаз йахъа? — йхІван ХІасамби дазцІгІатІ.

— Тынчын. АрахвгІи абгапІ. Йахъицтара уъанымыз ура хІухъгвыргІвун, — йхІватІ ачкІвын.

— Ачвкъъарала шпаъу?

— ЙауаштІ. ХІтдзы акв ашиферква аквнахтІ, ауи акІвымзара.

— Шифер гъуысым. Йаъайа хабарта?

— Щымтадза Амини Дольати наквххтІ, хІуысква зквыз йапшытІ. Ауат рымщтахъ йымкъвауата тракторла чва гІадырдзатІ. АхІвыртаква тшхъыртІыхнацІыкІара йдхІрыфуаш хІымапІ. ЙшырхІвазла, хІобласть аунашвачпагІвчва щардагІв гІахъалтІ, йашІамсуа афермакв фачІв рызгІаргитІ, анхачва цхърагІара ддрайдзитІ.

— ХІсовхоз йауата аджвырагІв зарар рызнахама?

— Щта. Махъва Хадиль йхІвыча йауата хыжвкІ абыхъв йбгъашван йащытІ. БыжьбагІи йырзыпшгІауаркІвитІ. Йара ХадильгІи ахъта йысын ачымазагІвтара дыргатІ. Асипса дгІацІырххтІ. АсылгІва ахІвыча анджвыквнаца рцІыхъва дтагылан. ДатшагІи щарда ншакватІ. Ахъта зарарта йгІанагыз атамам ужвыгІи йгъырдырам.

ХІасамбиргІа аферма йангІадзах ажвхъара алдыргун. Йырхъата йхвйтхаз ажвква ацкъара амбата тшыт-тшыт йкІапсаз ачва йахъагыла йырфун. Исмель ужвыгІи амбатакв йырчІвауаркІвун йрымхъас рыхъазла.

АжвхъагІвчва ХІасамби дгІаларкІын къазула тшгІайыкІвдыршун. Цуца апхащара йгІалылхын лгвыргъара къалчІвахра дащтан. Ауаса ауыгІи тшгЫлзымчхІатІ, тшйыкІвлыршан дчІвыуа длагатІ. ЛгвмачІра рымбара ахъазла, йлымхъас ажвква дрызцатІ.

— МашинакІ гІаквххтІ. Ауи акабина Амин дгІа-
тыцІтІ.

— УгІадгылхма, ахъацІа, йшпабзийыз! — йхІватІ
ХІасамби йнапІы йкІуа. — ЙгІауаухма ажв?

— Щта. Йхъан ахІвысгЫи йаргЫи гІасцхтІ.

— УхъацІапІ, ХІасамби. Араъа зджъакІ швыз-
гІазгкван йгІанышвх.

ХІасамби амашина акузов дхъалтІ. Ауаъа йанын
газ хІакв гІвбаллонкІгЫи ацта, шифер къомкІ датша-
гЫи зджъакІы.

— Амин, арат зымгІва хІара йхІчІвума? —
йхІван дазцІгІатІ ХІасамби.

— Щта.

— ПІатІа, ИсмельгЫи уаргЫи арат гІанхІшврых, —
йхІван ХІасамби агІвычкІвынчва гІазшІиттІ.

— АбалахІ «снайтІ» — ахІвата йгъуызгІайуам.
Уаназымпшуа акІвпІ ауи уангІанайауа, — Амин ама-
шина кІара гІанызхквуз дырцхърагІауа йхІвун. —
Бзита уадгалазарквын, абалахІгЫи уапшІагылырныс
майрапІ. Арасабырг йгІахъваппІ — хІва згвы йгІа-
нагрызда? СынчІвагЫи ансисквша йапшхушдзыхІщун.
«УъакІахІуш удырырквныз, бамби щтІауцІарын»
рхІвитІ. Ари апш гІвбалахІкІ йныбыжь апны зныкІ-
гІванкІ ракІвпІ йъадзагІаншауа. ШвангІахъалуаз
хІгвы йштаз апшта швгъхІзадымгалтІ. Йара уыжв-
гЫи хІборч гъхІзынардзум. Агаз хІакв майрадза шва-
ламацІаупІ, былчІвы — хІва швымгІапсахуа. Швыз-
гІвадахатІ, арыцІагІа швырахвгЫи шваргЫи швабга-
та швгІашЫцІтІ. Шваквнагадзауата шваднагалтІ. —
Амин дпшвырхъыччауа ачкІвынчва йрайхІвитІ. —
Ауаса шваъата закІзаджвыкІ швачвымшван. ХІалга-
ма аныхра? Сара аунашвачпагІвчва злаъула сцхпІ-
та ахабар рзызгапІ, ахшынкъвгагІвгЫи дгІаусцтпІ.
Бзила.

Ари атшын ащхъа йаныргІалыз афермаква рпны
гвжважвагІвара рщардан. Амашинаква ачккъараква
йрыквххуан, йырныз тадырчвуанта йгІаквцІхуан.
ХІатла нкъвызгуз ракІвымкІва, датшагЫи машина
щарда убун: ахъаква зтачІваз ауазикква, аветеринар,
медицина рынхагІвчва рспециалистква, автолавкаква
шІас рымамкІва йгІамдун, квъльайсызагІа ъагІаншаз-
ла йтрысуан, йатахъыз ацхърагІара ддрайдзунта да-
тша зджъарала йатацІшвтхуан. АщхъахІвыртаква
рпны йазалхта йаъаз аштаб йалаквз йацищтара

рщапІы йыквгылан чвагы чІвагы рымамкІва. Ауат
рынхара намдзарата йалу агвы йгІаквылуа рапхъа-
хыла рыцІа йшсакъуаш йазнабжьун, йазнархъвыц-
уан. Рахвхчата, жвхъагІвыта збазарта тыдзкава рыкв-
ква апша йаквнахыз гьмачІмызтІ. Ауат гІвнабзазар-
ныс апромышленна организацияква йгІарыртын ма-
шина чарх зцІагылаз авагонква рызгІахъардылуан.
УахъапшлакІгы асылгІви ахъти йгІандыршаз арыц-
хІагІаква йшрабакІуа, ахши ажьи гІазырхарджьыр-
ныс йгІахъалыз анхачва рбазара атара йштадыргыл-
хуа убун. Ари ауыс апны зымгІвагы рчІвы азакІын,
бызшва щардала йчважвауа хІобласть аугІаква, айщ-
чваква рапшта, йацІагыла йацацхърагІун.

VII

АгІамта этагылазгы йампшуа, ани аъара йаным-
гІалуатагы тшарычвгъата, ужвы йгІацапахта амш
бзиква гІазшІнатхырныс йачвпхащауазшва, апсабара
алахъаквцІа турасы йтыцІра гьагвыгъамызтІ. Апст-
хІваква амара зны йырчвгІацІпшыргъи, гвжважва-
гІва рыкв, ласдза тшахъадырпахуан. Уахъынла, цІа-
быргыта, йчвцунта, айачІваква йалалкІкІгІауа ажв-
гІванд квайчІва тшгІаквырпсун. Ауаса йгІашауа
йаналагарыз, апстхІваква гІаншахуан. Щымтала
хъшвашвахъан, уатІпсатІын, закІы уахъысырныс
учвІатлан. Амш аура зны йгІагъырдызуа, зны йгІа-
квуауа йагун.

АбагІдзара запыт ащхъа йыквыз анхачва ргвы
йакъычІын, амшква анцаквгылхуаш йырзымчІа-
хуа йазпшуан.

АуыхвагІвча рбригадкава арат амшкъомкІ шІа-
сымгІва рымамкІва афермаква рпны йынхун: апша
йпнатшквас дырчІаджьхуан. ХІасамбиргІа ртдзакв-
гы рзаквырцІахтІ, зарар зызнахаз ртакІыртаквагы
йырхъпшытІ.

ХІасамби йыцынхаквузи йари рынхара гьгІадмы-
рльальузтІ, араъа акви агъырдыз йызрыцІу дакъикъа-
кІгы йгъырхъдымраштылуазтІ. Ауат ргвыла йры-
лархІвун йацасауа йшзынхауа, ртшхъварала рыхъыз
мгузтынгы, йшгІахъымшвауа, рхачІвква шырзырхъ-
йауа рыуа дзачІвызлакІгы нахвата йдыруан. Ауаса
агвып датшагы закІы ргвы йасуа нахвата йырбун:
рхъвшара ауправляюща ачымазагІвтар дгІахъын-

хІвыхта йынхарта далагищтара зынги дгьрызгІа-
квмылсызтІ. Раргван йау афермакв дрызгІайлитІ,
дшрызгІайуа йхабар ргІитІ, ауаса араѳа йхъата
рбарныс амаль гьрауам. ЙрыхІарамта дызрызгІамиуа
уара йгІадырх. Аминги, ауи йцынхъвы дъанымха-
хуаз акІвма, зынзамызата акІвын дшрызгІайуаз. Йгвы
рхъыта, рахъыла гвбжаракІги йымахымкІва, рыѳа
йайчвакву йзаман зымгІва рыдигалуазма, момкІва
агІвуджъ азазайгвыгъата йабамдыруа ХІасамби
йферма рчвбжьышвтуазма? Йара акІвпІта, арат зым-
гІвалагы йадгалата, закІги йазыбжамкІва йгъаѳа-
мызтІ. ЙалкІгІата ауат ртІахсараква, рбжараква ари
ажвгІвакв ауыра агвы йгІаквнаѳатІ. Араѳа мышкІы
ХІасамби акыт данталхги йынхачва ртахъыракви
рашшракви Льякъвман йхъатала йайхІвтІ, йгІвын
йызгІанижътІ. Ауаса уыжвгІандзара йхІатыр закІы-
лагы йгъгІайымбастІ. Ауи йахъыла йгІатыѳуата
цхърагІаракІги йанамайгвгъах, ргвтыхъква рчвкъѳа-
ра йгІаквлыз акорреспондент йархІвтІ. ЙазхІвыз,
атамам ухІвушызтын, ажвхъагІвчва Шамхани зап-
хъа дгылаз ракІвын. ХІасамби ауи асахІат дгъаѳа-
мызтІ.

ЙѳатІ ари амщтахъ мшквкІ. Абар щымтакІ Лья-
къвман амца йшІрыкъѳа йгІайырдызатІ тшыгІвакв-
чІвата. Ачвкъѳара йаѳаз ШамханигІваѳа лакІвын.
Ауправляюѳа йгІатшыжвѳымтагы Шамхани лгІа-
джвылѳымтагы аквшватІ.

— Бзила уыгІбатІ, Льякъвман, уызгІвадара тІакІв
йшпаѳу, убзийума? Уайгва, уайгва! — лхІван ап-
хІвыс дгвыргъѳауа аунашвачпагІв йыдзхъа дгІашІа-
стІ, йнапІы гІайраута йанылкІуаш дазпшуа. Ауаса
йгІайыз йнапІы гъгІайымрыѳетІ.

— А, акыт рызаджв! Бызлазыбжайа сызгІвада-
рагы бзазгІауа? Ауаса уамайгван бхІварыгы,
сгІайтІ, снашылуаштІ, — Льякъвман амаѳауыртала
днашылтІ, Шамханиги ауи дйыщтанашылтІ. ЙгІакв-
лыргылыз арызкъы дахъысырныс гъйымуытІ, йхъа-
дзгылаз апхІвысги йыла хътІыта дгъгІалымпшытІ.
Ауправляюѳа гвасракІ шйымаз йѳагаѳала йгІай-
ныпщуан, ауаса ахъа гъхъимтІысызтІ. Ларгы йза-
чІвыз дазгІарныс дпхащунта тукъаль гылымчпу-
зтІ. Льякъвман йа ругІахъа ѳану, йа руысква щѳа-
уа — закІы дгъазымѳгІузтІ, араѳа сынчІва пычІвта
дшгІайызгы.

— Йъатахъу пха сыквбцѣанда, араѣа гъвгъвадза бсхъамгылкѣва, — Лъакъвман ауи хъшвашвадза дѣлалпшын, йылапш хъатакѣла йнайырхахтѣ. — Медаль гѣазыртквушыз брыладсырцѣара стгвыгъахын. Алахѣ йзйымтуаш афигѣамбар йгѣайытума? Ма, бапхъа, — йхѣван йагѣврышѣаз газеткѣ йджып йгѣа-тихын йгѣалиттѣ.

Шамхани хабар гвымхакѣ шылпыру гвы алтуан. Лшѣлахъала йгѣасыз лѣца дшгѣанарыкъапщыз лылал-хѣвауа, ауи ангѣауацѣылх, къарандашла йгѣатакѣыз гѣвыракѣ лыла наквшватѣ. «Агѣатгаракви агѣвцтра-кви» — хѣва ахъзын агѣвыра. Апхъара джвыквыл-цѣатѣ. Тамампѣ, йгѣазквчважвауа рферма акѣвпѣ. Араѣа йгѣлахъалта йынхауищтара рдахѣвраква гѣаз-лыцѣыз йалыргата йгѣанахѣвитѣ. Ажвхъагѣвчи ара-хвхчакви рразымраква йгѣарыквчважвун агѣвыра ацѣыхъвала. Шамхани акорреспондент дызлайыдаш-шылыз ажваква абгата йалан.

— Щта йбхѣвахуашѣа ужвы? — йхѣван Лъакъв-ман апхъара йалгаз ажвхъагѣв йлыквикѣын дыл-пшитѣ. — Йгѣабнатѣа гвымхарала сыхъыз аобласть йырхъабрычѣватѣ? Дуней ахъахъ бфайдата йгѣалцѣ-йа? Йшвыгхауи йшвцхауи акорреспондент йгъшвы-згѣайгуашым. Ауи бхъбымраштылын. Йаргѣи ббзыль-хвагѣара бтазагъырквын ба быхъазла рыцѣа йагъ-хапѣ. Банамальсызхара, ауи бацѣазыргвышхвата йбзырхѣваз гъйакѣвым йгѣабцхърагѣахуаш. Йачѣвлас-гѣи ацѣбацѣбара далагайа? Аферма даунашвачпагѣвта ддмыргылыргѣи дпсыхуани. Йыгѣбапѣ хѣараква хѣаѣ-ра дынхарыквын дшцауа.

— Хѣасамби йакѣвма ззухѣвауа? — Лъакъвман дыззыгъѣуаз Шамхани лакъыль йызцауа дазцѣ-гѣатѣ. — Ауи араѣа закѣылагѣи дгъазнауысым. Йауа, заджвы йгѣасайымхѣвырквын, йсхѣвуш сара йгъсым-дырума? Йаргѣи астатѣа апны йтамамыкѣва йала-йа? Аква гѣаквауата ажкѣва анхѣхъауа ауат йгѣар-хъныжжуа адз пѣай апщырхѣаква йыртакѣвкѣвитѣ схѣватѣ. Ауи акѣвпѣ ашнахвырта апны хѣыхш йза-зашшуа, хѣфайдагѣи знадыркъвауа. Хѣсовхоз аунашва-чпагѣвчва, йалкѣгѣата — хѣхъвшара знапѣыцѣу уара уакѣвпѣта — йатахъу айгвыгѣвра гѣаншвыршазаркв-ныз, ахъахѣара лдзгѣара гъамайдзушызтѣ. Йаныжв-гѣвакву ажкѣва тѣахѣхъуш цѣагыларта хѣтахъыпѣ. Ауи ахъазла зъараны хѣахѣвушѣа?

— ЙзачІвытагы шарда бдыруата шван бгІалри-
йа? Швара ауи аъара швангвыбзыгъазара, хІара хІаз-
нагвалахйа йара? Йыгъсыздырам йшвтахъу. Ащхъа
апны анхара анцІралагы йгІапсарапІ. Ай, апхъала
йшаъаз тІакІв швыла йыцІсында! Акъандзидзаква
араъа уыс гърымам.

ДакъикъакІ аъара заджвгы закІгы йымхІвауа
йцатІ

— СшвызгІамиуата, уыста швсымбауата бхІвауа
агазет апны сбыркъванчитІ. Йара йшаъу датшапІ.
Амин хІхъвшара апны дпарторгпІ, дзоотехникпІ, ауи
закІ гІашвайхІвыргы, дгІашвайбжъаргы, рыцІа йзы-
нархапІ схІван, цІабыргыта, швахыла сгыгІадымсыл-
уазтІ.

— ХІара рыцІа йхІлъажъайа, хІплащымкІва хІре-
зиначрыкъвымкІва ахІвынчІвы хІзылу?

— ШвунашвачпагІв балахІ дзычвайа? Ахъапщ
ахІвынчІвы йанылугы йкІазкІазитІ рхІвитІ, ауи аъа-
ра швкъайматта, швгвыбзыгъата швхъа аншвпхъадза-
уазара, швара-швара гІамалькІ згІашввымхъвыцІа?
ЙаншвызгІамхъвыцзара, ужвыгы мачІкІ йшвчхІах
йгъамуашызма? Ачв швцапІы йаквгылума? ЗакІ
швыгха швгъауам — зынла триуау щтІышвхитІ. Ап-
хъа акІвын, Залымхани бари швакыль аквымшвум-
ца, асовхоз шабгаз сырхъашврычІватІ. Ужвы ауи
швымамачІхан, аобласть сатарылашвцІахтІ. Ауи аъа-
ра зыбхІваз аботакви аплащкви рыхъазла шарда
цІуата зайавка адсрытхъатІ. Асклад йгъаъам уахъ-
чІвала. СатарызцахпІта, кІара стлакІбуазтын, йшвы-
згІасаупІ. АцІагылартагы амалькІ азгІахІхъвыцпІ.
Сабацауа? Сшвыцы, сшвфа, снапа схъышвх. УызгІва-
дара шпаъу? — хІвагы бгІасцІгІахитІ. Швызласзыб-
жайа? УахъчІва сперыгы швгвыргъъара акІвымзара,
швгвы сшыцІамылуаш. ЗымгІвагы «йгІахв» акІвпІ
йырдыруа, йуыркъватагы уапшы — упсыхъвда йгІа-
цІачІвуштІ. Швыззыбжакву ргІаура сарагІваца са-
кІвзарквын йызнапІыцІу, уахъгы тшынгы сгымчв-
рызтІ. Саргы унашвачпагІв шсхъагылу, ауат рызин-
дъа закІгы шсзымчпауа швхъшвымраштылын.

Шамхани Лъакъвман йашшра даздыргІвыпхъа-
дза, лгвы рыцІа-рыцІа йычІагІвуа далагун. «Йыма-
скІазйа чмазагІвыкІ, саба дйыквлапІ, йунашва ага-
зетчпагІв йызйасхІвыз, — араса зныкІдза дайгІва-
джъхуан. Ауаса бзи-бзи данхъвыц, лгвы рыцІа йтын-

чхатІ, «Льакъвмани сари хъауыс амакІчІвыкІгъи гъхІызбжъам. Зборч абгата йназмырдзауа аунашвач-пагІв йакІвпІ ауатыкв йгІатасцІаз. Ауыс зарарагІа айдзара затахъйа ауи йхъкъачІвыла?» — хІва йщаквлыргылтІ Шамхани. Льакъвмани лари анашІа-швабыргыз йгІалачвайщаз ажваквa рыуа зджъакІы лгвы чвгъата йгІалахтІ. Ужвы ауат джъауапдъа йгІа-нылжъра лзымчхІауа, йшылхІвушыз дазыпшгІун.

— Сара закІ узысхІвазтынги, йсырхІваз ура унапа ухъысхырныс гъакІвым — анхара сазхъвыц-уан акІвпІ, — лхІватІ Шамхани багъбата. — Ана-гъычІв, Льакъвман, медаль ззгІасыртуаш спхдзы акІвымкІва, ура убзира акІвызтын, йгъстахъым ауи, ахъаз тшуымрыгІапсан, умедаль сгъазыбжам.

— Йауыб ари, сгвыжвкІта закІ схІвазтын, бым-гвмацхъхан, йбмыркъагІан. СанахІбазара, закІгъи сы-гІвщт, йачпара гъаъам.

ЙгвыжвкІта, згвщра ХІасамби йзынархата айсра йгІайыз ахъацІа, астатъйа агІвра ауи далачпамкІва йанхъайцІа, йаргъи гвы айымтдзакІва, йайсра ашш-рахатІ, апхъала хабарта йымбуз арат ртахъыраква уыжвгІандзара йъархъйам йхъагъи къванчата йбахуа, заман айшысла дгІарцхърагІарныс йазйыргвыгъатІ.

Льакъвман йылахъ аквдза дтшыжввлхын ачв-къъара дыквцІхтІ.

Льакъвман мцы гъйымхІватІ. ЙащтагІайуаз ам-чыбыжь ауацІа анхачва ззыбжаз плаци резина чры-къви рызгІаргтІ, ажквкв зцІархъушыз бакъгъи рыз-дыргылтІ. ХІасамби йыгІвзачви йари, акомплекс ап-ны ажквкв анырхъауа йызбжъадыргылуа астанокквa рапш амшІы йгІалырыхын абакъ ацІахъ хвба рчпатІ. Ужвы ажвхъагІвчва рыжквкв ауаъа йбжъадыргыл-уамца тынчдза абакъ ацІахъ йырхъун.

Угвы зламгІвауала аквыджьма гІайитІ — хІва, арат амшквa ХІасамби дыззымпшуаз закІ гІаншатІ: арахвхчаквa ПІатІи Исмельи йырхъазхатІ. Момо, Йадыгъ дакъвыцІхта гъакІвмызтІ дызрыцхмыз. Ауи йаща йпа тагвжва дгІайгын, Йадыгъгъи анадылра адигалра, ауи далазлара ахъазла дгІарыхІван хпа-пщба мшыла акыт дталхтІ. Анадылрагъи акІвшатІ, мышкІгъи, гІвымшкІгъи цатІ, ауаса Йадыгъ дгъгІа-хъамылхуазтІ. ХІасамби отчет йгата акыт данца, йыншаз атамам гІайдыртІ: ажвра злашыз Йадыгъ акъахв апстхІва дгъгІалымшвтсызтІ, анхартагъи йгвы

йгытамызтІ. Ауаса уахъыкІ къахв чвгъа йымата рпны дшцахуаз адзцтига трубаква зтарцІарныс йыржыз андакъ дташватІ. Ащымта акІвпІ ауи дангІараух. ДаларпІапІата, ймахъагы тшчІвата. Ужвы ачымазагІвтара дщтІан. ХІасамби ауи дйызцан дибатІ, дйачважватІ, ахирурггы ауыс эквызла дицІгІатІ. ЙшгІайайхІвызла, ачымазагІв йнапІы ласы йгъымбзихушызтІ.

ХІасамби йылахъ аквыта рпны дантшкІаралх, алыгажв быргІвыш гвы гІайыйтын йыншазла дгІайцІгІатІ. АчкІвынгы йгвтыхъ йабаду йайхІвтІ.

— Йадыгъ ачымазагІвтара дыргатІ ймахъа хъвашан. Ласгы дгъбзихушым. Аныла акІвпІта рхІвыща шІыцкІ джвыквхІцІан, рахвхча хІыгха йгъауашым. Ужвы рахвхча дъагІасауаш гъсыздырам. АгІвычкІвынчва саргы йанспсахквауа аъапІ. Ауаса ари сборч архъйара танархитІ, — йхІватІ ачкІвын йабаду акъылькІ гІайылайцІарныс дайгвгъауа.

ХІамзат йнапІыцІакІыз атхІвыси амхІачІва бжа-чпи ййдзхъагылаз арымдза йыквицІатІ.

— Бзидззагы днайтІ Йадыгъ дацамкІуа, — йхІватІ ХІамзат дгІагылуа. — Ажвра бзирала йгънимыжътІ. Анадылра йгІаджвыквицІахыз ажвра лага акІвпІ апхаста йызгІазгыз. АчІвыйа рахвхча — хІва узаквацІалуаш? Сара сгъаъамма, хвамыхв? Йара ауасагы мшквкІла снахъалра сгвыгъан, тІакІв снашвылапшуашын. Ужвы швхІаусыгІва гІальамат алахІ йгІаситтІ. Йамуазтынгы атажв дгъгъыхрым.

— Йузыгушма ажвгІвакв? — хІва йгвы гІвбахауа дазцІгІатІ ХІасамби. Йабаду дйыцхъайдылырныс бзи йбазтІхІва, ауи йызгІвадара йгвы гъахъымызтІ-та йпыц гІанашІун.

— Ауаъа рыцІа сшІыцхуштІ араъа ацІкІыс, — йхІватІ алыгажв, — рахвхчаралагы датша уыслагы угвы сзумрыбжан, угыгІасрыпхащарым, — алыгажв йпхІа лпа ащхъа дйыцхъалырныс багъята йшыкви-кІыз гІайныпшуа йыргъвгъвитІ.

ХІаджъар зныкІдза дгІвыдмыдтІ. Ауаса лажва закІгы амцІгІушшва йанылба дадылгалтІ.

— ТагІчвала ащхъа швыквылхитІ схъазы сгІа-кІашврышвын, — лхІватІ атажв лылахъ аквдза.

— Йауа бызгІакІахІрышвуа! — йхІван ХІасамби йанду тшлыкІвйыршатІ. — Бгвы бымрыдзын, дгъкъварым. Йадыгъ дшнахъалхуа дада дбзыгІасцтихпІ.

ХIамзат йГIахъалра ХIасамби дайгвыргъун. Ауаса гвбжаракIгъи йзыгIаннаршун: «ДгъзынымхузтI, йабаду цхърагIара дйызгIайтI — хIва йсызхъвыцуаштI аугIа», — йгвы йгIанагуан ачкIвын. Ауи йгвIвара йырцIабыргуазшва, алыгажв дшгIадзуз далаган аферма анхаша, йпхIа лпи ауи йыгIвзачви разазаша агыква йырхъвыхтI, Кваквали Шамхании рхъазы ауырата драчважватI. ХIасамби днайхвын ахIвыртаква шта-шта йшшIичIвчIваз йырхъвыхтI, бульдозерла йдйыржыз адзыжвырта-адзхчартаква дыршытI, амгIва шIыци ацхIи швабыжта йгвапхатI, драйгвыргъатI. Ахъвлалын акIвпI ауи йцагаща ашвхIаусыгIва ангIахъитIы.

— НахIва-гIахIвата йнасгвыквыгIвуаз ахабарква сгъагIдмырбузтIта акIвын сгIайра ззыстахъыз, — хIва дгIалагатI алыгажв ХIасамбии йари йанырхъазха. — Уферма шIыц-шIыц Зальымхан йыртхуашта йнкъвыргитI. Ауи лъажъа йымамкIва дахъырхта, уаргъи йгвжважвачвата угIарцтита йхIвауа дныкъвитI Зальымхан арат амшква.

— Дгъычуата, аъадаби ахабзи мыгIвхъигауата щаквдыргылын дахъырхтI. ЙшпакIву дшкъванчамыз? — ХIасамби дызшIыртта аферма даунашвачпагIвхарныс йангIайыхIвуз, Уасмани Дольати йгIайархIвыз ражвакв гIайгвалашвахуа, йабаду йхIваз джбайщауа дазцIгитI.

— ЦIабыргыпI, ауаса йаъан. Дыззахъырхуашыз гъакIвымта, дыззыркIра атахъызгъи аъан.

— Ужвы дшпазахваха, ауи агIан дкъванчата?

— Уара, сычкIвын, ужвыгъи усабипI, щарда гъгIаугвынгIвуам. Абзазара майрата уадзхъагылуашта йгъхъвмаргам. АгIаншараква уыззымпшуа атурасы йаныртагылуагъи гъмачIым, — йхIван алыгажв зныкIдза райшата джъауап гъгIайымттI.

— Лъакъвман дангIахъынхIвых, дицхърагIата гIацIцIуаштI, — ХIасамби йара йгвIвара йхIвитI.

— Ауыгъи аъапI. Ауаса ауи йгъахъазым. Йара Зальымхангъи швабыж дхIайлъата дгIацIцIтI.

— ЙшпакIву?

— Йыщта нкъвызцаквуз щардачва гIацIырхта кIра йыквшвушта йанхъайцIа, дщтIалта уахъыкI тынчта дгъымчвхтI, дырта йымаз, зны йырчаз, закI зтлакIвуаз зымгIва йгIайцхърагIарныс дрыхIвауа дгIарыкIвшахтI. Йахчагъи дгъамайгъдзатI. Лъакъв-

мангы дгІайцхърагІатІ. Ателефонква рхІвачварагы
гІалагатІ. Залымхан дгІазнапІыцІазкІквас телефон
йыызгІасуаз Уасмани Дольати раКІвын. Ауат рахы-
ла йгІадырхан Залымхан йуыс хъвацІачІыгвра ша-
тахъу дыргъвгъватІ. Уасман дшаъу уара йудырдитІ.
«ХІара хІыхъазла агІвычІвгІвыс чвгъара зихъыдзуш
ачІвыйа? ХІызнапІыцІакву дгІашІыргара йацтапІ,
хІара, дызуу, ауат хІызрайчвазлуш ачІвыйа?» —
йхІван ауи Залымхан йыдырцІуз амыгІвхъгараква
ацарда йара йъизинла йчпазшва йайырбахтІ. Ажва
ахъазла, йпсахуаз ажквва адиректор йунашвала йп-
сахта дашахІатхауа далагатІ. Датшагы щарда ацар-
кІын йадырбахтІ. Айшыста йсхІвапІта, Залымхан
зынгы закІгы зляжъамыз, гІвацагІарала йызквы-
мыз зквырцІаз йапш ддрыцкъахтІ.

Алыгажв ауи ахІа гыгІацІымцІахтІ. АчкІвын йгІа-
йгвынгІвуан йабаду дагІзмырбуз: Залымхан дан-
дырхийахзара, ауи йынхарта гІвацагІарала дахъырх-
та гІаныцІитІ.

ХІасамби араъа днырххта датша зджъара нхара
дыргахта йыла йангІацІайыжъ, йгвы хъшвашвадза
зджъакІквата йцатІ, йылахІвара ажвала йзымхІвуш-
та. Йшаъула, уахъчІвала дызлу йынхарта бзи йбитІ,
йызтлапІахатІ. Момо, аунашвачпара гъакІвым ауи
дхъызуаз — йадицІаз агІапсараква, йара йымчла,
йунашвала, йгІахъвыцрала йгІаншаз, ага йдумызтын-
гы, адахІвраквва, атшпсахраквва раКІвын йынхарта
йзыкІамрышвхуата дадызхІвалуаз. Ари — йапхъаха-
уата унашвачпара ъагІайызхъарцІаз нхартан, йынцІ-
ра апны йугІа рыцІа хайыр ду ъарызгІайгуаз нхар-
тан. Араса акІвын ауи йъанатІа дшапшуаз. Дахъ-
рымпсузтын, йапхъахыла зъара йзычпушйа ужвы-
гы.

— Уара, дада, закІ ахъазлагы угвы акъвумыр-
пын, — йхІватІ ХІасамби. — ХІсовхоз аунашвачпа-
гІвчва «уымцакІва» — рхІван сгІарцтитІ. Азаман
йшгІанарбазла, сборч сзырхъйтІ, сызцынхаквауи
сари хІаквшвитІ, хІплан хІзынархъитІ. ЙахънахІыр-
хІвауагы хІджвыквылуаштІ ласыла. Йсквнагауата
йырпхъадзата датша зджъара сырцтихыргы, угъ-
гІасрыпхацарым йстлакІбуала.

— ЙбзипІ, сычкІвын, йбзипІ, ауаса ухъвыцуаз-
тын. Швынхацагы, йшызбауала, йгыгвымхам. Ауаса
уымгІвайс уара, — ХІамзат йпхІа лпа йхъвыцща да-

зыразта йхІвитІ. — Йхъаду аъанатІа гъакІвым, ауи анкъвгаща акІвпІ. Уыста уыздгыллакІгъи угвылагъи упсылагъи тшадукІлыуазтын, угъІапхашахуашым. ЙугвынкІыл ари, сычкІвын.

— ЙсгвынскІылтІ.

— ЙбзипІ.

Згвы тІакІв йтынчхаз алыгажв дкъахвдзагъи дцатІ.

ХІамзат йгІахъалра ХІасамби йыгІвзачва йыззыргаз датшан: ауи йынцІра дызлаз анхара йгвы азшыгъыта, йпи йтаци гІайгвалашвата, ауат йбарныс дгІайта щаквдыргылтІ.

Руысква йалгата, ауахъ йангІалачІвах, чкІвыныргІа ХІамзат дгІакІвдыршатІ. Йначважва-гІачважвумцара ХІамзат йагІвсыз йчкІвынхъа хъара гІайдырргвалашвахтІ...

— Сквшцарда цІхъатІ ауишцара, — хІва йщаквгылаз адауышвара йгІалггитІ ХІамзат йбжъы. — Ауи агІан Исмельи ПІатІи этагылугъи сгътагыламхушызтІ, акыттшква ащхъа йрыцсхчун. ХгІвы хІнадзун. СгІвзачва йтагІчвахыхъан, йырзаманыгІван. Рызкыла хІтахшваххауа хІаналага, ауат щымтахъакІ ара са гІасархІвтІ:

«Уара атшква уырхъпшылла, хІара щарда хІгъкъварым», — хІва. ЙрасхІврызйа? Даргъи мгІва йыквылтІ.

МышкІ цатІ, гІвымшкІ цатІ. С-Йакъвыпи с-ШкІрици йубарыквын йгІаух, арби акІыжкІыжи нахвта уырзыпшгІа. Аныла сфачІвы салгитІ. АчІвызйа ауи агІан йхІбгъагъыз! ЙхІымаз ажътІакІвгъи бзидздза цІуата хІалгахъан.

Ауи агІангъи, абаружвы апшта, йжвгІвакв ауыран: йшгІашауа апстхІва гІахъылитІта, чІвыли жвгІванди абакІитІ закІы унамырбахуа; хъвлапныла тшцтІнаххитІта, ажвгІванд чвцахитІ, айачІваквгъи йкІаукІаууа йгІацІшвтхитІ. Аргванква пІатІаукІгъи гъаъамызтІ. Тшынла атшква хвितта апсихІва йбжъан. Хъвлапныла ачвкъъара аргван йгІадсцалхуан. Ауи акІвпІта, суахъынлачІапщагІвхатІ. СгъымшвузтІ шварала. УадыргІванагъи кыткІ зайгвыгъауа ртшква ура йухъыршырата, ажвакІ заухІвра дуыцымкІва мышкъомкІ ухъаззаджвыкІ ащхъа ахъвша угІанхарныс гъмайрамызтІ.

СкІвдыр схъа йацІа, ауапІагъи сыквпсата атшква

рыдзхъа санщтІаз, гвырбзигата йсымаз ауахъынлапс-сгІачІв быжъква раКІвын. Ауат сара сыхъазла йгъа-хъазбжъымызтІ. ЙшгІахъвлабыргуаз йалагунта, ацІх шабгаз йазазшІтуан. ЙырхІвуз гІвычІвгІвыс ажвам-кІва йгъхъауымцІарызтІ.

— Агъвра гІаг! — хІва йшІтуан азакы.

— КІвырлайтІ! — хІва джъауап анатхуан йыгІв-бахауа. «КІвырлайтІ» йгІаныцІуа уара йдырх. Саргы ауат рбжъы слымхІа йштгІвуазымца йцІагъу ачва снанауахвуан...

Рымчбыжъ гъацІуаз, сыгІвзачва чвыкІгъи рапхъа йгыла йгІадырдзахтІ. ЙгІарцыз зачІвчвыхйа — кІам-быщымкІва йгъудырам! АчІвгІвапынцІа угънадзум ачв къалмых ду.

МшкІы тшпсырщатІ, ачвгъи сызгІаныржъын, сшгъынцІкІзузымцара, агІвыджъ атасчвджвыквыл-хтІ. Ачв гъычрах гІайын абарауаса сыхъвда йгІахъа-шватІ.

Швапачан апхъа аугІаква: квъльайта йзынйаз йгъагІвымсуазтІ, учІвы-счІвы гърымамызтІ. Ауатква зчпуз уыршрыквынз, анчвагъи ршІа дгътымшвт-уазтІ, намазгъи гъахъдымрыпузтІ. Йгъсыздырам гъычри алахІи мамырта йшацынкъвыргуз. Азаман гвауа акІвта гІацІцуаштІ ауаса йызчпуз.

Тшынла ачв сырцитІта ламбартакІ йкІыдсхІвалитІ, уахъынла йаусщтитІта йсырхІвитІ. АлахІ уа-чвихчатІ ауи джъабагІата йадызбалыз, йсчвыдзуа, йгІасаухуа, заджвы йсчвибуштІ — хІва спсы схъы-цІуа.

ПщымшкІ анцІы сыгІвзачва насыдгылхтІ, шыла, хъвдзы зджъакІгъи наргкван. Сара рахІбарагъи сам-пшыхуа, сгъыитІ, ауи аъара спсы абафын, дара йс-хІвауагъи йазымдзыргІвуа лакъырды сырчпитІ, сд-рыкІьыркІьыруа йнасыгърас-гІасыгъраситІ, ссаби-йызшва. ШкІрица уагІвырсызкІ йакІвын, сгвы сан-найырда, сакъама гІатсчІвакыын сизытрыстІ...

— Ей-йа, хІаъамызищтара ухъацІахатІ уара йызбауа, — аща гІазцрычІвуз йнапІы дапшуа йхІвитІ ШкІрица. Саргъи йсчпаз сацІархІахын спсбзамкІва сгылапІ. Йакъвып ШкІрица йхвырта дапшытІ, хІвра быгъьквалІ йарасахІат йаквицІан йшІайхІватІ.

— ЙауыпІ, йхайырхатІ. Йшпаучпуш, ХІамзат, ауасагъи ншитІ, — йхІван Йакъвып сгвы йырбзиуа сыжвгІвахъа дгІаквситІ. — ТамампІ, ШкІрица, йу-

хІваз, ари уйыцхъвмарх дгъауашым — дхъацІахатІ. Ауи аъара мшы йхъазы атшква йзычІапцузма, дхъацІамзарквныз!

Йакъвып йажвакв йшыздыруаз сгвы гІадырпхатІ. Саргы ауаъа йгІашІарышвта хъацІата тшыспхъадзауа салагатІ.

Ачв йара ауи атшын йхІщытІ. Ауи шшакІ гІалцІын — йшпашвасхІвра!

Ачуанла йхІырчвауа, йаншвра йтхІрышвтхуамца, хвчуан абгакІ надзатІ. СынцІра ауи аъара хІайуан псыла сгъашІамшватІ...

Ей, дада йычкІвынчвакв, дада йычкІвынчвакв, ари адуней апны щарда збахъатІ, щарда схътыцІхъатІ. Швабачва рабачва срыцынхатІ, аколхозквa рыцгІансыршатІ. Айсра ду спщІагылата сайсытІ, санхвха сгІайхын ар рфачІвы гІазырхарджьюаз срылата уахъгы тшынгы архъа сыквын. Ужвы абар швара, асабиква, сшвыдзхъачІвапІ. Урызкы адуней йъадзакву убзауштІ, — ХІамзат къазула ашІаква дырпшитІ.

АцІх йаласкІақІахъан, ауаса заджвгы йчварта дазцахта тшйыртынчхырныс гыгвыгъамызтІ, ХІамзат йрызгІайрыцІсыз ахъвыцраква йрыларкІван. Адауышвара Шамхани йпылтшытІ:

— Апхъазаман абзазаца зыртшхъвауа уахъчІвагы зджъакІы уыршІашваквитІ, «ахъкІы пкъвылла йынкъвыргун, ажъыжвквa ршшаква гІакІахвхвауа йкІныхІан» — хІва рхІвауа. Ауи акІвызма йшаъаз? — аджъауап лара йшылзатхуашызгы, алыгажв дицІгІитІ, ужвыгы хабаркІ гІарайхІвныс дайгвгъауа.

— Ауаса зхІвауа апхъазаман зымбаз, ауи зачІвыз зымдыруа ракІвпІ, — тшытракІ ддзыргІвын джъауап гІайтитІ ХІамзат. — АхІчва рзаман датшан абазара зквыз... Ари Исмель чкІвын данчважвауа, — хъарата дгІалагитІ алыгажв, — щардала «азанаджъа» йхІвалитІ. Ауипхъадза сынцІра йсхъмаштылхуа закІы сыла апахъ йгІагылхитІ.

АцІабырг ухІвушызтын, йзхътысыз са гъсакІвым — саба йакІвпІ. Ауи аныншаз хІкыт ахІчва таркІван. «АхІчва» зсхІвауа, йкытахІыз данпсы, пщыгІвпачва гІайтынхатІ. АпщыгІвгы ахІы-ахІы тшырчпун, ауаса рыцІа тшзырхъадуз, ацІас йшгІанагуазлагы, ахІба йакІвын. Ауи йара акыт апны дстаршиназма закІытагы даъан.

Зны хІаба ахчакІ дазыгвжважвун. Дхъвыцті-
дхъвыцын, гІалхыртакІгъи анизыгІамхъвыц, хІыжв-
заджвыкІ йтйырныс йыквикІті.

Акындква надзун. УачІвы йапшыз базардууын.
Ауи даквшвара ахъазла, уахъа дджвыквылта шапІы-
ла ажв ПашинскІадза йрымгІвайсра атахъын. ХІаба
ажв аркъан ахъайцІатІ, ашІа йара йкІытІ, саргъи
абаца гІаситын ацІыхъва стайыргылті. Цба-быжъба
сквшы сыртахушын ауи агІан.

Йшаъазла, апхъапхъа Джъамбакъ йызхІырца
йхІырбата, ажв хІара йшхІчІвула швъа гІайыквхІхра
атахъын.

ДжъамбакъргІа ргъашв хІнадзатІ. Бзидздзара
хІгылті заджвгъи уыста хІйымбауа. УадыргІвана хІа-
ба тукъаль йчпан дтшкІаралті. СйызпшитІта дгъа-
там. Сгвгъи шыгъхті. Агылра зкъычІыз ажвгъи
тшгІакІыднажвара йащтата, йнахъ-гІахъитІ.

ЙгІалабыджуа йалагатІ. «Ажвгъи насахвпІта хІп-
ны сцахпІ» — хІва йыквсырххдзан, ауаса сгъахам-
дзатІ: ДжъамбакъргІа ртдзы ахъыла быжъквкІ гІа-
гатІ. Агвашв гІадзхъстІгІатІ бзи-бзи санпшы, къомы-
гІвкІ заджвы йшйысуаз алсыргатІ.

— ЙауыпІ абаружвы. УадыргІвана зны дшчва-
жвуш йдырпІ ачынгъна, — йхІван атдзы ахъалырта
йызхъазыта йхвынгылаз ахъацІа йбжъы гІагатІ.
Йкшаквузгъи ари йазпшуазшва йызсуаз дгІаныр-
жъын, атдзы йнашылхті. Йызсуаз арыцхІа йахІа за-
джвгъи думбахуата, апшцІа мцырахатІ. Ауи тшы-
найыркъвын, днапІырщца, закІы дазыпшгІун. Йым-
къвауата тшгІащтіихын агвашвла дгІаджвыквылхті.
ДгІадзастын — хІаба йакІвпІ. ЙшІа йгІакІажжуаз
аща йас агвпыла йкІнылуанта, йсабакІыз йамгІаква
йрыквкІвкІвахуан.

ЗакІгъи йымхІвауата йарма напІыла ачвхъвшва
гІайыртІлахын ажв гІаджвыквидахті.

ХІпны хІнадзахта апещ алашара хІаннашылх,
хІан дгІархІан дгыланхатІ.

— А сара спсгвыщанда, йуызни ачІвыйа? — лхІван
дчІвыууа далагатІ.

— Ма, бапшы ахІ йгІаситыз ашвъа, — йхІван йа-
гъманапІ гІайыркъбъакъбатІ. Ауаъа йыквын щагІва-
цата тшыт-тшытквкІ. Ауат хІаба йпыцквва ракІвын.
Ари збаз, са счІвыуарагъи хІан лчІвыуара йащтІы-
цті.

АцІыхъва йшыздырхызла, йыншаз ари акІвпІ. ХІаба ДжъамбакьргІа даннашыл аныла-арыла йгІа-тыщІыз агІымстачва алачІвата, уакъ-сакъ—хІва йчва-жвауа йрыжвуан. «СгІарбарыма» — хІва закІгыи йымхІвауа бзидздзарагыи дгылтІ. Ауаса заджвгыи «длума», «дгІвума» — хІвагыи дгьгІайымпшытІ йгыи дзызгІайызлагыи дгьгІайымцІгІатІ. Йанамудзах, йъ-лачІвазла днаскІбатІ, Джъамбакъ тшизынайырхан, дызгІайыз йхІватІ. ЙатаркІвахгыи заджвгыи дгьгІа-йымпшытІ, дгІвнадзамызшва, йызлачважвауа йала-чважвитІ, йрыжвитІ, йчитІ. ХІаба йчпара йымдыруа къомракІ датагылхтІ. Аныла акІвпІта йхъвлитІ, дгвжважвара атахъыпІ.

— Азанаджъа, саргыи сгІвычІвгІвыспІ, йстахъу атІакІв сытта саууымщтхума! — йхІван Джъамбакъ тшатайзынайырхахтІ. Арат ажваква рымщтахъ й-Джъамбакъхуз йчвагыи тшапсахын зынла дгІащтІ-чІватІ.

— Уангыи дуджъабата, уабагыи дуджъабатІ, ахІва пІайхъша! АчІвыйа араъа угІайта «занаджъа» — хІва уызгІасхъагылуа? Уыжвжвыбырг дджвылыжв-гата йпыцква йыхъвлашккъкъкъа, дзачважвауа дихъ-маштылра ахъазла, — хІва йцІагылагІвчва унашва рзичпатІ. ХІаба рыцхІа дгІаркІын йарауасахІат дгІаджвылырхІватІ. Агваны, йшшвасхІвыз апшта, хІалъакъта дыркІвхІатІ, йпыцквагыи гІацІдырцтІ...

Абараса акІвын анхагІвчва рбзазаци рхвитнагІи шаъаз апхъазаман. Жъыжвли хъкІпкъвылли тшзыр-тшхъвауа са дгІасыдыргыл бара, — хІва Шамхани тшылзынайырхахитІ ХІамзат, лазцІгІара йайтуаз аджъауап дшалгаз арыла йгІайырбауа.

АцІх бзита йаласкІбакІянацІыкІяра тшараутІ аферма анхачви рысаси радзхъачІвара. Щарда рай-хІвтІ ХІамзат ауат. ДанфермаунашвачпагІыыз гІа-мальта йгІайхъвыцуаз, орден зызгІайыртыз адахІвра-ква гІазлыщІызгыи йдырхІватІ. ДрайбжъатІ, шви пхи рыквта йшацынхушла, анхара йшазцІабыргызлушыз-ла дрыхІватІ.

— Анхара чвала, мцы-мцы йадгылуа йанакІвыз-лакІгыи йынасып цІагъазлуштІ, — йхІватІ ауи дгІа-гылхуа.

ЙащтагІайуаз атшын ХІамзат щажъдза дгІацІа-гылтІ. Ажвхъара йаналга, йыквшвуз ажвгвып рцІы-хъва дтагылын йызкъазууыз ашта-хІвыртала йджвы-

квицатI, ПатIагы йыгIвбахуз агвып дрыцылтI. Ис-
мель тшпсцара йыквшун.

Ащхъа йыквкву рыуа заджвы акыт данталра, ауи
йгIайхра арахъарат йазыгвжважвауа йазпшитI. Йыз-
йызпшуа ауи йборчгы рыхъвда йгIахъалта йъадырхъ-
йагIвацауа гъакIвым: йгIарайхIвуаш ахабарква йрыз-
дзышитI, йрызгIайгуаш арызкъ чIащыгIваква йырфа-
нацIыкIъара рымарачвата йрызнацIитI.

Ари атшын щайыжвгIаква рапш Кваквас дгIа-
хъалхтI.

Ауи дгIазлалхыз лыгIвзачваква дгIакIвдыршан,
амшыркъвабжы рхъагыла, йрызгIалгыз арызкы
къахвта йамцIадрысуан.

— Ари ачIыйа, гIвна рызкъ чIащыгIва гIбатI
швхIван швъахIыльчвагы швгърызцIгIахуами? —
хIва йгIашылхыз Исмель айшва дазгIайуа йыгIвза-
чва лакъырды йчпитI.

— ХIара хIызбауа уара узырзымцIгIауайа? —
Шамхани лчара ашIалымрысуа, ачкIвын джъауап
йылтитI.

— СазцIгIушын, скъазу сазпшитI.

— Са сакIвызтын, сазцIгIахъатI, — Шамхани лхъа
гIащтIылхитI, — зымгIва бзиквапI.

— Швара, щта, Цуца гвыпргIа?

— ХIаргы хIазцIгIахъатI. Уара угъгIамшылсызтI
ауи агIан.

— Йшаъула, ужвы йызкъазуу сара сакIвпI. Щта,
Кваквас, йшпаъу сан, саба, съахIыльчва? Йабгума,
йызгIвадума?

— ЙбзипI, закIы гырльажъам, алахI йымчла.

— Арахъ, санца Къарим щта? Ауи Хана — хIва
пхIвыс чвгъакI дйыман, дйымаркIвума?

— ДйымаркIвапI. АгIвыджъгы гIауызцIгIахтI.
Салъам гIауыртхтI.

— Уальквым салъам, йгIасыртхызтын. Йджъа-
щахъву ари акIвпI: абзыльхвагIаква анпхIвыспу,
ахIвыхIв аъара йъасапI, йыгыщаквкIыпI. ПхIвыс
чвгъа дабагIайуа?

— ХъацIа гвымха йыквшвитIта акIвпI. Къарим
йымыжвзарквныз, Ханагы дчвгъахузтын убарын.

— Йжвуазарквныз, ауи лпны йнасырдзузма,
са сйайсуашын.

— ЙшпакIву йшйымыжвуа? Йацы схъатала дыз-
батIи. АкIадзащапIы ащацара гвыпкI чIван. Къарим-

гы квтахІатыкъ душа дрылачІван, йара йырзытай-
чвауа йдирыжвуан.

— Къарим йхъа лщцуашма, щта?

— Зъараны йасхІвуайа араса: «Йныжь, Къарим,
ауат тшрыцумчпан, атачвара кІарышв. Йызжвыз
дцан, йзырбзас дашІашватІ — хІва йыззытаучвата
йзурыжквуауа рпынква йанцахра уара йзымжвыз
уаъара ажва гвауа гыргІум» — хІва.

— Арахъ, уара, Хана зджъакІквата дызбан. ДхІа-
тлума?

— ДщтІысхта сгъампшытІ лхІатлари лласыри.

— Хъала уастІ, уара ачкІвын, ушаъугы уаргы.
Са слагамызтын, сзудІгайа! ЙсквнагапІ, ари апи
закІ згІарныс акІварын.

Кваквас тшлырбхІа тшылчпатІ, айшва дахъыцІын
хъатакІла дчІватІ. Исмель ауи длызцан, щамхъаша-
ду лпахъ дгылтІ, йхъагы кІайырщцын, бжъы ацакІ-
ла дгІалагатІ:

— Уа сыла йапшу, спсы йапшу Кваквас, йсыр-
гІва. ХІапхъахыла ба бахыла ныжьта, бара бгылата
лакъырды шсымчпушла бсыргвыгъитІ. Сбымрыдзын,
о Кваквас, йрызхъацІа йсхІваквас! Бгъасырщыхрым
сажва ауыра, йысгвынгІвытІ бара бтахъыра...

— ЙызхъабымцІан ауи. Йара ужвыгы дмаджъа-
нитІ, — хІва ахІвсса гІалацІритІ.

— ДбагапІ ауи, цІыхъва гышІам уымхІваза-
джвыкІуашызын — ШатІа йажвагы гІалайцІитІ. —
Са дшыздыруа апшта дывжвыдырында, швгъимачважва-
хрызтІ.

— АхІы, уаргы ауат рахыла уаквситІ, ауи
акІлма? — Исмель дгІагылын, дкщущшва тшичпауа,
йыгІваза дгІайхъагылитІ. — Сара йыздыруа уымадза
схІварыквын, ауи агІан акІвпІ арат тшыззаквуща
рыуа заджвгы лала дангІауымпшыхуаш, уаргы са
уангІасмачважвахуаш. ЙсхІвума?

— ЙхІва, са мадзакІгы гсымам.

— ЙсхІвума, джъамгІат? — Исмель ауатыкв дгІа-
тагылитІ. — УадыргІвана закІ гІанымшахра ахъазла,
швазхъвыц.

— ЙхІва, йхІва, — йхъыччуз ахІвсса рбыжкв
зшІытра рылата йгІагитІ, зымгІвагы ШатІа йгІай-
пшитІ. Йаргы йфузгы йыла йамбахуа, йхъа найыр-
къытІ, йара ауасагы йкъапщыз йшІахъа рыцІагы
йаквшвытІ.

— ЙауаштІ, щта, шванацымхауазара, йсхІвакІ.
Ари закІ сзихузтын, сызшвахуаш шва швакІвпІ.

— УхІшвитІ, йхІва ура!

— Ари амадза уыжвгІандзара сшІа йтыхта
зджъара сгъаламчважвастІ. СгъигъаламчважвушызтІ,
чва бзила сызпшуаз, йзызхъасцІуз сыгІвза «бага» —
хІва сыхъйымцІазарквныз. Абага гъахІайлыу ахъазла
бзи йгъызбум схвыццищтара. ЙхІайлыу агІвычІвгІвыс-
гъи йара ауи акІвпІ сшизагъу. Ужвы абар сызчвы-
кІаызыуаз атшпынхІва гІайын са йгІасхъылтІ, — Ис-
мель йбжъы ауи агъара йыррыцхІатІ, йлактагъи ауи
агъара гвакъвпра гІанищтын, йалачІваквас рыуа
зджъакІы рпсыцхІа рымхъагІащтитІ. — Ауи ачвала
дангІаспшуазара, сыгІвза дызлагІаспшуа салагІацІ-
цІра атахъыпІ...

— ЙгІарайшыс, Исмель. Уыс шхІызыпшуагъи
ухъумраштылын, — хІва Шамхани ачкІвын дылрыгъв-
жважвитІ.

— ШвгІадзыргІвы, щта. ЦІыпх зны ШатІи сари
ларпшра Черкесск хІцан хІамайчважвахуа хІгІайхтІ.
ХІамхъаквызрыдзыз ашвхІаусыгІва акІвпІ ужвы
йшвасхІвуаш. Амш бзийын, адзыгІвбжъа ЙачІва
апынгъи хІгІамдатІ, тшгъигІкІвабатІ. «Комсомолец»
апны кино бзикІ цун, ауи хІапшырныс хІангІалтІ.

Абар автобус чвкъакъакІ хІаквчІва, атеатр ахъы-
ла хІымгІвайситІ. Сара гъыцІаракІ тшыдскІылын, ав-
тобус ацІыхъвала сгІанхатІ, ШатІа аугІа рымгІвай-
сырта аквта даквшван йыцІагвумца апахъ ашвла
днадрыскІьун. Ласыла хІабамбахуа йцатІ.

Акинотеатр адзхъа агІашІасырта хІаназынадза,
сгвыргъан, сгІакІапахтІ. Ужвы спшитІта, с-ШатІа
дгъагъахым. ЙгІаджвылцІквуауагъи дгърылам, автобус-
гъи дгъыгІвнахым. ДдумпхатІ. «Ари зачІвсайырйа» —
хІва схъвыцуа, дакъикъакІ агъарагъи сгылтІ. Арыла
акІвпІта, кино сеанс алагарныс йгІанхахыз гъцар-
дам. Йсчпарызйа, сгвыла сыгъьюамца, автобусла
йгІасымгІвайсыз агІвагвана щапІыла йамыздахныс
схъынхІвыхтІ. ХІаблъакІ сагІвстІ, йыгІвбахуз санал
ари снайыквпштІ, дгІайитІ, йхъа хъырхвхва.

— Уара уакІвпІ зыхъвда чІврыта зхъа хъырхв-
хву, — ШатІа дгІацІнапитІ.

— УгІаспшІамсын, хъсыгв. Ауат адакъикъаква
рагІан ушызбаз акІвпІ йсхІвауа. ДгІайитІ ШатІа,
йхъа хъырхвхва. Йызхъырхвхвугъи хІагІата йгъа-

щІыху акІвпІ. Анахъ-арахъ гъаѣам, йрыцкъашІыцу аджъаз лыгъан апшта, хъабрагъи джъымсагъи дкІ-кІитІ, йылакѡа йгІархъыцІуа амца-хІѡаца ушхъару уаблитІ. «ШатІа гъйакІвымзапІ» — хІѡагъи сгвы гІа-чакъхтІ. РахІагъи сзыргвыгІвбуз — ачкІвын пхІвыс-пакІгъи дйыдзхъагыла дъагІамгІѡаѡсуаз акІвын.

Йызбаз джъасщачван, ауи ахІа сгънамскІѡахтІ, сгІашІасын агІвуджъ срызпшуа ацІла сыцІагылтІ. Сызрайша йангІадза бзи-бзи сырпшытІ, чакъ гъаѣа-мызтІ — ШатІа йакІвын. Ауи дызцыз араса срыхв чкІвынкІ, лхъабрагъи джъаджъата, лпыкѡѡѡагъи къапщыта, лтуфля къайчІѡа цІыркІкІгІакѡа рыщ-хъѡа ахІагІаракѡа ацІис шнайѡа йрыцІпссгІушта. Ащарда йазугѡалаѡа — дчІѡыцакІѡанджъыпІ, д-Джу-леттапІ.

ЙгІашІасуашдзысщан. Йабаѣаз! ЙгІашІас гъа-кІвымта, йгъсызгІацампштІ, уара-сарата апхІвыспи йари айчѡажѡаѡа йсыгІвстІ. Саргъи схъагѡы сащѡа сѡацІагылаз сгІанхатІ.

«Зны, летчик, упхІвыспагъи дукъѡыцІхпІта, са угІасыдгылхпІ», — хІѡа, рцІыхъѡа хъарадза стагыла, къомракІгъи сымгІѡаѡстІ. Йшызбуз, билетгъи рхвгІан, кинопшра йнашылтІ. Ауи атшын хІбагІѡѡа зджъып йтаз йара йакІвын. Анаса дъагІасыгІвсыз шѡхІакІѡа-та йызбан, сгъйыдымгылхтІ. Абараса акино харзына-гъи салхъѡѡахатІ.

— ШатІа сара, закІгъи гъухІвумщди? Цѡабыргу-ма Исмель йхІѡаз? — лхІѡан Шамхани ачкІвын дгІа-йыдсылитІ.

— АчІѡыйа йбырхІѡуш? Гъычра бйѡлацаргъи ддзыргІѡуаштІ. Йаѣаз гъйымдырхума? — Исмель йы-лахъѡв гъгІахъасуам.

— Ей, ШатІа, ШатІа, йабадзагъи чѡгъа суыр-гІѡаца! Са датша чван сызлаупшуаз.

— Ауат ашІахъымтІ-хъахъчІѡакѡа шаѡу ауи акІвпІ, Шамхани, йрызхъацІата амаль гъамам, — Исмель йыгІѡѡа йыкѡйыргъѡвгъѡитІ. — УадыргІѡана-гъи са сыхъазла зджъакІ йхІѡакѡахитІ. Сара ачІѡы-ѡа, сгвы йту сшІа йахІѡитІ, пхъакІ гъсымам. Ари ауа-са даѡума?

— ЗакІ йахІѡ, тшхІацІѡаѡумырцІан, — ахІѡсса Ша-тІа йгІѡаѡылалитІ.

— Саргъи йсхІѡара саупІ, йансхІѡарагъи сакѡ-шѡпІ. Ауаса уахъчІѡа згѡы шІыгъѡѡа сгърыцѡѡа-

жвум. ИхІварыГатІ, йшІа гІапсарыквын дашІасхпІ. Сара ХІасамбиргІа сырцхъраГарныс сцитІ. Уаргыи, бага локІ уымхІвауата, унайх, — ШатІа йхъылпа на-йахвын дджвылцІтІ.

— ЙымаукІайа ауи йчва дызтауырпкъалуа? ЙызлагыгІаухъвыця ауи атурых! — лхІван Кваквас лхъа лыркацитІ.

— Ажв ащапІы ахІвыс гъащуам, Кваквас, бырзыГампсан, — Цуца дхъыччитІ.

— Уальяхи йшГІасымхъвыц. ЙбхІвауа ачІвыйа? Йара йшГІасайхІвхызла, автобуса хІанымГІвайсуаз ауи апхІвыспа лсумкІа гІалхъаштылын дкІныцІхтІ. Ари ШатІа йбатІ. ЙащтаГІайуаз агІашІасырта апны дкІлапан апхІвыспа лсумкІагыи йымата длыцталтІ. ЙшшвасхІвыз апшта, дГІайауын йлитхтІ. ЙызчІвыз швабыжта дгвыргъбатІ, йауа ухІварыквын, ахча бзидзда тан. Дсчетоводызма, дбухгалтырызма закІы дашІысын. ЙчІалхІырныс аресторан длырцушын йгъйымуытІ, ахча гІайылтуан — ауыгыи дгъылзадымгылтІ. Йанамудзах акино йащапшытІ, ладрес гІайалхІвын дГІауылщтхтІ.

— Ауи амщтахъ кІара дибахма?

— ДйымбакІва! Ансиуахъгыи йыла дгъыцІшвтуам.

— Ари йымц цІГІва гъацІам, — Шамхани Исмель дГІайыдгылитІ. — Уыжвжвыбырг йшГІаухъвыцыз уадгылхстІ.

— Сызпхъаз аквайчІвара аныс йшымцым. Йауа хъацІа дукІ, сГІвыра снадзатІ, мцы зсхІвауа!

— Уара бзирала йашІасуаш угыГІвычІвГІвысым. ДГІашвкІыстІ арахъ! — ауи лыГІвзачви лари даларкІитІта, ддрыкІыркІыруа йалагитІ, Исмельгыи, ащхаква йГІаджвыквырцаз йапш, днапІкъа-щапІкъеумца тшГІарнапІыцІижвитІта дджвылкъыитІ: ауи арыкІыркІырра чвгъата дачшвитІ. АхІвссаквагыи хъыччауа ауи йыщтаджвылцІитІта, дасу луыс дадгылхитІ.

Шамхани Квакваси абакква ацырджвджвун.

— Акыт апны йызбаз дбдырума? — Кваквас тІакІвгыи йылымадзауа дГІалагатІ. — Аурамла сщцуз Залымхан дГІасынйан.

— ЙГІабайхІвйа, щта?

— ЙГІасайхІвыз акІвпІщди йджъасщаз. «Швсызпшы, шІыц-шІыц швзынарщтихитІ», — йхІватІ.

— Анчва йшымцу?! — хІва Шамхани лыгІвза лажваквa йрызхъалымцІауа дгІамхъацІритІ.

— Йгъымцым. Йчпакваз хъыргІвахта датшагъи зджъакІы йгІасархІвтІ.

— Пу, нагІлат! Ауи дгІазцтиуаш ахъаква зызхъвыцуа ачІвыйа? Хъапщха хІынхитІ укъаугІарагъи скъаугІарагъи хІаламкІва. ЙыцтагІайта шІасдъа йызцйжвквуз хІгвы рджвджван ужвы тІакІв тшпсхІщактІ.

— Датша фермакІ ддыргылыргІатІ, закІгъи анйыгрымжъуазара, — Кваквaзгъи лыгІвза йлыцылхІвитІ.

— Аназагъи аразагъи ауи арахквa раргван дырцтиуазтын йлагапІ, — Шамхани дашшитІ.

— ЦабыргыпІ. Ауи араза дгІайуазтын хІгвыпшІыц-шІыц йаталпІлахуаштІ. Дызда ауи йхІаль йхІальта йыцынхуш?

— ЙбхІваз цабыргузтын, Кваквaз, УасманргІа сырмачважвакІва амаль гъамам. Ани ХІасамбичкІвын йгвгъи йпсгъи адта дшахъуа анубара, ашІаква йхІыцу уангІарызхъвыцра, йстлакІуа гъгІанызыжъуашым, абзира хъахъхара ахъазла. УасманргІа гъсымдзыргІвума, рыцІа йхІагІатагъи унашвачпагІвчва аъапІ. Сдепутатрагъи закІ гІанацІгІара гъатахъымма? УачІвхъвлапны йара ауасагъи а-Совет адепутатквa сессия хІымапІ. Уасман ауаза сишІашвуштІ.

Шамхани араса Залымхан йхабар дарыгвжважварныс швхІаусыгІва лыман. Йауа ухІварыквын, ауи ймагІнызгъи йынхацагъи лжвамачвкІ рапшта дылдыруан: йгъсквшыкІмызтІ дъадзайыцынхаз. Ауи бзи йбун дзунашвачпагІвыз анхачва йшІацІгарныс, йымачв йакІвшауа йаъазларныс. Ауаса данаъахугъи йара драйшахында! Йчпауа амыгІвхъгараква шубауа, ауи хвы шпайквуцІуш, гІвчвала ушпайпшуаш? Йаргъи мацІ-мацІымца йымгвапхаквуз, атамам йазхІвырныс йалагаквуз йыла йыцІихуан: швхІаусыгІва рызгІайхъвыцуамца аферма йгІаквымцІкІва йамауашта йчпун, рцынхъвы йтахъквaз, йыцызхІваквушыз найахвхуан хъытоба йазйыргвыгъунта.

Шамхани лхІаль ахъазла мышзаджвыкІгъи дгъыквимрызларызтІ: ажвхъагІв драйшачван, ацІабырг йыла йталкъята йалхІвырныс дгъачвымшвузтІ, мчыта дйачважвун. УадыргІванагъи дичхІун — ажвхъагІв бзичва дырдыруан аунашвачпагІвчвагъи лкытлагІв-

чвагы, лынхацагы бергылын. МцыкI гIайхъвыцыр-
 ныс тукъаль гызымчпузтI. УадыргIванагы «лыбыз-
 шва» гIайаута дгIахъикъьалра йгвыгъахатI ауи. Ари
 ахъазла анахъанат ажвгвышквa йрылаз ажвбзиква
 лчIвквa йгIарылайцIарныс, датшала дгIалайгвыгIвыр-
 ныс далагатI. Ари дапшIагылуата йаниба, ажехъагIв
 араса йхъгIыта йгIалайхIвтI: «Аобласть гъакIвымта,
 акрай шабгу ртшхъварала быхъыз дсырхIвара стла-
 кIуаштI, йшстахъу баъазлузтын. Ари бзи-бзи баз-
 хъвыц» — хIва. Ауаса Шамхани дгъазымхъвыцтI,
 йбзирагы хъара дачвгылтI. Ари ангIайдамыхIв, За-
 лымхан Шамхани бзибара чвгъа лхъикIгIата, лара-
 дъа дзымбзазахуата лайхIвтI, йцагацагы зхъа зчвы-
 дзыз ахъацIа йцагаца йтайыргылтI. Ауи «йбзибара»
 йшчвалатшычпару апхIвыс гвыбзыгъа лгвы азгIвун.
 ЦIабыргдзазарыгы, йылтахъыз атара дгIаталмыргыл-
 кIва дшылмыргвышхвушызла лхъагвы аквын. Шам-
 хани йлымгвапхуз хIалъ щардачва йылан Залым-
 хан. Ауат йрыуан ахъартшхъварагы. Момо, ажвала
 тшйыртшхъварныс бзи йбауата гъакIвмызтI — йтшы-
 чпацала ауи гIайныпщуан. ЙалкIгIата зджъакIы йа-
 нырчIайхIуаз агIан. Ауи ауат рыхъазла закIы да-
 майгъдзауата йыму зымгIва мшкIыла йдирыфырныс
 дхIазырын. Ауаса данмадлахуз аркъа анишIашва-
 рыз акIвын. Ажвра бзи йызбаквуз ахъачваквa ауи
 йтIахса йыцIырдыргIан йгIадрысабапуан. ДгIахъыр-
 пылра ахъазла щарда гъатахъымызтI — граммшвкI
 йдрыжврагIваца акIвын. Дара башырбакIла йгIалар-
 гунта уадыргIвана амш шабгаз, агвып зъара йнадза-
 лакIгы, ауахъгы ацта йызлалачIваз йара йахча
 акIвын. Ауи агIан ауи йшIацIгIун, рацIкIыс рыцIа
 хвы шйыму, хъацIара шйылу хъайдырцIауа. Арат
 асахIатквa рагIан ауи йтламыкIуаш аъамкIва тши-
 бахуа йгвы йалахIун.

Ари йапшыз амшквa рагIан, Шамхани ауи йлага-
 ра джъалцауа, дшашIалкIра лымдыруа дихъыкIв-
 пшшун. Акъахв анихъыцIхрыз йквнагуз зымгIва
 йачвалщун, дйайбжъарныс далагун. Ауаса лажваквa
 закIылагы йхъагвы гъадымрабгъузтI. «Байгъдзума,
 йрыжвыргIатI ачвкIвыбаквa. ПсапахапI», — хIва
 йджъауапын зны, ахъазыразра гIайныпщуа. «Сара
 йсыжвуи йдсыржвуи спхъадзауа сгъамщатI», —
 арасагы йзнымкIва йгIалайхIвуан, млыквдукI йа-
 хъыта ауи згвы алабзийу ахIыта тшичпауа. АчIвы-

йа йлайхІвуашыз? «Буыс гылам сахча, йстахъу азыс-
хапІ, бшІа скъвых!» — йхІвата лгвы йыршврызма?
Ауаса лара ауи дшыдзуа лбунта кІара йалымхІвкІва
йгылзымчхІуэТІ, ддзыргІвуа дгызыйгІвымсуэзТІ.

«Эгвы шІыгыъуа зджъакІы йрыжвхуаш ахъазла
йара йымлыкв далахъвмаритІ. Ари цІхъва анба-
чпуш?» — хІва ауипхъадза Шамхани дизыгыъуан,
лгвы йыквдздзауа... Момо, ауи дгъйапшхъацІамызТІ
Шамхани бзазара шІыц зцхъылтІыхырныс дзызпш-
уаз! Ауаса ажвхъагІв зныкІдза дылчхІауа ачвгъара
йгызылмырцуэТІ. ЛчхІара цІхъва азтыз лара даъам-
кІва йчпаз акІвпІ: лыжквва рыуа рыцІа йбзидздзав
гІайкІын гвымхакІла йпсахтІ.

Шамхани дгІайхта йыншаз анылдыр, дайсуа да-
лагатІ:

— УыжвжвыбыргдзакІ сыжв гъауырцазлакІгы
йгІадта йгІатаргылх Ухъа йту ачІвыйа, жвапхъала
ауи апш жвы зпсахуа? Дызда ауатквва учпарныс
узырхвитыз? — лхІван ажвхъагІв багыъата йгІалыр-
гылтІ.

— Йзхъабпсалуа ачІвыйа акІазнажв ахъазла?
Баба йгІайтынхата бхІамач йтыздама? Йпсахызтын,
схъагвы йгыГалсымхтІ, — Уасман сыхъвда йгІакви-
цІатІ, — йхІватІ Залымхан йылахъвгы гІахъамсуа.
Анахъанат ажвхъагІвчва рапш, арыгы йызлыргІвуш-
та дайгвгъун, йымц хъалцІата. Ауаса Шамхани
райша Уасман дйызцан дйыдашшылтІ, лыжвгвы
лызгІардхра атахъыта йгІалыргылтІ. «Сара асовхоз
ажквва дрылахъвмарырныс заджвгвы дгъсмыр-
хвиттІ», — йхІватІ адиректор. Шамхани дгІахъын-
хІвыхын чвгъарати айшарати йлылаз зымгІва гІазыл-
кІын лгвшра Залымхан йыквтлырпІтІ. Йаргы
тшгызымкІтІ, йанымгІалуаз щарда лайхІвтІ. Райсра
уатыквуысхатІ, арайондзагы йнадзатІ. Ари амщтахъ
акІвпІ Залымхан, йара йхІваща, дангІахъатаркІы.
ЙыцІаквваз рыуа бзидздза агвы йгІаквылтІ. ДыркІуа-
шта акІвын йшырхІвуз.

Ужвы йшылгІахуала, ддырхийахтІ, араъа дгІар-
щтихырнысгы йалагитІ. Ауи йамагІныйа? Шамха-
ни Залымхан йыхъазла йылгІаз щарда дархъвыцтІ.
Ауи димагІгъдзауа агвы дангІаквылцІуз чвгъара
йзылтахъта гъакІвмызтІ ауаса зылчпуз — йайчву
дазынамдзара ахъазла акІвын. Ага хыгІа йылрай-
дзазтынгы, йзылхаз уахъчІвала дгъамагІваджъх-

уазтІ, лнапагы гыґалмайсуазтІ: дархъвыцпІ закІ анакІвымзарагы. ДгІвычІвгІвысузтын, закІ гІайгвын-гІвыпІ. Ауаса араґа унашвачпагІвта датагІаршти-хырныс — ари йамуаш уыспІ. ХІасамби йакІвпІ араґа зквнагауа. АшІаква зызгІайызгы ауи йакІвпІ. ЙзацынхитІ ауат. Ауаса йанаґазара ухґа йуымхуа кІасы закІвуыршутш ачІвыйа?

Залымхангы дызхъырхыз йґанатІа ауи аґара дашІпсгІузтын, даквнагауата данцара йаухпІ. Ауаґа-дзагы йхґа йырхъвыхыргІатІ...

Шамхани акыт дцахта Уасман данйинйушыз да-зыгвжважвун.

VIII

ХІшІыпІаква рпны апсабара агІаншараква йахъ-рыкґята йауырахата йа йткІыхата агІвычІвгІвыс ага ддрашшуазтынгы, ауи йачпауа зымгІва йхґаду хабзакІ йтагылапІ. АгІапынла адгыл рчвагґвата йаквырпсаз, йларцІаз ажвла гІахІвапсата ахґахыла йгІахґра, ахІвракв тшгІащтІырхра, ацІлакв гІа-кґагІара, йгІапІанкІбра ахґазла апсабара амш пха-гІвкв шардата йгІаунащтитІ. АгІайыракв ауи аґа-ра ласы йтрыситІта, ачвгІара рзымхґахуа йалагитІ. Ари агІангы апсабара хІазырта йгылапІ: амш цкґа-кв ртарала ажвгІвакв гІалагитІ. Чвагґвартагы хІвыртагы алнарычІвитІ, агІайыракв йгІаргвыл-чІвахнацІыкІбара дзы днарыжвитІ, даргы кІылчІв-ритІ, йчІвылцІитІ. ЧвгІарала йнахґата йыгышырчІы-дахауа убитІ. Ауаса ажвгІвакв тхґара гґагвгыґам, йгІамквauа йа йгІамгґырдыуа мышкІ гґагІвсуам, амара тшґадзаунарбауа зынзамызапІ. Аквa зныкІдза йайгвыргґыуз агІайыракв, ужвы йырбарнысгы йгыртахґыхым, йыркґычІтІ, ахґта йанарщитІ, йа-рычмазагІвитІ — ауи акІвпІ даргы цагґвагґвадза йызцауа, чвыш-цІыргІважґгІачва гІазахвызгы аґапІ. АжвгІвакв ауыра згвы ашІаз агІвычІвгІвыс аквa даз-гґыитІ, йагауа атшыгІвракв дырхґгвыргІвитІ. Ари йахґысырквын йамуыхырныс ауаштІ: ажвгІвакв йа-гауа амара йазгІанамгхуата рхІвитІ.

Ауаса апсабара араґагы гвыбзыгґата йгІацІ-цІитІ: аквa тшщаквнакІыхитІ, амарагы хґгІата ан-симшы йгІакІкІауа йалагитІ. Адуней пшдзахитІ, хІвапсагІвахитІ. Апхара згвы азшІыгґыыз агІайыра-

ква, псы зхъу зымгІва йрыгхаз йахьдрыдзахитІ, аб-
азара ргвы андырчвгІауа.

Ащхъа апынгѣи ари агІан гъагъата уахъапшла-
кІгѣи угвы йалазырхІуш, узайгвыргъѣуш суратпІ йу-
бауа. Уылапш ъанадзауа зымгІва йачІвапІ: арахква
хІвыча-хІвыча йыквпІ, раргван уаннадзара, ауат
рымгваква шнахъауа йашахІатта, рчваква шкІазкІаз-
уа убитІ.

Ари йщаквгылыз аъаща мызкІ-гІвымызкІ тша-
раулитІ, йаргѣи ацІабырг ухІвушызтын, ащхъахъалра
гвабзаста, гвырбзига хъадата йалу уыжвгІаны акІвпІ:
амшква шуарадзамкІва, зынзамыза ква гІакварыгѣи,
абагІдзара ахърыкъъамкІва. АцІхква хъшвашвазлитІ.
Ари бзипІ: уахъынла ахІвырта йылата йырхчауа
арахв ахъта тцгІаднардырпхъадза тшаладыршра
ахъазла йхІвитІ, ршІа ашІамсуа йчитІ, йжахІвитІ,
йызпсылахауа, хшщарда згІарымцІуа ауи акІвпІ.
Тшынла рыцІа атшпсцара тшартитІ. Араъа щхъа-
хІвырта аргваныпІта, ащхъахъычквва рсква рцхІа-
швпсыпынкъвгара мачІпІ йшгІадзауа, агІвыдакви
ацІыжккви арахв андыртынчуа гІалашваквитІ.

Уасман а-Уазик ацІыхъвала дтачІван, сашамгІва-
ла йыгІвуаз рмашина абжѣи алакацари ддрычвасыс-
шва, йылаква хъгІва, уахъчІва ащхъахІвыртаква
рпны йбаз, йгІаз дрызхъвыцхуан. Дольат апахъла
ашофер дйыдзхъачІван. Рсовхоз йачІвыта къваш
щарди ферма щарди аъапІ ауаъа. Ага ауат руысква
щцауа апшымызтынгѣи, йапшыта хъадакІ ацрылуб-
гІитІ — апхъаланаскІбара. ДахІврала, гІатгарала рап-
хъала йнаскІбитІ, йалухра-йалауцІара дуымдыруа,
зымгІвагѣи рхачІквва дырхъѣитІ. Ауи рахІа дзайгвыр-
гъѣуз ажвгІвакв ауыра ашІасхта амшква ѡащаквгыл-
хыз акІвын. Ужвы агІвна апынгѣи ащхъа апынгѣи ан-
хараква пырасдъа йащтацун, йаргѣи дразха йауашын:
ахІвыртаква йыргъагІвазтын, амшква йангІалуата
йцкъазтын, ажквва рымгва нахъауата ахш дугѣи
гІарымцІуазтын — ачІвыйа дзымразхушыз! АгІамта
ззынадзав йгІаквухырквын, ахшгІархарджыгІвчва
«афиниш йазцауа амгІварайша» йыквгылтІ, дасу
йтлакІѣуа, дасу дызхву араъа йгІайырбара атахъыпІ.
«ЙыгъгІадырбитІ», — хІва Уасман афермаква рын-
хагІвчва пхадза дрызхъвыцтІ. Йрылан дзызхъвыц-
квуз ХІасамбигѣи ауи йыгІвзачвагѣи. Ауи йгвапхун
ачкІвын шІа йызлайайгвгъуз дъалагІацІуаз.

АчІвыйа йуызйыдцІушыз? Йгвып бзита йацІагылапІ, рынхара апны ъадаб багъа рымапІ. МышкІы хын йырхъауагъи йщаквйыргылтІ ауаѡа. Ахшгъи зынла йгІацылтІ. Дольати йари ддырхъвыхырныс йанйызца, зымгІва дара рылаквала йырбатІ. Арахквва йазалху рхІвыща рымапІ. Анахъанат аферма чкІвынква рпынква ауаса заджвгъи йгъичпум. Ахш йгІархъауа ацІагъаражвпІара ансимшы йырхъвыхитІ жвхъагІви-пхъадза йгІалхъаз кІбыдата. АжвхъагІвчва шанкъва-къвуамца йацацхърагІитІ. Руысква араса йшцауа акІвызтын, асовхоз апны рыцІа йгвып бзидздзакву йгІарыдырцалуаштІ. АжвакІла йухІвушызтын, ХІа-самби йхшгІархарджъырта ферма цех бзикІ йапшта йынхитІ, дасу йчпуш, йаничпуш йдыритІ, ажва чІы-да заджвгъи йгъихІвум. ХІамзатгъи даѡаркІвапІ, ашІа-ква йрыцигитІ. Йадыгъ ачымазагІвтара дгІацІцІхын рпны даѡапІ. Ауаса рхакв дгътшкІаразагъуам, гипс йту ймахъа йыхъвда, йхвыта айсра йгІапшцІыцІхыз заджв йапш, аурам дбжъапІ. ДызквхъчІваз Зальым-хан дйыцта дубалитІ. Апхъа дмыгІвхъызгузгъи ауи йакІвзарын.

Зальымхан... Уасман йчвымыгъдза йгІайгвала-швахтІ Зальымхани йари йгІарбыжышаз айчважварѡ гвгІаршыга. Ауи агІан Уасман йкабинет дыгІвна-чІва дынхун. Зальымхан данизыгІашыл, дызлашваз акъаугІара дабзихІвагІвхата дѡагІашІигаз ахъазла бзира йызгІайтырныс, дгІайайхІвахІвырныс дгІайта-йгвы йгІанагтІ.

— УгІай, угІай, саца, — йхІван Уасман, йшихІа-льыз апшта, дйайгвыргъауа дгІайрайгватІ. Асаль-ми анапІкІри рымщтахъ Зальымхан дчІватІ. Ауи йхІвушыз дшгІалагара йымдыруазшва, ддзыргІвуа тшытракІ дчІван.

— АчІвыйа йутахъыз? — йхІван Уасман дазцІ-гІатІ, йгІайыз закІгъи анйымхІвадзах.

— СызгІайыз ари акІвпІ, — хІва дгІалагатІ За-льымхан, йажваквва йчвыбаргвызшва, быжъ дагвла. — ШвгІващан льяжъадѡа сынхарта сгІахъышвхтІ. Съа-нхуз аферма сшвщтих.

Уасман Зальымхан йажваквва джъайщачван, йхІварыз ласы йгъйымдыртІ. МачІкІ анцІы, йхаз аб-зира йхъа йшгІасхуа гІайгвынгІвуа, тшизымкІхуата дгвыжвкІтІ.

— ЙшухІвауала, льяжъакІгъи уымамкІва, шра

хІыхуата уахъхІхтІ. Уара кърари пхашари зму угІвычІвгІвысарквныз, ари апш ажва гьуымхІварызтІ, — хІва дгІалатІ ауи дхІышхІышуа. — Ласчва йухъаштылхтІ угІасыхІвауа спяхъ щамхъаша уангылаз!

Уасман дгІагылын, йпсы ацІапкълалта дъапхдзы хІвуз тширыхъра йтахъыта, ахъышв йтІытІ. Ари амщтахъ йчІварта дазцахуа йхІватІ:

— Уара уыхъазла, сгІвыра сшнадзазгьи, мцы схІватІ, атутанакътара утамшвара ахъазла. Директора сынхауищтара тутанакътарала заджвгьи сгъйымсстІ. Утара сгІаташвазарквныз ачІвыла гІагІвпата скІылшвтырквын гІалсхрын араса лампахъата сгІапшцІалра ацІкІыс.

— УакъвыцІстІ, Уасман. Ауат йухІваквуауа йагІвсыз уыспІ. УгІасцхърагІазтын йызджъаущауайа, йутлакІуан угІасцхърагІатІ. Саргьи ахарта саквшвузтын, суцхърагІахпІ, — хІва Залымхан дпшвырхъыччауа джъауап айтитІ. — РахІа бзидздза йынхауагьи дхъатаукІыта чвгъарала йцІыхъва утагылырквын, ага цІбагьи йызгІауауаштІ. Съадзамарачвамхасыз закІгьи зцІбамыз йапшта швгІаспшуанщди? АцІыхъва сызхІарамхайа? Ауи акІвпІта, шваргьи саргьи хІыхъазла рыцІа йагъьхуштІ сынхарта гІасышвтхырквын.

— Узымдыруа рыхъазла бжынгьи ухийазтІ. Ауаса уара йумагІну атамам уаргьи хІаргьи йыгІдыритІ. Схъатала зъараны уызбайа угъычуата? Агвы угъгІаквсымцІузтІ агІвычІвгІвысагІа йасыргунта.

— Нартыхв закІы-гІвба машакв гъычрата йупхъадзума? Ари дызлачважваквуа шаъу? — хІва Залымхан тшйырхиитІ, тІакІвгьи амшыркъвара йазйырцара дащтата.

— Щта, уара закІы-гІвба машаквла уашІаспІ. Анахъ акІартІоф гІацІхъа йадзхъауцата уандырла йанугъычуаз? Ауатква сара уъадзазбагІвацаз ракІвпІ. Усымбауата йучпакваз щта?

— Упны уандыр мцырала ушпацахуаш закІ адумгалуа, анаса архъа атшыгІвра бажв ду уылата? Йаргьи сара йалсхуаз ахъазла асовхоз хъчІвузма? Акъралъ ауи апш ага аладзитІ, йрыцхІахума ауи ахъазла? ...Уасман ауи пычІвта дйбауазшва дипшуан. Уацынхала арии уари уацахъуазтын. Архъа йыкву зымгІва йара йчІвыта йпхъадзитІ, дайшитІ, закІ

гІарбгІвытла йауашта йдыруата, йхъа щтІацІата тынчта дгычвуашым.

Ауаса знапІы ззымкІуа йакІвнІ ферма унашвачпагІвта дымцакІва йацымхауа. Уасман йхъа йаквицІахуан ужвы: йара йкъванчагІагъи алапІ Зальымхан араса дъацаз. ЙшйызйыргІвуш, йшйыгІвищтуаш йдыруан. Ауи акІвнІ йгылартагъи дызгІащтагъагъахыз.

* * *

Арат амшква руацІа Зальымхан йыхъазла Дольати Уасмани щарда амаркІытІ. Лъакъвмангъи Зальымхан йгыларта йытхра атахъыта йыргъвгъвитІ. Аминни Дольати ауи гыруам. Уасман акъаугІараква бзи йгыбумта, щтагъи момогъи йымхІвауа зныкІдза ддыргІвытІ. Дйыргылхырнысгъи йыквйырххдзан: дашйырпсгІушызма, ауи аъара бзи йанибауазара? ХІасамби, ага дзынхузтынгъи, датша ъанатІакІ йызгІаух йзамуайа? Арахъарыгъи йынхарта йаухыргІатІ. Ауаса апхъала апшта йыгІвуымщтхуата, уылапшгъи йхъумхуата. Шамхани лакІвымзара араса йчпушзарын. АжвхъагІв уыста йылчпан дгІайачважватІ. ХІасамби йакІвымкІва датша унашвачпагІв дшыртахъым, Зальымхан заджвгъи дшйыцнымхушыз, дырщтирыгъи, дшнахъалуабырг аферма йыкву зымгІва шгІаквцІхуашыз хъайлырцІатІ. Шамхани лажвакварымщтахъ адиректор йгвы атацапахтІ.

Абар уахъчІва Дольати йари уыста йырчпата рахІагъи йызгІахъалыз ХІасамби йынхаща йалкІгІата йапшырныс акІвын. ЦІба йыцІбата йгІацІцІарквын, дахъихырныс майрахушын. Йнапагъи гыгІаймайсуашызтІ. Ма зыхъыз ухІва йауашыз цІбакІгъи гырмаутІ. Йшырбазла, йапхъала дпшуа дынхитІ, акъвльайква дырзыпшгІауа. ЙгІахв ажкква анырхъауа йызбжъадыргылуа астанокква. ЙыгІвзачви йари амшгІы йгІалырхын дара-дара йырчпатІ. НапІыла йырхъауа ажкква пасанацІыкІъара ауаъа йбжъагылуа йаdryщцарквын, акомплекс анхъйара ауаъа машинала ахъара йащцарныс майрахуштІ. Ауи йгъахъазым йыргвапхаз. Ужвы Уасман йгвылагъи йпсылагъи Дольат йыцкІуан: ХІасамби йъайквнагауа дынхитІ, ауи йъанатІа йыквухта йтара заджв дуыргылырквын, ауыс зарарагІа айдзуштІ.

— ХІаба щарда араса йхІвун: «Аба гвымха, аба

хвамыхв па бзи, па къаймат дгІайрийитІ» — хІва. ЙъадзацІабыргу гъма, — йхІван адзыргІъра ауыра амщтахъ Уасман ачважвара гІаджвыквицІатІ.

— ХІасамби йакІвзапІ ауи ззухІвауа, — йхІван Долъатгъи дъачІваз дгІапІатІаутІ.

— Щта. Йаба йшІыскІ гъйылам. ЙхІалълагъи йынхащалагъи дгІахв. ХІамзат йшкІола акІвзапІ ауа-са дызчпаз.

— Ауи аъапІ. Ауаса ауи йгъахъазым: апа аба йтІахсаква, йцІбаква йдыритІта ауи йыщтала дцара тшачвхъихчитІ, дшйапшымхуш дахъитІ, абзиква дыршІпшитІ. Аба дызлабжаз ахІалъквва апа йгІайылалитІ.

— Ауаса йанаъазара; аба бзи, аба къаймат йпачваквва зымгІва йара йапшхара атахъыпІ.

— ЙатахъыпІ. Ауат хвамыхвхузтын, йызлъажъу йгІазрийыз йакІвпІ: ауысква йара йхумца, йшхвыцыркІваз анхара, агІапсара йгъазимбжъатІ. Йандухара йубжъахырныс кІъасахитІ. Занчви забачви айсра агІазаб йалагІадзынгылыз ашІаква уырпшыстІ. Ауат рыуа хвамыхв, нымхахъа гъмачІым. АчІвыйа ауаса йзаъу? Сшазхъвыцуала, ранчви рабачви йырхътыцІыз агІапсараква ргІариква рчвырхчара, йдыртынчра йъащтаз, дара зылхъвдахаз ачкІвынхъа ларпшыга, атхаджъыгІва ъазыгІандыршаз акІвпІ. ЗымгІва майрата, хІазырта йрауа йъагІадзынгылуа акІвзапІ хвы закІгъи йзазырымбауа, йызжъыхъыду. Анымхахъари амгвачвыри йгІарылымцІуа аъума!

— СадгылитІ, закІ алымцІхтІ. Тамамта йазхъвыцтІ хІпартии хІправительстви: анхара апІатІу апхъартаква рпны зны йапшхымкІва йщтІыхра атахъыпІ. АцІай анхара амагІны йдырырквын, пхдзы йызгІайуа дынхарыквын, ачІахъва щачвпыла дасхуазтын убапІ.

— ТамампІ. Датшагъи закІы: ртгІачваквва рпны акІвпІ асабиква анхара йъащцара атахъу. РунагІва йгІащтІырымхыз ура мчыла йгъуызрылацІахуам...

Уасмани Долъати араса йшайчважврузымцара асовхоз аквтамлыквырхІарта йазынадзатІ. Ауат аконтора апны йгІакІныцІхын дасу йкабинет днашылхтІ.

...Залымхан автобус дгІакІныцІын асовхоз аквтамлыквырхІарта ахъыла щапІыла дджвыквылтІ: Уасман дйынйата уыжвгІандзара бжаргвыгъа-бжарнацІата дзызпшуаркІвуз йъанатІа аджъауап йара йыхъазла магІанду аман. Щарда йхътыцтІ ауи дахъыр-

хищтара, щарда дрызхъвыцтІ. МызквакІла унаскІба-
 та ауасахІвагъи дыздымгылуашыз, ужвы тамамта
 йпхъадзауа дадгылуан. Ауи йапшын Шамхани ла-
 жвак вагъи лаъащагъи. Залымхан йхъа йаквйымцІа-
 ра ага дащтазтынгъи, арат амшква, зынгъи йапшы-
 мкІва, ауи апхІвыс йхъа дтымшвтуа дшлызхъвыцуа
 йылайхІвун. Дыгышпалзымхъвыцуашыз: йызгІацІ-
 швтыз агвыгІвмыгІврак ва пычІвта йгІазрыкІапыз ауи
 гълакІвымма? ЛхъкъъачІвыла йынхарта йчвыдзыз-
 тын, ауи йацта йхъахІарак вагъи ашІасызтын. Ату-
 накътара дтадырчІварныс мачІкІ акІвын йтахъыхыз.
 АшвхІакІва йзылхаз амщтахъ йызкв лзынайырхата,
 чвгъарала длызхъвыцуа, анцІрала длагъата дныкъва-
 ра атахъын, ауи йшипхъадзузла. Йара йшцуз датшан.
 «АчІвыйа ажва гвауак ва йгІасалхІвуазгъи схъаштыл-
 хта сгвы лара йызлыгІвзахаз? Йызлахъылкъъал
 ачІвыйа?» — хІва ашвхІаусыгІва гІайаура йтахъыта
 Залымхан щарда дхъвыцуан, йгвгъи «лагала» йна-
 йырхъауа. Ужвы йгІайгвынгІвытІ ауи йгвы «злалхв-
 гІаз»: апхІвыс ажва айшак ва згІайачвалщуз йара
 йыхъазла лгвы лыхъуанта, йхъа лтахъынта акІвын.
 ЙшырхІвауа апш, ухъа этахъу уйырчІвыуитІ, ухъа
 этахъым уйыргвыргъытІ. Ауи нахвата йылбун йара
 йзымбуз: агІвадыгъ датшпынгыла дшымгІвайсуаз,
 рыцІа-рыцІа дгвышхвауа атшпыла дшнаскІбуз, йана-
 заману тшазидырхта йхІаль гвымхак ва цІхъва рим-
 тырквын, йцІыхъвахауа ачІвырхъа йчпата дгІазцым-
 хуш шйызниуашыз. Ауи акІвта гІацІцІуаштІ даныл-
 зымчхІах агвы дызгІаквылцІаз. АхІапса дтамшваз-
 тынгъи, йызгІацІшвтыз акъаугІара даршватІ. РахІа
 йхъаду — дызлаз апстхІва дгІалнадатІ, дархъвыцтІ.
 Ужвыгъи йшатахъу апшбыргта зымгІва гІайгвным-
 гІвырныс, йтамаму хвы йызрымтырныс ауыпІ. Ауа-
 са йара йхъатачІвбзазара шаъаз, ауи хъвахъварата
 йалаз нахвата йбатІ. Шамхани араса дгІашІалымрыс-
 зарквын, ауи дабанадзушызищтІ? Залымхан дара
 бзита йдыруан йыцгІамгІвайсуаз йкъазщак ва гІазлы-
 цІуаз. Абадъа баргвыта йгІадзынгылуаз ачкІвын йа-
 ра йацІкІыс зынасып рыцІа бзита забачва зхъарпата
 йаъаз йынбжъагІвчва апхъапхъа драйхІвапсун. ТІакІв
 тшангІащтІих, йхІвапсара цныхчылрала тшапсахтІ.
 Ари ацныхчылра акІвын ауи анхара анджвыкквицІа
 дгІадызрыхъуаз, йара йца йту атшыгІвра, йтдзы йы-
 гІвну ахІапчып, йкІну ачгІвыча йыла йгІацІамыл-

хуата, йайхІа змаз, йагъь зшвыз йахъыла дызпхъа-
пшуаз, ауи дихъыдзанацІыкІъара йымарачвата. Да-
нихъыдзарыз, рахІагъи къвльай йбзазуз датша за-
джвы дйанкъвакъвуа мадза-мадза даталагахуан. Йуа-
цІа йгІаталта дагІзмырбуз йгвалаква напІыла йкІра
ахъазла, ага нхаша хІагІа гІайгрыгъи, йгъызымхъу-
шызтІ, гъайратчпара гІамаль шІыц дазыпшгІара ата-
хъын.

ЙпхдзхІалъальла йгІайынхузтынгъи, дазыгІамп-
сауа хІарамта йгІайылахІузтынгъи, Зальымхан йхъа-
хІараквала дашшуашта йуыс гыквмызтІ. Ауаса ау-
гІа дызларылхъчІвгІата насып злайымамыз йтагІчва
бзазарала акІвын. Йтагвжва аугІа дахъырцІахын
дхвамыхвын, дызгІватаран. Тшвахани йари гІари
згІардамыхІвуаз лызгІвадара йамуаз акІвын. Йан
дъадзабгаз, ауи лакІвын аунагІва хъынзырхІвуаз.
Лтаца лхвамыхврагъи гыгІацІымпшуазтІ. Йан дйы-
махымкІва мызквкІ анцІы Зальымхан йара йквна-
гауата йпхъадзуз абзазаца йтагвжва дшазычпамыз
нахвата йбатІ. Ма, ани аъара сквшгъи йацбзазата,
йылзихахрызйа? Ауи йгІадигалуаз йара йнапІыла
йагвынйыргІвыхта закІ гІалимхуазтын, чвгъадза йы-
дзхуан. Йпны закІгъи гІадйымгалхуагъи далагатІ.
Архъа закІ йымхъагІаквгарыгъи, йпны йымгауата
бзибашата зджъакІы йритуан, йа йтиуанта ахча йгІа-
тнихуаз йынбжъагІвчва йдирыжвуан. ПхІвыс тамам
змаз ахъачвакв дшпарайхІвапсуз ауи! АчІвыйа, ауи,
ахІвынапква рапш дбгъьатІауа, майрата йгІайхъа-
хІуш ахъазла йнапа йтиуа адуней дзыквыз? Йази-
гвалайа ауи ахча чІыда? АхъацІа йыргвышхвагу,
йгвыршышгу йтагвжви йтгІачви ракІвпІта, дзачІвы-
йа йара гвырбзигата йиму? Тшвахан йымам заджвы
дылгІвызапІ, йуахъгъи йытшынгъи апшыта аферма
даныквыз, спны сцахта дызбанда — хІва йгвы йгъ-
лызгІанамгуазтІ. Ауи тгІачвата йпхъадзуз дызцын-
хаквузи тшзцпищуз йынбжъагІвчви ракІвын. Араса
йсабиква дранта тагвжвакІ дйымазарквныз, йнапІы
дыквчІва закІы дазыбжамкІва дынкъвигарын. Ауи
лапш пхІвыста йыла хъызхуаз, йгвы йгІацтІнахуаз
Шамхани лакІвын. Ауаса ауи дичвыхъарахара акІв-
ымзара дгъызгІамраргвантІ йахъыла. Лажвакв дрыз-
дзыргІвыта йшылтахъыз далзарквныз, ари апхІвы-
си йари рылахъ азакІхарныс аурын. Йара дгъамуытІ,
йызлъажьуда?..

Зальымхан алачва йхъайырпата, йнапа ашшра-квагъи дырзымдзыргъуа, дгъазхъырхыз аферма ата-гъайыртхырныс джкъларгъвгъвата дзахъуашыз Шамхани лыхъазла акъын. Ауи длыцынхара йтахъын уахъчъвала. Йылу ахъалъ гвымхаква йара йхъазы йызылххуашта йхъагвы гъаквымызтI. Ауат драй-гъайта тшгъайырайшахра ахъазла цъагылагъв дитахъын, йыцъбу зымгъва райша йгъайалхъуа. Тшипсахта амгъва тамам дантагылра, ларгъи, лгвы хъавымызтын, дазылдырпIта датша лала дгъайпшуа далагапI, лгвгъи дазыкъабыльхапI.

Датшагъи закъы йхъа йаквицъахуа дадгылхуан уахъчъва Зальымхан: ари апхъыс мурад пайла зныкIдза лцъыхъва дштагылаз — майрата тшгъайылтуашызшва йбун ауи агъан, длылпсгъауазшва чвала тшипчауа. Ауаса лара зшани згви йрыхвиту дпхъысбагъьата дгъацъитI. Ари рахъагъи лчъахI щтIнахуа длызнархъвыцуан...

Зальымхан араса ахъвыцраква дрылата дшнадззгъи гвы айымтдзакъва аконтор днадзатI. Ауи акъаридорла дауацIстI, Уасман йкабинет гъайауын ашв дастI. Днашыл йшауашыз аджъауап анигъа, йгъайтIын днашылтI.

— Учъва, — йхъван адиректор арымдза ахъыла йхъа йчпатI. Зальымхан дчIватI.

Уасман дызшIыз ашвъаква закъы-гъвба дакъыкъала дрылган хъатакIла йщтIайцIатI, йхъа ацайырпан йыдзхъала йчIваз Зальымхан ауырата дипшытI.

— Ууыс хъазхъвыцтI. ЙшхIпхъадзауала, унашва-чпагIвта ухIщтих йгъауашым. Йутахъузтын, ХIасамби уахъчъва рахвхча дитахъыпI, уйызца, Йадыгъ дбзихата днахъынхIвыхнацIыкIара.

— СынцIра снымхахыргъи, рахвхчата сгъцарым! Йауа, спсыгъа гIадзама, ани ацIай унашва схъицIауа, рахвхчата сызыызцауа? Ауи заджвгъи йымбуш уыспI, — хIва Зальымхан йгъаз йгвы йасдзауа джъауап айтитI. — Сызхъышвхыз аъанатIа гIасышвтх, датша гышвасхIвуам. Рахвхчата йызтахъу дцарагIатI. Дара пуд чвала угIаспшитI, Уасман.

— Уызхву ачвала супшыхитI. ЙайхIамкIва, йай-цIамкIва. Арахвхчара ахъазгIваца уачврахитI: уыс хIарам гъаъам. ХIасамби зъарасквшы драхвхчазйа. Жвы йхъарнысгъи дгъачвымрахIатI. АхшIархарджъра йапщылу ауысква зымгъва цIолата йдыритIта

акІвпІ йщаквурьсыз аферма заман айшысла ачваба йызгІайрыхъыз. Ужвьгьи сквьшыгІважва аферма унапІыцІата уынхарьгьи, уара ухІваща, ауи ацІай йапш ухачІвы гьузымырхъйушызтІ. Ауи акІвпІта, ухъа ауасабырг йхъаумыркІькІьалын.

— Ауи йаъара швгІасцхърагІазарквын, йагъта-гьи сынхарын. Сгыларта гІасышвьмтхра ахъазла, ауи швйыцІагвитІ, дцтІышвхитІ. МгІва шІыцгьи йзышвчпатІ, дзыжвьртагьи йзыжвьжтІ. ЙызгІитІ ауат ахабарквагьи. Дызда ауаса йзынымхуш? ЗакІ анитахъхара, йшІа йгІатымшвтскІва йзышвхитІ.

— Уаргьи йгъсквьшыкІым ХІасамби йферма гъагылу ашыпІа уъадзанхаз. Йзуымбайа мгІва шІыцлкъба йауашыз? РхІвыща шІыцла йзумьрхІвуазйа уырахква? ХІасамби йапшта уызрымбузйа йунапІыцІаз уынхачва? Аратква бзи-бзи урызхъвыц закІ ухІвара апхъала. ЙатауасхІвхитІта, щарда утахъпІ ауи йпны унадзарныс! Йтара ухІыргылырнысгьи уамайгвгъан, йуымбуш уыспІ, — Уасман дзачважвуз гвьгъаракІгьи йзгІанимьжъхуа, рамакІра багътата йшІичІвитІ.

— Суыс ауаса йгъсырчІвушым. Йъатахъу йызгІвуаштІ, стхІаусыхуштІ.

— Шантаж? УтхІаусыха гъакІвымта, йауатахъу йугІвырныс сжвамачвкІгьи уыститІ. Дызда ауыла йуыршвуш? ЙхъауцІуш ари акІвпІ: сара сьадзациректору угъзавфермахушым. Датша нхарта аъапІ хІсовхоз апны.

— Рахвхчата сгъцушым, — Зальымхан йшІа рыцІа йльальахауа йхІвитІ.

— Уатрахъахчата уца.

Зальымхан арат ажваква рымщтахъ ласы закІгьи гьйымхІватІ. Бзи-бзи дазхъвыцра атахъын ари аъанатІа дадгылра йа йкІницІара апхъала.

ХъатакІла уазхъвыцырквын, ага йтынчыртазтын-гьи уыхъыз уатрахчазлуштІ, лыгажв гъанатІапІ ари, тшыззыуыртшхъвуш, унашва ззучпуш заджвгьи угъйыцынхушым, зымгІвагьи уара йгІауыквцІырра, унашва узырчпара ртахъхуштІ.

— Ауаса пасанацІыкІьара йуасхІвуаш ари акІвпІ, бзи, — Зальымхан йдзыргІвра ауыра йадгылра йашахІатта йпхъадзан, йпахъ йчІвата йхъвыцуаз йгвы йгІанагквуз гІайдырызшва, Уасман дгІачважватІ. — ЙакІвым мьгІвхъгаракІ гъауыдызбалыз, йа закІыла

уъашІашваз, зыргІвара уамайгвгъан. Йаргыи ухъвыц-
хра йагІапІ!

...Залымхан дадгылТІ уатрахъахчата дынхарныс.
«АчІвыйа, архъа йыкву атшыгІвра дзы гъасрыжвуа-
шым, чва гъасрыфуашым, закІ гІалалума — йылсца-
хпІ, аджвырагІв ахъысуата йызбума — йакъвсцапІ,
йсыршвапІ. Ауыгыи сапшыпІ зныкІдза. Шамхани
сшлынйалушгыи гІамальквкІ гІасхъвыцпІ» — хІва
щаквйыргылТІ Залымхан йгвыла. Ауи йъанатІа
шыц дазхъвыцпхъадза рыцІа-рыцІа йгвапхауа,
адзыгІв йхъыз ацІакІныхІа дыквсын амашинаква
зламгІвайсуаз атрасса дазцахтІ. Йымкъвауата йгІа-
дгылыз автобус даквчІван йкытла дджвыквылтІ.

IX

СынчІва апш пхын гвауа, пхын гвыгІвмыгІв хІха-
гІагв апны жвасквша руацІа зны йгІаншума, йгъгІа-
нымшума — ауи акІвпІ йшаъу. Ауаса ауи йапшу
агІамта заны йангІайрагыи, аугІа ргвы щардала
йтымцІхуа «чвахъабага» рызгІаннажытІ. Щарда
цІума йгІаргвыквсыз асылгІва акъаугІараква йры-
лцІищтара? Ащхъа дыквта дызда йрызгІайыз ахъта
аквта даламшвазтынгыи, «ашІачв» гІаздымсылыз?
Йщаквгылыз амш бзиква ргви рпси рындмырчвгІа-
скІва, апсабара анпсата тшатагІаначпахтІ, йгІауа-
гІвхатІ. Ари ангІаберггыльха апхынчыльа аквтаква
рагІан акІвпІ.

ЗчвгІара мацІхаз адгбыл ахъпшшауа йагІвкъ-
къун, абратыхра йалу анартыхквва рбыгъкъва тшд-
райджуан, рыцІа уыла хъызхуата ййачІваз ахІвыр-
та шІапхараква шшгІважыгІахаз гвы аутуан. Аба-
гІдзара йязыбжахатІ ауат, ма ква гъаъам. Амара
ансищымтагыи жвгІванд цкъала амш шабгу йшІыджь-
гІауа йамдитІ. Ашуара згвы ашІаз зымгІвагыи хъшва-
швара гІазгуаш ауахъ ангІаталуаш йазыгвжважвауа
йазпшитІ. Жъыхъ змам амара, йахаз ауысла йрази-
та йнайитІа аташварта йнаквчІвитІ, мацІ-мацІымца
йуымбахуа ауыла йкІнылитІ, йангІашара адгбыл
аныхъани ахъатала йатагІайхта къару шІыцла агвы
ззымчІвас йрыдынхалхырныс. Щарда йнайуашма
ауагІв? АтшыгІвраква зарар рызгІанагуашма?

Апхъала араса йанцарыз, акыт абзазагІвчва гвма-
чІуанта, ква гІайыркварныс алахІ йыхІвун, ацІай-

ква дзиуара ддрычпун. Датша йзайгвыгъушызда? Ква англамквара, ртшыгІвра ауагІв йагушын, рырахк-ква йырфара рмауа йгІанхушынта йаквычвуашын, аугІагы амла йщаквнарысуашын.

АуагІви ажвгІвакв ауыри. АгІвычІвгІвыс йыхъаз-ла агІвба рыуа запшыа рыцІа йбалахІчвгъу? АгІа-йыраква цІызджвджвгІумца ртлакІампІа рыцІазхуа, адзыгІквара рыла гІакІылызцата квырпІата йгІазры-гІвуа, адгъыл зрыхІвынчІвта узылымсхуа йызчпауа ажвгІвакв ауыра акІвма, момкІва жыхъыдата уыз-чІчуа аджынмара йгІанагуа ауагІв акІвма? Аны-гы арыгы гвтшыгапІ, рыцІагІапІ. Ауаса рыцІа йчвгъата йупхъадзауа — уахъчІвала йухътысуа аба-лахІ акІвпІта, аугІа йрыгІвсыз ажвгІвакв ауыра ужвы хъапыцла йгІащтІырххуан. УахъчІвала зымч хъауа-та йгылаз апхынчыльа ауагІв акІвын. АжвгІванд зынзамыза пстхІваквакІ гІахъылыргы, ласдза йхъы-цІхуан.

ЦІабыргыта, ауагІв ашІахъа агІвна апны апш ара-ъа, ащхъа апны, нахвата зынла йгъузымбустІ: ахІвыр-таква рпны зджъарагы амара йаргІвата гІважъра уыла йгъгІащтІнамхуазтІ. Апхъа апш, уыла йгІацІа-кІкІауата ййачІвахмызтынгы, агъагъара чІыхвын, арахвгы ауаъа йылан. АуагІв амч мхъауазшвагы йубун. Ауаса хъарачІвыла йубуз аргван апны датша-та упахъ йгІагылхуан. АуагІв апсып ага йшхІваш-хІвамызтынгы, араъагы йгІадзун. АхІвыртаква йцІыхъвахуз амшква руацІа йудыруата йтахшвах-хатІ, ахІвра цІагъахатІ.

Арахв ага йымламциуазтынгы, рыцІа паса апш рымгва гъымчвыхуазтІ. Йызлаудыруаз — ажквара рыхш акІвын. Ауди йалахІара ныжъта, мышкІы ацІ-кІыс мышкІы йнакъвуа йалагатІ. Ари ахабар амлы-квырхІартаква рунашвачпагІвчва хІалъабалыкъ шІыц йаталанацІахтІ, анхачва рпахъ хачІвшІыц ата-гІанаргылхтІ.

Амин а-БыжъдзыхъкІ ркІвар даннадза, йтшы дгІакІныцІтІ, шІанкІыла йнайахвын псайспадза дта-лтІ. АщапІланыкъвара йшидыруаз дгІанаршІыцызтІ-хІва, акІвдыр щардала дъатачІваз йгІалцІла йахъда-ква йыхъуан. Йшпайымхъра: щымта уалагата щбжъан хъыштнацІыкІвара шІас йымамкІва дгІамдатІ, йтш-гы гІазаб айырбатІ, йаргы акІвдыр дагІвнахтІ. Амш акІвпІта, зны йапшхымкІва йшуаракъайкышпІ. Ап-

сыхІваква пшакІгъи гІарбжъамсуа бампІагІвапІ.
Акъвымбыркава, ашвагала рапш атшы йгІажвлитІ.
АхІайуангъи гвѣаджъыгІва аквта ахъа аруышвитІ,
ацІыхъва акъбитІ, йъахъуа пыквла йамцІаситІ.

АдзыгІв даннадгыл, йтшы дѳы айрыжвтІ, агъвра
ахъвда йыквирышвын йауицтгІ. Йас йшвихтІ, йым-
ъашІахІварадза тшиджвджван ацІлашвы йагІвызаз
адзыла тІакІв тширыхтІ. ДгІазкІныцІыз атшы шва-
быж йшымлациуаз алудыргІауа, шуагІа акв йхІвуан.
Амин ауи рыцІайщан, ага йаргъи щбжъан дчара
йагІазтынгъи, атшыжвылхра дгъазымгвжважвузтІ,
ацІлаква рыжъора апны дчІван. КІвыр-кІвыр — хІва
йхІвачвауа йгІвуаз адзы узыртынчуа, тшуызрып-
щауа лахІваракІ агвы апны йгІазыршІыхуз ахацква
йрыдсылуан. Амин арат адакъикъаква закІгъи да-
зымхъвыцуа, апсабара даздзыргІвуа, йаргъи ауи
дшакъвхвыцу тшазидырхуа тшпсицарныс дхІазы-
рын. Ма йгвы дгъагІнамырбузтІ. Ауи йпахъ йгІагыл-
хуан уахъчІва йгІаמידаз ахІвыртаква. Ауат араса-
бырг йкъвълайсызхапІ — хІва дгъазымхъвыцуазтІ.
ЗымгІва злъажъаз йгІауагІвхаз апхын акІвын. ГІвы-
мчбжъа айхІа цІуашын ква гІамквашцтара. Ащхъа
хъараква рпны ауагІв ауи апш махъарыхъвара гъа-
мамызтІ — асы аргванынта агалагъи йхъшвашвахъан.
Амин йшибазла, араъа ферма щарда рхІвыртаква
угвы рыквдзуашта йцатІ. РыцІа паса йкІаукІаууа йта-
гылаз адзква, ала йамбауа локІ псауышвхІа дудз-
дзакІ йтнажвгІазшва, йнакъвуамцара райхІара та-
батІ. Йшцазла, арахв рымгва азна гъырхІвыхуам,
дзылагъи, хъара йуырцата йдуымрыжвырквын, йнам-
хъауа йалагатІ.

«Ащхъа, ащхъа! ЙзачІвытагъи турас щарда уыр-
талуайа!» — хІва дазхъвыцуан Амин. — Зны угІалар-
кІкІашІаркІкІахпІ, угвахъвахапІта, асас гвыргъара-
ла дгІазрайгвауа апшвыма йапш, йуызгІайлакІгъи
дзыхъ кІаркІар ашвала, хІврапщдза фыгІв гвапала,
пшыхъ-пшычв хІалъалъла уырпшІалитІ. Ауи агІан
уызбалакІгъи джъанатта уипхъадзитІ.

Зны уылахъ гІаквуцІахпІта, агъырдрзгъи, аквагъи,
асгъи гІаугпІ. Ауи агІан уызбауа ура угвауара гІвы-
на амата йгъхъайцІарым. Утшычпащаква йахърыкъъа-
та мкІчІвыракІ, ласыракІ рылапІ. АщхъабзазагІвчва
хІхІалъшангъи йара араса гъакІвымма йшаъу? ЙхІ-
гвапхаз агІвы мара-мызта хІизыкІкІауа хІипыралитІ,

хІпсы къвырманта йзыкІчпарныс хІразыта. ХІгвыжв-
кІхыргыи, хІгъадзабзийыз аъарагыи хІчвгъахпІ. Къта-
найра, щаквкІыра гъхІылам...»

— Сальам альяквым, Амин! — хІва аргваныта
йгІагаз абжыы азоотехник йхъвыцпракв апапкъатІ.

— А-а, уальяквым сальам, ХІасамби! УангІар-
гванхуз убжыы шпазымгІа? ЙзымдырдзакІва уан-
гІасхъагыл, тІакІвгыи сшгІархІа, уальяхи. Швахы-
ла снайра сгвыгъан. УшпагІанаг араъа?

— Стшы дзы асрыжвырныс сгІаталтІ. Уара уахъ-
паъаз? — хІва ХІасамби паса йыргылра йтахъыз аз-
цІгІара йыргылитІ.

— УазымцІган съаныз. УахъчІваракІ ахІвырта-
ква гІамыздитІ. ХІуысква быжъгІвынчІвхатІ. Ласы-
ла ква гІамквузтын, хІырахквва рыбжа акытла фачІв
рызгІахъагІгылуамцара йхІырчара атахъхуштІ.
Щарда цІуата хІгъхъатанамкІысызтІ ари апш уагІв.
ХІшгІашыцІуаш анчва йдырпІ. Швара швуысква
шпау?

— ЙауаштІ зныкІдза.

— ЗныкІдза — хІва гъакІвым: швырахквва рым-
гва намхъузтын, фачІв рызгІахъадхІыргылуаштІ. Ауи
акІвпІ сзуцІгІауа.

— ЙхІызгІадшвымрыгын, йгъхІтахъым.

— ШвхІвыртаквала ауи аъара ухъагвы аквума?

— Арат амшква хІвырта мадзаквакІ гІасауын ау-
ат сгвы рхъбзигІапІта акІвпІ рахвфачІвы згІахъашвс-
мыргылуаш. РыцІа йазыбжу йрыхъваргІатІ, — ХІа-
самби тІакІвгыи йрымадзауа джъауап айтитІ.

— ЙабакІву? — йхІван Амин ачкІвын йхІвуш
гІальаматра азйымата дазпшуа айшыста дазцІгІитІ.

— Абна чкІвынквва рпны. Ауаъа ахІвра бажвпІ,
адзы аъапІ. Абнаква ргвква йаму ахътІыраквва рпны
ахІвыртаква амапІ. Араъа мышкІы абнахча сйачва-
жван сйырхвиттІ йхІырхІвырныс. Ари амчбыжъ шабгу
хшыла йбзийу ажквва ауаъа йхІырхІвитІ. Йзылдз-
гІауа йджвыквлыз хІыхш йгІалахІахтІ бзита. Ара-
хъарат ажвгвып хІхІвыртаква рпны йхІхчитІ, сыз-
цугыи ауат ракІвпІ. ЦІабыргыта, абна йаъу ахІвыр-
таква гъаргваным, арцара-гІацхра рыцІа йауырахитІ.

— УадгылпІ ауи апш хъараща. Арат амшква
руацІа афермаквва рыхш чвгъата йнакъвытІ. Швара
швчІвы рыцІагыи йгІалахІатІ. Йшаъула, абнахІвырта
акІвпІ йашвхІаусыгІву.

— Щта.

— УызгІвадахатІ. Ушвапха датшагъи фермаквакІ йгІадрысабап йауаштІ: бна заргванкву. Швуысква ауаса йауызтын, сгвы уыртынчтІ.

Амин тшгІвгъчхтІ. Йырльалъаз атшымгвархъа-квaгъи ацІайырхъахын дтшыжвылхтІ. ХІасамбигъи ауи дишІапшытІ. Ауат йадзхъагыла йъадзамгІвайс-уаз йырхІваз дукІ гъаам. Ласыла йакъвыцІхтІ: азоо-техник амгІвала йнайырхатІ, ХІасамбигъи йырахквa дрызцахтІ.

Амин ХІасамбии йари райчважвара амцтахъ хыщшва агвыгъара пшдза йацу лахІваракІ тшгІай-нардыруан. «Араса абаргвыраквa ангІайра йкъвлъайу агІамаль зызгІаууа, уахъчІва дызлу ауыс ага ймайра-мызтынгъи, дгІапсауазшва йгъибум. Насып йымапІ ауаса йау», — хІва тІакІвгъи дйайхІвапсауа Амин ачкІвын дйызхъвыцтІ.

Ари анійара амцтахъ закІы-гІвба мшыла «Щхъа къапщы» совхоз рырахквa фачІв рызгІахъаргылуа йджвыквырцІатІ. Машинала, тракторла нартыхв йа-чІва алахх, рапс рызгІахъаргылуанта ахІвычаквa йыр-зыршун. ЙалкІгІата йзайгвыгІвуаз йырхъуз ажквa ракІвын. ХІасамбиргІа рахыла закІгъи гыгІацам-пузтІ.

ХъвлапныкІ Исмель арахквa ангІадицалх, ХІа-самби дгІайыдгылын араса йхІватІ:

— Йара ари ащхъагІахъалра файдата йгІахІна-туа ацІкІыс, гІапсарата йалуи йаквыдзуи рыцІа йай-хІапІ. АбалахІгъи йаргъи арахв гІахъауымцалхыр-квын агалагъи йагъьпІ — хІва.

ХІасамби йхъа гІащтІихын закІгъи йымхІвауа ачкІвын лала дгІайшвагатІ. Йчва йымагвымхахатІ йгъи даласшва дибатІ. «АгІапсара йхъызгагвыщан йгвы днадзадзатІ. АщхъагІахъалра дзачважвауа ауи акІвпІ», — хІва дрыцхІайцауа ачкІвын дйыз-хъвыцтІ.

— Ащхъа укыычІзапІ, Исмель. Уымшван, абгъал-храгъи гІадзитІ, — йхІван ХІасамби къахвта ауи йы-жвгІва даквстІ. — Апхынчыльа цазтын уалгатІ, аб-гъалхрагъи йагІапІ. ТшпсуцахпІ, ачІвыйа угвы зуры-дзуа? Анахъани йухІваз ахъазла джъауапта йуыст-уаш ари акІвпІ. Арахв ащхъа йгІахъауымцалхырквын, агІвна ахІвыртаквa рызхъума? Ауат рыбжагъи чва-хыртапІ.

— Йрызхъауата йча йгъамуума? Цѣабыргыта, сара сызлачважвауа ахшгѣархарджьырта фермаква ракѣвпѣ. Анахъанат арахква гѣахъарцалыргѣатѣ. Хѣхъвшара уахъѣвала ауысква шауу йгѣаквухыр-квын, ажкква ащхъа йгѣахъауымцалуа ауахъ йгѣа-тахарыквын агалагъи йагъьпѣ. Нартыхв йачѣва алах-хла йандырчахуашзара, ауахъ йаъазарквын рыцѣа йгъгвбзыгъарамма?

— Ауахъи араѣи апшума? Араѣа ахѣауа агала-гъи йцкъапѣ, тшынла шуаразтынгъи, уахъынла хъшва-швахъапѣ, арахв ацѣх шабгу йчитѣ, ржъы ласы йѣала-хѣитѣ, рыхш йгѣацлитѣ. Хѣсовхоз рыжкква зымгѣва ауахъ апхкѣ йхѣырчауа хѣалагарквын, хѣрыхъвушма? Ари уазхъвыцстѣ. Ужвы ауахъ рахѣагъи йуагѣвпѣ, йгѣатахаз арахв гѣапситѣ — ахѣвыртаква гѣвахтѣ.

— Йырчвагъвата йгѣадырѣыз анартыхв, арапс, ажитѣа. Ауат дрыф йгъамуума?

— Йгърызхъушым. Араса йуагѣвхата йазаднам-цалзарквын, ауат йгѣашѣупхъадзаз агѣайыраква ужвы йддымрыфуата силоста йтарцѣушын агъны ахъазла. Архъаква йгѣарыквѣѣуа гъынгъи пхынгъи йрызхъуш-та ужвыгъи йгъаѣам. Зны йцушзапѣ ауаса.

Ащхъа ахѣвра йуымчвагъвауа, йаквуымпсауа йа-ра-йара йгѣайитѣ. Ауи акѣвпѣ араѣа йгѣахѣырхарджъ-уа ахш ахъатахв агалагъи йызнакъву. Ажкква рыхш йалымдзгѣара ахъазла йгѣахъаргылуамца кѣара ддры-фуазтынгъи, ауахъ йаъазларквын йырфушыз ацѣкѣыс йгѣаргуа агалагъи ймачѣпѣ.

— Ауи гѣасгвынгѣвитѣ, Хѣасамби, — хѣва Исмель йара дзыхъвыщхъу закѣы араѣа йымхѣвакѣва йгъи-зычѣум. — Ащхъагѣахъалра, араѣа абазара йыр-пщылата зъара уыс чѣыда, зъара баргвыра гѣаншауа-йа! Ауат щта? Йгѣахѣпхъадзапѣ сажва айшысхара ахъазла, ащхъагѣахъалра бзирати чвгъарати йгѣана-гуа. Араѣа ахѣвыртаква агѣвна апны ацѣкѣыс рыцѣа йбайапѣ — ари уызакѣ; ахѣауа цкъапѣ — уыгѣвба; ачвынцѣы рыцѣа ймачѣпѣ — уыхпа; арахв рыцѣа хш-щарда гѣаргитѣ — ари уыхвба.

— Ауи гъакѣвымма хѣара хѣыхъазла зымгѣва рацѣкѣыс йхъаду.

— Датша ачѣвыйа ащхъа бзирата йгѣахѣнатуга? — йунашвачпагѣв йхѣваз йымгѣазшва, Исмель тѣакѣв дхъвыцын даталагахитѣ. — Ужвы хѣапшыпѣ агѣахъал-ра йамуата йалу. Агѣайри ацахри йырпщылу агѣап-

сари ауат йрыквыдзуи — уызакI; ажвхьагIвчви ара-
хвынкъвгагIвчви йнахъауата йнаџам йгIаннаршауа
агIапсараква — уыгIвба; уунагIва узымбахуа мыз-
пхьадзарала араџа аџазлара — уыхпа; ащхъа апса-
бара аткIыираква йгIарылцIта угIагъи рахвгъи йыр-
хьыдзауа апхастакви агIапсаракви уыпщба; аферма-
ква азакIи азакIи ахшнахвырта йџачвыхъару йгIал-
цIла алдзгIараква — уыхвба; араџа йгылу атыдзкви
атакIыртакви руыхвари рырчIаджъри йрыквыдзуа
амлыкв чIыда — уыцба; акыт йгIатгумца анхачва
адгалра — уыбыжъба; ква гIаквата дзыр гIайпхьадза
амгIваква йаргвымхауа рчпара йаквыдзуи гIапсара-
та йалууи — уыгIба; йгIауагIвхата, ужвы апш,
ахIвраква ангIвара, адзтагылаквагъи антабара, афер-
маква ратрыпара йапщылу агIапсара — уыжвба; ажв-
хьагIвчви арахвынкъвгагIвчви араџа йџадзану рбза-
зари ркультури гIахьшвара — уыжваба; рахIа йхъа-
ду — агIвычIвгIвыс йуыс зрыласуаш атехника араџа
абгата йгIарысабапуачвапI — ари ужвиз. Арат йры-
лацIа хьпшыдџа пхыкI зхъазы йгIанхауа ауахъ афер-
макви атыдзкви лдзгIарата йрайдзауа.

— ЙшухIвауала, хвби жвыгIви апшIауыргылитI.
СынчIва сквыкI йшпашымгъи залауымцIайа?

— Сара йапшIасыргылуа, дара апшIагылитI.
Ауатква ракIвпI ахш ахъатахв зыртлапIата, «хьапщ
хшыта» йызчпауа.

— Араса аквтIагъ агвы хъвыц зызгIалхуа, ахш
пудта йыгъцардата йгIархарджь йшауашгъи удыр-
уазапI, ура йызбауа. ЙхIва, ацIыхъва йнардзах.

— СызлагIалагаз йара ауи гьакIвымма, — хIва
Исмель йцIабыргта йыргъвгъвитI. — ХIыжвква ащ-
хъа йгIахъахIымцалуата, агIвна йаџазларквын,
хIфайда рыцIа йалазлуштI. ЦIабыргыпI, хIхIвырта-
ква уахъчIвала ауахъ йшаџу йгIанхузтын, йгъхIыз-
хъушым. Ауат рбзира, йгIайуа ахIвра цIагъа уамай-
гвгъауа йчвагъвата, чважвла, житIа, нартыхв рыквп-
сара атахъыпI. Техникала сквыкI ацIкIыс сквыкI
хIбайахитI. ХIхъвшара адгъылта йаму гьмачIым, ауат
гвыбзыгъата йгIарысабапзарквныз, хIырахв пхынгъи
гъынгъи фачIвыла йадгаламхузтын убарын. Аферма-
ква йайтымпахуа йара зджъара йгылазлушын, авто-
матли механизмли йадугалуашызтын — угIайгва! Ауат
промышленна щата зму хшгIархарджьырта комбинат-
хушын. УахъчIвала йышпацауа? Афермаква зладгалу

амеханизмква апхын шабгу йгІамрысабапхауа йгылазлара атахъыпІ.

— Йгьма уара узызхъвыцквуа, — ХІасамби ачкІвын йажваквуа джъайщауа ауи дипшитІ. — ЙбзипІ уакъыль ауатквуа йшырзурыпшгІауа. Узахвзларнысгьи закІы гъазхІвам, хІыщхъанхара сынчІва йшакІвшауи апсабара штшачпауи йгІарыквухырквын. Ансисквша арасабырг йгъахърыкхъазлум. Йаргьи уахъчІвала щхъахІвыртадъа хІгъауашымта араъа хІаъапІ. Ауи акІвпІ абаргвыракви агІапсаракви гІатахІымрышвуа, уаргьи ухІылата, араъа хІыкв хІзынхауа.

Исмель йахІба йхІваз даквдзыргІвтІ. Дадгылуазма ауи, момкІва йара дшазхъвыцуаз рыцІа тамамта йпхъадзузма — ари здыруаз йарагІваца йакІвын.

Х

ХІасамби йыгІвзачви йари щарда цІуата арасаргвы пшыхъ гътамссызтІ. Атамам ухІвушызтын, зыла пшыз ауат йгъырхъазымызтІ — «Щхъа къапщы» совхоз арахвхчаква, ажвхъагІвчва, ауасахчаква, ажвакІла йухІвушызтын, ащхъа нхара йгІахъалыз зымгІва рыхъазла айззара ду аъан. Айззара ажкварщбжъанхъара амщтахъ йаквдыршван, ахІвычаква йгІарыдхалыз азаджвы-заджв рахвхчаква ракІвымкІва, анахъанат анхачва зымгІва гІазыркІкІытІ. Акомплекс унамдзачваскІва йамаз ащаца гъвгъвара пшдза апны амашинаква алагылан. Араъа йубушын джъуар къапщы зныз айъзагІвчва рмашина, аунашвачпагІвчва руазикквуа, хІапчып, фачІвы зланкъвыргауа автоткванква, автобус. Автобусла йгІайыз арайон ансамбль йалаз агІахъвмарыгІвчви алектори ракІвын. Далан айззара апартия арайком йгІвыджъхауа асекретаргьи. Амш бзийын, ари йгІалцІла акІвпІ айззара ари ащацара апны йырчпарныс йзаквдырпшыз. ЙгІайззакваз йрыцІаргыз арымдзаква йрыквчІван, йыззынамхъазгьи ахІвра йылачІван. Квпса къапщы зквпсата ауатыкв йтагылаз астол айззара акІвзыршаквуз адзхъачІван. Тынчдза йалачІван йдзыргІвуа апхкІ ащхъа зынхарта-бзазартахаз анхачва, зшІахъаква щхъа мара нурла агІва ачва йтщыз, гъырдыли квали йджвджвз, хІауа цкъали пшыхъ-пшычвли йырбаххыз арахвхчагІвкви ажвхъа-

гІвчви. Ауат рпхдзы хвыта йязыбахауа ргІара рта-
хъыта йдзыргІуан.

Йапхъахауата дгІачважватІ асовхоз адиректор.
Швокъвыд Уасман йалкІгІата дызквгІашІасыз анха-
чва ащхъа йгІахъалищтара йцаз ахмызкІ руацІа да-
хІврата йгІатыргази гІвыщтрата йрымази ракІвын.
Ауи нахвата йгІайырбатІ адахІвракви агІахъшвара-
кви ршвхІаусыгІва, апхъагылагІвчви йгІатахаквузи
рыхъызква гІайхІватІ. ХІасамби йыгІвзачва швабыж-
та йыргвапхатІ ауат рунашвачпагІв йынхаща, швап-
хата йгІайырбауа, адиректор пхата дъагІайыквчва-
жваз.

Уасман даналга, Долъат ажва найахвтІ. Ауи йым-
щтахъ райком асекретаргьи дрылата къомыгІвкІ гІа-
чважватІ.

ЙащтагІайуата асовхоз арабочком апредседатель
ауатыкв дгІатагылтІ. Ауи афермаква рацлыбра уахъ-
чІвала йызтагылаз гІайырбатІ, дахІвра змаз анхачва
асогІаква ритуа далагатІ. Шамхании Къваквали ры-
хъызквagyи дгІарыпхъатІ, чвахъабага согІа гІариттІ.
ХІасамбигьи райком рахъыла йгІатыцІуата чІахІра
грамота гІайквнадыргатІ.

Алекторгьи йыздзыргІвытІ. Ауи дгІазквчважвуз
уахъчІвала акъралквва азазаъащтата йрыму, аимпери-
алистквва айсра шІыц ацІырхъира йшащту, амамыра-
гІа хчахара ахъазла хІпартия, хІправительства уыста
йакІвдыршауа, гІамальта йнарахвуа ракІвын. Анха-
чва разцІгІараква джъауап гІариттІ.

Абар ауатыкв рыцІагьи йдрытбгІан збортквва тІыз
амашина гІатадыргылтІ, аконцертгьи алагатІ. Ан-
самбль йалаз агІахъмарыгІвчва ахІагІара йгІаквгы-
луанта гъагъата йалагылаз, йалачІваз рыла дырпш-
уан. АшвахІвара гІахІврала йпсаххун, агІахІвра ауы-
сагІв йажва цІара ащтагІайуан, апхъанчІви гъыбза
гврыпшкага амшыркъвагІвы йарыкІгІара къахвла
йпсаххун. АпшыгІвчва напІасра дула артистквва
ргІахъмарща гІальамат дыртлапІун. ГІвсахІаткІ рай-
хІа тшараутІ аконцерт.

Ари аларпшра аналгагьи йгІайззаз анхачва ласы
йгъамцІрымгахтІ: автоткванквва рпны кІара зхвгІара
зтахъквваз ауат йрызцан ргвалаквва надырздзун, айъа-
зара йязыбжакввазгьи йрызпшуаз амедикквва йрыдгы-
лтІ.

Амара абыхъвхъа йаннаквчІва акІвпІ йанамыцІх.

ХІасамби акыт йбгъалхуаз амашина даквчІван дджвыквылтІ, ачквъарала дымцахуата. УачІвы рхъвшара аконтор апны отчет йчпара атахъын. Дан-гІахъалхуа Йадыгъгъи дйыцгІайдхуашын. Арахвхча ужвы дзынхушта акІвын йуысква шаъаз. ХІамзат дъалызгІамихуаз ХІасамби рпны дыдсылпхъадза ХІаджъар дгІайыдашшылуан. Атажв угвы злалаб-гъарызйа, лхъазы лгвы шІыгъьюан, дыгъгІапсун. Ари акІвын Йадыгъ йбзихара ахабар ачкІвын дайгвыр-гъята дызйыщталыз.

Айззара йгІахъынхІвыхыз ХІасамби йферма ан-хачва рсумкІакви рсеткІакви жвагван. Ауаса айззара йрыцгІаргыз ауат йгъырхъазымызтІ: ауат йыргІазли йырбазли ауи аъара йжвагванта, ачважвара йгІахъ-нажвун.

Ахъвлапынхъара йалгата ауахъ йангІалачІвах, азаджв азаджв дапылкъахуа, йырбаз рхІвахуанта шІыц-шІыц йатахъыччахуан.

— Анахъ сара йсзиджъамцауа пыпхазшва йыр-гІвычаз анымхахъа аркъажвыгІв йуаради йгІахІври ракІвпІ, — лхІван Кваквас дахъыхІауа дхъыччитІ. — БалалайкІагъи дасхитІ йара анаспынтша!

— БалалайкІазма, гитаран, — хІва Исмель ауи дырытаразхитІ. — Сара йсгвапхаз ашвахІвагІвчва лы-гажвквва ракІвпІ. «Кына Минат» ъадзабалахІ йыр-хІваз. Ауаса рахІагъи йагъъхарын ари агъыбза ата-жвквва йырхІвазарквныз. АрыцхІагІа зызнийыз дан-пхІвысзара, йызхІвара атахъугъи дпхІвыспІ.

— УынцІра йгъуымбастІ абаза тажвквва асцена йгІаквгылта урад рхІвауа.

— Алыгажвквва йырхІвиди?

— Ауат хъачвапІ.

— Кваквас, пенсия банцара, баргъи брылата тажв ашвахІвагІвчва гвыпкІ гІансыршуштІ. ЙгъсымгІатІ бымхІвахын, — хІва Исмель йцІабыргта йхІвитІ.

— Анчва ахІвара зхІвауа ачпарагъи хъара уша-чвымгылра.

— Йшвтахъугъи швхІва, хІфаши хІгІахІвракви раъара гвынгІал адуней йгъыквым, — лхІван Шамха-ни агІвыджъ райчважвара дгІалалитІ. — АгІахІвчва уанырпшуа, уаргъи угІащтІнажвитІ.

— ДзачІвугІахъазлакІгъи йара йфаши йгІахІвы-щи йымаджъащахъвахпІ. БызгІамхІвыйа щта? — хІва Исмель дазцІгІитІ.

— Сымпахадарыквыныз сшгІаквылуашыз.

— БгІаквылдзапІ анаса чвахъбага согІагыи гІабыртта быхъызгыи ртшхъварала йырхІвата.

— Сара йсхъазума зыхъыз рхІваз, — Шамхани Кваквас лахъыла лхъа лчауа Исмель джъауап йылтитІ.

— ШатІи сари хІыхъазла закІ шпармау? Йа мшкІыла Черкесск хІыздырхвитІа, хІъацарыз гІдыррын, — Исмель хІайльбата ахІвсса дырзылакъвысын йынбжъагІв йахъыла дпшитІ.

— Черкесск ауи аъара уашІпсгІузтын уца ура. ХІгІвуджъ хІыхъазлагыи са сынхуштІ, — ШатІа йыгІвза йхІвар гІайгвынгІвын дгІахънапылитІ.

— Ура уапш гвырбзига сыманда, гІван йшусмырхІварыз. Уа уакІвпІ йцара атахъу.

— ХІайда, йалагатІ ужвы Шогъани Шокъвмати, — Шамхани ауат дыршитІ.

— ЙауыпІ ари, хІашІасхтІ. ХІызшІашва ачІвыйа, йзачІв дуней тшварахайа! — Исмель агвыжкІчва гІайхъайырпан, йыгІвза йахъыла тшынайырхитІ. — Йубума, летчик, аныла заджвы хІыхъыз гыгІайымхІватІ уари сари, арыла акІвпІта, хІыла гыкІылдырпшуам, хІшІа ахъыхІхгыи хІгъахвитым. Унай, хІацыжылта хІхъа джвыквхІырга.

АжвхъагІвчва рхъыччара ашІадрысын, рхъагвгыи тІакІв йабгъауа, дауышвадза йдзыргІвуан. Дхъвмаруата йхІвузма, момкІва йцлабыргызма — йгыгІаргвнымгІвазтІ.

— Унай, Петя, унай угъайгІваджъхрым. Са усыцта зынгыи угыдзрым, — йхІван йыгІвза агваныла дйыхъуа далагатІ.

— УскъвыцІ анахъ. ЙабакІву съауырцуш? — хІайльаракІ шатайызгІайхъвыцхыз йгвы азгІвауа, ШатІа дъагылу дгІанымцІуа тшйыркацитІ. Арахъаратгыи Исмель дшымшыркъвуз гІаргвынгІвын, йкъаххатІ.

— Анахъ унаджвылцІстІ зны. Азанаджъа, ахратажвакІ уасхІвуаштІ, йгыгІаугвнымгІвума, — Исмель ШатІа дгыицрыцІуам. — Ауи швицшыстІ дшнамцІсуа. УыгІвначытІи, субхІаналахІ! — алыгажквва дыршІпшуа дгІвуд-мыдитІ ауи.

— Уца, ШатІа, Исмель «азанаджъа» йхІвазтын, ауи йшицлабыргу хъацІа, — Кваквас ачкІвын длыргвышхвитІ.

АнбжъагІвчва джвылцІті.

— Исмель йымхІварыгы, анчва ауат агІвычкІвынчва сога шырквнагуз, — хІва Кваквас ажвхъагІвчва тшырзыналырхитІ. — Сога ауат йрыртында са йга-сырымткІвагы. Артшхъвари ачІахІи йырзыбжу ашІа-ква ракІвпІ.

— ЙшырхІвазла, хІферма агазет ачІахІра Гъвы йгІаквырцІуштІ. Залымхан ауи анибара йхІвуш-йищті? — Шамхани араса азцІгІарала Залымхан дгІалгвалашвалун дахІвракІ гІатылгапхъадзагы. Лгвы дъагІасыз акІвзарын ауаса дзылхъмаштылуаз.

— Дарадуква биуыспІ, кІара йхІвауа, — лхІватІ Кваквас.

Ашв атІбжы йчважваквуз ацанарпштІ. Исмельи ПшатІи гІашылхті, акІальагІвынала йкІылсын зджъакІ рнапыцІата йгІахъынхІвыхті. АгІвычкІвынчва злу ауыс гІаргвнымгІвауа, ажвхъагІвчва ауат йырпшуан. ЙцІыхъвахауата, Кваквас йанылзымч-хІах дазцІгІатІ:

— Йынкъвыжвгауа тІакІв гІахІашвхІвстІ, Ис-мель, ймадзамызтын, — хІва.

— Швымшван, хІхъа зджъарагы йгъджвыквыгІ-гум. ЗджъакІ надасхра атахъыпІта, амацІауыртала швнай, — йхІватІ ачкІвын.

— ХІамзат дцахуашта гІацІцІпІ, — Шамхани лы-лахъ гІаквылуа йылхІвитІ. — ЙзачІвбзи хІйыщцазйа алыгажв харзына. Ашыраблыра хІгъадзалаз хІпсы шгІатайкІы. АмацІауырта йаъан ХІамзати Цуци.

— Ацахра згІацІуыркъяхйа, ХІамзат? ЗымгІва-гы йымкъвауата хІаццаквахрынщди? — хІва Ква-квас дазцІгІатІ.

— Атажв лгвы сыршыгыгытІ сылзымцахуамца. Атацагы днайхра атахыта аврачкава йгІадыргылті. ЖвхъагІвыла шватабжахуштІ, — йтаца дъабгъайда-хуа тІакІвгы дкъванчазшва тшазибахуа йхІвитІ ХІамзат.

— А сара зен, хІара йшпагІымдыр. АчІвыйа, кІа-ра лыхъуата йгІацІцІма? — хІва Кваквас дазцІгІатІ.

— Момо, дызгІвадапІ.

— Щта?

— ЙауыпІ, башІасх, Кваквас, — Шамхани дхъыч-чауа, йлыдзхъачІву Цуца тшыкІвлыршитІ, Цуцагы апхацара йгІалылын, лхъа ьаталгара лымдыруа дкъапщхитІ. — ЙгІасгвынгІытІ дызбгъарыжьхуа.

Нхага чгІвыча ъалшвапытыз, йггІалнымпщузтІ.
Йшпабзийыз, йымкІасахаскІва йшгІалпшыз.

— А сара лага мыгІва, зынла гвы шасымт гьма! —
Кваквас лхъапахъ мачвыщтахъла даситІ. — Йшвзым-
шрахатІ. Атамам гІдырзарквныз, аврачкава рпны йна-
хІмырдзауа, хІа дгътагІымжъхуазма!

— Йыншушыз ншатІ, — йхІван ХІамзат йпцІаква
къахвта йгІайщцитІ...

.....

ΑΓΙΑΧΙΒΑΧΡΑΚΒΑ

Квѣджьма

Хъвлапынхъан. Ауасаква псейспадза акыт ахыла йгІамгІвайсхуан. Жвасквша йрылаз ачкІвын тшыт йлаба йыма рцІыхъва дтагылан. Ауи йщапкѣва йрыкѣнаршвузшва ла гІвабджьа-лашара лымхІакІакІа дукІ йыццІвырхъун, йхътІу ашІа абыз гІатхвхѣауа йхІышхІышуан. Амш бзийызтІхІѣа, ала абыз тнахуашта йгышуарамызтІ — дзынцІыхъван. Ашуара йазыркІыз датшан — уахъчІваракІ йнагІв-гІагІѣуамца агІапсара гІахъыздатІ. А-Квѣджьма (ауи акІвын ала ахъыз) запытла ахъа гІащтІнахуанта апшвыма шІа йлакта йтапшуан, закІ айхІѣра йа унашѣакІ азичпара йазпшуазшѣа. Ауаса Кѣчыкѣв дщакѣкІын — ауыгыи ала йайчѣата дгІапсатІ: зъара гІаמידаѣа ауи, зъара йынкъѣыкъъаѣа!

Дызцхъѣмаруаз — бзи йбуз а-Квѣджьми атыгъ чІвгІѣахъѣанчы Хъакѣташи ракІвын. АхІѣырта дъадзаныз ауат тшкъачІѣах дрыцастІ, драбакІтІ, тшытшы дрыкѣчІѣумца тшынкъѣвдйыргатІ. ЙыгІѣзачѣа ужѣы рѣѣшырала йдууызтІхІѣа, хѣа-хѣа скѣшы ракІвын йнырцІхъаз. Кѣчыкѣв бзита йдырхуан йбаду Дауыт акъѣаш дгІаталхуата а-Квѣджьма ласпа баба пщдзата йанйызгІайгыз атшын. Ауи акъѣаш йыкѣыз р-Щама йгІанарийын. Йѣаѣа йшихІѣазла, аласпа аба квѣджьман. Кѣчыкѣв йыхъазла ауи арахъарат аласѣакѣа йрыгІѣнагуз гъѣамызтІ. РыцІа йымчхъан уымхІѣушызтын. Ласыласгыи йалахІун. СкѣшыкІ айхІа анахъыцІ акІѣпІ ауи акѣѣшырала квѣджьма сурат йантагыл, «Квѣджьма» — хІѣа багъѣата ахъызгыи анахъыл. Ауаса ахІальѣа а-Ша-

ма апш йкъяхвын, йхъвмаргІвын, йайырбуз ласдза йаланакуан.

Йара ауи асквш агІан акІвпІ руаса квайчІва кІапа ду ари атыгъь ангІанари. АчкІвын йшхвыцыз далаган аласпи асыси йшІацІахъвы йгъалйымхуазтІ, ауи аъара бзи йбунта, дрызсакъуанта. Йаргъи ртагІчва зымгІва дгІарылыркІгІун, данрымбахрыз дгІархътасуа йызпшуан, йзыпшгІун. Ахъвмарщаквагъи йдирыщатІ ауат: а-Квуджъма «йнапІы акІуан», закІ анайхІврыз ацІыхъва аршвшвауа йызгІагІвуанта апахъщапІква йыжвгІваква йгІарыквнацІунта апыцква шкІвокІвадза «йхъыччауа» къахвта йлакта йгІатапшуан. РыцІа йанхвыцыз араса ачпитІ — хІва ацІай йгъичвхІатламызтІ, ауаса ужвы йангІайхъапалрыз, дарыбыртуан. Ауи ахъвмарра йаланахІвата гытшпыла йгІайыста даныланаршварыз, йарасахІаткІ йызгІагІвхуанта дъащгІаз дарбзауа йхъагылан, «йсызргІвах, сыгІвза, йгъсымдыртІ» — хІва йыхІвауазшва. АчкІвын хІайлъа тшйырпсыта ласы дангІампІатІаурыз, йгврымуга днахънарышвтгІахънарышвтуа йшІын. ДгІахъыччата дангІащгІчІвахрыз, «сзужъайа?» — ахІвауазшва, гвыжвкІра тІакІвгъи зцІаз бжъыла йайшуа йалагун. «Ари гІвычІвгІвыспІ, ашІа гъчважвум ауи акІвымзара», — хІва йхІвалун Дауыт а-Квуджъма джъайщауа.

Арат асквшква руацІа атыгъь Хъаквтангъи йазхІатІ, ймакъхатІ. А-Квуджъма йашІуырпшрыквын, ауи йанхвыцыз аъара йгъхъвмаргІвыхмызтІ, «ахъацІара тшанаргауа» йщаквкІдза йаъан. УадыргІванагъи, Квчыкв йангІахъипылрыз, йанчкІвыныз йшачпалуз апшта, йгІайыщталуанта. амъшаква дырхънарыпауа дынкъвнаун. Йхъыздата йаницрасуазгъи гІаншун. Йансысыз араса ачпарквныз, ахъаз датнарыпагІвацушын. Ужвы йангІайыцІасрыз, йшагвабызмызгъи дарампІун. Йаргъи дласынта, тшацІирышвтуан, йгъгІайхымрыдзутІ. Зджъара дыцІачІвата тшаныкъайчІвахрыз, йыгІвзачва ласдза дгІараухуан — йфгІвыла акІвызма, йыщтала акІвызма — йгъгІайгвнымгІвуазтІ. Квчыкв йыгІвзачви йари ауи аъара йайщцан, атдзы даннашылхуаз йыцнашылра ртахъыта йчІвыуан. Йыгънайдылрынта йыцирычвларын йан Сакана дылчвымшшвазарквныз. Ауат бзи йъайбуз йабаду дайгвыргъьун. «Арахви алакви бзи йызбауа

аГІвычІвГІвыс зынги чвгъара гъузихушым», — хІва йхІвалун Дауыт йтаца дыгъьуа далагарквныз...

УахъчІва Квчыкв ачва даларкІван йабаду данизы-гІашылыз. Ауди дгІайыргылын хвырчвхІва тшийыр-гІвычатІ, унашваги йзичпатІ:

— Сара чвагара сцущтІ. ХІуасаква тцата Абыхъв-къапщы ацІахъ ашІапхара йырхІвы, — йхІватІ Да-уыт.

Квчыкв йгІатимца йыхъхуазма, ачараги йтамакъ йкІылымсуа, йгІайахвыз ахІатыкъ дацхІауа, йдада йхІамшвкІвытІ лаба зара хъачымпІытІги йрыхъв-маруа руасаква ахІыртала йджвыквицатІ. Йарги йтахъыта ймауаз ари акІвын: йгвы чІванацІыкІара хвитта йыгІвзачва пщцапІыкІква дрыцхъвмаруашын. Дауыт йбауата ауаса хъала-гвыла угылуа уирыма-джъанума!

Ауди рыцІа йахІбаз ачкІвынчваква, зуасаква зхча-хуаз драйхІвапсун. Ауат рныбыжь йаквнамгауата ры-жвгІва йгІаквлыз ахІатла йацІагыла йыргун. РкІва-гъаква ркІыпкъ йкІыларпа акъахвбыжь рхъагыла абна йанцуз, йарги дрылазара шпайтахъыз! Ауат айсра йпщцІаз рабачва ртара йтагылата тшырпхъа-дзун. Квчыкв йабаги агъачва дырпшІагылан, ауаса йабаду дъайхъарпаз йгІалцІла, йахІбачва рапш уна-гІва-пшвымадзата тшгІызымчпушызтІ. Анамыцаква акыт йгІаталицтара апхъараги гъаахмызтІта, ацІайква арахвхчари ауагІвауыси абгата тшыртуан. Аныла-арыла акІадзаква рпны ахІвыча хвыцква ашІапсан. Йызхчуз ачкІвын тшытква ракІвын.

АрахвырхІара агІамта алгазтынги, акыт абзаза-гІвчва агъны йаздыхІазырыз рахвфачІвыла рхъагвы гъаквымызтІта, рырахквва ахІырта йтырцауаркІвун. Амш гІалапІатІата сы анГІашІышвтквузги аъан. Ащ-хъа уаса квайчІваква злабзийыз — сы ыквызтынги, щамзала йырфуш гІаржуан. Амш тшгІахънатІыхуан-та асги ыдзхуан. ЗныкІдза йрауан арахв йырфу-шыз — млышвызтынги, гъауыжызтынги абнатшп-ква рпынква йгІакІашвшвата йщтІаз бгъьызтынги.

ЗнамызадзакІ акІвымзара, Дауыт йырахквва йара йырхІвуан. Сквшцарда уасахчата йгІамгІвайсыз, ауди ауат данрыцыз йгвы тынчын, аугІа ззыбжу уыс дукІ йхауазшва йбун, ага уахъчІвала дызцызи анамыца-ква анГІамисыз дъальагІвпажвыз акъваш агварти хвакІи тобакІи рызбжъазтынги. Йауа ухІварыквын,

арат ауасаквагы ауи агварта ду йауан, аколхоз йачывын.

МызкзакІла щтахъла унаскІьата акыт абзазагІвчва ауи аъара рахвы рыкІьадыгвква йгыртшкІара-мызтІ, йрымаз рыжвзаджвыкІкви ауат йрыцІаз ахІва-ракви ракІвын, уаса мачІ-сачІын йызмаз. Агъачва гІа-ргванхата хІчІвква антхъуз, йырзахъцуз аколхоз рахв хІвычаква пасанацІыкІьара йахъырцатІ. ЙгІанхаз чвгъадза йымдэра ахъазла акыт абзазагІвчва йыр-зыршарныс унашва гІаныржытІ. Дауыт йапшта акыт апны рыцІа хвы ззырчпауата йаъаз алыгажвква ала-та комиссия гІандыршан, ауат уасагы, жвгы, чвгы тшгы ршатІ. ХІчІвква гІахъынхІвыхнацІкІьара дасу йыртыз арахв йхчара, йыгІзара атахъыта абзазагІв-чва борч рыквырцатІ. Анамыцаква гІайтІ. Акыт ап-ны йхътІыта колхоз аъамызтІхІва, алыгажвкви ач-кІвынчва тшыткви чва рхытІ.

Агъачва акыт йангІатал, абзазагІвчва ргвы рхвгІа-ра йащтата, ауат йшакІвдзамыз тшгырымчпузтІ. АкытгІвына йаъаз апхъарта гылартата йыркІын, ауаъа йапамазлун. Этшын йгІайыз Квчыкв йапшыз ацІайква кланифатгы гІарырттІ. АбзазагІвчва ауат хъара-хъара йгІарыкІвшун, даргы зныкІдза йгыгІа-хъатарымкІуазтІ. Ауаса йаъан агъачва рбамгІви рын-йари йашІпсгІуаз зджыакІгы. Ауат аколхоз аналалуаз акыт зхъа тызгакваз, йа йтыргакваз ракІвын. Араса зны йгІалапІатІара йашІпсгІауа йазпшуан, ргвы йта-ркІыта йрыцынкъвыргуз рмурадква гыгІацІдмырпш-уазтІ. Анамыцаква ангІай, даргы акыт йгІаншатІ. Ауат йрапшквас агъачва рпны йарасахІат рщапІы багъяхатІ: азджыакІ полицайхатІ, азджыакІгы ам-цІчІвачва ргвы йызланадзушыз уысквакІ гІараутІ. Ауат ракІвын ужвы акыт апны «ауласт шІыц» нкъвы-згуз, агъачва йгІаршІышвтуаз аунашва зырхъйарныс йтрысуаз. Рхъагы гырхъмаштылуазтІ ауат. Йапхъа-хауата йыззытрысыз — рпсауатлакви рырахвкви гІа-рыдыркІылхырныс акІвын. Араъа уалагата акъаугІа-раква аныла-арыла тшгІащтІырхуан. МышкІ гым-цузтІ унагІваквкІ дымрыгвъаджыкІва. Ауат ргвы зышквуз рпынква йтшкІаралуанта рахвы, уаса гІа-гварырцун, рыла зызчІвайуаз ахІапчыпква рпынква йыргун.

ЙалкІгІата йызмайгъдзуз аколхоз йацІагылата Совет власть йазцІабыргквази згІвы айсра дпщІа-

квази раКІвын. Анамыцаква рхъвгьи рауан. «Аквыджьма ахІамач йгІатаста зны закІ тнагарыквын, йту зымгІва йрылымгакІва йгъашІасуашым», — хІва йырчпара рымдыруа йхъвыцуан акыт абзазагІвчва. Агъачва йырнапІыцІадмыршвара ахъазла арахв хыщгІата йырфахуашызма? ХІчІвква ангІайхра йшпарылактапшхуашыз?

Арат йгІадрыцІсуаз ашшраква Квчыкв йгІун, ауыс зквыз, ага дхвыцызтынгьи, йаргьи йгІайгвынгІвуан. УыжвгІандзара й-Хъаквташ гырнапІыцІаймыршвузтІ — ахІвынчІачва гІайуа йанибарыз, йтыгъь ауасаква йгІарылийркъьунта ламбартакІ йыцІайыргылуан. Арахъаратгьи йыртахъкваз рылырхуанта йгварцІхуан. ДаъамкІва зны йгІархъатагвата йтыгъь ркІрыквын? Квчыкв ари азцІгІара щарда йызгІайлун. Ауипхъадза йыгІвза дахъгвыргІвун. Анахъанат ауасаквагьи агъачва йыркІыта йангварыргуз йрыцхІайщун. Йтыгъьгьи ауат йрыщтацушта йгъизыхъамцІузтІ. «УыжвгІандзара йанырнапІыцІасмыршвазара, уыжвгьи зджъакІквата йырчвпхъаскІпІ», — хІва дгвыгъун ауи. Ауаса йгвыгъара зырцІабыргуашыз багъьаракІгьи гъйымамызтІ, йаргьи, йшгІацІцІызла, йгвыргІва напІыла йкІныс чІвырхъаквакІи дакъикъаквакІи раКІвын йпырахыз...

Квчыкв рпны даназаргванха, йуасаква драпхъыкъьан ргвашв гІайтІытІ, даргьи йымгвжважвадзакІва йгваралхтІ, ачкІвынгьи агвашв айыркІыхтІ. Ауасаква ахІамач йантайыжъх, йымлациуаз алаква рыхъазла кІара гІаджвылигарныс атдзы днашылхтІ. Ласыла лархъвы зтаз апщырхІа йыма ашула дыкІвшатІ. Ауаъа алухъара гылан, а-Шами а-Квдыджьми йызпшуан. Ауат рхъвы ритын дгІаркъьвыцІхтІ. АпщырхІа йыма анахъ дангІакІвшах, йбаз дгІанарыхІатІ, йчвапсаквагьи гІакІъазызтІ: аугІа ргвы дзыркІуаз аполицайква рахІба Къаншвауи акыт йтаз анамыцаква рхъади да-тшагьи зджъакІ рыцквата ахІамач йазцун. Ауат абджьарла йахъахын.

— О! — йхІван дшІтытІ афашист атыгъь азаъа йыла аннаквшва, райша ауи дазцан дапшуа гъагъата дгІакІвшун.

— Дас ист гутер хаммель! Кароший баран, — хІва гІацицІахтІ ауи, урышвлагъи зджъакІ тайзыхІвауа тшалайрыбалахІуа, дшразу йаквшахІатта йыбызгьи зджъакІквата йрыхІвачватІ. Ауи йымаз абацапсса

тшыт йкъъан йыцквас айшыста унашва рзичпатІ, «агІвымсаргаквас» атыгъ йазытрыстІ. Ауат рмурад гІазгвынгІвыз Квчыкв апщырхІагъи кІайрышвтІ, дыцІшвытын йтыгъ ахъвда тшакІвйыршатІ, — «швазгІамйын, йгъшвыстуашым!» — хІва дцІыруа. АгІвыджь атыгъ ачІвгІвакв ркІын йчІвагІгуз ачкІвынгъи дшацрахІвас агвашвла йджвыквырхІватІ.

— Йауцт уыжвжвы, ласпа хъага! Йауцт гъсым-хІвама! — хІва дйыквцІыруа ацІай дйыгърасуан Къаншвауа, атыгъ дгІакъвижвара йгвыгъата. Ауаса Квчыкв арцІыгъ апш йыгІвза тшалайырпан къарута йымаз зымгІвала дхІвынчІун, амцІчІвачва рнапкв дрыцхІун, дрыгвун. Йрыгвжвайыз агІвполицайчва йрымаз ачІвгІвакв ауырцтын тІакІв тшпхъаркІтІ, къару шыцла йатапщІасхта йгІайнапІыцІдырцра рмурадта. Ауаса афашист драпхъыстІ: ауи ацІай дйы-дххылын йыхъвда дтастІ. Квчыкв йнапкв льяльахан дкІачІвалтІ. Йара ари йаквшвауата алакв гІацІа-хатІ — адру-чру быжъкв йгІакІвдыршатІ. Ала, ага агІвычІвгІвыс йапш акъыль амамызтынгъи, чІыда-гІакІ ангІаншауа цІолата йаланахІвузапІ, агвыла йадырузапІ. Квчыквгъи дщІтата, а-Хъаквташгъи гварырхІвауа йанырба, агІвлакІгъи ахІвынчІачва йрыжвылтІ. Апхъапхъа йзыжвхъвпалыз атыгъ ачІв-гІвакв змаз агІвыджь ракІвпІ. Ауат йдырхІвхІвуз ауырцтта йангваркъа, алакв Къаншвауи анамыци йырзытрыстІ. Ари адакъикъа Квчыкв йан Сакана ат-дзы дгІаджвылшвтІ. ЙщІтаз лпа данылба, дчІвыууа далагатІ:

— Ссаби дырщытІ, у-у, ссаби дырщытІ, анчва йна-гІлат зквшваквас! У-у, джъамгІат, хІырщитІ-хІыр-щы! — хІва дхІвхІвун ауи, ацІай дихъачІва. Аполи-цайи анамыци ахысра джвыквырцІатІ. Афашист авто-мат къазу зшІайпсаз а-Шама зынла йгІачІвыуын йчвылтІ, ауи ахІа абжы гымгахтІ — йщхатІ. Апо-лицай гІван-хын дзайхсыта йхвыз а-Квуджъма аща шгІацрычІвузгъи йпщІасуаркІвун. Ауаса ауыгъи йцІыхъвахуз ахы йщІтанацІатІ. Анамыца йбжы чІвыхъдза йгваркъаквас дырзыцІрын йгІазшІитхтІ. Алакв закІгъи рхъымгахуа йщщІтазгъи «агІвымсар-гакв» ауат рахъыла йпхъапшуа йгІагваралхын ана-мыци Къаншвауи йгІарыдгылхтІ. Анамыца йнапІы ауасакв рахъыла йрауын закІ йхІватІ. АгІвыджь ауи йхІвас гыгІаргвнымгІвызтІ йымцІсуа йгылан.

— Швызгылайа? Ари йхІваз гышвымГіама? Ласы-та атыгъгы шрылу ауасаква зымГІва нагваршвца! — хІва Къаншвауа йыГІвзачва афашист йунашва хІыбызшвала йрайхІвтІ. Даргы трыстІ ауи дырзачІарныс.

— Йшвчпауа ачІвыйа, анагІлатулахІква, швГІахІгвыквылта хІызхъшвырчІвауа йамагІныйа? — хІва дашІыпхъадзауа, Сакана ауат дрыжвылтІ. — Анчва йхычвгъа шГІайуа швхъапахъ йГІаташватІ. ЙГІашвхъахъвлатІ! ЙалахІ мгІва мыжда шванціа, ахІва швапачаква!

— Матка, мунд цу! Лос, лос, матка! — йхІватІ анамыца апхІвыс длыгван тланыхъвакІла днайрыскІбатІ.

— Ща квайчІвата йшвыцІыргатІ ауат! ШвГІазцымхуш ракІвхаргІатІ! ЙГІашвчІенхатІ! — апхІвыс йрачвалщаз лымамачІта ажва уауква рыщкІлалцітІ.

— БашІас, пхІвыс хъчІвагвачв, блаква бъарыцхІымщыз бгвыргъа, — Къаншвауа йыла чвгъаква Сакана йлыквйыргъвгъван йлайхІвитІ. — Абан йхІщыта йбпхъадзуз бласпагы дгІапІагІаухтІ.

Сакана лпа дгІахъчІвалта данылба ауи дизытрыстІ.

АмцІчІвачва ауасаква гварырцан йгварцІхтІ.

АпхІвысква гІайззун. Ауат Квчыкв дщтІырхын атдзы днаргылхтІ. Ауаса ацІай ауагъа щарда дгымкъватІ. РыцІа дагъхазшва тшаниба, дагамагауа дгІаджвылціын йщтІаз алаква дрызчатІ. А-Шама аща гІашІычІвахын йщтІан. А-Квыджьма ауи адзхъала йщтІан. Ауачвакв хвын, ахы йарыхъвашаз апахъщапІы абыгІв гІалпшуан, аща гІакІачІвун. Квчыкв ауи аниба йгвы чвгъахан тшытракІ йылакв хъГІвата дгылан. ТшанГІабитх тшынайыркъвын ахъа гІайщщытІ. А-Квыджьма алакв гІахънатІын къарусыздза йГІагврымтІ.

— Квыджьма, убзума, Квыджьма? — йхІван ацІай дГІагвыргъан атдзы днаххылхтІ.

— Мама, а-Квыджьма бзапІ, ахвыртаква шІахІырхІва ласы-лас! — йхІван йан длыдзхъаххтІ.

— Унай, ссаби, унай, — лхІван апхІвыс тшГІащтІылхтІ. — У-Хъаквташ ануымахымгы у-Квыджьма тІакІв гІащаквханда!

АпхІвысква гІалагъагъан йазсакъуа, ала ахвырта-

ква хъвшвы рхьырщтІ, йхъвашаз ащапІы шІархІватІ, агІвна йнаргылын йазыщтІарцІаз ашыхІв йыларцІатІ.

Йхъвлауа йалагун. Къчыкв йыгІвза хвы дадзхъачІван. Ахъа йщамхъаква йрыквицІан йщцуа дачважвун. А-Къыджьма гъзымпІатІауазтІ — ща щарда ацІцІтІ. Ауаса ала гвыбзыгъаква йыквнамхуа, йлахъаквдза йгІайпшуан.

— Уымшван, Къыджьма, убзихахуаштІ. Абар сара схъагъи мацІ-мацІымца йалыжьжъахитІ. А-Хъаквташ хІымахмызтынгъи, уари сари хІацызлуштІ. АкІадза хІцата ажъаква хІырзыпшгІуштІ. Убзихах ласылас, ауат йгІауайхскваз йрыдадзамкІва убзихах уара. Сдухарквын сара йгІархътызгахпІ ауат, — хІва йыгІвза дахІвун.

АчкІвын хвыц йахІвара йаджъауапта ала къару-сыздза йгврымун...

Дауыт ауи ахъвлапын кІъасата дгІайхтІ. Къчыкв ауи дйызпшуа бзидздзара дчІвазтІхІва дылачвхтІ — щардачва йхътшатІ ари атшын ауи, дгІапсачватІ. РыкІадыгв йгІаншаз зымгІва алыгажв йтаца йгІайалхІвхтІ. Ауи лажваква йдыршуаз алыгажв «Сцата Къаншвауа квапакъхъша йхъа зтасмырІапІауайа!» — хІва йызынымкІва тшгІащтІижвун, ауаса йтаца дщаквылкІыхуан.

— УахъчІвала ауат йузырзыхауа гъаѳам — рымч хъитІ. ХІайда уцан урайсынйа. УачІвы йшгІашауа «партизан» уыхьырцІата уамыргуштІ. ХІчІвыуара ахъахъ гвѳаджъыгІва хІызгІауымгын, — хІва Сакана лабхъва дйайбжъун. — Датша хІайльаракІла уырмайгІайуазтын, ахъазгІваца уаламган. Ауасаква тшкІарырцазтын, ауи хІа хІыхъазла йгътшпынхІвам, акыт йырдыритІ йшцаз. ЙхІтлакІѳуата таманам йгвардхІырцузма! Щкъыр, хІсаби дрымщуа йа йгвы атара йтым-цІуа дъагІащаквхаз.

— ХІара йхІчІвдзата йтырцарыквныз, ауи аъара йгъгІасыламхуашызтІ. ХІчІвква ангІахъынхІвыхра йхІзымхчаз аколхоз уасаква рыхъазла йшпахІ-хІвахуа.

— ХІара йгъхІхъазым ауаса йырпссауа.

— Йкъва-йсгІарыгъи ауат ашвапачаква акъап-Ган йашІашвуштІ йгІардхІрыжахІвахпІ, хІрызхъахпІ ауат!

Дауыт данщтІалхгъи ласы ачва дгъамгатІ, ахъвыц-раква дрылан. Ауи «йгІадхІрыжахІвахпІ, хІрыз-

хъахпI» — хIва анихIвуз ахъаз агвшра йгIалихта гъа-
кIвмызтI ауаса зырыбагъуз. ХIчIвква шайгIайуашыз
йазхъайцIун. Ауи уахъа дзынйакваз йгIайархIвыз
амцтахъ йазхъацIара рахIагъи йбагъбахатI. Ауат аб-
на йылапI, ахIатшпква йрыцIапI, агъа йызкIылпшитI
удын хIатла шидрайдзуш йацтата. Зны, зны, анамы-
цаква йгIархIвынчIауа амлыкв акыт йантыргауа, ауат
гIаргвыквсырквын? Ауаса уыргвыквсра ахъазла, йан-
тыргуш апIатлагъи, йызлацуш амгIвагъи, зъарагIв ры-
цызлушгъи удырра атахъыпI. ДангIайх сахIат йгвы
йшгIапххылыз апшта тшичпарыквын, агъачва майра-
дзата йгIайайгIайуаштI. УачIвы йшгIашауа Къаншва-
уа хъашвкетIу дйызцапIта пшдза-пшдза дйачважвапI,
йыкIадыгв йантшкIарал ацIай хъаги йтаци тIакIв
йшакIвымыз тшъагIарзырчпаз йрыздыргIварныс дры-
хIвапI.

Дауыт йгвникIылыз атурасы дтагылта арат рапш
ажва йагъачва йрайхIвра шатахъыз нахвата йпахъ
йангIагыл, йчва дтапхдзыхIватI: йынцIра хъвахъва-
ра гынкъвйымгатI, йшIа йахIвуз йгвы йтаз акIвын.
Ужвы йгвы йтаз цIолата йкъайчIвахыта йшIа датша
закI айырхIвушын. Уагъа уызлайайгIайуаш датша
абджъар анузыгIанымхара, ахIайльарагъи абджъарпI.
ТамампI йтаца йгIайалхIвыз. Йагъачва йыргвыбы-
гIвта рIахсаква йызхъарцIауа йчпара — Дауыт ари
апш мурад багъа йымата йгIаталуаз ащымта дгIа-
цагылтI.

Анамыцаква акыт рпссадзарныс зныкIдза йгъым-
гвжважвузтI. Йауа ухIварыквын, акыт зтшпынчIва-
лаз адзыгIв ду пыраста йырзалуан: хIчIвква антхъуз
йхъыз ацIа дрыхъвашан ужвы агъачва йшыртахъыз
апшта амлыкв акыт йгъырзытымгузтI. ЦIабыргыта,
цIа злахъыз датшаджъарала угIакIвша йауашын.
Ауаса ауи амгIва къвайашIыйан, абыхъвква йрыцIс-
уан, абнала йылсуан, аджвырагIв гIаргвыквымсуаш-
тагъи ргвы гъахъымызтI. Ари рахIагъи йхъаднарцIатI
азынкI йрызнийыз. ХуандыркI рызна кIара рныта ам-
гIва хъарала йшцуз, абна мгIва азадара чвгъарта йан-
надза, йызцIсуаз абыхъв гIагIвжван ахIахъвква гIар-
гвыквылтI. ЙырхIаз атшква азджъакI кIахIадза
йгылан щтахъла йастI, азджъакI ашIынгIарала йа-
шIадырххын ауандыр ахъдрышвттI, даргъи йызлацIа-
хIваз рагIаква тшыртарцахIахын йабакIарахIан тшы-
ркъауа йштIан. АцIыхъва йтагылаз ауандыр атш-

гвыхв йтшква ацайырпара йылшатІ: ауи абалахІ йхъа алигара ахъазла, йуандыр ацІахъыла йыцІи-рышвтІ. ШаІага зцІамкІва ахъылагъь зауыз ауан-дыр атшква йырзыгІашІамкІхуа йрыщхъвасуа йары-гІвуан. ЙцІыхъвахуз, арыхъварта йгылаз ахІацІла ду йаdryсын йдырхчІытІ, атшгвыхвгъи хъатакІла дхъцІыжвын ажвгъьыр дылашватІ. Зыла мса гІа-хъылыз атшква тшырзыгІашІамкІхуа агІа шІчІваква рцырхвхвауа хъамкІыхла ацІахъыла йкІнылтІ. Ахъа-хъыла ахысбыжъква гун: тІакІв тшгІазгайхыз аполицайкви анамыцакви рхква йгырмайгъдзузтІ. Абнала ауат йырджъауапта хысбыжъ гІалггІун... Ауаса йап-къяхатІ йапхъахуз агІакІвшара. Ари агІаншара да-тша амалькІ йазыпшгІарныс йазаднацалтІ — йры-хъвашаз ацІа рчпахра. Акыт апны зпсы пІатІауыр-кІвуз алыгажвква ргврахІаквагъи рымата ауаъа йа-зырцатІ. Дауытгъи бригадирта далырхын анхара джвыквылтІ. Ауат абрусква аквыршІакъвун, йаддыр-хъалуанта цагъьата йдыргылуан. Адзы йкІанамры-хІара ахъазла ащъаква адызкІылуаз ахъвымбылква рхъахъ пещ джъагъашвакІ аъара къъакъара амата гъвы рыквыркІхынта ауаъа къвбина хІахъв пхатша ыквырпсахуан. АхІахъв гІазкІкІра апхІвысквагъи ацІайквагъи азадырцалтІ. Ащагъаква азакІы азрей-ша азакІы гІагылуан. РыцІа йбаргвыз — адзаквта амчыра йазалуаз ащагъьа аргылра акІвын. Абар ауы-гъи йалгатІ. Ащагъаква рхъахъквгагъи хъвымблы рыквырцатІ. ЙгІанхахуаз — гъвы рыквцІахта ацІа амахъаква атхра акІвын. Ари амщтахъ хІайда, уан-дырла гъакІвымта, машиналагъи уыквс, йутахъу ыкв-га. ЗныкІдза йазхъушыз гъвы гъгІарымгсызтІ, ауи йазпшуан...

А-Къыджъма апсы рыцІа-рыцІа йгІалалхуан, амч гІаталхуан. Йтлача-тлачауа ахъа наркъвы йгІагыл-уанта йнаныкъва-гІаныкъвун, йгІашылхуанта ачІвар-та йазцахуан. Ахъа апахъщапкІва йрыкв йчІван. Ауи Квчыкв йщцуа даначважвуз, алахъ аквдза йгІайпш-уан, закІы йазхъвыцуазшва йдзыргІвуан.

АзынкІицтара Дауыти Къаншвауи «агІвзачва-хатІ». Алыгажв акыт апны хвы тыйымаз, ауи дгІай-рысабапра ймурадхатІ аполицай ахІба. Ауи акІвын алыгажв «йгвшашра» йаквнагуз джъауап йаргъи йыз-гІайтуаз. Ауи атшынгъи Къаншвауа дгІацІрын Дауыт дгваридатІ. Квчыкв ала дадзхъачІван ауи адаккъыкъа.

Къаншвауа данГІацІры, ала штшачпаз акІвпІ ауи йджъайщаз: зышла йГІащтІчІватІ, ахъвы гІабабахатІ, апыцквa гІанарпшын йГІагъгъытІ. Алаквa раКІвпІ ачКІвын дзыршваз — ауат уыжвГІандзара йшымкІкІа-сыз апшта швырта йкІкІун. ЧІвырхъаквaКІлагы щтахъла дГІатхъатІ. А-Къыджьма йджвылцІра ата-хъыта йнахъынхІвы-гІахъынхІвын, йаГІаз абжы аныдзх тшщаквнаКІыхтІ.

Ласыла а-Къыджьма агІвна ннажъхын агваны йа-ра ьачІвалуз йазцахтІ. Ауаса ауи зайгъгъквaуа ана-бара йрыжвылпІта йатаГІайхспІ — хІва дшван, Да-уыт йКІыдихІвалуа далагатІ. Тшынла ламбартаКІ йКІыдхІваланта, уахъынла йауищтуан. Ауи ьацуз йачпуз заджвгы йгъйымдыруазтІ. Щымтала атаГІчва анГІагылрыз акІыдхІвалырта йчІвата йанйахлун. Ари ащымтагы ала Дауыт йчІвата данйатІ. Ауаса ауи йбаз джъайщатІ: а-Къыджьма йгъахъазымызтІ — а-Хъаквташ датшагы гІвуасакІ ацта йара ауаъа йгы-лан. Алыгажв йтІыз агвашвгы йыла наквшватІ. «ДзачІвыйищтІ арат гІагваразыжъхта агвашв штІыз йГІанызжъыз?» — хІва дазхъвыцын йайыркІыхтІ. Йгвыргъъара йтацагы йлайхІвтІ, Квчыквгы дГІащтІ-нарчІватІ. Ауат ртыгъь йазыГІвын йырщцуа, йырла-хІауа йапшытІ. Дауыт хабарта акыт йрылу ййырды-рырныс дгварцІтІ. Абар ласыла йГІаз: йахъа цІыхкв-таква рапш Къаншвауа (ауи акытмдзакІы, акІадза-щапІы дбзазун) йырахквa ашвагала гІаргвыквсын йуасаквa тыргатІ, йлагы ркъакъытІ, йгвара алары-жвжватІ, йбора цІрыжГІатІ. Йара Къаншвауа йхъа-тала квыджьма дукІ йбатІ, дащкІлахыстІ, ауаса ацІх лащцаран, дгъаквымшватІ.

Дауыт дгвкъъапскъъауа рпны дГІахъынхІвыхын заджвы йымбаскІва — хІва ауасакви а-Къыджьми агІвна йыГІвнайКІын ацІапха айтхтІ, йтаци ацІайи закІгы йшаламчважвушызла йырдаратІ.

Къаншвауа батакъвыта дтазцІаз, руасаквагы агъарра йГІашІызгахыз зачІвыз Дауыт йакъыль аз-цатІ. Ауаса а-Къыджьма ауатквa аначпуз йахъазыз-ма, момкІва аквыджьмадзаквa йрабадырта кІара гІацнархъраГІама? — ари атамам гъызымхІвушызтІ алыгажв. Ауи закІы хІакъта йхъайцІун: аполицай йгвыквсра зхатІакъыз йла акІвын.

Дауыт йынцІра уасахчата дГІамГІвайстІ, аквыджь-маквa рцІасквa дара бзита йдыруан. Йзымдырквaуа-

гъи аквыджьма амгва ахъазла йамчпуш аъамкІва, йзынйаз йажвылта йафуата рхІвитІ. АцІабырг да- тшапІ. Ауи кІара ахвуазтын, йафуазтын — амла йам- гара, йбазара ахъазла акІвпІ. Йара абзартарта аргван йаъугъи йгъахъысуашым...

Зны ДауытыргІа руасахІвыча къвашта шЫпІакІ йгылан. Ауат этшын ауаъа йадгылыз рсараква закІ рылдзгІатІ: аквыджьмачырка гІарылаххын сыс гъра чкІвынкІ шчІвагІгуз йыркІын рыгІвара йтар- гатІ. (ЙшгІацІцІызла рчвкъъара аргван квыджьма- гІваракІ аман). Ахъвлапын ауасахчаква гІадгылхта аквыджьмаквара рзарарыгІа аныргІа, «Ауат хІымщ- уазтын хІыквырчІвакьюаштІ» — рхІван рагъачва шдрыдзуашыз йазхъвыцуа йалагатІ.

— РыгІвара атарашв мца аквцІхІхъипІта ачыр- ква тахІхъватшпІ, адуквагъи швата йгъгІахІыдгылх- уашым, — хІва йхІватІ азаджв. — Ауи ацІкІысгъи йхІчІапщапІта адуква рыгІвара йаназгІайуа хІрайх- спІта йхІщыпІ, рчыркагъи гІахІкІыпІта йхІхъва- рапІ, — йхІватІ йгІвыджьхуз.

— РкІырта швымкІын, — йхІватІ лъагІвпажвта йрыцыз алыгажв.

Ауасахча шІаква рахІба йыздзыргІвытІ. Ауаса йгватшныта аквыджьмагІвара ахыла йпхъапшитІ. Мызчвын. Абар цІыхквта анагІвс, аквыджьмакІ гІайхын агІвара йталхтІ. Ласыла ауаъа абыжъква тшгІащтІырхтІ. Рйан ъагІайхыз ачырка гвыргъауа- та акІвдзырщатІ йкІылпшквуз ауасахчаква, йшгІва- щуз ласдза йгІаргвынгІвытІ: агІвчыркІ йчІвагІгуа рыгІвара йгІатыкъан йджвыквххтІ. Ауаса рйангъи гІатышвтын йрыцкІлагъвгъватІ. Ауат къазула йгІа- накІуа йаквнакъауа, йырхъадзасуа бзидздзара йап- къатІ. УадыргІвана йгІанадхтІ, зны-зын йатархъадзас- хын рыгІвара йтанажъхтІ, йаргъи йнапшы-гІапшын йджвыквылтІ. Шарпынква рапш йгІайхтІ: ачырка йыркІыз асыс гъра пшдза чкІвын абгъа йыкв йгІана- гын ачвкъъара аргван йарчІван, йнапшы-гІапшуамца агІвара йталхтІ. Асыс чкІвынгъи чІвагІгуа ауасаква йрылаххтІ. Ауасахчаква йшгІаргвынгІвызла, аквы- джьма ачырка запкъуз чвгъара рзызымхаз, рыдз- хъа йгІачІваз аугІа зарар аддрайдзас, рсыс ъагІар- гъычыз акІвын. ЙащтагІайуаз амызква йгІадырбатІ ачырка рйан йызлабжъаз, йрыланацІаз «акъыль» — аквыджьмаквара рхабза хъада — аңцІрала йшрыларкІыз:

ауат ауи ахІа агварта йгъІарыламылхтІ. Ауи йгъа-хъазым: уасакІ ыдзырквын дара рпны йрымбара ахъазла, аквыджьма гІвымаквагъи гъІарымщтиузтІ агварта аргван. Ауи асквш ауаъа аквыджьмаква рзаррала уасакІ гърылымдзгІатІ. Ауасахчаквагъи «рхчагІвчва» рыхв тамамта йанырдыр, фачІвыла йырцхърагІун: закІ псрыквныз, ауат йырзыщтІар-цІун.

АльагІвпажв гвыбзыгъата дгІацІымцІзарквныз, зымгІва датшата йалырныс закІы гъазхІвамызтІ: аквыджьмачыркава рщуашын, аквыджьмаквагъи рхъа щтІарцІанацІыкІара агварта аща рыладрычІвушын, ашвагалагъи рызгІардуашын. Аквыджьмаква йырзухауа абзира хвы шазырбауа апшта, йырзухауа ачв-гъарагъи гъырхъаштылуам, рпсы ъадзату рща рхачитІ. ДауытргІа рлагъи аба анквыджьмазара, ауат рхІаль азгІашІыхарныс закІы гъазхІвамызтІ. Ауи йазнийыз ашвхІакІва йайчвата йузазыхахуашызйа: йшабуз Квчыкв йысын дыладыршватІ, а-Хъаквташ ркІын йгварыргатІ, айан Шама рщытІ, йаргъи йзнымкІва йайхстІ йырщырныс. Агъачва ауи аъара йгвын-накІылын, агІвыджьгъи рбыжъквали рквпшыракви гъракІвымта, йшхъараркІву рфгІвыла йадыритІ.

ЙцІыхъвахуз амшква ала ащагаща штшапсахыз Дауыт нахвата йбун, апхъа йалаз акъахври ахъвмарри ауасахІвагъи йгъалахмызтІ. «Агвымхаква чвгъара ъазырхаз йгІалцІла агІвычІвгІвысква зымгІва ауат рчвала йырпшуа йалагапІ», — хІва дшвун Дауыт. Ауи аща йалу аквыджьмара гІашІыхазтын, йара Квчыкв йыхъазлагъи йшварагІварахатІ. Ауи акІвпІ алыгажв рахІагъи алагІвнакІырта цІапха зайтхыз — ацІай дазымцара ахъазла. МомкІва аугІа рыцхІагІа рызгІазгуа йакІвшуз айсра тшаквнаргІапсма?

Агъачва нахвата йадыруан. Бзи йабуз агІвзачва, апшвымачва, йабалауа йызцІадзынгылыз абзазагІвчвагъи дара ауат ракІвпІ йрагъачву. Ауаса йанаъа-зара, ауат рщагъи ахуштІ. АцхІа йъадзалымгасыз агъачва, ауи магІын дукІ гъазырымбузарызтІ, уа-хъынла къалагІвырта йгІаныржьюаз мацІын — поли-цайкІи акыт йауаз лыгажвкІи ракІвын. Ари ауахъ акъазу гІазквшваз Дауыти Къаншвауи ракІвын. Ауат цІыхквтаквадза йацырхчатІ ацхІа бжачпа. Алы-гажв пхата дгІвычан: ахъам ау ду йшвын, баш зта-гваз ащамакъчвамгІакви ауабчвамскви ахъан, йчІа-

швахъылпа башлыкъ гІаквхын — ажвакІла йухІвушызтын, агІамта даквыргІапста дгІвучанта, ахъта ъаныз гъйымдыруазтІ. Къаншвауа йшвыз агъа йфаша дгъамырпхузтІта, дкІъазызуан, ахъта йылсуан. Ауи йанизымчхІах араса йхІватІ:

— Дара ахъта сацитІ. СцахпІта тІакІвгъи тшсырпхапІ, зджъакІгъи гІасшвысцІапІта сгІайхпІ. Уара араѣа усакъха, ма арыгъи нахв, закІ шгІаншауа ухыс. Ауаса дызда араѣа йгІайуаш? Уымшван.

Дауыт аполицай йызгІайрауыз ашвокъ гІайахвтІ, Къаншвауагъи йщапІква асы рыцІхІвачвгІауа апхъта дхъалын ласыла йбжбы ашІастІ. Агъагъара, адзыгІв абжбы акІвымзара, дауышван. Ауи адзакІбаква швызтІхІва, аквта толкъвынла йхІвачвауа акъвмыльква хъы йымгІвайсуан. «ХІнапІыла цхІа хъхІдырцІитІ хІымлыкв шалатыргуш апш», — хІва ужвыгъи ахъанаркъвыга хъвыцра атайызгІайхын йгвы данарщуа тшытракІ даман алыгажв. «Йгъырбарым ауи!» — йхІван алыгажв йхъа йгІаташваз атукъаль дгІащтІнарчІватІ. Апартизанква рпны йнаймырдзауата агъачва йара дрызхъарныс йыквикІтІ.

Дауыт анхагаква ѣагІвназ абора днашылын аркъан ауыкІ, ломкІ, гврахІа гІаджвылигатІ. УадыргІвана йхъамы йшвирышвттІ, йамгІаквагъи ахъихтІ, дѣахъалуаш дласызара ахъазла. Анхагаква найахвын ащагъбаква рхъахъква йрыквыз абрускваламцара адзы амчыра йтагылаз ащагъѣа дазцан ахІахъвква ѣаквыз агъв кІарышвта дыквылтІ. Адзы метркІ ахІа йгъхъарамызтІ. Агъвква зквыркІыз ахъвымбылква акъаблъала рхъаква зквыз абрус гІамйырцра йгвыгъан. Далаган ломламца ащъаква йызларыдхІвалаз айхацІаква гІайыртІлатІ. Йрылаз айха прыдзадз хъвахъваквагъи гІалйырцтІ. Ужвы ахъвымблы зкІыхуаз йызтачІваз атпкъгІартаква ракІвын. Дауыт алом адзатшпыла йкІайрышвхтІ, йаркъан абрус йгІахъищтын агІвхъакІгъи агврахІа йадихІвалхтІ. Аркъан бзи-бзи йалиххтІ, йалайхІауашва йчпан йызцра хІваз агврахІа дкІныцІырквын йшизнахвхуаш апш ацхІашвы йыквирышвхтІ. Алыгажв дсакъуамца ахъахъыла дхъалхтІ. Ласыла агврахІа зцрахІваз аркъан ахъаква дрызгІайхтІ.

Хъамыдѣа, амгІадѣа дшаѣазгъи ауи ахъта гъйылайымхІвузтІ, йылайхІвузтынгъи уыста йгъйымбузтІ. Ужвы йара йыхъазла йхъадаз — аполицай

дгІамихскІва ймурад йырхъйара акІвын. Дауыт аркъан ахъаква йкІын дызлахъуашызла йыргъвгъватІ. АцхІашвы дыквцІтІ, ахІакъвара апны багъьата йщапІква йыргылын йшитлакІьуаз дгІахътІ. Ари йащтагІайуата адзы йтапІлуз ахІахъкви йташваз ахъвымбли рбжъы гІагатІ. Агъьква шабаркІыз адзы хъала йтагылтІ. «УгІаспырагылта са йызуума!» — ахІвата йгвыжвкІызшва, ауи йагвыквлын ащагъьа ащапІква йрыднагвълтІ. Атолкъвынква къарута йрылаз зымгІвала йагвун ауи. Ласыла Дауыт дзайгвыгъуз гІаншатІ: хІахъвы зквыхымкІва йласхаз ащагъьа атолкъвынква ргІапщІасра гъазамчхІазтІ йгІакІьазызтІ, йгІакацан ащапІы адзы йацнаскІьауа йалагатІ. Йымкъвауата ауи хъкІьын йчвылтІ, анахъанат ащагъьаква ахъахъыла йызларыдыркІылыз абрусквагъи ацгІабгъанагауа. Ахъвашабыжъква дакъикъакІ аъара адзыгІв йахъггІун. Йаргваныз ащагъьаква кІамхІазтынгъи, хъыбжа-мыбжахатІ.

«Йшвыргылла ужвыгъи цхІа!» — хІва агъачва йгвы рыквйырпсауа Дауыт йхъа йайхІвхын, йхъатала ауат йырхъирыдзас азарарла дразыта, анхагаква йъагІвназ йыгІвнайцІахтІ, йаргъи тшигІвычыхтІ.

Ари амщтахъ акІвпІ ауи дхысуамца триуау антайцІа.

Къаншвауа дхІышхІышуа йгІайырדзахтІ. Йыншаз аниба йгвы кІылпсгІатІ.

— БрускІ гІаста гІацІцІуаштІ ащагъьа. Адзы йтагылаз анджвыквыл, арахъаратгъи йрыхъын йаланажвжватІ, — йхІватІ зпсы зхъыцІшва тшызчпаз Дауыт. Къаншвауа йаццІахрызйа? Алыгажв йхъазы араса йзычпушта ауи йгвы адзакІьагъи йгъгІанамгуазтІ. Апартизанква йырнапІылазарквын, агІвжвабжъы йгІарын.

Ащымта аполицай йыпшвымаква йара ауаса йрайхІвтІ: йхчауа дшгылаз брус дукІ ащагъьа йгІаста, зымгІва зльажъу ауи акІвта.

АцхІа ачпара шыц-шыц йаталагахтІ, ауи архъйара апІатлагъи йшайгвгъуз ацІкІыс йнаскІьун. Агъачва руысква гъабамгузтІ. Аныла акІвпІта Аркъапщ айсыгІвчва амахъарыхъвара рчвыркІитІ — йгІакІвдыршарныс шварагІварапІ...

А-Къыджъма къаугІаракІгъи гІанымпшуа атакІыр-та йыгІвначІван. Щбжъанква рапш Дауыт Квчыквгъи дйыцта агІвна днашылын йафуашыз анапІыцІайыр-

гылтІ, ауасаква чва риттІ. Ала гвыргъара ткъвым аламкІва арызкы йахъагылын йазгІашыкъымкІва тІакІв афын ачІварта йазцахтІ. Квчыкв ауи ахъа йщщытІ. ДайуыбзатІ. Атыгъыги, йджып йтата йазгІайгыз анартыхв ашІйырпІлумца, йайрыфтІ. Ауи рыцагъи дыгІвназлушын йабаду дйымрыгвжважварквныз. АчкІвын йчвымыгъдзата дангІаджвылцІх, Дауыт ашв айыркІын ацІапха айтхтІ.

ЙангІахъвла а-Квыджьма аууубыжь гІагатІ. Дауыт дгытшкІарамызтІ. Квчыкв агІвна ахъышв дыдгылын ала дайуыбзауа зджбакІ айхІвкватІ. Ауи тшытракІ йдзыргІвын аууура атаджвыквнацІахтІ. Дауыт ала агваны йцара атахъыта йпхъадзан йгІауищттІ. А-Квыджьма агвара йамаз акІылсырта ахыла йыгІвтІ. Бзидздзара дгылан алыгажв ауи гІахъынхІвыхта йантайкІыхуаш дазпшуа. ЙангІахънымхІвдзах, быжь хъвцІакІыла дазышІттІ. ШатІаукІгы гъаамызтІ. Рыцагъи днаскІан ддзыргІвытІ. Ала бзахын йгъаамызтІ. Дауыт дгІацапахын йызпшуаз ацІай дйызгІайхтІ.

— ТІакІв йнагІв-гІагІвта йгІайхуашзапІ, — йхІватІ алыгажв ацІай йгвы йырбзиуа.

Квчыкв ала дазпшун. Атдзы даннашылхгы ауаъа щарда дамкІуата дгІаджвылцІхтІ. А-Квыджьма гъаамызтІ. Джъасгы надзатІ.

— Ахъта уылауымжын, Чыква, унашылх, — йабаду йнапІы ацІай йыжвгІвахъа йгІаквылтІ. — Уара уцата ущІалх, сара сазпшыпІ, — йхІватІ Дауыт.

Дауыт бзидздзара дазпшытІ, йгвы аншІыгъь днашылхтІ.

— Дада, а-Квыджьма гІайхма? — йхІван ачварта йылата йызпшуаз ацІай дазцІгІатІ.

— Уычвх, йгІайхын йтаскІыхтІ, — йхІватІ алыгажв, ацІай далайыртынчра ахъазла. Квчыквгы ласдза ачва днанауахвтІ. Ауаса йара йгвы гътынчмызтІ. Ауи щарда дгІаджвылцІтІ, днашылхтІ ари амцтахъгы.

Зны, дангІаджвылцІ йаквшвауата, хысбыжьквкІ хъатакІла йгІагатІ. Тамамдзата йухІвушызтын, — анамыцаква ъагылаз апхъарта ахыла. ЦырбыжьквкІгы йлымхІа йгІатастІ. Ахысраква рыцагъи тшщтІ-ырхтІ, агъагъара гІадрылашарауа ахІаракІятІква ажвгІванд йалалтІ. Ари агвыгІвмыгІвра зъара тшарауыз Дауыт йгъизымхІвузтІ. Рыца йтынчхашва

йанца днашылхтІ. ЙацтагІайуата дангІаджвылці, ала агІвна апахъ йчІвата йбатІ, йаргы дгвыргъан йтайжъхтІ.

Атшын йгІашуз акыт щажъы йгІашыхатІ. Къаншвауа йыгІвзачви йари тшыгІвакчІвата акъкъа — хІва аныла-арыла йыгІвуа аурамква йырбжъан. Ауат рхъа амца йалан. Йыгышпаламызлушыз: «хвитнагІа» ркыт йгІатазгаз анамыцаква рахІба Ганс дгырзымхчатІ. Йахъа астаршина йпны йаъаз ачаражвра далан Ганс КъаншвауаргІагы йыцта. ЦІхквтагы агІвсхъата ауат рчарагы рыжврагы аннахъа, йгІагылхын, рбыжъква акыт лаква ацІадырхауа, аурам йгІаквылхтІ. ЙамыцІхра ргвы йгътамызтІ: амгвачвыра йарыгІвщыз «айгІайчва» ужвыгы ларпшыга йазыпшгІушын. ЗымгІвагы къахв рыман, йалкІгІата Ганс. Ауи йшІалакъвабыз марш макъымкІ гІатицтуан йчІвырхъаквагы ауи йаквйыршвауа, арахъаратгы, ажваква рымдырыргы, амакъым йыцыркІра йацтата, дасу йшйылшузла йыцІыруан. Ауасамцара тшытракІ азаман ргатІ. УадыргІвана афашист йкІарахІва гІатихын йгІарайшуаз алаква рахыла дхысуа далагатІ. Йыцквзгы ауи йшІпшын хысра ду хъыртІытІ. ХІаракІбатІ аларыжъуа аурамква гІадыркІкІунта ла йа цгвы закІ пІатІаууа йырбарыквныз йайхсуан, йаквшварквныз йхъыччун, йалацІыруан. Аполицайква рфонарква амыгъ гвараква, атыдзква, агвашкква алаццара йгІарылкІкІгІун. Швыга чІыхвла йшвыз агъв гваш йаназынадза, Къаншвауа йнапІы ауыла йчпауа, — «Арухан!» — йхІватІ.

Ганс мацІкІ дгІашІасын йгвы закІ гІаташвата мурад шикІыз йылудыргІауа, йыцквз дыркъвыцІын, ауыла дджвыквылтІ. Агвашв дазцан дагватІ. АчІвы аман. НапІыршІашІала дасуа далагатІ. Йыцквз рыуа заджв-гІвыджъ дашІадрысныс йалагазтІхІва, дгІаргвтасын гвауатагы йыбызшвала зджъакІ йхІватІ.

— Швикъвыці, Ганс йчпауа йара йдыритІ, — йхІван Къаншвауа йыгІвзачва унашва рзичпатІ, арахъаратгы гІаскІахтІ. АкІадыгв гІатнарыхІвачвгІауа ла хвыцкІ гІатшкІыршгІун. Афашист напІыла йымамачІхан, агвашв цапІылагы дасуа йджвыквцІатІ, ала чкІвын абжы рыцІагы гвжважвагІва гІацІалтІ.

Ганс ймурад йыцыз аполицайквagy дара бзита

йГаргвынгІвуан: араъа дбазун Арухан, зхъацІа мыз заджвыкІгъи йыцбазара йахамдзас апхІвыс шІа. ЛхъацІа Ануарби сквшыкІ айхІа цІитІта агъа дпшІагыла дайситІ. Ауи дичІвыта па чкІвынкІ длаутІ. Арухан лбазара ага ймайрамызтынгъи, ага лхъацІа йыхъазла дгвыргІвузтынгъи, лчва гъпымтшуазтІ, данпхІвыспаз ацІкІысгъи ддагІвахатІ, дхъапцхатІ. Ари йГалцІла аурам дГІаквылта амаль гъамамызтІ — аполицайква тшлыднадыргалуан, тшылзаквырщуан, дГІахъыркъьалырныс йалагун. Къаншвауа йхъвгъи гътамхузтІ ауи ауысла. Ари афашист щта? Арухан пычІвта даниба, йылапш йызГІалхъымххуа, дъанадзушыз днадзанадзыкІара днайдастІ. Ари амщтахъ аргваныта зджъара дибарыквныз, дылшІагвыргъьун, йыбызшви урышви алайпсауа зджъакІ йхІвун. Ауаса лара джъауап рылт гъакІвымта, лхъа щтІылхта заджвгъи дгъйымпшуазтІ — ауи лляжъазма. Араса амшква цун. Абар уахъа афашист, йахъцата йыжвыз дГІанаргвышхвазапІ, щарда цІуата йгвы йтата йзамайквуаз ймурад найырдарныс дазычІвырхъатІ. Дызда дызчвшвуш? Лабхъажв йакІвызтын, дпкъыуата ачварта дылапІ. Атажв лакІлма мгІва гІайызымтуаш? Ганс ари атагІчва руыс зквыз йдыруанта акІвын йхъагвы аквыта агвашв дзасуаз. Аполицайква щта? Ауат ргвра йымгазарквныз, ауи апш тукъаль йзычІузма? Ауат гІайайхІвапсара, дара йГардамыхІвыз ъагІайдахІвуаш ахъазла мадзата йГІайцныхчылра акІвымкІва йрызГІанхауазйа? Дара рацІкІыс йлаз дГІаншан, ъадабгъи, намысгъи ауатыкв йГІатайымрвшуа, ркытлагІв йтагвжва длылахъвмарырныс дджвыквылтІ. ЙгылапІ ауат йГІаншуш йазпшуа. АйамыкІв йапырагылырныс чІвырхъакІ гъырчпушым. Йауа ухІварыквын, дара рахІагъи йайчвахпІ: ауат гІвымсаргапІ, псазпІ. З-Псадгъыли зугІи йрайжъата агъа йыцІагылыз йыхъазла кытлагІвгъи, хаквгъи, чІахІрагъи, цІас пшдзагъи адуней йгъыквым. Ауи дгъгІвычІвгІвысхым — длапІ, злухъара чву дилапІ. КъаншвауаргІагъи ари афашист йлапІ, ауи йпырас гъакІвымта, йцхъыргІуштІ.

Агвашв ахІвачвабжъы атагІчва ачва йГІалнакъьатІ. ХІакъым йтажв ашв гІалтІын дГІакІылагылтІ.

— ЙхІбмыррыхъвашауата агвашв ласыта йнатІы! — йхІван Къаншвауа атажв длыквцІыртІ.

— ЙГІанша ачІвыйа, сара мыгІва, цІыхквта йыз-

хІхъашврыхъвашауа? — лхІван Нана дырзынаскІбарныс тукъаль лзымчпауа дазцігІатІ.

— ХІхысбыжъква гьбымгІама — партизан гІахІкІитІ. Ласыта йнатІы, швпынгъи хІыгІвнапшра атахъыпІ, — аполицайква рахІба рыцагъи йгІайырпахтитІ.

— ЙамгІан партизанйа? Ауат хІпны йгІазгуаш ачІвыйа? ХІтагІчва ракІвымкІва заджвгъи дгъаѣам. Анчва йшсцабыргу, — хІва гІацылцахтІ, Нана лажва йазхъарцІата йкІыдціхра дайгвгъауа.

— Ауи хІа йыгІбалІ, йнатІы бара, — хІва йджъауапхатІ Къаншвауа.

Атажв дгІвыдмыдуа дгІакІныцын агвашв ачІвы амылхтІ.

Агвып тшкІаралтІ. ЙгІашІасыз аполицайква дрылцын анамыца атдзы ахыла йнайырхатІ. Ашв дазынамдзаскІва Нана дтрысын ауи тшгІайпыралрышвтІ.

— Щарйат ухузтын унамшылын, ауаѣа гІвымакІгъи дгъыгІвнам, — лхІватІ. Анамыца апхІвыс длыгватІ хъатакІла дхъылайырціжвын атдзы днашылтІ, ашвгъи гІайыркІыхтІ. Атажв дгвысуа дгІагылын ашв дайбантІ, ма ауи ауацІала ачІвы аман. Нана ашв дастІ, дкІыдхътІ — джъауапкІгъи гьылмаутІ.

— Уа, сара рыцІа, ауи йгвыгъу амагІныйа? Къаншвауата зжъы алаква йырфаз, йгІахІгвыквудата хІзурыфуа ймагІныйа? — Уа, стаца рыцІа, йамгІан балахІйа йбызгІацІшвтыз? У-у, уара бетсыз уакІвпІ зымгІва зляжъу! — атажв лнапкІва лыршІашІан аполицайква рахІба дизытрыстІ. Ауаса ауи дзынадмырдзауа арахъарат дыркІын агвашв дгвардрышвтын йадыркІыхтІ.

Афашист днашылта ашв абжъы анга, ланхъва лакІвдзылщан ауи дгІалпыралуа Арухан лпещ дгІаджвылцітІ. ЙгІашылыз данылба, дацапан днаххылхтІ, анамыцагъи ауи длыщтанашылтІ. Ласыла, ауаѣа акъвакь-чакъкви Арухан лгвмачІбжъи гІагатІ. Ауи къарута йлымаз зымгІва адылгалын, йгІалыжвлыз афашист тшгІайнапІыцІылжван лабхъва дъащтІаз апещла дчІвыуа дыгІвтІ. ЙунагІва балахІкІ шгІашылыз гІазгвынгІвыз ХІакъым, йчвартатшпы йыцІаз ахІваспа гІацІихын атара йгІатихтІ, йлабагъи гІайахвын дгІагылра дшащтаз йтаца дгІаххылтІ. Ауи лціыхъва далагылан афашистгъи. Апещ мза гъар-

кЫмызтІ, зыла мса гІахтылыз анамыца араѳа аджвырагІв гІвната гвы гѳайымттІ. Ауи Арухан дa-талыжвылхын лчгІвычаква гІалшвижвжвауа дала-гатІ. ХІакым йдаква гІагылтІ, йымхъвуз йцапІква-гѳи псы гІархъалтІ, дызгІвадата йанизаманыгІваз йджырыз йнапІквагѳи пельуан къару гІарыралтІ. Ауи дгІагылтІ, днаскІбан йымаз алабала аѳашист йхъа дастІ, уадыргІвана дйымцІастІ йтаца дгІалхѳи-жван аджъахашва дгІаквирыштІ. Анамыца дгѳым-пІатІаухуазтІ.

— Ласыта асабигѳи днахвта КІвынаргІа бца. Са-ра ацтахъхъышв гІастІлапІ. Арат алаква бзирала хІцІыхъва йгътыцІуашым.

Арухан лпешла днашылхтІ, йаргѳи алабаква йѳ-цІайрысуамца абидоль ацІыхъва йамаз ацтахъхъышв дазцатІ. Йамаз ачІвы амихын, йхъа кЫлйырхІван днапшы-гІапшуа ддзыргІвытІ. Атдзы ацтахъла тын-чын. Арухан дйызгІайтІ. ЙамгвашІахІвата йлымаз асаби дгІалыквихын лара апхъапхъа ахъышв дкЫ-лицттІ.

— Агвара тшыдкЫлуамца бца. Ауатра ацІыхъва хъыцІырта амапІ, ауыла бхъыцІ — йхІватІ ХІакым, асаби длитхуа. — ХІайда, бзила!

— Швара цта, дада? — лхІван атаца алыгажв йхъазы дгІанылжъырныс тукъаль лзымчпауа лабхъва дгІайцІгІатІ.

— ХІара бхІхъымгвыргІван, дада й-гвагва, хІара бастакІгѳи хІѳахъатІ, закІгѳи гІбахъатІ. Швара шва-кІвпІ ужвы йызкъазуу. Ари Мурат тІакІв дхча.

Атаца дджвыквылтІ, абхъвагѳи ахъышв айыр-кЫхтІ. Ужвы йчпачІвыз дазхъвыцра атахъын. ХІа-кым йгІайгвынгІвуан аѳашист араса ѳайзихаз ахъ-азла дшгІарцымхушыз. Дицы-дйымцызтынгѳи. Ауа-са йанаѳазара дицдзарыквын рыцІа йгъагъымма? Адуней ахъахъ чвгъахагІвыкІла ймачІхарын. Йаргѳи дицызапІ уыжвгІандзара дангІампІатІаусзара. Ауи йабджъар йара йгІайахвырквын, анат апахъ йгылу алаква рыуа зджъакІгѳи йыцІа йауашын.

Алыгажв дсакъуамца йпеш дазцан ашв гІайтІытІ. Анамыца квайчІвадза аджъахашва дыквыркІван. ХІакым ауи дизынаскІбатІ, щамхъаша дихъагылын йкІарахІва гІайнапІыцІашвара йтахъыта йымѳа агъагъара гІайщцытІ. ЙгІайнапІыцІашватІ акъвбаста-ра, ауаса ауи мцыран. «Йджып йтазапІ», — хІва йгвы

йгІанагтІ, йара ари алахъвгІахъасра апны йгІапІатІа-
ута тшгІащтІызхуаз йнапІы йбатІ. Афашист йнапІы-
цІаз акІарахва алыгажв йгІайыквйрпшуан.

— Ужвыгъи убзапІ, аквапакъхъша, — йхІван ХІа-
къым йахІвспа агъа йгвы йалайкшатІ. Ахысбыжъ-
гъи гІагатІ. Алыгажв йблыбылуа ахы шгІайылалыз
йылайхІватІ...

Азпшра зчвауырахата ахысбыжъ згвы арыгІвбаз
аполицайква атдзы ашв лыржван йнашылтІ, аныла-
арыла апещква фонарла йгІадыркІкІауа йгІарпшы-
хвтІ. Псы зхъахымкІва аща йылата йщтІаз агІвуджъ
ракІвымкІва атдзы датша заджвгъи дгъыгІвнамызтІ...

Къаншвауа гъякІвымта, арахарат йыгІвзачвагъи
ари апш гІаншапІ — хІва йгъазымпшуазтІ. Ари
йгІалцІла рунашвачпагІвчва ангІарцІгІара джъауапта
йрыртуашыз зынла йгъырзгІамхъвыцуазтІ. Аполицай-
ква акыт йгІарылаххын «авласть шІыц» зыла гІахъ-
натІквахыз ргвашкква, рышкква, рхъышкква йрысуам-
ца йгІащтІдырчІватІ, зджъара тшазыркІын йыншаз
амщтахъ йшаъазлуши йырчпушызи йрызхъвыцтІ.
Ухъмарума, йрызгІайыз «агІархвитыгІвчва» рхъада
дара дрыквхъчІватІ, дара ркыт апны дщхатІ. Афа-
шист дщтІырхын ашкІол дыргахтІ, ХІакъымгъи ауи
дйыцыргатІ...

ЙгІаталуаз атшын «агІвымсаргаква» амш шабгаз
йынкъвыкъун, йанхъвлагъи дручру гІандыршауа
акыт йрыларкІван. Сакана лгвы дзапала йлыма
ддыргІвуан. Дауыт ацхІа ьарчпуз даъан. Аполицай-
ква рбыжкква аргваныта йгІагапхъадзагъи, лгвы
кІылпсегІауа лчвапсаква гІакІъазызуан, йгІагваралу-
ма — хІва ахъышвла дкІылпшуан. РхІамач дызхъы-
быруашыз гътагыламызтІ. Даргъи ауи рдыруанта
акІвын йызрызгІамиуаз. УадыргІванагъи рхъа йгІата-
швуш йалудыргІайа, йгІайта йпшгІауа йалагарквын?
АгІвна йыгІвнампшыкІва йгъгІагварымцІхуашызтІ.
Ауи агІан ауаъа йкъачІваху ауасаква йырхъанагу-
штІ. РахІагъи дызчвшвуз — а-Квуджъма Къаншвауа
йбжъы агІарыквын, йъагІвнакІу йшуа, йгъгъуа йа-
лагуштІ. Сакана агІвна лдыртІрыквын ала гІары-
жвылуаштІ, даргъи йайхста йырцуаштІ, ауасаква-
гъи рбуштІта Къаншвауа ауи йаквирыдзуаштІ ат-
гІачва.

ЙангІахъвла ала ауыура джвыквнацІатІ, йнаскІа-
пхъадза абжъы рыцІа-рыцІа йдухауа. Йафуашлагъи

йгбжамызтІ, агІвзачвагы ацын. УадыргІванагы йуууитІ.

Дауыт дгІайын ауи ауишттІ. Йаргы акІылсырта-ла йтрыстІ.

— Уца, Квуджъма, уца. Уара ага уквуджъмапата ушвырызтынгы, аквуджъма йаквуджъмаху амцІчІвагІвчва гІвцапІыкІква хІызгІайтІ. Уаргы хІаргы балахІи гІазаби хІызгІаргтІ. Дасу йшхІылшауа хІща хІхахитІ, — йхІватІ псейспадза Дауыт, йла даштахъпшуа. АгІвна ацІапха айтхтІ.

Алыгажв дчан тшпсицарныс мачІкІ днагІатІ. МгІва баргвыкІ йпыран.

УахъчІва агъачва агә йахъуазтынгы, ацхІа йгъзалымгатІ. Алыгажвква йыргвабыззарквныз йадырхІвузйа. Дауыт ауат быз рыцІайцІан зазата йнынйрхун, ауысква йшырдыруз йтарщахІун. Йаргы йгъзалымгатІ.

АцхІа алахъ, анамыцаква ршІа азыздзыгІвуата йырзытымгуз амлыкв алахъ ужвы йара йнапІыцІан. АцхІа уачІвы йаквшара гъатахъым: йшхъйауа, йазкІыта хІазырта йрыму арахви атшыгІври нырчвла йырыргуштІта айхамгІва авагонква йырнырцІуштІ. Ауи агІан уалгатІ, уацтамцІгІахын. Арат ашвагалаква антырцахра бзазара шІыц злацтІырххуашйа? РпцмахъакІла йгІанхуштІ акыт аугІа.

— Атаца, сара уыскІла зджъара сымцакІва йгъуашым, — йхІватІ Дауыт дгІагылуа. — АджвырагІв сызцІгІузтын йгъхІыздырам швхІва.

Дауыт тшигІвычатІ, хІвапс зхъаз алабагы найахын алаццара дылалтІ. ЙымгІва зызцушыз Алмасткава рхІатшпы акІвын. Араъа апартизанква йыргылартан, Дауытгы ауыс зквыз райхІвныс ауат дрызцун.

— Унай, Чыква, КІвыраргІа тІакІв хІщти. Ауатгы уахъчІва амца рхъысапІ, — лхІван тшытракІ анцы Сакана дгІагылтІ. КІвыра — ауи лара дланхщан, дкъвыдыквцІагІвъазан. Згвы акъвпуаз апхІвысква лызцалун. Ларгы йшлылшузла зхъачваква айсра йпщІаз апхІвысква ргвы лырбзиуан.

Сакани Квчыкви рышв-хъышвква ахъадыркІы-ацІадыркІтІ, ргвашвгы ачІвы артын ланхща лахъыла йджвыквылтІ: КІвыраргІа акытцІыхъва йбзасун.

Къаншвауа йгІвзачви йари уахъчІва акыт ргвы аздырчІватІ, къымта йгІадырхІвытІ. ЙгІазыркІыз ара-

хвква акытдзакІа йгылаз аколхоз бора чІвыр дуква йрыгІвнанта ахчагІвчвагы рыдырбагыалхын. Анамыцаква рхъвы алырхырквын йгІанхауа дара, абзара амгІа змакву йырчІвыпІ.

АчІвыйа датша йтахъу — йыпшвымаквагы йзыразызлуштІ, йфайдагы гІайитІ. УадыргІванагы Къаншвауа дгъразымызтІ. Ауи уахъчІваракІ йгвы йштазымца унагІвакІ дгварамылуа йчвгІанхатІ. Ауи Дауытыжв йунагІва акІвын. Къаншвауа йгъихъмаштылсызтІ аколхоз аналалуаз агІан йаба йымлыкв йыквырхта, «кІулакІ» йыхъырцІата Сбыр дшыргаз. Ауи агІан активистква Дауытгы дрылан. Алыгажв хІайлыа ужвы тшйыртІатІитІ, йрыцІипсегІитІ. Ари йгІалцІла дызлайщыхІалрагы гъауам. Ауаса уыжвгы йгъкІасам: йкъва-йсгІарыгы йпсырта гІайкІуаштІ. Ари йгъахъазымызтІ. ЙцІыхъвахауа азаман аполицай Дауыт йызымаз ачвымыгъра азхъамцІарагы гІалахІахтІ. Ащагъаква рхъвашарагы алыгажв йпны йбун. Йба гъакІвымта, хІакъта йдыруан. Ащагъа абрусква адзы йангІатырхх акІвпІ йгвгІвара шымцымыз анхъайцІа: йызлашІахІваз айхацІаква напІыкІ йамыртІлакІва адзы йгъазамнахуашым. Алыгажв аджвырагІв гІайцхърыгІама, момкІва йара дъадзаджвыквыз йхъазы йамхъихма — ари чакъ азгІайгуан. Ай байтамаль, йаргы дгІаланамкІзарквын дандирыхІарын ауи! Ужвы йхътІыта дгъызыркъванчум. «Ауи ауатква аничпуз, уара уабаъаз?» — гърымхІвума? Йгыларта дныцІта аколхоз активист йхъазы дшгІанижъыз рдырырквын, йаргы дгъдмыркъванчума? Арат ашвараква ракІвын Къаншвауа йгвы шуазтынгы йшІа зкІуаз. Ауаса ауи йтагІчви йари зквирыдзырыз швхІаусыгІва шгІайауаш йазхъайцІун, дазшун, дгъазыпшгІун. Къаншвауа алыгажв йгІайзихаз дабжъатІ, дарсакътІ: ужвы ацІа бжачпа зхчауа анамыцакви аполицайкви ракІвпІ. Ауат уахъынлагы тшынлагы агІвхъакІ йгылапІта рылапш гъахъырхуам. УадыргІвана зны бзи-бзи дхъвыцпІ, йагъа йажва пшдза йгъазхъайцІахрым. Агвы дшгІаквицІуш дацтапІ. ДыгъгІаквицІапІ. Ауат дрызцапІта дызларызхъара гІайаупІ. Заджвы закІы гърызыргІварым ауи. УахъчІвала йара йзаманпІ, йджъанакІвритІ. ЗакІы агІвцтра гъатахъым. Алащцара ду, ауи йырзихалакІгы дызда дызбауа?

Къаншвауа рпны дчатІ, дыжвтІ, йабджъаргы йыр-

хъвыхын йыбгъайцIахтI. Ауи шварацра йцауа ашвыр апш дгIвадзашвауа аурам дгIаквылтI. ДауытргIала акIвын йхъа зланархаз. АкIадыгв дзыргIвуа йгIайпылтI. Къаншвауа ачIвы змаз агвашв дхъыпан атдзы дазцатI. АзынкI арат рлаква хъырщгIищтара, араъа «гIап» — зхIвуз закIгьи тшкIарахымкIва йпхъадзунта йгвы тынчын. Атдзы ашв дазцан йдучвамкIва даквстI. АуацIала бжъыкIгьи гыгIамгатI. Ахъышвыгъв гIайтIын ачIвыца датасхтI. ДжъауапкIгьи гъатаймаухтI. «Йгъаъамма, йшпаъакву», — йхIван гвчакъракI гIайылалтI. Бзи-бзи данпшы, ашв ачIвы агваныла йшахъарышвыз йбатI. «Йгъаъам, йшцауала», — хIва йхъа йайхIвхтI Къаншвауа. Ауи атдзы днашылтI. АгIвпещкIгьи мзаркIыла йгIамидатI. ДзайлахIушыз закIгьи йыла йгыгIацIамшватI. ШвандыкъваракI гылан. Ауи гIахъитIын йахъйыркшатI. РызнамъакI гIайауын йыкIва йтайцIатI. Йыквгылаз адзахыга машинагьи гIайахвын йгIайгIвыцIарайкIтI. Аполицай атдзы дгIаджвылцIхын акIадыгв гIайшвагауа дгIамдатI. АгIвна йамаз ацIапха йыла аквшан дгIашIанарыстI. «Араъа млыквкI гIвнамзарквныз ацIапха гъарымтрызтI», — йхIван йызлагIалижвушыз айхакI йбара йтахъыта днапшы-гIапштI. ЗакIгьи анйымба, ашв жвгIвахъала дасуамца ацIапха зкIылдаз агвыргвыр ашвыгъв йгIалижван йгIайтIытI. АгIвна ауацIа ангIайыркIкIа, йбаз закIгьи йзымхIвахуа дгIаннажътI: аквыджъмаква йыргата йпхъадзуз атыгъ чIвгIвахъванч дуи агIвзачви рылаква кIазкIазуа йгIайпшуа йгылан. Къаншвауа закIгьи гыгIайгвнымгIвуазтI. Йара йхъатала ауи ауахъ аквыджъма йбатI, дащкIлахыстI. МомкIва аквыджъма амщтахъ атыгъв зчIвыз йгIатырдахма?

«Са йдсырбапI уаса шыргъычуа!» — йхIван аполицай йпыцква ашIша — хIва йабайрыфтI. Ауи йгIвыцIаракIыз адзахыга йыргылын, гIвымара зуата зхъа зыркацауа зпахъщапIы аквызкъбуз атыгъв дзынаскIан ачIвгIваква гIайкIытI. «Ужвы угъснапIыцIцIхрым зынги!» — йхIватI дзачважвауа йагвынгIвуазшва. Ауаса йащтагIайуаз адакъыкъа йнапIква гIалъальахан йымаз ачIвгIваква ауищтхтI. Атыгъгьи пайкI гIадсылта йакIыннарпIлахра йазыгвжважвауазшва, тшаршвшвахтI. «УджвылцI араъа!» — ахIвауазшва йгIайпшуан, алаква удыршвшта. Йаргьи дджвылцIхныс тшацайырпахтI. «ШахIатгьи гIа-

здпІта сгІайхпІ. Ауи агІан сажва заджвгѣи чакъ гъзгІайгуашым», — хІва йщаквѣйргылтІ аполицай. Тшынайыркѣвын адзахыга машина гІайахвхтІ. Ауаса тшйыррайшахта йыпкъ дыквгылхра дахамдзаскІва йыщтахъла йгІайайдзас аудын хъанта йгвы йнаркІын дарыбырттІ. ЙнапІыцІшвтыз амашина дапыщкІласхын, агІвна агъыцІара йаквпсаз амшІыхква дрылашватІ, йфонаргѣи хъцІыжвын йычвтІ.

— А уунагІва хъаугылхтІ, уызтыгъѣугѣи уаргѣи! — йхІватІ аполицай дгІахъчІвалхын йфонарь гІайаухра дацтата алащцара аджъахашва апны дгІватІыматІуан. Ма дгъахамдзатІ: йыгІвбахуз аудынгѣи атагІайадзахын йылаква ачІвецква гІарыцІнарпІлатІ.

— А зылгІва ачвыз ахІайуан, уахъчІва суымщыкІва угвы гымчІвушма, гъауыр колхозбжъара! — хІва ашвара дакІуа дгІащтІчІвахтІ аполицай. Атыгъь наскІѣун шІыц-шІыц, тшйызгІаунащтныс тшарыхІазыруан. Араса ужвыгѣи зны йгІайысхырквын дызгІамгылхырныс ауаштІ. Къаншвауа дцтІастІ дгІазхъанагаз адзахыга гІащтІипгІан йыщтахъла дпшуамца агІвна йхъа гІаджвылигахтІ. Арагъа акІвпІ ауи кІъарахІва шйыбгъаз ангІайгвалашвах. Ауи гІатичІваквын датацапахтІ атыгъь йщырныс. Ауаса йгвгІапххылра наймырдзауата тшикІхтІ: дайхсырквын йхІарамхуштІта ажы далхъвдахуштІ. Ауи ацІкІысгѣи йаъзатІ, йбзатІ.

— Са угІасаупІ, уычІвгІваква гвымхадза, уызгвжважвауайа! — йхІван агІвна ашв айыркІыхын агвашвла йнайырхатІ. Дзахыги рызна мѣи — сахІатбжакІ ауацІа йгІаухъахІарныс йгъмачІым. Ауасаквагѣи йара йчІвхуштІ. Ари зхаквугѣи уачІвыдза акІвпІ бзазарата йрымаху. «НыбыжъхІванта сща сшахуаштІ» — хІва йхъа йайхІвуан ауи, рпны дангІагварцІуашыз йыжвыз аркъа йгвы йгІашуаз рыцІагѣи йгІанаршуа. Ауи йыла йгІацІалуан алыгажв тагІчвала джъамгІат рпахъ дшгІайыргылуашыз. Рнапа рхъихуаштІ ауат, гъыччва рхъирысуаштІ. Ари амщтахъ анамыцаква йритуашын — «агІархвитчва» йырдыритІ йгъычуа, Германия згвы азыцкъаквам йырзыхачІву. Ари ахІаквым чвгъа акытгѣи закІы йазнархъвыцпІ, аколхозбжъаматаква уахъчІва знапІы йыцІу дырдырпІта квтІубагІдзата йныкъвапІ. Дара йбзихатІ араса йщказ. Ауат ауасаква рхъвы рхуштІ, уадыргІвана йчуан йталхуаштІ. Атыгъь кІъапакІ ашІапІта,

щтахъла йарчІвѣтІ. «Йара алыгажв дзаѣамѣа? Дабаца ауи?» — аполицай гвгІваракІ гІайыдсылитІ. Къаншвауа агвашв йамаз ачІвы амихта йанитІы йбаз джъайщатІ: ла гІвабджъа дукІ амгІва йызнакІын агвашв йапырачІван.

— Угыл араѣа! — йхІван аполицай ала даквцІыртІ. Ауи йаджъауапта ала ахъвы гІанарбабан йгІагъгъытІ. Араѣа Къаншвауа зынла йчвапсаква гІакІѣазытІ, азынкІ дзайхсыта «йщыз» ала йдырхтІ, йшаѣула, ауи бзапІ, дадырхтІ, ужвы дгІанакІытІ, дгъаунащтуашым. Агъыч дангІагвжважва, адзахыгала дасуазшва тшикъѣатІ. Ала тланыкъѣакІла йпатІ тшацІнарышвтуа. Арат алахъвгІахъасраква руацІа Къаншвауа йымгІва хвѣтхашва йпхъадзан, дгваркъѣан йапхъала дыцІшвттІ, дшыгІвуазымца йкІѣарахІвагъы гІатихтІ. Алагъы сакъын: гІван-хын тшауцІтрала йхъыздан йыжвылтІ. Аполицай йакврыццата ала дашІахысра дахадзатІ, ауаса ауи закІгъы йгъашІанамкІытІ — гвтщпыла йысын дхъваланакъѣатІ, йпсыхъвда йыцІачІван апыцква йылнарышвттІ. Къаншвауа ахыгІа мчы зынла тшгІайыланашатІ, псып йзымхъахуа дцатІ. АшІ-шІа — хІва йкъыркъы шархвшІызгъы йылайхІватІ йцІыхъвахауата. ДцІыррагъы дгъахамдзатІ...

Шарпны апхъала ацІх йалкІгІата йлащцарахитІ, ачвагъы хъгІахитІ. Ауи йаквдыршван Дауыт йгІайдыз апартизанква ачвасысра гІазайкъвсасуз акъалагІвырква нырхтІ, ацІхІа мина ацІарцІатІ. Анамыцаква ргыларта йазцан тшдрыхІазыртІ. АгІвжвабжъы афашѣсткава апхъарта йгІаджвылнаркъѣатІ. Апартизанквагъы зышшуаз ари акІвын...

Ахысбыжъква тшанщаквыркІых акыт аугІа йсакъуа аурамква йгІарыквылтІ. Къаншвауагъы дырбатІ: ауи дамхъырхвхва аурам дыквын, йтамакъ ашІакІы а-Квѣджъмагъы йхъала йщтІан. Ауи ашІыдзадзаква зынгъы йахънамххуашта багъѣата йахъакІын. Лыхвтата йшрыхвхвызгъы, ала агъа ахрат дацагарныс къаругъы хъацІарагъы гІанайаутІ. Къаншвауа йшвапачара йаквшахІатта рыдзхъа йщтІан Сакана лдзахыга машини Дауыт йрызна мѣи.

— Дасу йбзазаща йпсыщахитІ, — йхІватІ йгІарыдгылыз Дауыт йщтІаз дырпшуа. — Агъыч лапсыщала дпсын, ала гІвычІвгІвыс псыща айаутІ.

Квашуа

ХІуысква хІанрылга, хІычккв ацІахІхІвахын мгІва хІгІаквылхтІ. Ужвы хІшІа хІахыла йнархан. ХІкыт хІнадзахра ахъазла йамыгІдарныс йхІпыраз амгІва ага йауыразтынгѣи, ари астаница хъара хІгІа-дзара ахъазла ага гІапсара гІбазтынгѣи, хІгвы тын-чын: амла йарыгвмачІта тшыгІврапшгІара хІгІауыз-щтыз хІкытлагІвчва мцѣрата, хІнапІккв хІгІвыцІа-ракІ, хІгъырзымцахуазтІ — хІуандыр агвы азна фачІв этаз амашакккв анын. Амашакккв рпхъадзара щардан, ауаса йчвыта кІара этаз мачІын: дасу йгІа-хІыргыз ахча, чгІвыча псахчІв йа датша йгІахІыртта йхІыцгІагІгыз йгІартныцІыз йызчІвыз рмашакккв йыртахын. Датша зсхІвауа, амла йагуз тгІачвакІ гІал-хыртакІгѣи анырмау, хІкІадза нышв гІважъ пшдзакІ гІацІырхтІ, ауи ауа машакккІ йчвчвамкІва хІангІа-джвыкквылуаз хІуандыр йгІанырцІатІ, «кІара швыз-гІатныхуазтын» — рхІван. ХІаргѣи астаницаккв хІа-гІашІаслакІгѣи, арахъарат йхІпсахуаз йрапшта, ауи дхІырбун, банкаламца йхІтиуан: анышв уамайлахІа-кІва амаль амамкІва йпшдзан, шкІвокІвата хІаш гІаз-квчву атдзы санджъахвта йыцІыргарыкквыз, швыгам-кІва йуымдыруа швабыжта йарычІарачІун.

ЙшхІчпазлакІгѣи ДжъураргІа рмашаккв йтаз анышв йгІатныхІхыз рыгъгъ тІакІвгѣи зцІаз овес хъыхв рзыгІахуан. Йайгвыргъушын. Амла аугІа йызнамрыщцайа? Ахъта йарцаз акІартІоф бгІа гІар-хъвшвунта хІатыкъта йдрыдзуан. Анартыхв хъыхв дыргІвун, йаларлагунта мамырсазшва йырчпун. За-кІгѣи зцракІыхмыз аовес хъыхв дзы ацІдыршунта йгІацІуаз чыдзханадзыкІара йгІадыршуанта йап-цІхвхауа, ужвы «контор клей» — хІва йыртийуа йа-шІырпшдза, квырпІацынхъвыта йрыжвуан. ХІанхвы-цквас ахъварп «напІрыпхтга» — хІва хІшачвдрыма-хатшузгѣи, ужвы хІазыпшгІауа йгІахІхъвшвун. Амла уагІвырсыз йунамрычпушызйа!..

Арахъарат амашакккв зчІкквас дрылан згІвы айсра даладзта йгІайчІенхаз йчгІвычаккв гІахІызтыз, йа «хІпсрыквын» — хІва гѣабын-къахвынта йзай-гъдзауа йщгІаз акъасей метІраккв, йкІылакъарчІва-хуа уыжвгІандзара йызхъымсуата йынкъвыргуз ах-ча тІакІккв гІахІызтызгѣи. КІартІоф йгѣахъазымы-зтІ амашакккв йыртаз — йыртан нартыхвгѣи, къвыд-

гъи, гвадзгъи. ЙхІзырпсахквуз дасу дыззыкъвльайыз хІызгІаргуан, хІаргъи закІгъи гъхъынхІмырхІвуа-зтІ — йчгуз аугІа рщапІы рыщІуан, йщаквысуан, ауи йгІалцІла хІара хІалашпра гъджвыквмызтІ. Аколхозгъи акыт абзагагІвчагъи йрымаз атІакІв жвла-хІва тшахъдырпсылгІумца, агІапын гІаталта акІапса-ра-лацІараква йанырзаманха адгъыл йадрауын ауи йгІарнатуаш атшыгІвра ргвырбзигата йгІамгІвайсуан. Анхарта йцаквуз ауаъа щарда-мачІызтынгъи закІ ршІашвун. Мгвала йгІапсуз — йзынымхахуаз ажвчІв-кви ахвыцкви раКІвын. Ауат ачвагъван йгІархъвшвуз акІартІоф хътарцаквалагъи зны тшырКІтІ. Апхын гІаталта жвумп, кІакІырса, патнаджъ, цыцаранчІв, ацІлаква ршвыр мемывшква — арати жвы зхъуз ры-жвква йгІарыртуаз ахш-хырчІви раКІвын уахъчІвала йыррызкъыз. Щарда йуызнауашма ауаса? Ари йгІа-лцІла акІвпІ акыт гвмачІта псахра аныла-арыла ахъатаква хІара хІапш къомыгІвкІ чвуандырла йза-уырщтыз. «ХІара» зысхІвауа — зхъацІа айсра дала-дзыз апхІвысквти жвыгІвсквшакІ йыртахушыз сари хІакІвпІ. Къамилъа ауатрархарджыгІвчва рбригада далан. Лпша ъабзийыз урышвлагъи дъазчважвуз акІвпІ ари «агІамдара» згІалквнадыргаз. Абригада хъачва гърыламызтІ — айсра амараташвартала хъа-рата йнаскІъазтынгъи, йакІвшуаркІвун. Саргъи Къа-милъа дъасанхщаз ахъазла чврысыгІвта сгІалыцыр-цІатІ.

ХІара Зеленчук тланыкъвала хІгІайтІ. Йауа ухІва-рыквын, арыла адгъылква агалагъи йбайапІ, хІара ауагІв хІанагауагъи араъа ква гъагхум, атшыгІвра-ква бзийызлитІ. Ари йгъахъазымызтІ — аратква ста-ницакІ дбазун сан лаба дйайгвата урышв бзикІ.

Астаница хІыщтахъла йгІанхата асаша хІангІа-квылх, щбжъан хъышштхъан. Апахъла са саквчІван. АцІыхъвала унаскІъата, лщапІква ауандыр йгІакІа-хвхвауа, амара лыщтахъ азынархата Къамилъа дан-чІвалан.

Сара сахІат-сахІат ачвква бацала срыквсуан, ам-гІва йтыцІуа йа йгІашІасуа йаналагарыз, срыквцІы-руан. Къамилъа лчІваща гвыгІв-мыгІв лчвхІатлахаза-рын, ласыла амашаквква дрыквнагІан лшІахъагъи лыкІасла йхъылгІватІ. Апсынч ацІагъызбжъы гарата йалакацуз ауандыр ачархква рхІвачвара йалалхуан-та, рычвга ашвата йылзалуа, рахІагъи ачва лзыгІарщ-

тшгІащтІнахуан. Ауи ласы-лас йалахІун, йгІаскІун. Апша дакЪикЪакІ ацІкІыс дакЪикЪакІ йалахІун, хІуандыр зцІагылаз ахІвымпІылаква арыкацун, рбыгЪыква бжЪы рхЪыцІуа йаршвшун.

— Ахща, уахЪа Жаква хІзынамдзузтын йхІчпуш-йа? — схІван тшытракІ хІанымгІвайс КЪамилЪа сыл-цІгІатІ. Йауа ухІварыквын, ужвыгЪи мгІва бзидздза хІпыран, амш акІвпІта, йчкІвхІитІ, закІ апхыцІна-битІ.

КЪамилЪа ажвгІвандла дпшытІ, уадыргІвана лы-кІас гІважЪ гІалыртІлатІ, бзи-бзи йылхЪалцІахын йшІалхІвахтІ.

— Жаквала хІзыцахпІ гьсхІвум, СахІатби, — лхІватІ ауи лгвы шыгІвбу гІалныпшуа. — Чвымгвра агІвада чвгъапІ, хІгъызхЪалрым. Ауи ацІкІысгЪи рай-ша КЪарданыгла хІцахпІ. ХІшагІвсуа ХІакЪымргІа-гЪи хІыдсылпІ. УахЪагЪи ауаЪа хІпхЪарын хІгвжва-жвара атахЪымзарквныз. АугІа хІызпшитІ. ЙхІайгв-гЪауа зымгІвадзугЪи, мачІ — щардузтынгЪи, кІара рзыгІгитІ. Абгата ласы-лас йырзынардзара атахЪыпІ. Унарыс, унарыс! — хІва гІацылцІахтІ ауи.

Санхща зпны хІыдсылырныс зыхЪыз лхІвуз ду-рышвлыгажвын, хІпахЪла хІзынйушыз астаница ап-ны дбазун. Ауи йыхЪыз АкимпІ. Ауаса щарда цІуа-та лаби йари йащагЪрайата йгІамгІвайситІта, даба-зашва ХІакЪым — хІва йыпхЪауа йащцатІ ртагІчва. ХІангІайуаз хІызлагІайыз датша мгІванта дгЪхІзым-батІ.

— КвакІ хІакІыпІ схІвитІ, — схІватІ сара йсцІа-бырта.

— ХІакІытагЪи тІакІв гІакванда, адуней ахЪпш-шан абагІдзара йазпситІ, — лхІватІ КЪамилЪа йгІа-цІашвуа ажвгІванд гвжважвагІваракІгЪи гІалыла-намцІауа.

Ауи лажваква сгвыла срыдгылуан: ани ашуара чвгЪа зылсыз счва гЪакІвымта суацІагЪи мцакІ та-цІырхЪишва, йтбылгІун. Ужвы сшаЪазла, кЪвмыль-гЪи хЪыта дзы гІвпщырхІакІ гІасыквучваргЪи сыр-зымрыхЪуашышва йызбун. Спсы аква йазпшуан, йазнацІун.

Апша йалахІун. Ауи ангІапщцІасрыз ахІвраква адгЪылла йажвнарысылуан, ацІла кЪвадамаква хЪна-чІвума ухІвауата йарыхЪвун. Уылапш йЪагІащтІна-хуаздза ажвгІванд апстхІваква йхЪыргІватІ. Ажв-

гІванд гІвабджъа йалнахІвуз ачвахІва квайчІвак
йжвпІахауа йгІалпшуан, ауат алагІваласуан, йала-
хъванчуан.

Абар йгІамачвыстІ, аддбыжъгъи дагвдза ауи йаш-
тагІагатІ. ЙгІатыгІврыта хІахъвгъи нышвгъи тызхІва-
уа квырпІата йгІайуа адзыгІв абжъы хъарачІвыла
йшгауа апшта, ахъахъыла бжъыкІ гун. АжвгІванд
гвжважвагІва дукІ йалалуан. Аддра-мачвысраква за-
пытхатІ, квацыра дуквакІгъи гІакІапІлатІ. ЙашІасх-
шва тшачпан, аквашуа йагвабызта йгІаджвыквылтІ.
АжвгІванд къару дудздзакІ йашвацун, чІвыцата йа-
ланархчІуан, амцабызква аныла-арыла агІвабджъа-
квайчІвараква йгІарылкІкІгІун, пщырхІала йгІакІар-
чвузшва йгІакІнылуаз адзы дауыш ду ахъыцІуан.
Ауи адгъыл ангІанайаурыз агвагІвараква йырзыгІв-
хуан. Аквацыра пкъашква чырпІата йгІадырчуа адз-
тагылаква йыртапІлун. Аквашуа щаквгылын, зны
йымчхауа, зны тшщаквнакІуа йгІаквун.

Мтынчра гІазлалыз ачква ац аргваныта йхыста
ажвгІванд ддыпхъадза йшвунта амгІва йабатцун,
йнахъгІахъуан, абаца йгъазымдзыргІвуазтІ. Агъ ан-
гІаджвыквыл ауат хъамкІыхла архъа хІыларгатІ ам-
гІва гІаныржъын.

АцІгІвыпІа сызцІачІваз сгІацІпан ауат сгІарпырах-
хтІ. ЙгІацасырпахын амгІва ахъыла йджвыквызда-
хтІ. Рчвхъвша сума тшытракІгъи сымгІвайстІ. Агъ
гъауырамызтІ — быгъьквквкІ гІашІнарцызтынгъи,
саргъи зджъакІ гІасыквшвата сгвы сдыркІызтынгъи,
зарар дукІ амчпауа йашІасхтІ.

Ачква тынчашва йанызба, рчвхъвша агврыгъ-
хъа йхъасыршвын ауандыр схъапалхтІ. Ужвы акІвпІ
аква шарчІвчІвыз ансыласхІва. Ари амцтахъ, ага
Къамильа ацІгІвыпІа гІасыквспсахырныс гІасалхІвы-
зтынгъи, йгъсымуыхтІ: сшаъаз айхІата сарыбагІдза-
хрызма?

СчІварта сыквчІва ачква срымгІвайсуан. Суаб-
чвахъылпа йгІакІажжуаз адзы сыжвгІваква йгІары-
квчІвунта, счажъламца ацІахъыла йскІнычІвахуан.
АбагІдзара зныкІдза йгІасыламхуа йсыладзун, йшы-
здыруаз сшра нанаркъвуан, гвалата сарыхъшвашвун.
Ауаса ахъшвашвара анауыраха, скІазызуа, спыцква
ахъас-ахъасуа йалагатІ, схъвырбышква гІалагылтІ.
СчгІвыча багІдзаква ракІвын цхІашвыта йгІасыдсы-
луаз.

Аква йпсайспахумца йашасдзахтІ. АпстхІваква мацІ-мацІымца тшамцІырххын ажвгІванд чІыхв гІа-цІпшхтІ, амарагы гІакІкІахтІ. ХанйхъвшвамгІагы ачва зигІваквала йалыбызкакГІауа, йчвыркъачвры-суа агІатшкІарыцІыртала йГІагылтІ.

Амара аташварта йазаргванхахъан, анурквагы ауи апшта йгъымцхІахуазтІ. ЙГІазгвылчІвахнадзы-кІъара багІдзара зауыз адгъыл разыра гІаныпщуа йпсыпынкъвгун, агыагыара хІвапсагІван. АхІврапш-дзаква рфыгІвква гвахъвата йГІаушІасуан, ачаква йаквырпсауа йазазшІтуан. Згвы чІвата йцаквчІва-хыз апша ужвы ахъаз тынччкІвынта йанГІарыдсыл-рыз ацІла быгъквва йыркІныз адзцыраква гІаркІа-пІлахуан. Аква ду йГІаннаршаз адзыгІвква агвагІва-раквала йыгІвуаркІвун.

— ХІкытлагы йквамищтІ? — Къамильа лхъа даз-цІГІауашва хІхъатала дпшуа йылхІвитІ.

— ЙымквакІва, — хІва сджъауапхатІ сара, йауа ухІварыквын, Къамильа лгвала йапшын са сгвала-гы, саргы хІахъыла йквара стахъыта снацІун, йшгІа-квас саргы йхъасцІара ахъазла араса атаццІахтІ:

— Араъа араса йГІакІачІвата, хІпынгы йнамдза-уа йГІанхума? — хІва.

— Йквagyщанда. ХІтшыгІвраква ауагІв йакІын йамапІ, ауи йахъысырквын йагуштІ.

Сара закІгы гъацсымхІвахтІ, ларгы дгъГІамчва-жвахтІ. Араса хІдзыргІвуа бзидздзара хІГІамгІвай-стІ. Амара ага йГІапхазтынгы, суацІала хъшва-швакІ тшгІаснардыруан. Стамакъгы зджъакІквата йцатІ, схъагы хІатладза йаъапІ.

ХІызквысуашыз ацхІа гІаргванхун. Йдумыз адзыгІв уахъыста мацІкІ унаскІъарыквыныз, Аким дъабазуз астаница уанйушын.

Ауаса ауи ачІвыйа? ЙамагІныйа ауат ауандыр къом адзы арыла атшпы йзалагылу? АугІагы дара йщардагІвыпІ, йгъалагІваласитІ. АдзыгІвгы йшпа-тъакву?

РыцІагы аргваныта хІаннаскІъа акІвпІ хІгвы зрыхъшвашваз ацІабырг анГІахІгвынгІвы: адзыгІв гІатыгІврын хъарата апххъаква йГІарыквчІватІ, ац-хІагы хънажватІ; йаргы йшвахъырчуа квырпІата, ала гІакІылцІын йГІайуан.

— А хІара йхъчІваз, йхІчпахуайа? — лхІватІ

Къамилъа лгвы кІахІауа. Йшаъазла, хІара йгъхІхъа-зымызтІ «йгъархаз». Ауатгъи ргврымахъ йгылан.

— Амалъта йаъу закІыцІ — азпшрацІ, — йхІватІ зычв щалквa ацІызщтта ауандыр адзхъа йгылаз алыгажв. — Адзы аннакъвыхра хІырпІ.

Саргъи хІычквa ацІысщтын ахІвра йылазыжътІ. Ласы йчІвахуашма адзы? Уахъа араъа хІшгылу йхІыквшушма? Ауыла амла йарыгвмачІта йхІызпшуа щта? Арыла акІвпІта сшчмазагІвхауа рыцІа-рыцІа йсыласхІвитІ. Ужвы сзыздзышуа датшапІ — пхарапІ, пхара стахъыпІ, сашІпсгІитІ, абыжъуайа схъа-нагылитІ.

ХІазпшра сшазхъвыцуаз апшбыргта йгъауырамхатІ. АдзыгІв йалудыргІауата йнакъвытІ. Уталырныс ага йшварагІвараркІвазтынгъи, рыцІа йгвжважваквуз, зцІахІвачквала зхъагвы аквквaз руандырквa адзы йтарцан йыруа йалагатІ.

Къамилъагъи гвжважвагІваракІ гІалылалын дкІватІитІ, йызквылкІра лымдыруа.

— ХІталрыма, саби, адзы? КъакІ атагІаквахта йа-тагІалахІахырквын? Араъа хІгылазлушма хІазпшуа? Амла йагаквaуа щта? — хІва сара тшсзыгІалырхан лгвыгІвбара закІы йазцара ахъазла цхърагІагІвта сылзалра дайгвгъауа дгІасайкъангъашитІ.

АчІыйа сара йсхІвушыз? Ахъта саркъацитІта, схІатыхІатитІ. Сквпшырагъи ага йгвымхахпІ. Ауаса суыс зкву гылысырдыруам.

— ХІырпІ, — схІватІ сара агІылахІва спыквгІва-цаквала.

Ачквa ацІасхІвахын йырквуз рцІыхъва сната-гылтІ. Адзы рыцІагъи йантал, ачквa скІуамца агвышвла сцан апсынч схъачІватІ. ХІаба йшихІвузла, араса уахъачІварыквын, ачквa рщапІы багъята йгылитІ, йынкъвуцарнысгъи майрахитІ.

АдзыгІв аквта хІазаргванхапхъадза адзы тшгІа-щтІнахуан, атолкъвынкагъи духун. Абар адарабинаквa рквтадза йгІадзатІ, хІмашакквa рыуа рыцІа йласквaзгъи адзы йгІахънагалуа йгІапІатІаутІ.

Къамилъа ауат тшырхъалырпан йлыман.

— СахІатби, усакъ, анат тшгІархъумыршван, йызлацауала уца, — хІва дгІасыхІвун ауи шІасдъа.

Саргъи ссакъуан, ачквa срылсуан, срыквцІыр-уан. Ауаса ласыла гвы асттІ хІапхъа йгылаз ауандырквa рыщта хІтнагата мачІ-мачІымца адзыгІв ацІа-

хыла хIшарыдзахIвауа. Анат рапш толквын гIапкIы йрайгIайырныс хIычквa мчымхъачван: агъны ацIыхъва чва згхата зымгва азна зымфахуамца зщaпIквa зцIцIыз, шыхIвла, хъыбла йдырчумца йсусыуа зпсы гIалахIва агIапын йгIаквызгаз, тIакIв рщaпIы йангIаквгылхгIы ачвагъвара йащыхыз — ауат угвы рабгъушта йаъазма? ДаргIы йшрылшузла нырчвла йахъуан, ма, йыртлакIуаз мацIын. Сара сызчвшвуз ачквa рыуа закIы адзы йтакIахIара акIвын. Ауи агIан йхIызниуашыз уыла йгIацIаужьырныс гъбаргвымызтI: адзыгIапкI хIуандыр ацанарпушын-тә мацI-мацI йамхънахуашын, йанугIы нанауахвуашын. Ужвы тIакIв хIбгъанагарыгIы адзыгIв хIырситI, апххъа гIаскIытI. Ауаса хIармала, адзы злабгъалуазла, йхънахыз ацIа ахъаквa щагъьата йырзалуаз ахIагIараквагIы псайспадза йгIаргванхун. Тшхъзыргъгъата йгIайуаз адзы ауаъа йаннадзарыз, тшаднакIылхуанта гвжважвагIва акв закIгIы зквыхмыз агIвщагъьакI йырбыжътштшун. Ауаъа убжьанагазтын, уымгвыгъахын. Къамильа ауи лбунта дгъьаджъуан: зны сара дгIасыквцIыруан, зны хIапхъа йгылата атшпы йазынадзара йахадзакваз дырзышIтуан, напI рзылчпун, зынгIы агънанара далагунта, «А сара тачв-гвачв лахъыда, йуымаскIазйа ура сабигIы уызгIаджвыквыздаз!» — хIва лчIвыуа йалалцIун. «ХIыгIвзачва» гвы гIахIыртта йхIзыгIамгвжважварквныз, хIуысквa шцушыз уырзымцIгIан. Ауат гIвычквI апсынч шрыхъвдаз йгIахIпырарцан, рпшвахIв ацIыхъва хIгврыгъ йашIадрьшвын атшпыла йхIыхъхтI.

Атшпы хIачвыхъарахымкIва цIоларта — тасыртакI хIахъанагатI. ХIуандыр адарбинаквa йгIархътштшауа йаналага, хIмашакквa аннахпI — хIва сшван сыцтахъла сацапштI. Къамильа къарута йлымазла ауат дырхъарпа йылкIуан. УадыргIванагIы йшызбуз машакквI гIалыцIцIын гвы алымтуа адзы йацджвыквылтI. Ауи йакврышвыз акIас къапщ анызба йызчIвыз дыздыртI, саргIы тшгъсзымкIхтI: апсынч сгIахъыцIын ачв абгъаламца снаскIан адзы стапатI.

Йсчпуз гIазгвнымгIвыз Къамильа, «Йучпауа ачIвйа, СахIатби, угIахъынхIвы арахъ!» — хIва днасыцтацIыртI.

— ДжураргIа рмашакв агитI! — схIван адзы сгIалцIыргIатI саргIы.

Йыквсцумца амашакв сацталтІ. Ауи амчырадза йнамдзаскІва сахьдзатІ. Амашакв акъвапа самцІа-сын йгІаскІытІ. Ауи багъята сармала йскІын са-гъьмала сдзцауа атшпыла йгІасырхатІ. Адзи сари ахъыхв машакв амахІкІуан: ауи йсыквнамхкІва йгъамуазтІ саргы йгъаусымщтуазтІ, атшпыла сгІа-хъуан къарута йсымазла. Ма лахъвгІахъасрипхъадза атшпы ацІкІыс адзы абыжътштшарта сшаргванхуз сыласхІвун. Ауаса амашакв аусцтра ауасахІвагы сгвадзакІва йгъгІанамгуазтІ — амла йагауа Джъу-раргІа рсабиква сыла йыцІагылан. Ауат рнышв атира хІаргы зъара адыгІбалйа, зъара хІашІызйа! ЙхІы-маз зымгІва тшыгІврала йанхІпсахгы, ауи ахъазла аурамква хІырбжъан, закІ гІатныхІхта йырзыгІгара хІгвалата. Ласы хІызыгІаджвыквмылхызгы ауи акІвпІ, тшахІмыркІызарквын, ацІа хънамхскІва хІгІахъынхІвыхырныс аурын. Ауи аъара здыгІбалыз йгІатныхІхыз ахъыхв адзы йхІчвнанауахвырныс йа-лагун, бзигвыгъа йхІайгвгъаквауагы мцыра хІрыд-гылхуаштІ. Ауат хІшпарылактапшхуаш? Рысабиква рчваква чвыш-чвышдза, кыжв-мыжвта йгІвыча сы-ла йыцІан. Ауат рмашакв асыргара ацІкІысыгы са сагарыквын рыцІа йгІалсхуан. Йаргы ауи снапІы-цІызхуаш къарукІгы адуней йаъамхушта йспхъа-дзун. ЙсызгІамымхуата йсчвагауа йалагарыгы, йш-сыму саргы саццушын.

АбакІра ауи аъара снанауахвын, рыцІа паса тшгІасзырдыруз ахътадзыдзарагы зджъарала йт-хъатІ. Адзы сабакІуан. ДжъураргІа штгІачву рынцІ-ра, рбазара ари ахъыхв машакв йгІащаквнажъуаш-та йхъасцІун.

АдзыгІвгы мачІ-мачІымца ацІахъыла сбгъана-гун, «йаууымщтуазтын уызбапІ» — ахІвауазшва, абыжътштшарта сазнагун. СангІапсадза, цІолузтын — хІва сапшырныс салагатІ. Адзы схънагІвун. Адзцара атаджвыквсцІахтІ. ХІуандыр гІарыздаз агІвхъачва адзы йнатапата йаннасымцІас, скъару салгадзун, абыжътштшартагы гІаргвандзахахъан...

Срыма атшпы сангІаквыргагы амашакв багъята йсыман, йаусцтрагы гъсылымшахуазтІ: ауи аъара багъята йскІын, снапІы дийтІ амашакв ашгІачв шсы-маз. ЙгІайззакваз снапІы рщцуа, йдырпхауа, сыма-чкква закІ-закІы йырчытІауа, йдыркъвчІуамца йам-цІырххын амашакв снапІыцІырххтІ.

гьылтламыкІѳІ. АмгІва хІѳадзаквыз хшы гІазталта йлыхьуа йалагуз лкІыкІаква шылхьуз йзнымкІва гвы астІ.

Йацы адзы сахъватшзарквныз, Къамильа рыцхІа йылхътыцІуашызйа? Йабадзабзиха закІгьи шсызнымйыз! Момо, схъа ѳагІащаквхагІвацаз гьакІвым араса сызгвыргъуз — сара схъкьъачІвыла санхща абалахІ ѳагІалыдымсылыз, йѳалхъыцхІаз акІвын.

Йахъа ачварта бах ансау, ацІх шабгаз сгІамшыхауа, псыта сычвтІ. Ужвы йшсыласхІвузла, саѳаща ауашын: сгьымшыхуазтІ, схъагвгьи лашаран. Уца, льальаракІ сыларкІван. Ауаса ани апш мыш харзына гІаталта ачварта ушпалазагърыз! Амара гІацІцІхъатІ, ауи ануркв ахъышквкв йгІаркІылсын хІызгІвназ апещ йыгІвнахъмаруан. Атдзы арыбыгъра збазарту ацІаракв гъвычІгъвычІуан. Йшаѳула, амш бзихуштІ. АмгІвакв тІакІв йхІвынчІвыркІвазтынгьи, уымгІвайсх йауаштІ. ХІкытлагІвчва хІызпшуан.

Сара сгІахъчІвалтІ. Йара ари йаквшвауата Акимгьи ашв дгІакІылагылтІ.

— Ушпаѳу, ахъацІа, убзихахма? — йхІван дгІасайгвыргъватІ алыгажв, агІагылра тшазысчауата саниба.

— СбзипІ, — схІватІ сара.

Ауи дгІашылта датшагьи зджъакІ йхІвушзарын, Къамильа лахьыла дпшыта дызпикъъуз ауыс ангІайгвынгІвы, йгІацІымцІахуата дацапахтІ.

— А-а, СахІатби, угІашІыхахма! — лхІван йылчпуз нылымжъуа лхъа гІацалырпан дгІаспшытІ. — Ушпаѳу тІакІв? Йахъа суыршвахын. Ухъа гьуымхъхума?

— Момо, сбзихатІ. ХІджвыквыжъх ласы-лас.

— ЙауаштІ, бзи, уыжвжвы.

Ауи дджвылцІын агваны йчвыта йбаххра йахадзас счгІвычаква сызгІалгхтІ. Ауат суабчвахъылпа гьрыцмызтІ. Ужвы акІвпІ ауи йазнийыз ангІасгвалашвах: ДжьураргІа рмашакв ангІамссххуаз адзы йсхънахын йагатІ. Ауи атарала счгІвычаква фурашкІа пшдзакІ рыцын.

Сара тшызгІвычакхтІ, афурашкІагьи схъасцІатІ. Къамильа дгІаспшын араса лхІватІ:

— ТІакІв йучвдууызтынгьи йауаштІ. Сара йгІауылтитІ ауи йацы хъацІата тшѳагІауырбаз ахъазла, — хІва.

Ртшхъвара ажва зкытыз санхща сьалыртшхъваз, сха духауа, сгвы йахъватІ.

Сара айшва адылгалын чара хІызшІылттІ. Аким-гьи дгІашылхтІ. ХІгъадзачуз ауи саба дуи йари рай-гвара анахъ Балахонов йыр йацрылата ашкІвокІва-ква йанрайбашуаз агІан йшгІаншаз, ауат йабачвым-дзуа, арыцхІагІа йанйарыгьи, агвыргъьара рызгІа-йыргьи йшацагІвыршуз, йшацацхърыгІуз, йшабац-тІыхуаз атурыхква гІайрахахын йгІахІайхІуан. Сшазхъвыцуазла, ауи йгІагвалашвахраква сара с-кІвын йыззынархаз. Йтагвжвагьи Кьамильагьи йыр-гІахъан йзнымкІва ауатква. Сара сакІвын пычІвта ауат йрыздзыргІвуата йрылаз.

«Зыбышвала йапшым аугІа айгвара, айщчвара анрызбжью, йанацІагылу, ауат йрайгІайуаш кьару-кІгьи гьаьам», — хІва хІарыпхьагІв йажваква гІас-дыргвалашвахтІ Аким йгІагвалашвахраква. Ауи йгь-аквшахІатмызма адуней ахъахъ апны дызкІуаш кьа-рукІгьи аьамшва тшызбуз афашист йыгІвара дтар-цахта ужвы дьатарцуаз!

РыцІа хвыцта ухъвыцырквын, ари астаница аб-зазагІвчва ракІвымзара йацы амш хІара хІыхъазла йызлалгушызйа! Абар уахъчІва санхщагьи саргьи хІабгапІ, хІызгІвадапІ, бышшвалагьи ъахІлыралагьи йгІахІыднамкІылуа Акими Сари ррызкъ хІальаль хІахъачІвапІ. Ари шпаухъаштылхуаш?

ХІчатІ-хІыжвын агваны хІджвылцІхтІ. Аким хъатакІла йнапІы йрауын кІартІоф зтата йгылаз ах-машакв чвыкІ рыхъазла араса йхІватІ:

— Анатгьи атажви сари йшвыхІтитІ. ЗныкІдза швдырбзазапІ.

Кьамильа ауат рсогІа тлапІаква бзира ду рылтуа апшвымаква драйхІвахІуан.

— ЗакІы гьачпарым, йнашвахв, згІвадарала йшв-фатІ, — йхІватІ Аким. — Ибрахим рыцхІа, йпсата бзихатІ, данаъахымзара, йгІайтынхакваз швакІвпІ йхІыщагърыйу. Щардала швхІзымбарыгьи, йхІтла-кІуа гьшвагъьахІшум. АгІвмашаквкІ бара йбчІвыпІ, Кьамильа, бсабиква йдрыф. Ари акъайматгьи амаша-квкІ йыститІ. Ауи йгьахъазым: швхабар згІаз хІхІа-бля дасу йгвы йауаз тІакІвы-тІакІв швзаларпсатІ. АкІартІоф дудумызтынгьи, йфа йауаштІ. Абан абакъ ацІахъ йъаквпсу. Ауахъ швара йыжвдырхпІ рыцІа йкъвльайсызу, йызшІашвкІуаш. АтшыгІвра шІыц

гІашвІалнацІыкІара бзидздза бжъаркІвапІ. Ужвы швуандыр йану амашаккквк гІаныхІхпІта, ани акІар-тІоф агвы йтахІпсапІ. УадыргІвана амашаккквк акв-хІцІахпІ.

Аким йшихІваз апшта йхІчпатІ. ХІуандыр, апхъа алала, йхІагІахатІ, йгъхІзыгарым — хІва уачвшвушта йхІатлахатІ. Ауаса хІызлацахуашыз амгІва бзийын-та ауи хІгІанаргвышхвун.

Ачккв гІасцхын йацІасхІвахтІ. Акими Сари хІц-риккв рапшта тшрыкІвхІыршан мгІва хІгІаккквылхтІ. Ауат тшкІарамылхуа лапшыла щарда хІгІардастІ.

— Чвгъа йажвытІ, — лхІватІ Къамильа тшытракІ хІангІамгІвайс. — Щта, дызда агвъагІва йарычкІвын-уа: йыззаманыгІваз рыгІвпачва айсра йаладзгвы-щатІ. Йа атажви алыгажви рыхъазла лапшыхътарыс-гата заджв дгыІартнымхатІ...

АкимргІа рстаница йуымбахуа хІыщтахъла йгІан-хатІ. ХІуандыр ахІатла йаргъызуан. АмгІва ащарда гъвгъваран йа лагъбынта ачккв урымсуа, урыккым-цІыруа къахвта йтлахІвуан. Ауатгъи йрылархІвун рцри шта йшазцахуа, ауи шгІаргванхуз. Упны уан-цахуа аъара мгІва ласы аъума! ХІаргъи, Къамильи сари, гвыргъарала хІырчвын: аккв хІпынгъи йгІа-ккватІ, йгІакІачІватІ. Ауи йакквашаІатын аныла-ары-ла йтагылата хІзынйуз адзыжккв. ХІанцуз апсабара шаъази ужви хвакІи тобакІи рызбжъан. БагІдзара зауыз архъаккв чІыдахъвы йгІачІыхвхатІ, къдзыра гІарыцІалхтІ, псы гІархъалхтІ. АпсгІачІккв рашва-кквгъи рыцІа йкъахвхазшва, датшахазшва йаъан. Йауа ухІварыккын, аккв йгІайыз насыпран, бзаза-ран. Къамильи сари хІгІкквгъи псгІачІвыта урад рхІвун: абагІдзара йазпсуаз агІайыраккв аккв таза-гІвата, гІащакквыжъгата йшрызгІайыз апшта, арыз-къы йазпсуата амла йагуз хІкытлагІккв бзавара, нцІра рзыгІгун. Ауи хІуандыр йанын.

Ислам йымш

Ислам хъвлапынккв рапшта анхарта амщтахъ ав-тобус даккчІва ркытла дымгІвайсхуан. Датша зны акІвзаркквынз, руыхварта дгІатыцІхтла ркыт днадзах-нацІыкІара йгІапсаз ймахъащахъаккв йырльальарын-та тшытракІгъи ачва тшайтрын—мгІва ушыккву йуыз-гІайуа ачва рахІа йхъгІапІ. ДангІалкъахра тІакІв

дгвауашвхІауахаргы, ачва агІвычІвгІвыс йыхъаз-
ла йщхапспІ рхІвитІ, ащажыгІагылра йгІалцІла йта-
хуз йычва тІакІв йнанархъахуан, рпны рыцІа дтшпс-
щахъадза днадзахуан. Ауаса ари азын йщагаща да-
тшан: ачвасысра гъйызгІамиуазтІ, йаргы дгІапсата
тшгъыйымбузтІ. Йауа ухІварыквын, уахъчІва — ауи
этшын дгІадрийыз акІвын, йаргы сквшшвбжакІ
йхъыцІуан. Анхарта апны дгъырхъмаштылтІ: дызна-
пІыцІаквази йынбжъагІвчви пхата йгІайайхІвахІвтІ,
чвахъабагатагы махъвшІасахІаткІ гІайырттІ. Ужвы
ауи йзаман апхъадзауа йнапІы йахъан, йгвыргъъара
йаланархІауа.

АцІабырг ухІвушызтын, уангІадрийыз атшынла
ахъызхІвараква Ислъам йгвы къабыльта йгъамбузтІ:
араса хъаргІачІваракІ, хъацІамракІ, кІасамсракІ
алазшва йпхъадзун. УахъчІва йъагІайайхІвахІвуаз
йгвапазтынгы, дачвпхашун, йхъа татайгара ймаууа:
ачІвыйа ауи апш хъацІара дута йчпаз, сквшшвбжакІ
ницІытІхІва ауи зуыркъагІуш? Йара арат йцІыхъва-
хауа асквшква руацІа амшртлапІара базхатІ, йалкІ-
гІата ашІаква рпны. ЙгІадрита ачважвара шджвы-
квырцІауа йангІадрийыз амш артлапІара йащтапІ,
асогІаква йрызпшитІ. Йара Ислъам йунагІва апын-
гы ауи акІвпІ йшаъу. ЙтагІчва, дара аби ани шалу,
быжыгІвы йнадзитІ. Заджвипхъадза йыртлапІачІву
йара йымш йымахпІ. СквшыкІ ауацІа ду-чкІвыныз-
тынгы — быжъчаражвракІ гІащтІыхстІ, быжъсогІакІ
уырзыпшгІастІ! ЙалацІах ауаъа агвлачви аъахІыль-
чви рыхайырква: айгвабаразтІ, арра надасразтІ, гІай-
хра къвырманызтІ, надылразтІ. Чаражвра адгалра
ахІа уыс уымамзаргы гІалапІ. Йанакърыкъъу йза-
чІвызлакІгы амщахитІ, айшара йаннадзауагы гъма-
чІым.

Апхъа йшпаъаз? Ислъам йара йчкІвынхъа агІан
заджвгы дангІадрийыз амш йачІайхІуата йгъидыр-
хуам. Йдыруа ари акІвпІ: ачкІвын хвба-цба сквшы
дырталта пычІвта абна мшІбжъакІ йара-йара йгІай-
гызтын — ауи йшрылшуз йдыртлапІун. Ислъам йым-
шІбжъагы йаба рыгІвна ахъвымблы йкІнайхІан
йынбжъагІвчва гІайдтІ. Ауат ацІай йызхІвахІвтІ,
ажва пшдза гІайархІвтІ, йчатІ, йыжвтІ. Ари амш
йалкІгІата аба йакІвын йызгвыргъъараз: абар апа
аунагІва закІ гІадигалуа дцатІ, аба дгъцІагылагІвы-
дахым.

Ужвы ачІвыйа, скышыкІ атырпхьадза хъачІахІ-
ра ртахъыпІ. Ачаражвра щарда агІвычІвгІвыс дмы-
гІвхъырцитІ, аркъа ансимшы йтахъхауа, арызкъы
хъгІата йымбахуа дырчпитІ.

ДгІахв йпахІба ХІаджъмурат. Араъа щарда мцІуа-
та йымш дыртлапІун. Стереомангитофон йзырхв-
гІатІ. КвтІу апны дгІанымхахуа уаса йзырщра йта-
хъхатІ. ЙыгІвзачви йари абна йцан ауаъа амш шаб-
газ рхъа йачІархІтІ. Йара, ацІабырг ухІвушызтын,
ачІвыйа ауи йысквш гІважвигІвба йзачІайхІуаш?
Бзира дута йчпахъайа йугІа рыхъазлагъи йтагІчва
рыхъазлагъи? Акъвырлыкъв амщтахъ гІалахІва
абазара алымхІа пикъгІвацитІ: тагвжва дгъгІайымг-
стІ, йхъазы дауцтта йани йаби ъаным дызбазарныс
хъацІауачвапІ, — щымтала анхарта дахъымшвауа
дцара ахъазла лабахъала дгІацІрымцакІва йара-йара
дгъызгІагылуам. АжвакІла йухІвушызтын, ахІаджв
дацІаркІвапІ, йанакІвызлакІгъи ауаса йаъазлушдзи-
щауа. Ислъам йцІайква рахІагъи ймыгІвхъызцауа ран
лакІвпІ: Хани ачаражвраквa ракІвыршара дазгІа-
шыкъын, йылтлакІуата лгІариква заджв йымшгъи
лмыртлапІауата йгъагІвлымщтуашызтІ, лара лчІв-
гъи рылата. Ауипхъадза — Ислъам согІа рзыхвгІа,
урайхІвахІв, йырчІахІ.

Ислъам йагІвсыз асквшква йара йымш артлапІа-
ра уыста йъайымбуз йгІалцІла, йтагІчва рыуа заджв-
гъи дазйымдыруа, ддмыртлапІауа данбжъышвтуаз-
гъи гъызнымызтІ, йаргъи йгвы йгъамсуазтІ — йшпа-
суашыз йара йзымшыз йгІайымгвалашвауа йана-
гІвищтуазара? Ауаса уахъчІва йуыс зкву датшапІ:
сквшшвбжакІ анухІвара араъа йгъгылам, йчвгъа-йб-
зийызытынгъи йгІайбзаятІ, йапш зџпшу дгъырцІыхъва-
мызтІ, рапхъа дгыламызтын. Акъвырлыкъвхара
амщтахъ йгІашІарышвта дынхитІ, йхъа мышкІы йацІ-
наймыргауа. Бзазага ъачІвагІа щардагъи йкІытІ:
дтрактористпІ, дшоферпІ, дхІахъваквцІагІвыпІ, дщы-
хыгІвпІ, дымшІычпагІвпІ. АжвакІла йухІвушызтын,
йнапІы йамдыруа гъаъам. УнагІвара далата дбазитІ,
йсабиква йыгІзитІ, йыртахъу найырхъитІ. АхІба
дшоферпІ, йгІвыджъхауа институт дыцІапІ, арахъа-
рат айцІбачва ркыт аквтанай апхъарта йцитІ. Йын-
харта апны ауаса хвы анизырчпауазара, адуней дыз-
зыкву йтагІчва-йгІариква, йхъапщыла — рахІагъи
дщІырхра йквнагитІ.

Абар автобус рурамхъа йгІашІастІ, йаргъи дкІ-
ныцІхын рпныла йнайырхатІ. «Йараби, сымш шпа-
дыртлапІушицтІ», — хІва йгвы дтахъвыцитІ Ислъам,
даннадзахра дзынйуш йыла йгІацІайыжьра даштата.
«Сазырымдырырквын?» — хІвагъи гвыгІвмыгІвракІ
зджьарала абжы гІанаргун, ауаса Ислъам ауи йыр-
гІара гытахъымызтІ. Дазырымдыруазтынгъи закІы
гъихІвушым. ЙтагІчва хвы йзырчпауа, магІныкІ
йзырбузтын, дара йгІаргвалашванІ йымш, ауи йша-
чІархІуашгъи дара йырдырпІ. Рыуа датша заджвы
йымшзарквын, аткван согІа йхвгІарын, башырбакІ-
гъи гІайахврын дъагІайхуаз. Ауаса йхъа ахъазла
йзихвгІуш ачІвыйа?

ИчІархІрагІатІ йыгІзауа йгІариква, дазылдыр-
ргІатІ йхъапщыла!

Ислъам ргвашв гІайтІын рыкІадыгв дтшкІарал-
хтІ. Йапхъахауата йыла зквшваз йхъапщыла Хани
лакІвын: ауи апахъІакв адзхъа дчІва кІартІофчва
ахъылхуан — ауыгъи анхарта дгІайхицтара щарда
цІуата гъгІацІуашым.

Ислъам атдзы днашылхын йхъанкъвгага сумкІа
астоль ацІахъ йыцІайыргылтІ. АмацІауыртала хъвахъ
псажын, ахъаз дзыкІ пхауа агазхІакв йаквгылан.
Анахъанат апещква рпынгъи йымш артлапІара йада-
мыгъата закІгъи гъаъамызтІ. «Йахамдзата акІв-
запІ», — хІва йгвы йырбзитІ ауи зныкІдза.

ЙгІариква заджвгъи дгътшкІарамызтІ. Ауат рыуа
заджвы ужвы дгІайыдххылта дгІайайхІвахІвныс,
тшгІайыкІвйыршаныс дшпазпшуаз Ислъам! ЙалкІгІа-
та йпхІа хвыц Мыслимат.

Ислъам агваны дгІаджвылцІхын йтагвжва длы-
дгылтІ, дыздзхъачІву акІартІоф йара йыхъазла рызкъ
бзикІ гІалылхныс йахъылхуашва йпсы йабауа. Уа-
дыргІванагъи дазцІгІатІ:

— Йазбгвалайа ауи йахъыбхуа? — хІва.

— Йазызгвалайа, ацІайква гІадгылхырквын йыр-
шІаскІуаш хІазыркІгъи гъаъам, дзырдзакІ счпу-
штІ, — хІва лджъауапхатІ йхъапщыла гвауадза.

Ари амщтахъ акІвпІ Ислъам йымш артлапІара
ауасахІвагъи ауатыкв йштам хІакъта йанхъайцІа. Ауи
дымлациуан, арыхъшвашвага ъагылазла дцан щым-
та йгІанхата йтагылаз ачІван йырпханыс агазхІакв
йаквйыргылтІ. Ауи ъадзапхуз дчІва дхъвыцуан,
хъвыцрата йызгІайквузгъи гъкъахвмызтІ. Йшаъула,

йара зымгІвагы дырзыгвжважвауа йайрыщан, йара уахчІва сквшшвбжакІ шихъыцІуа йтагІчва рыуа заджвы йгвы йггІанамгті. ЙгІариква чкІвыныркІва-зті, лагаркІвазті, йхъапщылагы йылчпахйа? Амш шабгаз кырбыджъ щтіхті, даквцІаті, дангІайхра дчара шитахъу гьлымдырума? Дизыгвжважва гьа-кІвымта, тшггІалымрыцІсті. Абар йхъа йара дазы-мацІаухиті. Йутахъызтынгы уымчан, дызда уызуысу, уызтахъу? УахчІва йахъазума, анахъанат амшква-гы ауи акІвпІ йшауу.

Ислям дызланхаз йчыркъкьва ахъихын йтуфля-ква йшвицІарныс йгІайахвті. Дырпшызтын — рыцІ-гъаква гьрыцІахым, хІвынчІв ркІныпІ, йпачваква ры-уа заджв дрыланыкъван йанйыргылжуаз рыцІгъаква рыцІихта гІацІуашті.

Ари амщтахъ акІвпІ Ислям йгвы аныдздза. «Ани ахІа хвы зкврымцІауа, сара лага, йамгІан чІахІраз-йа сзызпшуаз? — йхІваті ауи йгвыла, йхъа арыкІы-гахуа. — УтагІчва йшатахъыз йубжъазарквныз, чІа-хІгы узырчпахрын, ушахІбу, аунагІва апны зымгІва рацІкІыс ушхъаду рдыррын».

Йаквйыргылыз ачІван пхан йгІаквиххті. АчІа-хъва йххын айшва йгІаквйыргылті. Ауи адакыкыа йхъапщыла дгІашылхын лкІартІоф хъвылцІаті, йара йпны дгІашІамсуата апещла дкІылсті.

Ислям айшва дахъачІваті. Йхъазы дчарныс йа-накІвызлакІгы йчвымгын.

— БгІайта хІырча, — йхІван йхъапщыла дылзы-штті.

— Йгъстахъым, сгвы гьазгІайуам, — хІва лбжы гІагІвынггІаті дзыгІвначІваз апещ.

«Йа тІакІв дшгІасыдзхъамчІвауа, — хІва йгвгІаш-ра йалахІауа длызхъвыцті ауи. — Аурам сгварцІпІта йапхъахауата йгІасынйауа йсрыжвпІ, саргы зынчІв-хІвахъызта йсыжвпІ» — хІвагы йгвы йгІанамгті, ауаса тшикІхті.

Ауи дгылті, стаканкІ гІайахвын, акІьяльагІвына дцаті. Уахъынлата дызчвпхащущ сасыкІ дйызгІайуаз-тын дымгвжважвахра ахъазла дырхъымсуа харкыа башырбакІ йыман. Ислям азакІы ахъйырцыті, аста-кан азна тайчван дахъті. Дыззахъыз — агвакъвпра йгІалихта акІвма, момкІва заджвгы дъайуысмыз йхъа йачІайхІхуата акІвызма — дгъазымхъвыцуазті,

йхъагы дгъазымхІвахІвтІ: йымыжвкІва йамуашта даѳан — йыжвтІ. УадыргІванагы йатагІатайчвахтІ..

АмацІауырта дгІайхтІ, астакангы йыргылхын ачара джвыквицІатІ. «БыгІвначІвазтІ баргы ауаѳа тацачкІвынта», — хІва йтагвжва гвыла лакъырды дичпауа, йгвы шылзыхъшвашвахауа йылайхІвауа длызхъвыцуан ауи.

Йхъазы дчан дгылхтІ Ислъам. ЦІгъа зцІахмыз йтуфлъаква йшвицІан дджвыквылтІ. Агваны лащцарахун. Абар йтыцуан бзираклла дыззпшуата йгІайайжъаз амш. Этшын дгІадрийыз амш. СквшшвбжакІ анихъыцуаз амш. Ауи амш алащцара йшыладзуаз апш йбзасара апны лашаракІ, пшдзаракІ, пхаракІ йчвыдзуан. Йапхъала йыгІвбахауа асквшышвбжа амгІваква щтІан. Ауырахушма ауат? Дызда уыжвхІзаман — агвжважваджъраква рзаман — йыгІвбахауа асквшшвбжа ацІыхъвадза йамыздауаш?..

Агвы ацтаквала

Автобус йгІакІныцІквушыз ангІакІныцІ, ауат йрызпшуаз арахъарат амгІвайсчва хъайбагалтІ. Йхъалквас ЧагІбангы дрылан. Ауи пенсия дцахъазтІхІва, йквпшырала агалагы чкІвын чва йыман. Щарда цІуата дыздыркауа йшырхІвауала, мышкІы хъыхъкІ гъйымхъстІ, «ыхІ» йхІватагы дгъамымхІвазтІ, шлацгыи ауи апшта йгъйыламызтІ. Тутын ѳайымчвуз, аркъа дъачІвымыз, ахІауа цкъа дъалазапытыз акІвзапІ ауаса йдзамгІваква аща згІарылхватуз, йчва зцкъаз: айсра асквшква ракІвымзара, йынцІра архъа дыквта къарула дынхатІ. АзгІвадара йгІайыланацІуз апша чІыди акъаври ракІвзарын ауи дызхъвмаргІвыз, йалкІгІата ахІвсса хъапцкъа йбата дырмачважвакІва, дрыцмымшыркъвакІва йзизымчхІуз. Йаламгылаз йчкІвынхъа амаджъанра йауата йажвынтахъадза йыцгІайгыз хІалъзапІ. Ужвы автобус дангІахъалгыи чкІвынкІ дгІагылтІ йчІварта ЧагІбан йыйтырныс, ауаса алыгажв йара дымчІвауата, йаргван йгылаз пхІвыс квта пшдза дукІ дйырчІватІ, длачважвауа дымгІвайсырныс ахъазла.

ЙащтагІайуаз агІашІасырта апны угІа щарда гІахъалтІ, йаргы йшитахъымзымца акъвадан дгІалкъвырган автобус апыквла бзидздзара днадрыскІбатІ.

Абар ауи аугІа жвпІара дрылагыла дымгІвайситІ. АгвшІыгъра йгІалихын йаргваныз амгІвайсчва дыр-пшуа далагатІ. Ахъаз дырпшуата гъакІвмызтІ — дрылактапшуан, ршІахъаква дгІарыпхъара даштата. Дабар агъьмала йгылу ахъаџа. СквшгІвынгІважвакІ дыртахуштІ. Шльапа йхъапІ, галстук йыхъвдапІ. ЙшІахъа жвпІа гъажьыпІ. ЗызгІвадарали збазарали йразу, щарда кІылзымџауа хІарамагІантша дукІ йа-кІвта гІаџџуаштІ.

ТІакІв унаскІьата пхІвыс шІакІ дгылапІ. Ллым-хІаква йрыџду амса лымхІарыгІв шкІвокІва дуква, автобус тшацырчпауа, йкаџа-каџауа йгІахІвитІ, лыкв-ква къапщџІвагъьџІвагъьпІ, хвитта йлыквпсу лхъа-бра гІважъта йшвыпІ, лшІахъа пудра ахъыщпІ, лыла-хъвква лак квайчІва ркІныпІ, лылачваква чІыхвла йшвыпІ. Ауи йлыдгалу ашвыгаква ауи аъара йжвпІа-пІта, маска зхъу заджвы дйапшпІ, лан йлыџгІалри-йыз закІгъи йара ачвала йгъгІалныпшуам, лыгІвлым-хІакІ ракІвымкІва. Дара ауатгъи уырпщдзарыквын, закІ рхъыщшва, йшвызшва, лара йылчІвымызшва йаъапІ. АчІвыйищтІ ауаса тшызхъылшвшгІаз? ДпщдзахауадзылщузапІ. ЙшылчпалакІгъи ахъачваква рыла тшгІаџІалыршвара даштатІ. Апудрахъыщра, атшышвшвра ансимшгъи ауи аъара заман аналырга-уазара, анхара «йахамдзауа» заджв лакІвта гІаџџ-џуаштІ. ЧагІбан ари йлапшкву йхъа йаквнайыргата дгырмачважвузтІ.

Ауи лыдзхъа заджв дгылапІ. ХъабрауыкІ, шІахъа-лашаракІ. ДпхІвыспума, дчкІвынума — баргвыпІ зы-нла йалуыргарныс. ТшытракІ уанпшра дшчкІвыну хъауџитІ: йпышв дара йквайчІвапІ, йпџІаква са-шІыщпІ. Ауи йшІара атхаджыгІва далапІ, ахІвссаква дамаркІитІ, дшабгу абзибара апша дынкъвнагитІ.

ЧагІбан дгІайыддырбџІылхын дгІалалырпхауа йар-мала пхІвыскІ дшгылу бзидздза џуата йылайхІвитІ. Ауыгъи дылпшырныс лкъазу гІадзатІ: йхъа аџайыр-пан бзи-бзи дылпшытІ. О алахІ, ауи йылмагІныйа! Запш дзыхъйа, запш дзыгІвйа ари апхІвыспа хъапщ-здзы лызрыжвуамџа дзырдухаз, запш рхъайа зџІа-хъва лызрыфуамџа дзыгІаз, запш псыхІвайа дъагІа-тайыз! Ллакта ауи аъара анур гІахъыкъьитІта, лыла-ква ауи аъара йпщдзачвапІта, угъзыртапшуам: йучІвым закІ гІауахвуазшва йа йъаупным зджъара

унашылуазшва тшубахитІта уылаква тланыкъвакІла йугахитІ, «напІымджвджвала угьылхьысрым» — ззырхІвауа драпшпІ. Абари длапшзапІ ачкІвынчвакв айрмадзадзакІва бзибара дзыркІыта, рхъаква анЦІралагы йырчвызрыздэхуа! ХІгІазшаз апсабара! УзачІв художник балахІя, ари апш шІахъа анузыгІаныршазара! Йатахъым хвагакІ йа чІвагъваракІ гъаным.

ЧагІбан ауи уыжвгІандзара йыла талыквымшва-сыз йхъа дайгваухуа, йагъъмала тшикІын апхІвыспа лгыларта рыцІа йырхвиттІ, ларгыи лхъа гІащтІылхтІ, угвы зыргъаруа лыла нурквала дгІайшІакІкІан, «АлахІ дузыразхатІ» — лхІватІ.

ЙымгІвайситІ, апхІвыспа хъапщгыи дйыдзхъагыла. Чыдала дылпшра гытахъым, длачважвара ныжъта. ТшикІитІ зныбыжъ зымдырхуа хъалащгъаркІ йакІвызшва дгІайзимырхъвыцра ахъазла. Йгвышхварагыи ймаджъанрагыи абацах? Ауи йылайхІвитІ апшдзара акъару дшщаквнакІуа: йаргыи рыцІа дагъхауазшва, дцкъахауазшва, дшІахауазшва тшибахитІ. Ауаса ала уагІвырсызква йзымдзыргІвуа ауи йлызпхъапшитІ, агвгыи алаган пхъынцІыгІва гІайшІанацІитІ, сквшщардала щтахъла днаарыскІахын, ауи йаргван йгылу ачкІвын шІа йапш, йанисквшыгІважваз агІамта дтанаргылхитІ, ари апхІвыспа хъапщгыи дйыцнацІитІта йчкІвынхъа ахътысраквала дджвыквнацитІ.

Абар йацыта щапІыла аурамла йымгІвайситІ. УахъынлапІ. НадылракІ йацаъан, днайдасхитІ. Зынла йтагІацІшвтгыи йымдыруа, къахв зму хгІвычкІвынчва чвгъахъшакІ гІарпырагылитІта йпхІвыспа йшакІвым тшгІалзырчпитІ, йаргыи ауатыкв дгІатадымрышвуа. ЧагІбан ауат бзирала дрылагазтІхІва, йгъйыздзыргІвуам. Йгвы мгІвадзакІва дшгылаз, рыуа заджв дгІакшитІ. Бзирала йшзагІвымсуашыз анхъайцІа, агІвыджв дрымцІастІ, бзита йыруышвта йанадикъбал, агІвыджъгыи йара ауаъа йкІацІвалтІ, уадыргІвана йчвылхтІ. ЙхыгІвхуз ахІвспа гІайкъбатІ, ауаса ЧагІбан йдыруаз агІамаль гІайрысабапын йнапІыцІйырцтІ, йаргыи йыхъвда дасын дылайыршватІ. ЙщтІаз ахыгІв рыуа аджвырагІв тшгІайгайхуазтын — хІва тшытракІ дрызпшын, йгвы антынчха, йыпшдза лнапІы йыма дыркъвыцІхтІ. Ауи адакъикъа агІан ЛАРА дшпагІайншуаз, йхъацІара шпаджъалщуз!

Датшагыи зны. Асквш шІыц зуахъ йгІаталуаз

акІвын. Аелка пшдзата йгІвычата азал аквта йгылан. Амза зигІваква алалкІкІгІун. АгІахІвыга макъым гвапаква къазула йгІагун. ЙгІахІвуаз дгІахІвуан, айшва гайква йрыдзхъачІвата йчуз дчун. АжвакІла йухІвушызтын, акъахври аларпши йыршымтан. Зыла йалацІыруа йалагатІ «ХІблитІ, хІблитІ, швхъа швхча!» — хІва. Аелка йалашван йбылуан. Аларпшчва алагІваласуан, йцІыруан, амцабзи алгІви тшырчвырхчауа, азаджв азаджв дипшІаххуан, йабащахІун. ЙызладжвылцІуашыз ашв йажвлын, заджвгьи дызкІылымсхуа йырчІыгвтІ.

— Зны тшщаквшкІы! — йхІван ЧагІбан дрыквцІыртІ ашвара зтара йтнацаз ахъачваква. — АхІвссаква мгІва рышвтта зны йджвылшвщт!

ТшгІаздырхыз ачкІвынчва, йрызнийыз йачвпхашахуа, ахІвсса апхъырщтитІ, даргьи ауат рымщтахъ йджвылкъыитІ зарар дукІ гІарыдымсылуа. ЙыгІвназ абзазагаква мблыскІва йгІаджвылгара, амцаблыра арычвра — аратква йара унашва рхъицІумца апхаста ацІыхъва шІдйырчІватІ. ЦІабыргыта, зымгІва рацІкІыс йара хъагІи зарари гІайайдзатІ. Ауаса йыпшдзлдари бльатакв фгІвыпшдзала пшка-пшка йшІахъа ангІалрыцкъахуаз, лыла цриквала йуацІа дантапхуз, дызда йара йацІкІыс насып змата адуней йыквыз!?

Датшагьи зъарайа ауи йанизаманыгІваз дызлашваз агІаншараква йрыуата уахъчІва йгІазшІнатхта йпахъ йгІанаргылхуаз йгвы! Ауат гІахъвыцраквакІгьи гІарыланархІунта, ашвыга зигІваква йыртнащыхуан, йарыпшдзун, ащтацаца шІыц рнатхуан. Ауи йпхІвыспа йгІалыщталыз амшв дгІашІимкъязтын, дызгуз адзы дгІамйымхызтын, заджвгьи длымхІвахуа данчмазагІвхІатлаха, замзамдз лызгІайаута димырбзихазтын — зъара мгІва дрыквнажъуазйа йгвы, зъара йнарычпузйа апхІвыспа хъапщ лыхъазла! Ларгьи йылбун йхъацІара, йцІабыргра — лбзибарала джъауап гІайылтуан. Ауи дшабгаз насыпла дырчвын, йтламыкІуаш аъамкІва тшибун: апхІвыспа лбзибара йгІауыланацІауа амч змайгІайуаш кІара аъума!..

— Дада, учІва араъа, — хІва йпхІвыспа хъапщ лбжъы йгІитІ ЧагІбан. Ауи залхІвыз дидырра йтахъыта днапшы-гІапшитІ, ауаса лыгажвкІгьи дгъибум йгъагъара.

— УчІва, дада, араъа угІайта учІва, — хІва атал-

хІвахтІ апхІвыспа дгІайпшуа. Ауи лбжыы йацта, йгвы агІамдараква ашІанарыситІта йызгІайхитІ, зымгІва ртараквагы йиртагылхитІ: йара пенсия йцахыу длыгажвпІ, ага дызту аныбыжь ацІкІыс шІа лакта йымазтынгы; автобусла ркыт дцахитІ, «дада» — хІва йгІа-йыпхъата дзырчІвушыз — йыдзхъагылаз апхІвыспа хъапщ, йгвы йнанауахвта арат адакъикъаква руацІа йысквш хъараквала йызгІамдуз лакІвын. Ай, ауи агІамдара ужвыгы тІакІв тшарауырквныз йамазйа! ЙпхІвыспамшхазгы, бызгвжважвахйа, рыцІагы дрыланкъвбмыжъуазма йгвы амгІваквала. Ачва ажвуазтынгы, агвы мыжда шамажвуа гъымдырума!?

СымгІильи атшшІыси

Йызбыжьсквшу СымгІиль чкІвын йылахыгы аквыта БалтачапгІан псыхІва дтапшуа ахІагІара дыквчІван. Амара аташварта йнаквгылхъан, абжагы кІнылхъан. Ауи араъа ужвыгы йубаркІвазтІхІва, ацІахы, афермакв ъагылу йташвахъан. Ари йгІалцІла дъачІву апны амш рыцІа йауыта апсыхІва апны рыцІа йайшыста дазхъвыцуан СымгІиль. АцІай йгвылагы йпсылагы амш ласы йалымгара йтахын: пшгІара йджвыквлыз йаба Аслъамбакъ щардазджьарта йызгІамдата йымхъвласкІва а-КІвольа гІайаухныс дайгвгъун. Й-КІвольу — атшшІыс къара щапІышчкІвын акІвпІ. Ауи Аслъамбакъ йацІайхІвуз агІвтшыкІ рыуа азакІы йачырын. Йара ацІай КІвольа — хІва ахыцІатІ. Йшпшказ далаган ахъа йщцуа, рызкъ ашІайцІумца йгІайрыщатІ. Айангы ъасадзакІ акІвпІ. СымгІильи ачыри анацхъвмаруаз, ауи, аныкІ лапщ, агвыргъара гІаныпщуа, «швсакъха, марджъа, закІы шваквшвапІ» — ахІвауазшва, йквырквыруа йнарыкІвша-гІарыкІвшун...

Амтшашаква йшичпалуз апшта, СымгІиль уахъчІва щажъдза арыла йагІвслуз ахшынкъвгагІв дйыцта йгІайырдатІ, мчыбыжь абгакІ йымбаста йгІайгвалашваз а-КІвольа йазгІайгыз афачыгІв-кІъанакви ашвхкви айрыфта йгвы чІванацІыкІъара дацхъвмаруашын.

Ма, й-КІвольа дгъанымйахтІ — йыдзтІ. СымгІиль йгъхъайымцІузтІ йыгІвза ыдзта, йа закІы йафта, ауи ахІа йымбахуашта. Ауи йыдзта ангІайархІв дчІвыуа

далагатI, ауаса йаби ауи йыцынхаквузи гIайайбжъум-ца дашIадрыхсхI, йгIараухуашшва гвыгъаракI йызгIа-ныржътI. Йгвыгъара йашахIатта атшшIыс йазгIайгыз «абыгIвнифа» дазайгъдзауа йджыпква йыртаркIван. ЙызгIагIвта апыкв пшка тIатIачкIвынквала йайтуаз аннанауахвуаз СымгIиль бзи йшпайбуз! Йаргы ауи агIан дачважвун, анахъани йнапIыкIла йщцуан, апырчв мгъы кIара алазтын йалихуан. Йайрыфуаз йалгата ужвыгы йатахъузтын, ахъа гIацанарпунта йниххыз йнапIы йазыпшгIун, ауи арбзун, йнахъаз-тын — айан йазцунта йацIалхуан. «АфачыгIв хшы аквнажвхитI» — хIва дазхъвыцуан ауи ауат адакьи-къаква рагIан.

Ужвы абар СымгIиль йылахъ аквы, тшыгIвта пшгIара йджвыквлыз йаба дангIайхуа акъваш йыкв-кву зымгIва рапхъа дибарныс акIышвхъа дыквчIван. Ауаса дызлагвыгъузла тшыгIвкIгъи дгъгIамихуазтI. Амара акIвпIта аташвара йахадзатI.

— СымгIиль, уа СымгIиль! УгIабгъалх, угIаб-гъалх, — йхIван ауасаква ачкъъара йгIаквызцахыз Нану ацIей дизыгIацIыртI. СымгIильгыи йпсыцхIа цIолата йцтийын ахIба йхIва гIвба йымчпауа, псай-спадза акъвашла дджвыквылтI.

Ауасаква ахъыцIыруан. Нанууи Рамазани ауат йырхъпшуан: алухъараква тшхъа ртарпсун, ауахъ йаздыхIазыруан. СымгIиль дшырзыгIадзахуаз ауат дырцхърагIауа далагатI: рыцIа йтахшвахыз асараква хшы рыцдирыжвуан. Ауатква йъадзаршIыз Аслъам-бакъгы дгIайхтI.

— ЙгIауаухма, папа, а-КIвольа? — йхIван Сым-гIиль ауи дипыраххтI.

— Йгъаам, Нана, йгъсмаутI уахъчIва, — акIв-дыр йаквнащыз Аслъамбакъ дгIатшыжвцIуа йхIвитI. — Ащта зджъарагы сгыквымшватI. Алаква йыр-фатI схIварын, закI гIанхара гъатахъымма? МомкIва напIыкI йакIыма?

ЦIабыргыта, ари атшшIыс мыкIва щахва хIагIа хъвмаргIвычкIвын йызбуз щардагIвы рыла хънахуан, тшхIвыбгъата йайлахIун. Ауаса ауи кIкIа шачвауар-кIвауа дызда айан йацIкIгIата йызгъычуаш? Йгвы зызгIвуш заджвгы дгъйымдыруазтI Аслъамбакъ.

АкIвольа айан уахъчIваракI йкIькIьуа йагатI, уы-жвгы йкIькIьуан.

— Анаъа уцата пщырхІа цкъакІ сызІагстІ, —
йхІван Аслъамбакъ ацІай атдзы диштитІ.

СымгІиль апщырхІа анГІайг, а-КІвольа айан ач
йырбауа йхІвитІ:

— Йгъма, ач ахъгвыщитІ йахъжвитІта. Йхъам-
кІва йгъауашым. ЙацІахІырбата а-КІвольа зджъара
йгІацІшвтхыркъын йашІахІкІыхуайа?

Аслъамбалъ атшан дацІалын йхъауа далагатІ.

— Ма, ари ачвкъъара йгахта йгІадыршрагІатІ, —
ахъара даналга апщырхІа СымгІиль йыйтхуа йхІвитІ.

— Папауа, ари а-КІвольа анГІайхра йахІрыжв-
уашма? — ацІай йгвыгъара зрыбагъуш джъауап да-
зпшуа дазцІгІитІ.

— Зны йгІайхында, айан гъахІмырчвузма, —
атшы ахІвырта йыквижъныс йджвыквидауа джъауап
гІайтитІ аба.

Аслъамбакъ йахъа уыжвГІангыи йхъатала атшква
араса йырцан ахІвырта йщахІатІ. А-КІвольагыи рыц-
та. Ащымта араъа йгъаъамызтІ: анахъ ухъалта ахІа-
хъвптшырта аргван йыквыз авесшта адзхъа йгІа-
раухтІ агІвтшыкІ йырхъазыта, А-КІвольа айан
кІькІуан гвжважвагІва аквта, ауаса атшшыс абы-
жъгыи ахъатагыи гъаъамызтІ. Агъагъара йнапшы-
гІапштІ. Ахъахы гъвгъваран, йаъазаркъын, йчІва
гъакІвымта — йщтІазаргыи уыла йгІащтІнахуашын,
авесгыи ауи хънагІвушта йыгъхъвауымхасызтІ. Ауа-
сахчаква апххъа акІарниз йыквгыла йгІабгъапшуа-
мца гвГІвартакІгыи гІанырмыжъуа йГІарпшыхвтІ —
зджъарагыи гвырбзигакІгыи гырмаутІ. ЙгІабгъалхтІ,
ауасаква йнархъпшы-гІархъпштІ, йчатІ. Ауаъадза
апстІагыи хъбахГІахтІ, агварта атцарагыи йагІахатІ.
Нану ауат дрыцылтІ, Рамазан уысквакІла акыт дцатІ,
Аслъамбалъ атшшыс дазыпшГІарныс дджвыквылтІ.
ЙхъвланацІыкІъара днацІГІа-гІацІГІумца дгІамдатІ,
— ма, мцырата дгІайхтІ...

Уахъа ауасахчаква рыхъвлапынчара нашхыйата,
мшыркъварадъа, айчважварагыи мацІта йалгатІ.
ЙчІапщущыз йакІвымзара арахъарат ласы йщтІалхтІ:
атшшыс харзына лаба-шІаба адзра зымГІвагыи ргвы
йшыцІалыз гІарныпщитІ. КвчІисхама ауи, аквчІис
шквчІисугыи акъанджъа йанагара угвы йаситІ. Ауа-
са ари акъанджъа йгъамгатІ. Йабаца?

СымгІиль йыгІвза къахвчкІвын дазхъвыцуа щар-
да дщтІан. Атшын чвгъа йгІапсаз йаби Нануи ласдза

йгІапырхтІ. Ауаса йаргы йымдырдзакІва ачва дна-
науахвитІ, апхызгы, багазшва, йгІвадзашвауа йыз-
гІайитІ. Апхыз хъадата йалаз й-КІволя акІвын.
Абар ауи айан йац йшхІвуаз уарба дукІ гІащтІаситІ-
та йщтІнапгІитІ. Акъваш лаква йацІахитІта тшырщ-
хуа йшуа ауи йащталитІ. Аслъамбакъ йыму ашвокъ-
ла ауарба дацІахыситІ. АпсгІачІв ду ахы шаквшваз
алудыргІауата льальаракІ гІаныпщитІ, йгІанакъвуа
йалагитІ. Ауаса атшшыс гъаунащтуам. Ауи шамум-
ца адгбыл йазыгІадзитІ. Алаква йабарыс ауи ахыла
йыцІшвтитІта йажвлитІ, йаладрыгъагъитІ. Йдрыгвма-
чІта ахъа анальажъаха, а-КІволя аунащтын швара
ззырхІвауа амдыруата агъачва йрайбащуа йалагатІ.
ЙагІварыхІу апыкв хъвахъва дула ауат йгІарылакта-
ситІ, рылаква йырзалта йдзнарчІвара атахъыта,
йгІарцрапитІта аджыр шамх дзадзква гІарылнары-
швтитІ, адама макъвала йгІардзакшитІ.

АслъамбакъыргІа надзанацІыкІъара алакви ауар-
би абарджващтІ. Ауарба ласыла йгІагвынгІытыІ амч
щдмырхъушыс. Ауи ужвы аквпшыра гврыдзган:
ахъква кІыдыжвжван, хвырта аквын. Йаргы йцІы-
хъвахауа акъарула тшгІанахІвынчІан ахъа алаква
йрылнагахтІ — ажвгІванд йалалхтІ. Ауасахчаква
а-КІволя йазыгІвтІ. Ауи абган, ауарба ащамхква
ъаланацаз ахвыртаква раКІвымзара...

— Аслъамбакъ, уа Аслъамбакъ, тІакІв угІа-
гылстІ, — ари абжы СымгІиль йъагІаншагыи йым-
дыруа, апхызгы йаламкІва йгІитІта дгІашІыхитІ
йгы йбитІ: йгІашылыз Рамазан амзагы айыркІын
тІакІвгыи йрымадзауа Аслъамбакъ дйачважвитІ.

— ЙгІанша ачІвыйа уызхысуа? — йхІван йаба
дазцІгІитІ.

— ЙгІанша саргы йгъсыздырам. Бзидзда цІуата
алаква шуа акІадзала йкІыдххылын уыжвгІандзара
тшырщхуа йшитІ. СнаскІван схъахсылтІ. АгІвлакІ
гІайхын а-Лупа гІанхатІ. АшІа ашІамсуа йшитІ.
Ужвы хІтшква ркІыкІьбыжъквагыи ауыла йгІагитІ.
Йахъа а-КІволя згаз атагІанысылхма — хІва сгвы-
чакытІ, схъалта атамам гІассырдыруашын. Агварта
ахъазы йгІанызмыжъра ахъазла угІасыршІыхатІ, Ас-
лъамбакъ.

Рамазан йтахъыз анихІва йъагвникІылыз дцар-
ныс тшацайырпан дджвылцІхуан. Нанугыи дгІагылтІ
ауи йхІвуз анигІа.

Аслъамбакъ ауи йхІваз дшадгылуа йаквшахІатта даквдзыргІвитІ.

— Рамазан, сщапІквала скІы. Са снаскІапІта стапшыпІ, — йхІван Аслъамбакъ амаша атшпбыргла дкІврытІ, йхъа ауи йахъайкІын амза тайыркІкІатІ. Йапхъахауата ауи йбаз зылаква кІазкІазуа ахъахыла йгІахъапшылуа йгылаз а-КІвольа акІвпІ. Амаша ацІолара цметракІ аъара надзушын. Ауи гъажь пщдзата, апщырхІа ахърыштта ахъа гъагъара ацІахыла йнархата йануыргылра апш, рыцІа-рыцІа йтыбгІахауа йкІнылуан.

— КІвольа, КІвольа, убзапІ йшаъула, — йхІван Аслъамбакъ атшшыс чкІвын дачважватІ. Йаргы йъагылаз гвжважваракІ гІаныпщуата йнай-гІайын абжыы цІагІвдза йгІакІыкІытІ.

— СымгІиль ага дгвыргъахпІ й-КІвольа шабгу йдырырквын, — Рамазан йаргы йгвыргъъара къа-йымчІвахауа йхІвитІ.

— Щта. Ауаса ари агІатгахра гъмайрахушым. Аргваныта уатшпынгылта ухІвынчІарныс шварагІварапІ — йшІбгата убгъашварныс закІы гъазхІвам.

Аслъамбакъ амаша ацІгІва гІайыркІкІатІ. Ари ужвы шакІву йантагІвры чакъ гъаахмызтІ: абан араъа ахъахы апшта ауаъагъи ахІвра чІыхв гІайитІ. Ауаса ауи антабгуз а-КІвольа аквгылата йацбгъанагама, момкІва атшшыс нагІв-гІагІвуа йшхъвмаруаз йгІаншахъаз агІвадыгъ йташвама?

— Сара сшазхъвыцуала, адгбыл тагІвырхъата атшшыс йамдырдзакІва йахъанаган йташватІ. Тшамдырхуата талеракІ йщтІата гІацІцуашын, ауи акІвын абжыы уахъчІва щымта йзымгуз. Ауи кІыкІызарквын атшква ансырцахуаз йызгІарын. ГІальамат, амашагъи сыла йшгІацІамшваз, — Рамазан йгвгІвара йахІба йайхІвитІ.

— Гвы мпшыкІва ла пшума? Ари агъвгъварала угвы гъымгІвузтІ, йаргы ари атабгарта аргвандзата уазгІамикІва уыла йгІацІашварныс баргвыпІ, — Аслъамбакъ щтахъла дтхъауа джъауап айтитІ...

Ауасахчаква ауатква ъадзархІвуз а-Лупа амаша йахъачІва йамхъачІвыуа, йбгъапарныс йхІазырта йбгъапшуан, йанамхъашуазгъи аъан.

— ЙауыпІ, Лупа, уашІасх. УызгІвадахатІ, уара уакІвымзара а-КІвольа хІмауамца араъа йтапсыхырынысгъи аурын, — Рамазан ала ахъа йщцитІ. —

СбгъалпІта аркъан гІазгпІ, Нанугъи дгІазшыстпІ, — ахІба тшизынайырхитІ ауи.

Аслъамбакъ ласгъи закІгъи гыйымхІватІ: ауи рыца йкъвлъайыз амалькІ дазхъвыцуан.

— Уца. Атшшыс щарда цІуата йгъымчастІ — йшІажвкІзапІ. Айан ахшгъи СымгІиль йазгІайгыз ахъгІара-мгІараквагъи уыцгІаг. Нану ауахъ даъазтІ.

Рамазан хвырчвхІва дбгъалхын тшытракІ ахІа дымкъвауата дгІахъынхІвыхтІ. Ауи йгъихъазымызтІ — СымгІильгъи дйыцын.

— Й-КІвольа араъа амаша йтата ауи ачвкъъара дузгІаквхузма, дгІамикІва йгъсзимутІ, — Рамазан ацІай къахвдза дипшуа, цІыхквта араъа дъагІахъайдылыз чІыдата йбауа йхІвитІ.

— Арахъ угІайта уыгІвза уапшы, йаргъи тшарба, угІанагвалашвазапІ, — Аслъамбакъ йпа дызшІититІ. Ауи амаша атшпы дгІайрыскІьатІ йара йапш дщгІайжбын амза бгъайыркІкІатІ. АцІай атшшыс ахъыз йхІван дазыцІыртІ, йаргъи гвжважвагІва ду аквта йгІайзыкІькІьхтІ.

— Йубама, йгвыргъьитІ убжбы ъагІаз.

— Дадауа, сбгъалпІта йсырчапІ, йымлациуазапІ, — йхІватІ ацІай дхІазырта.

— Убгъал. Угъымшвума? — Аслъамбакъ тІакІвгъи тукъаль йзымчпауа дазцІгІитІ.

— Йауа сызшвауа а-КІвольа шсыцу.

АгІвхъачва СымгІиль аркъан йыбгъарцІан дбгъарыжъуа йалагатІ. МетракІ ахІа даурымщтскІва нышв тшыт бзикІ шыгІврын абжбы дагвдза йбгъашватІ.

— И-и, атшшыс закІы йацІанахІыркІуаштІ зджъара, — йхІван Аслъамбакъ дгІагвжважватІ.

— СымгІиль хІгІайыхъхпІ! — Рамазан дшшваз йаквшахІатта йбжбы кІъазызуа йхІвитІ.

— СымгІиль, йшпаъу? — йаба дазцІгІитІ.

— ЙауаштІ. А-КІвольа йгъаквымшватІ йшшыгІврыз. Сбгъажвыжъ!

— Уыжвжвы. Усакъха. АцІахы уаннадзара абльынкава раргван уымцан, аквта тшазышвчпа а-КІвольагъи уаргъи.

АслъамбакъыргІа аркъан псайспа йауырщтуамца СымгІиль дбгъаржътІ. АцІай йцапІква адгъыл абагъъара ангІарау, аркъан гІайыбгъирышвтын йыгІвза ахъвда тшакІвйыршатІ. Йаргъи апыкв пІай чкІвынквала дгІанарбзатІ. СымгІиль тшгІайырайшахын

йджып йтата йазытайгаз афачыгІвква ашІайцІауа далагатІ. АтшшІыс ауат закІы-закІ йахвыдхвыдуан, йаргы, йшичпалуз апшта, йщцуан.

— Зынла ауи аъара хъгІара ауымрыфын. Йдзыш-узапІ ауи, — ажъахъыла йаба йбжы гІагитІ. — Ари ахш натагІыжыпІта йарыжв.

СымгІиль йгІакІнылуаз апщырхІа дъахъыдзушыз ажІагІара йангІадза амгІа дамцІасын йгІайкІытІ. Ауи а-КІвольа апыкв йазиган йкІытІ. АтшшІыс апыкв апщырхІа йтанарщцын йтаз зачІвыз анадыр къвылтІ-къвылтІ — хІва йажвуа йалагатІ. СымгІиль дгвыргъауа ахъвда йщцуан.

А-КІвольа ахш йаналга, апщырхІа хъаргылхын аркъан атагІабгъаржъхтІ.

— Уыбгъа йгІакІвыршата багъбата йшІахІвах. УгІахъагІгылхуаштІ, — йхІватІ йаба.

— А-КІвольа щта? — ацІай йбжы гвыгІв-мыгІв-ракІ гІалгІауа дазцІгІитІ.

— Ауи аркъанла йгъхІызгІахъагылуашым. Йаншара закІ азгІахІхъвыцхпІ.

— Ауи агІан саргы сгънахъалхуашым, араъа а-КІвольа сацызлуштІ, — СымгІиль йгІайыкІвйыршаныс йнайахвыз аркъан ацІыхъва хъылайырцІыжвхын йыгІвза тшакІвйыршахтІ.

— Ауи чатІ, йыжвтІ, ужвы уахъымгвыргІвахын. Зджъарагы йгъцахуашым, — Аслъамбакъ асаби йгвы йырбзита дгІахъайгылхра дацтапІ. Алащцара ду ачІвыла ауацІа дгІатахарыквын, йыздыруада арыц-хІагІа ахъагІайуаш. Амаша ацІгІва рыцІагы йкІнылхырквын?

— СымгІиль, угІахъалх, бзи, угІахъамылхкІва йгъауашым, — аба йгвы йгІанагыз ашварагІвараква ддрыгвжважвитІ. — ЗакІы уарыхІапІ ауаъа.

— Сара а-КІвольа сацызлуштІ. Ауи ахъазы йгІанхарыквын ауарба ду йджвыквнагахуаштІ, — ацІай йпхыз гІайгвалашвахуа дчІвыуа далагатІ. АтшшІыс араъа йгІатазрышвыз ауарба акІвта йхъайцІитІ.

— ЙамгІан уарбайа йызгуш? — Аслъамбакъ ацІай йхІваз гыгІайгвнымгІвытІ. Ауи зъара дйыхІвазлакІ-гы, йрычвгъазлакІгы, аркъан йыбгъашІайхІварныс амаль гымаутІ.

— ЙауыпІ щта. Йанйымуазара дтачІвазтІ, — Аслъамбакъ йпа йайрышра, йымшвара, йыгІвза шІамчважва дъазцІабыргу йгвы рхвгІитІ. Ауаса акІвпІ

архъахъацІа йпа дгІадзынгылра шатахъу — закІы дачвымшвауа, йгвы цІабыргыта.

— Ма, ари акІагва щтІацІата уыквчІва, — йхІвитІ аба. — Сара зджъарагъи сгъцушым, араъа саъазлуштІ. Ауаса аркъан нахвта уыбгъа йахъацІа, гвжважвагІвакІ гІаншузтын сшгІауыхъуаш апш.

— ЙауыпІ, — ацІай йгвыргъабыжъ амаша йгІатгІитІ.

АгІвуасахчачва тшытракІ йайкъангъаштІ. Ари амщтахъ Рамазан атшыкІ гІайкІын далабгъалхтІ. Аслъамбакъ, а-КІвольа айан, а-Лупа амаша ахъахъ йгІанхатІ.

АцІх псайспадза йымгІвайсуан. Аслъамбакъ бзидздзара данчІва ачІвыла ахъшвашвара тшгІайнардыруа йалагатІ. Ауи дгылтІ, дцан йхъарамкІва йнаубуз ашыхІв хІаджв ащапІы йгІащтІахаз ауа амбатакІ аъара гІайгтІ, йщтІайцІан дыланагІатІ...

Абар шарпынква надзатІ. АгІацІцІыртала йудыргІвацауата йгІачвышхатІ. АпсегІачІквва рбыжъква гІагауа йалагахъан. Ачвкъбарала тынчын. Атшангъи йхъарамкІва тынчдза йчІван. Ауи ачыр СымгІиль дащицтара акІькІьбжъы гъымгахуазтІ. Аслъамбакъ йымза тайыркІкІан бзи-бзи дырпшытІ: а-КІвольа чІван, ауи дадта йпагъи хъгІата дычван. Ауи амщтахъ аба йгвы тынчхан ашыхІв дыла тшытракІ дчвасыстІ. ДгІазыршІыхаз аргваныта йгІагаз амашинабыжъ акІвпІ. Аслъамбакъ ауи злайгІазла дпшытІ. Чакъ гъаъахмызтІ — Рамазан дыззицтийыз автокран гІайцын дгІайуан. АкраннкъвцагІв Пакъа дангІадза йгІашІайрысын салъам йтйытІ, напІ йкІытІ, амаша дадцан дтапшытІ. Йбаз джъайщачван йхъа йыркацатІ. УацІыхъван йкран йшатахъыз апшта амаша йгІахъадзйыргылтІ. Рамазан акран йгІакІахвхвуз ачІвахІв дашІагылтІ, айхацІа йкІыхын «Сбгъажъ» гІаныцІуата Пакъа напІ йзичпатІ. АкраннкъвцагІв ауи псайспадза дбгъайыжътІ.

Апхъапхъа СымгІиль дгІахъаргылхтІ.

— АтшшІыс аркъан ангІакІвуыршауа скІагва амгвачва йгІацІацІа, — йхІван Аслъамбакъ йыгІвза дзыцІыртІ. Ласыла а-КІвольагъи гІахъаргылхтІ. Ауи аркъан шабгъыцІуаз айан йазыгІвын йацІачвауа йалагатІ. Айангъи «Уабгума? УызгІвадума? Йшпабзи-йыз!» — ахІвауазшва ауи быжъгащакІла йгІайгвыргъун.

А Х Ъ А К В А

АхабаргIвраква

ХIатыр	4
ЪанатIа	93
<i>АгIахIвахраква</i>	
Квыджьма	216
Квашуа	242
Ислям йымш	254
Агвы ащтаквала	259
СымгIильи атшшIыси	263

Дагужиев Мухадин Закереевич

ОДОЛЖЕНИЕ

Повести и рассказы

На абазинском языке

ИБ № 2125

Редактор М. С.-Г. Такушинова. Художник Н. Г. Кузнецов. Художественный редактор Л. А. Асланова. Технические редакторы Г. И. Скачкова, Т. В. Кишева. Корректор Ф. Р. Шовгенова. Сдано в набор 10.07.87. Подписано в печать 08.07.88. ВУ 27107. Формат 84x108¹/₃₂. Бумага типографская № 2. Гарнитура школьная. Печать высокая. Усл. п. л. 14,3. Усл.-кр. отт. 14,8. Уч.-изд. л. 14,5. Тираж 700 экз. Заказ № 3832. Цена 1 руб. 10 коп. Ставропольское книжное издательство, Карачаево-Черкесское отделение, 357100, Черкесск, пл. Кирова, 23. Дом печати. Карачаево-Черкесское полиграфическое объединение, 357100, Черкесск, ул. Первомайская, 47.

Сомки 10 кл.

И

Н

Д

А

И

Х

А

М

Н

Ш

В

Ж

В

Л

А

Д

